

OD WOJNY DO POKOJU...
TRAKTAT RYSKI, 18 MARCA 1921 ROKU

**OD WOJNY DO POKOJU...
TRAKTAT RYSKI,
18 MARCA 1921 ROKU**

**Katalog wystawy przygotowanej z okazji 100. rocznicy
podpisania traktatu pokojowego w Rydze**

**Archiwum Akt Nowych
Warszawa 2021**

RECENZENCI

dr Łukasz Adamski

dr Paweł Libera

TYTUŁ

Od wojny do pokoju... Traktat ryski, 18 marca 1921 roku

KONCEPCJA WYSTAWY, WYBÓR DOKUMENTÓW I OPRACOWANIE KATALOGU

Leszek S. Zakrzewski

OPRACOWANIE GRAFICZNE

AWiR Akces-Sukces Sport Robert Nowicki

KOREKTA I REDAKCJA TECHNICZNA

Mirosława Kostrzyńska

Copyright © by Archiwum Akt Nowych

Katalog i wystawa zrealizowane dzięki wsparciu finansowemu
Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych

www.aan.gov.pl/traktatryski

ISBN 978-83-907126-5-9

Wydanie I

ARCHIWUM AKT NOWYCH

ul. Hankiewicza 1

02-103 Warszawa

tel.: 22 58 93 118

fax: 22 58 93 001

przy współpracy

AWIR AKCES-SUKCES SPORT ROBERT NOWICKI

ul. Kossaka 15/3

01-576 Warszawa

tel. +48 600 882 970

akces500@interia.pl

www.awirakces.pl

SPIS TREŚCI

<i>7</i>	WPROWADZENIE
<i>8</i>	WOJNA I POKÓJ
<i>24</i>	UCZESTNICY ROKOWAŃ
<i>32</i>	MIŃSK
<i>85</i>	RYGA
<i>124</i>	PRELIMINARIA POKOJOWE
<i>190</i>	TRAKTAT RYSKI
<i>212</i>	REALIZACJA POSTANOWIEŃ TRAKTATU RYSKIEGO
<i>241</i>	KSIĄŻKA JANA DĄBSKIEGO
<i>247</i>	BIBLIOGRAFIA

WPROWADZENIE

W 2021 roku obchodzimy setną rocznicę zawarcia pokoju ryskiego.

Doniosłość Traktatu, podpisanego 18 marca 1921 roku między Polską z jednej, a sowieckimi Rosją i Ukrainą z drugiej strony, jest wieloraka. Przede wszystkim kończył on wojnę, która formalnie nigdy nie została wypowiedziana. Wojnę, która toczyła się od 1919 roku i która przyniosła ogromne straty ludzkie i materialne. Dzięki jednak zwycięstwom oręża polskiego pozwoliła zachować niepodległość państwa, które po 123 latach niewoli, 11 listopada 1918 roku odzyskało swoją niepodległość. Traktat potwierdzał ten doniosły fakt.

Zawarty pokój, przynajmniej formalnie, zabezpieczał Polskę od agresji ze strony wschodnich sąsiadów. Wstrzymywał transmisję rewolucji bolszewickiej na zachód Europy. Był decydującym aktem politycznym konstytuującym wschodnie granice Polski. Premier Władysław Sikorski, w przemówieniu sejmowym 16 marca 1923 roku podkreślił, że traktat ryski, obok postanowień Konferencji Ambasadorów z 15 marca 1923 roku o uznaniu granicy wschodniej Polski, był najważniejszym aktem międzynarodowym dla Polski od chwili podpisania traktatu wersalskiego, wieńczącym dzieło wskrzeszenia Polski Niepodległej.

Traktat ryski był jednak również pokojem trudnego kompromisu, który nie mógł zadowolić wszystkich, zarówno w Polsce, jak i w Rosji. Dla wielu Polaków był przekreśleniem wielowiekowej obecności polskiej na Ukrainie i Białorusi, które przypadły stronie sowieckiej. Za nową wschodnią granicą pozostały znaczne skupiska Polaków (np. na Mińszczyźnie). Kładł również kres próbom realizacji idei federacyjnej Józefa Piłsudskiego. Z drugiej strony ograniczał włączenie do Polski obszarów, na których ludność polska stanowiła zdecydowaną mniejszość, chcąc w ten sposób zabezpieczyć Polskę przed wstrząsami problemów etnicznych. Traktat nie uzyskał też jednoznacznego poparcia w społeczeństwie polskim. Był krytykowany przez część polskich ugrupowań politycznych.

Zawarty pokój podkreślał jednak polityczne znaczenie Odrodzonej Rzeczypospolitej na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej.

Niniejszy *Katalog* zawiera dokumenty przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. W jego zasobie znajdują się akta uczestników rokowań ryskich, m.in. Jana Dąbskiego, Stanisława Kauzika i Leona Wasilewskiego. Część z nich została tu przedstawiona. Publikacja nie ma jednak charakteru *stricte* naukowego. Jej celem jest przypomnienie i spopularyzowanie wydarzeń sprzed stu lat, które miały tak doniosłe znaczenie dla ukształtowania się wschodnich granic Polski. Więcej materiałów dotyczących omawianego tematu można znaleźć na stronie internetowej Archiwum Akt Nowych: www.aan.gov.pl/traktatryski.

Dr Leszek S. Zakrzewski

Warszawa, w marcu 2021 roku

WOJNA I POKÓJ

Pokój zawarty w Rydze 18 marca 1921 roku był wynikiem skomplikowanej gry dyplomatycznej, która toczyła się w okresie poprzedzającym, jak i w czasie wojny Polski z Rosją bolszewicką, w latach 1918–1921. Wojny, która nie została w sposób formalny wypowiedziana. Próby zażegnania konfliktu szły z obu stron przy jednoczesnych działaniach militarnych. Z jednej strony Moskwa dążyła do maksymalnego zasięgu władzy bolszewickiej i eksportu jej rewolucji na Zachód, z drugiej Polska, która pragnęła usunąć panowanie rosyjskie nad ziemiami należącymi do niej przed I rozbiorem. Dla Polski była to jednak przede wszystkim wojna o zachowanie niepodległości.

Nawiązanie relacji dyplomatycznych między Polską a Rosją napotykało problemy już w końcu listopada 1918 roku, kiedy to została internowana Legacja Polska w Moskwie a wojska sowieckie rozpoczęły pochód na zachód, na ziemie litewsko-białoruskie. Bolszewickie uderzenie na Wilno na początku stycznia 1919 roku i w konsekwencji walki o miasto, toczone od 3 stycznia, miały już charakter walk polsko-sowieckich.

Zmianę statusu relacji między obu państwami podjął w lutym 1919 roku minister spraw zagranicznych RP Ignacy J. Paderewski, wysyłając do Moskwy specjalnego delegata w osobie Aleksandra Więckowskiego. Rokowania Więckowskiego zostały jednak przerwane zajęciem Wilna przez wojska polskie 19 kwietnia 1919 roku. Niebawem rozpoczęła się wielka letnia polska ofensywa. Front przesunął się na Wołyń. W styczniu 1920 roku zdobyto Dyneburg. Walki wznowiono na początku marca. Wojska polskie opanowały rejon Mozyrza.

6 marca 1920 roku Georgij Cziczerin, ludowy komisarz spraw zagranicznych, w nocy do rządu polskiego ubolewał, że Polska nie podjęła rozmów z Rosją, ale rozpoczęła wielką ofensywę na terytorium ukraińskim, co zmusza Moskwę do dalszego prowadzenia wojny. Było to działanie przebiegłe, skoro od lutego polski radiowywiad dysponował wiedzą na temat koncentracji wojsk bolszewickich. 27 marca 1920 roku minister spraw zagranicznych Stanisław Patek w nocy do Cziczerina zawiadamiał, że rząd polski gotów jest na rokowania, ale tylko z lokalnym zawieszeniem broni. Na miejsce obrad zaproponował Borysów, a początek rokowań na 10 kwietnia 1920 roku. 9 kwietnia Cziczerin obarczył Polskę, wobec mocarstw zachodnich, za brak rokowań pokojowych.

21 kwietnia 1920 roku Polska podpisała porozumienie polityczno-wojskowe z Symonem Petlurą, głową Ukraińskiej Republiki Ludowej. 25 kwietnia rozpoczęła się ofensywa wojsk polskich i sprzymierzonych z nimi oddziałów ukraińskich na Kijów. Miasto zostało zajęte przez wojska polskie 7 maja. Ale niebawem, bo już 14 maja, rozpoczęła się wielka kontrofensywa sowiecka, której efektem był trwający trzy miesiące odwrót wojsk polskich.

Sytuacja na froncie zmusiła teraz stronę polską do poszukiwania rozwiązań pokojowych. W następstwie konferencji w Spa Anglia zwróciła się do Polski o szybkie podjęcie rozmów pokojowych z Rosją (lipiec 1920).

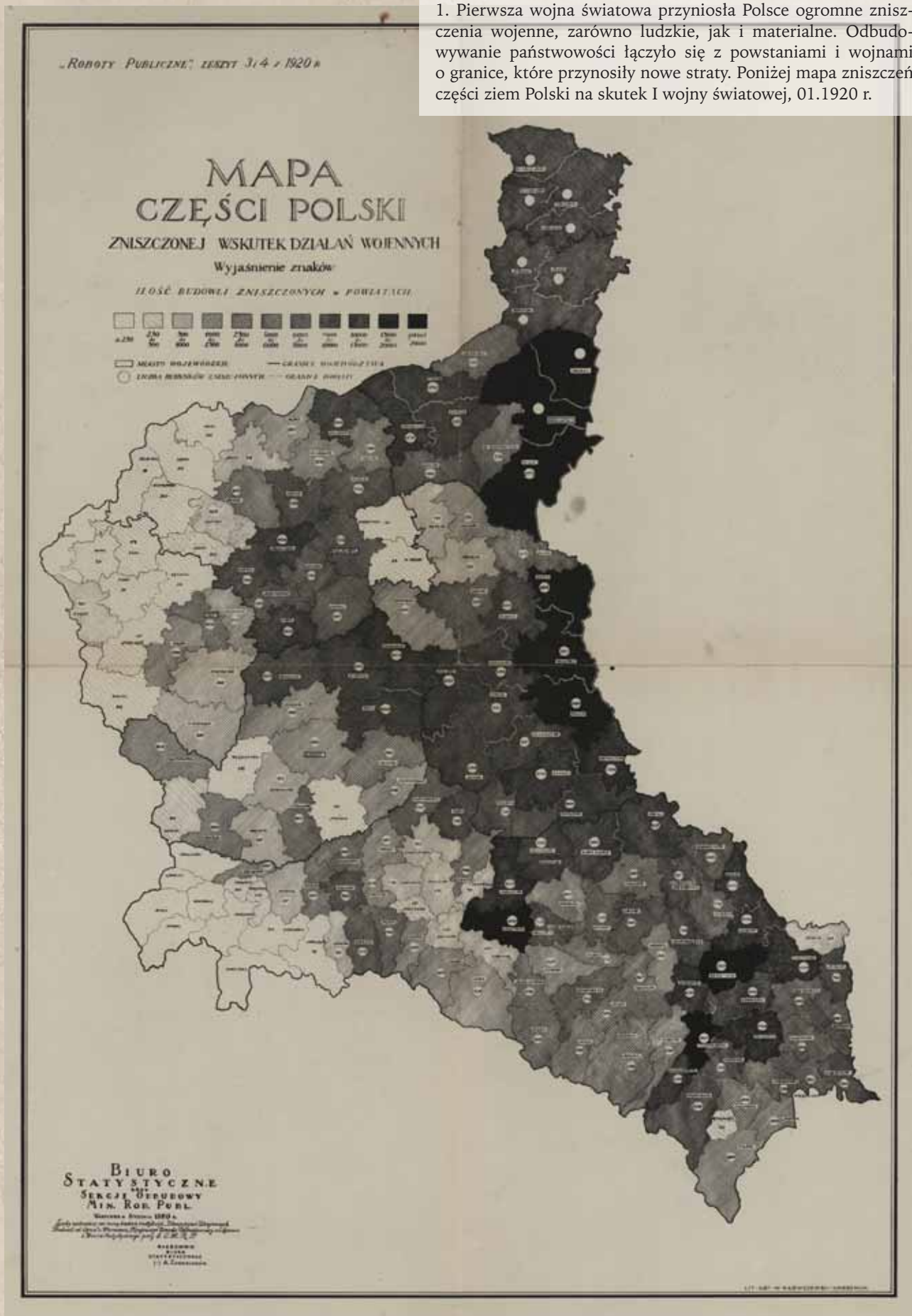
W związku z tym 22 lipca 1920 roku minister spraw zagranicznych Stanisław Patek skierował notę do Sowietów, w której nawoływał do zawieszenia broni, rozpoczęcia rokowań pokojowych w celu powstrzymania rozlewu krwi. W odpowiedzi (23 lipca) strona sowiecka wyznaczyła datę rokowań na 30 lipca w Baranowiczach.

Tego dnia delegacja polska, pod przewodnictwem dr. Władysława Wróblewskiego, spotkała się w Baranowiczach z delegacją sowiecką. Sowietci jednak, pod wrażeniem swoich wielkich zwycięstw, postanowili zwlekać z rokowaniami aż do zdobycia Warszawy. W związku z tym zaproponowali przeniesienie rozmów pokojowych na 4 sierpnia do Mińska. Strona polska, nie mając jednak mandatu powróciła do Warszawy.

6 sierpnia Rada Obrony Państwa ogłosiła odezwę „Do ludów świata”, wskazując międzynarodowej opinii publicznej, że Rosja Sowiecka nie chce pokoju i zamierza zagarnąć Polskę. Wobec nacisku Anglii rząd sowiecki zgodził się wznowić rokowania w Mińsku.

1. Pierwsza wojna światowa przyniosła Polsce ogromne zniszczenia wojenne, zarówno ludzkie, jak i materialne. Odbudowywanie państwowości łączyło się z powstaniem i wojnami o granice, które przynosiły nowe straty. Poniżej mapa zniszczeń części ziem Polski na skutek I wojny światowej, 01.1920 r.

U M O W A
dotycząca wzajemnego oddania jeńców cywilnych

--oOo--

podpisana dziewiątego listopada 1919 roku
na stacji Mikaszewicze

/ pieczęć /

/ pieczęć /

52

Umowa, dotycząca wzajemnego
oddania jeńców cywilnych.

/pieczęć/

Delegacja Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża w

/pieczęć/

Rzeczypospolitej Polskiej w składzie osób: Michała Stanisława Kossakowskiego, jako prezesa Delegacji, Edwarda Zaleskiego, jako zastępcy, i członków Delegacji: Heleny Bispingowej, dr. Wacława Gawłowskiego, z jednej strony i pełnomocnego Przedstawiciela Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Sowieckiej, Julian Marchlewski, z drugiej strony, - dziękując na podstawie odnośnych pism uwierzytelniających, uznanych przez obie Delegacje za wystawione w należytej i właściwej formie w i wyszczególnionych w umowie z dnia 2 listopada 1919 r., dotyczącej zlikwidowania sprawy zakładników polskich w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Sowieckiej, rozstrzygając swe dążenie, w imię wnieionych zasad Towarzystwa Czerwonego Krzyża do ulżenia losu jeńców cywilnych, jako jednostki dla państwa niebezpieczne i szkodliwe zatrzymanych przez Rząd Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej, z jednej strony, i Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, z drugiej strony, zawarli umowę do następujących postanowień ostatecznych, nie wymagających ratyfikacji.

§ I. Rosyjskie Towarzystwo Czerwonego Krzyża w imieniu Rządu Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieckiej zobowiązuje się niezwłocznie, po przewiezieniu do linii demarkacyjnej i oddania zakładników polskich delegatowi Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża, zwolnionych na zasadzie umowy z dnia 2 listopada 1919 r., przystąpić do odtransportowania do punktu linii demarkacyjnej, ustalonego w artykule trzecim niniejszej umowy, wszystkich jeńców cywilnych, obywateli

Rzeczypospolitej Polskiej i ziem, zajętych przez wojska polskie, i wogóle wszystkich Polaków, zarejestrowanych lub uwięzionych w charakterze powyższym i znajdujących się na terenie Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieców bądź to w więzieniach, punktach przewazyjnych, fortecach lub obozach koncentracyjnych, względnie pozostających na wolności.

Wyżej wymienieni jeńcy cywilni zostają przekazani, na podstawie spisów, przez Delegata Towarzystwa Czerwonego Krzyża Państwa, oddającego jeńców cywilnych, delegatowi Czerwonego Krzyża Państwa, odbierającego jeńców cywilnych. Wyjazd na podstawie umowy niniejszej nie przesądza faktu przynależności państwowej danego osobnika.

§2. Z chwilą wejścia w życie umowy niniejszej Rząd Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieców i Rząd Rzeczypospolitej Polskiej natychmiast wstrzymują wykonanie kar, względnie egzekucji nałożonych w drodze dyscyplinarnej, administracyjnej, sądowej lub innej na osoby, które, stosownie do artykułu pierwszego i ziewiątego umowy niniejszej, mają być oddawanemi, zachowując jedynie rygor nadzoru lub internowania, a ewentualnie pobrane kaucje ulegają natychmiastowemu zwrotowi.

§3. Rząd Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieców i Rząd Rzeczypospolitej Polskiej zobowiązują się zorganizować odtransportowanie i wywiezienie wszystkich wyżej wymienionych jeńców cywilnych wraz z ich rodzinami i rzeczywistą służbą domową do linii demarkacyjnej, ustalając warunkowo miejsce przekroczenia linii demarkacyjnej w punkcie przecięcia linii tej przez tor kolejowy Kalinowicze - Luniniec, o ile odnośne Dpwództwo Wojskowe nie ustala innego miejsca przekroczenia linii demarkacyjnej przez osoby, powracające do kraju na podstawie umowy niniejszej. Służby domowa korzysta z prawa wyjazdu do Polski w tym tylko wypadku, gdy jest pochodzenia polskiego, lub po+

7

siada obywatelstwo Rzeczypospolitej Polskiej, względnie, wziętych przez wojsko polskie. Z prawa wyjazdu do RSFSR, na zasadzie umowy niniejszej, korzysta służba domowa, w tym tylko wypadku, gdy jest pochodzenia rosyjskiego lub posiada obywatelstwo Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowie-
tów.

§4. Spisy jeńców cywilnych przedstawione zostały przez Delegacją Polskiego Czerwonego Krzyża i Pełnomocnego Delegata Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża. Na zasadzie materiału powyższego ułożono wspólnie pięć list następujących:

I/ Lista uwięzionych obywateli Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowie-
tów, którzy, na zasadzie umowy z dnia 9 listopada 1919 r. o jeńcach cywilnych, ulegają niezwłocz-
nemu oddaniu Rządowi Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowie-
tów.

II/ Lista jeńców cywilnych, obywateli Rzeczypospolitej Polskiej i ziem, zajętych przez wojska polskie, i wogóle Polaków, internowanych na terytorjum Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowie-
tów, którzy, na zasadzie umowy z dnia 9 listopada 1919 r. , ulegają niezwłocz-
nemu oddaniu Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej.

III/ Lista pozostających na wolności obywateli Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowie-
tów, którzy, na zasadzie umowy z dnia 9 listopada 1919 r. o jeńcach cywilnych, ulegają
niezwłocz-
nemu oddaniu Rządowi Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowie-
tów.

IV/. Lista zakładników i jeńców cywilnych, obywateli Rzeczypospolitej Polskiej i ziem, zajętych przez wojska polskie, i wogóle Polaków, nie objętych listami zakładników i Nr. 2, któ-

rzy, na zasadzie umów: z dnia 2 listopada 1919 r. o zakładnikach i z dnia ~~ix~~ 9 listopada 1919 r. o jeńcach cywilnych, ulegają niezwłocznemu oddaniu Rządowi Rzeczypospolitej Polskiej, o ile osoby, wyszczególnione w liście niniejszej, znajdują się na terytorjum Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Repuliki Sowieców i mają prawo korzystania z dobrodziejstwa dwóch umów powyższych.

V// Lista osób internowanych, które ulegają oddaniu, na zasadzie umowy z dnia 9 listopada 1919 r. o jeńcach cywilnych, Rządowi Rosyjskiej Socjalistycznej Republiki Sowieców, o ile osoby te wyrażą chęć opuszczenia granic Rzeczypospolitej Polskie oraz ziem, zajętych przez wojska polskie, i wyjazdu do Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieców.

Osoby, figurujące na listach NN 1.2.3.4, podlegają bezwzględnemu oddaniu, jako indywidualnie zakwalifikowane do korzystania z dobrodziejstw umowy niniejszej. Obydwie strony zobowiązują się dostarczyć sobie wyczerpujących wyjaśnień co do osób, zamieszczonych w listach powyższych i nie odtransportowanych do linii demarkacyjnej. Z dobrodziejstwa umowy niniejszej korzystają również jeńcy cywilni, którzyby ewentualnie nie zostali wpisani do list powyższych. Listy powyższe zostają ponumerowane w sposób wyżej określony i zostają dołączone do umowy niniejszej w charakterze aneksów, przyczem w stosunku do list, kolejność oddania obustronnego osób, korzystających z dobrodziejstw umowy niniejszej, ustala się jak następuje: najpierw ulegają oddaniu osoby, wymienione w listach N.N. pierwszy, drugi i czwarty, później lista Nr. trzeci i następnie lista Nr. piąty. Obydwie strony mają prawo dostarczyć

listy dodatkowej, uzupełniającej odnośne numery list powyższych.
/Naprz.: I a, b, c, II a itd./

§ 5. Przewóz musi być uskuteczniwym, w miarę możliwości, pociągami sanitarnymi, ewentualnie pociągami bezwarunkowo ogrzewanymi. Transport codzienny nie powinien przekraczać pięciuset ludzi. Transporty powinny być wysyłanymi z miejsca wyjazdu po uprzednim sprawdzeniu lekarskim stanu zdrowia odjeżdżających, przy czym chorych zakaźnicy należy wysłać i wysłać następnie dopiero po zupełnym wyzdrowieniu.

§ 6. Jeńcy cywilni korzystając będą w drodze z tych urządzeń jakie wykonane zostaną dla przewozu zakładników, stosownie do artykułu szóstego umowy z dnia 2 listopada 1919 r.

§ 7. Zorganizowanie przejazdu wyżej wymienionych osób na terytorjum każdego z Państw uskuteczniwym zostanie przez Towarzystwo Czerwonego Krzyża tegoż Państwa, przy czym Rząd Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieców i Rząd Rzeczypospolitej Polskiej zapewniają osobom powyższym bezpłatny przejazd, bezpłatne żywienie w drodze, bezpłatny przewóz bagażu i bezpłatną należytą pomoc sanitarno-lekarską.

§ 8. Osobom wyżej wymienionym będzie dozwolone wywizienie ruchomości, znajdujących się w ich posiadaniu, w ilości piętnastu pudów na osobę, o ile ruchomości te nie stanowią przedmiotów, których wywóz, według praw obowiązujących w danym Państwie, jest wzbroniony. Również będzie im dozwolone wywiezienie posiadanych znaków pieniężnych do sumy dwudziestu tysięcy rubli na osobę,

§ 9. Obydwie strony oświadczają, że, wobec zlikwidowania sprawy zakładnicztwa, umowa niniejsza obejmuje, a nazwa

"jeniec cywilny" wyczerpuje, wszystkie kategorie osób-zaaresztowanych względnie zarejestrowanych i pozostawionych na wolności przez organa Rządu lub władze wojskowe jednego z wymienionych Państw z pośród obywateli drugiego z Państw lub ziem, przez wojska jego zajętych, i, wogóle, z jednej strony, wszystkich Polaków, z drugiej zaś strony - wszystkich Rosjan, którzy mają prawo korzystać z dobrodziejstw niniejszej umowy. Wyłączenie przez którą-bądź ze stron, umowę niniejszą zawierających, osób uwięzionych lub zatrzymanych przez odnośny Rząd, z kategorii "jeńców cywilnych" do jakiej bądź innej kategorii, w celu wyniesienia ich poza nawias dobrodziejstw niniejszej umowy, nie może mieć ~~sk~~ absolutnie miejsca, niezależnie od nazwy, nadawanej owej kategorii, czy to: § "więźniów politycznych", "przestępców lub ja jeńców politycznych", "więźniów i jeńców, poszlakowanych o przestępstwa polityczne lub antypaństwowe", lub temu podobne, Z dobrodziejstwa umowy niniejszej, korzystają osoby, które do dnia 9 listopada 1918 roku zaliczone zostały do wyżej wyszczególnionych kategorii jeńców cywilnych.

§ 10. Pełnomocny Delegat Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża zawiadania niezwłocznie przez radio-depeszę i przez umyślnego kurjera Rząd Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Sowieców o treści niniejszej umowy i wzywa go do natychmiastowego przystąpienia do^o wykonania. ~~Si~~ Delegacja Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża jednocześnie czyni to samo za pośrednictwem depeszy i kurjera.

§ 11. Umowa niniejsza zestawiona została z tekstami w językach polskim i rosyjskim w dwóch jednobrzmiących egzempla-

M

7

rzach, z których jeden egzemplarz zatrzymuje Delegacja Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża, a drugi - Pełnomocny Przedstawiciel Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża. Wrazie wątpliwości przy interpretacji umowy niniejszej, zestawionej w językach polskim i rosyjskim, tekst polski uważany jest za miarodajny, ze względu na to, że wobec dokładnej znajomości języka polskiego przedstawicieli obu Delegacji, tekst ten wyraża najdokładniej wolę stron obu.

§ 12. Umowa niniejsza, jako ostateczna i niewymagająca ratyfikacji, obowiązuje odnośnie Rządy od momentu jej podpisania.

§ 13. Rządowi RSFSR przysługuje prawo odtransportowywania do linii demarkacyjnej jednocześnie zakładników, objętych umową z dnia 2 listopada 1919 roku, jak również i jeńców cywilnych, korzystających z dobrodziejstw tej umowy niniejszej. Po odtransportowaniu przez Rząd RSFSR zakładników polskich, wyszczególnionych w liście zakładników z dnia 9 listopada 1919 roku, obydwie strony przystępują automatycznie do wykonania niniejszej umowy. Ewentualne czasowe wstrzymanie wyjazdu poszczególnych zakładników dla dokończenia kuraacji przy chorobach zakaźnych nie wstrzymuje wykonania niniejszej umowy.

Na dowód tego Delegacja Towarzystwa Czerwonego Krzyża i Pełnomocny Przedstawiciel Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża umowę tę w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach podpisali i pieczęciami swymi zaopatrzyli.

Omówienia: W końcu § I-go dopisano: § wyjazd na podstawie umowy niniejszej nie przesądza faktu przynależności państwowej

danego osobnika". W § 4-ym w końcu N: IV dodano: "mają prawo korzystania z dobrodziejstwa dwóch umów powyższych". W § 9-ym na końcu dodano: " Za dobrodziejstwa umowy niniejszej korzystają osoby, które do dnia 9 listopada 1919 roku zaliczone zostały do wyżej wyszczególnionych kategorii jeńców cywilnych". Poza tem napisano: na stronie 2-iej "Półkłej" "nych", na stronie 4-iej - "oddaniu".

Stacja Mikaszewicze, dnia dziewiątego listopada 1919 roku.
Michał Kossakowski, Julian Marchlewski, Leon Trzeciak, Marjan
Dr.
Strumiżko, Wacław Gawłowski, Edward Zaleski, L. Uniechowski,
Helena Bisping.

/pieczęć/

/pieczęć/

У С Л О В И Я
ВРЕМЕННОГО ПРЕКРАЩЕНИЯ ВОЙНЫ
ДЕЯТЕЛИ НА ВОСТОЧНОМ ФРОНТЕ
УЧАСТКЕ .

на основании соглашения, заключенно
го между представителями Польского и
Польского Красного Креста 2 и 9
ноября на су. Ижмелевечи с целью
аннулирования этого договора по со-
гласованию Русского командования за-
падным фронтом с польским командо-
ванием :

1/ на Борисовском участке война
прекращается с прекращением
боевых действий, которые начинаются
с 2 января 1920 года в 7 час. утра.
2/ Обе стороны обязываются от
данного времени прекратить все
боевые и разведывательные опера-
ции /действия/ на участке, ограни-
ченном следующими линиями:

а/ на севере: кут. Тарасово-кут.
Телки-и.д.ст. Иранично/все пунк-
ты исключительны/ .

б/ на юге: и.д.ст. Борисов-
вошкие-Иганивичи-Сворки/все пунк-
ты исключительны/.

3/ Обзначенную демаркационную ли-
нию могут переходить только ян-
ца, подлежащие обмену согласно
договору, заключенного между Об-
ществом Польского и Польского
Красного Креста 2 и 9 ноября,
а именно: заложники, гражданские
пленные и сопровождающие их пред-
ставители Красного Креста.

Переход линии окончен, как русских
так и польских, другими лицами,
включая представителей

WARUNKI
czasowego zawieszenia broni na odcinku
bojowym "BORYSOW"

1/ Na odcinku wojowym, zawartej przez przedsta-
wicieli Rosyjskiego i Polskiego Czerw-
onego Krzyża w dniach 2 i 9 listopa-
da na stacji Iżmielewecze w celu wyko-
nania tej umowy za zgodą Rosyjskiego
Komendanta Frontu Zachodniego oraz Kom-
endanta Polskiego;
2/ Na odcinku bojowym wojna usta-
nie z chwilą czasowego zawieszenia broni,
które rozpoczyna się dnia 2 stycznia
1920 r. o godzinie 7 rano.

3/ Oba strony obowiązują się od wy-
znaczonego terminu przestać wszelkie
akcje bojowe i wysiedleńcze na odcin-
ku ograniczonym następującymi lin-
jami:

- a/ na północy: kutor Tarasowo
kutor Teluki .. stacja kolejowa Irgan-
nino / wszystkie punkty włączone /.
- b/ na południe: stacja kolejowa Bory-
sów / wszystkie punkty włączone /.

3/ Obie strony /linje demarkacyjna/ mogą
przekraczać tylko osoby podlegające
wymianie w myśl umowy, zawartej mię-
dzy Towarzystwami Rosyjskiego i Pol-
skiego Czerwonego Krzyża dn. 2 i 9 listo-
pada, a więc zakładnicy, jenczy cywilni
oraz towarzyszący im przedstawiciele
Czerwonego Krzyża.

Przechodzenie okopów tak Rosyjskich, jak
Polskich przez inne osoby, prócz wymie-
nionych będzie uważane za powód do wy-
konania zawieszenia broni.

4/ Przyjmowanie zakładników i jenczy
cywilnych będzie się odbywać w następu-
jący sposób:

11-12. Warunki czasowego zawieszenia broni na odcinku Borysów, 31.12.1919 r.

T ł o m a c z e n i e .

P o u f n e .

ANGIELSKIE POSELSSTWO.

W a r s z a w a , 31 Stycznia 1920

31
1 20

Szanowny Panie Okęcki,

Powożując się na naszą dzisiejszą rozmowę popołudniową, zachce Pan przyjąć do wiadomości, wytyczne punkty rozmowy, którą Pan Lloyd Georg miał z Panem Patkiem 2-go Stycznia.

Pan Lloyd George oficjalnie oświadczył Panu Patkowi, że chociaż Anglja nie ma prawa dawać rad Polsce, która musi przyjąć pełną odpowiedzialność co do decyzji o wojnie lub pokoju, Rząd Królewski stanowczo nie radzi wojny. Wytłomaczył zmianę sytuacji wojskowej i zwrócił uwagę na to, że Polska została się jedyną jednostką tej kombinacji sił, która sześć miesięcy temu walczyła z Bolszewizmem, czyli, że istniało wielkie niebezpieczeństwo, iż Polska miałaby sama jedna mieć do czynienia z koncentracją bolszewicką. Pan Lloyd George chciał takim sposobem wyjaśnić jaknajdokładniej Rządowi Polskiemu, że Rząd Angielski nie miał zamiaru w najmniejszej mierze zachęcać Polski do prowadzenia wojny, gdyż, o ileby dał takową zachętę, musiałby wziąć na siebie odpowiedzialność, którejby nie mógł sprząść.

Potem toczyła się dyskusja o charakterze ewentualnego pokoju między Polską a Rosją Sowiecką.

P. Lloyd George wytłomaczył, iż, jego zdaniem, największą trudnością byłby tu fakt, że armja polska wkroczyła daleko poza swe granice etnograficzne do terytorjów, zawierających znaczne większości rosyjskie. Premier dodał: iż, w razie, gdyby Polska zawarła sprawiedliwy pokój, a rząd Sowiecki odrzuciłby pokój, czy też po zawarciu tego pokoju, nie dotrzymał jego warunków, Rząd Królewski czuł by się zobowiązany do podtrzymania Polski w miarę swych sił. Był pewnym, że przy każdej z powyższych ewentualności Rządy Francuski i Angielski mogłyby zmusić swe narody do nowych wysiłków, pod tym wszakże warunkiem, żeby Polska uprzednio otwarcie się postarała o zawarcie sprawiedliwego pokoju, a że bolszewicy natomiast na Polskę by napadli.

Jeżeliby zaś, z drugiej strony, Polska nalegała na zatrzymanie pod swą suwerennością, terenów, będących, według zasad Konferencji Pokojowej niewątpliwie rosyjskimi i jeżeliby Rząd Sowieców odrzucił na tej podstawie pokój i napadł na Polskę dla odebrania dla Rosji terenów rosyjskich, to byłoby w tych warunkach dla Rządu Królewskiego bardzo trudnym, jeżeli nie wręcz niemożliwym, pobudzać opinię publiczną do podtrzymania Polski pod względem wojskowym, czy też finansowym. P. Lloyd George dalej oświadczył, że Aljancji zamierzali, w miarę możliwości, podjąć stosunki handlowe z Rosją za pośrednictwem kooperatyw. Uważali, że byłby to najlepszy sposób dla osiągnięcia pokoju i przeciwdziałania bolszewizmowi w Rosji. Byli też pod wpływem wrażenia, że rosyjskie zapasy żywności i surowców były niezbędne dla odżywienia Europy, która sama odczuwała brak żywności i surowców, i że chociaż sojusznicy starali się nawiązać stosunki handlowe z Rosją, trzeba było utrzymać barjerę ekonomiczną przeciw Rosji, wobec działań wojennych przeciwko niej.

W końcu p. Lloyd George powiedział, że Anglja odczuwa jaknajszczerze uczucie przyjaźni względem Polski i że wobec tego uczucia czuł się zobowiązany wyłomaczyć odrazu jaknajdobitniej "zgodowi" polskiemu punkt widzenia angielski na całą sprawę. Rząd Polski musiał wziąć na siebie odpowiedzialność za decyzję między wojną a pokojem, lecz uważał on, że Rząd Polski musiał przed powzięciem tej decyzji być jaknajobszerniej poinformowanym o stanowisku Rządu Królewskiego.

Nie mając nic przeciwko temu, żeby Pan użył tego listu przy rozmowie z Naczelnikiem Państwa, mam nadzieję, że będzie go Pan uważał za poufny i nie nadający się do opublikowania, czy to w prasie, czy gdzieindziej, gdyż jest on zaledwie częściowym sprawozdaniem rozmowy między p. Patkiem a p. Lloyd Georgem.

Załączam i t.d.

(-) Horace Rumbold.

Oddział III

11.2.1920.

St.

A

PRZEJŚCIE OD STANU WOJNY DO STANU POKOJU.

Przed podpisaniem pokoju:

- I. Zaprzestanie działań wojennych.
- II. Utworzenie strefy neutralnej.

Po podpisaniu pokoju.

- I. Wycofanie wojsk armji czerwonej z terenów przyznanych Polsce, lub podlegających plebiscytowi.
- II. GWARANCJE POKOJOWE:
  - a/ Demobilizacja armji,
demobilizacja przemysłu wojennego.
  - b/ Redukcja armji
redukcja fabryk wojennych
redukcja szkół wojennych.
  - c/ Przekazanie Polsce części materiału wojennego.
    - 1/ broni i *fabryka broni.*
    - 2/ amunicji i *fabryka amunicji.*
    - 3/ okrętów wojennych
    - 4/ maszyn bojowych
    - 5/ telegrafu bez drutu, telefonów polowych, sprzętu saperskiego i t.p.
- III. ZWROT POLSCE HISTORYCZNYCH PAMIĄTEK WOJSKOWYCH.
  - 1/ sztandarów
  - 2/ broni
  - 3/ bibliotek
  - 4/ innych pamiątek wojskowych nie objętych p.p.1,2 i 3.

UCZESTNICY ROKOWAŃ

W rokowaniach, które rozpoczęły się w Mińsku (17.08–02.09.1920) i były kontynuowane w Rydze (21.09.1920–18.03.1921 z przerwą), a które zostały zwieńczone traktatem pokojowym, brało udział wielu polskich przedstawicieli. Niektórzy z nich reprezentowali Polskę zarówno w Mińsku, jak i w Rydze, jak np. Jan Dąbski, Stanisław Grabski czy Adam Mieczkowski. Inni zaznaczyli swoją obecność tylko w Mińsku lub tylko w Rydze. Przedstawiciele strony przeciwnej byli mniej liczni.

Na czele polskiej delegacji stał niezmiennie Jan Dąbski, wówczas podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych RP. Stronie sowieckiej przewodniczył w Mińsku Karl Daniszewski, zastąpiony następnie w Rydze przez Adolfa Joffego. Obie delegacje były wspierane przez grono ekspertów.

16. Jan Dąbski (1880–1931), przewodniczący delegacji polskiej, 1921 r.

17. Jan Dąbski (1880–1931), przewodniczący delegacji polskiej, jako poseł na Sejm w 1931 r.

18. Karl Daniszewski (1884–1938), przewodniczący delegacji rosyjsko-ukraińskiej w Mińsku

19. Adolf Joffe (1883–1927), дипломата советски, przewodniczący delegacji rosyjsko-ukraińskiej w Rydze. Fotografia z dedykacją dla Jana Dąbskiego

STRONA POLSKA

20. Norbert Barlicki
(1880–1941)

21. Stanisław Grabski
(1871–1949)

22. Witold Kamieniecki
(1883–1964)

23. Stanisław Kauzík
(1891–1959)

24. Władysław Kiernik
(1879–1971)

25. Gen. Mieczysław Kuliński
(1871–1958)

26. Edward Lechowicz
(1858–1938)

27. Gen. Antoni Listowski
(1865–1927)

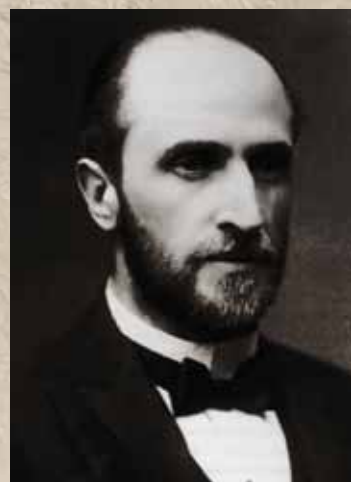
28. Adam Mieczkowski
(1876–1953)

30. Henryk Strasburger
(1887–1951)

29. Kazimierz Olszowski
(1865–1933)

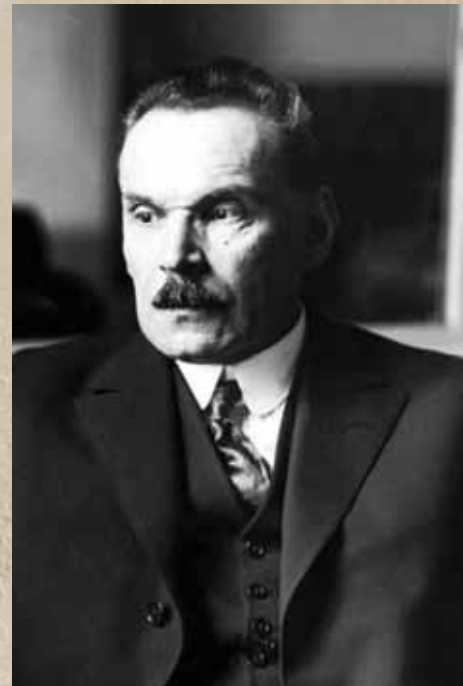
31. Leon Wasilewski
(1870–1936)

32. Ludwik Waszkiewicz
(1888–1976)

33. Michał Wichliński
(1882–1960)

34. Władysław Wróblewski
(1875–1951)

STRONA SOWIECKA

35. Jakub Hanecki
(1879–1937)

36. Siergiej Kirow
(1886–1934)

37. Jur Kociubiński
(1896–1937)

38. Emanuel Kwiring
(1888–1937)

39. Dmitrij Manuilski
(1883–1959)

40. Leonid Oboleński
(1873–1930)

ZBIOROWE PORTRETY DELEGACJI POLSKIEJ

*Si, którzy byli w Rydzę.
Rydzę Dec 1921
D. Kwiring*

41. Rokowania w Rydze, delegacja polska. Od lewej siedzą: Aleksander Ładoś (sekretarz polskiej delegacji), Stanisław Kauzik, Jan Dąbski (przewodniczący delegacji polskiej), NN, z tyłu stoją dwaj żołnierze NN

ci, którzy byli w Rydze
w dniu 20. marca 1921
J. Dąbski

42. Rokowania w Rydze, delegacja polska. Od lewej siedzą: Aleksander Ładoś (sekretarz polskiej delegacji), Stanisław Kauzik, Jan Dąbski (przewodniczący delegacji polskiej), NN, z tyłu stoją dwaj żołnierze NN

43. Rokowania plenarne w Rydze

Janowi Dąbskiemu, Przewodniczącemu Delegacji Polskiej –
Sekretariat:
Ryga, 1921-18-III.

Swierzbinski

Zalewski

Aleksander Ładoś

R. Cwielińska
Kazimierz Wyszyński
Dr Poznański

44. Zdjęcie sekretariatu delegacji polskiej ofiarowane przewodniczącemu delegacji Janowi Dąbskiemu. Od lewej: Edward Zalewski, Aleksander Ładoś, Michał M. Swierzbinski, Jan Dąbski (przewodniczący delegacji polskiej), NN, R. Cwielińska, Kazimierz Wyszyński, NN (Dr Poznański?)

45. Rokowania w Rydze – eksperci delegacji polskiej

MIŃSK

Po nieudanych wcześniejszych próbach rokowań delegacje spotkały się w Mińsku na Białorusi. Delegacja polska w składzie Jan Dąbski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych (jako przewodniczący), dr Stanisław Grabski, Adam Mieczkowski, dr Władysław Kiernik, Ludwik Waszkiewicz, Michał Wichliński, dr Władysław Wróblewski, podsekretarz Stanu w Prezydium Rady Ministrów, Kazimierz Olszowski, dyrektor Departamentu Ministerstwa Spraw Zagranicznych, i gen. Antoni Listowski – jako członkowie delegacji oraz Stanisław Janikowski i Aleksander Ładoś jako sekretarze, wyjechała tam 14 sierpnia 1920 roku. Większość jej składu stanowili posłowie reprezentujący główne stronnictwa parlamentarne.

Delegacja polska pracowała w bardzo trudnych warunkach, nie tylko zakwaterowania, które było najprymitywniejsze, bez żadnych wygód. Była przede wszystkim poddana stałej inwigilacji, kontroli niemal więziennej, szykanom i miała ogromne problemy z nawiązaniem łączności z Warszawą, co utrudniało znacząco rokowania i podejmowanie zasadniczych decyzji. Sytuacja była dla polskich delegatów dodatkowo trudna, ponieważ w tych sierpniowych dniach ważyły się losy Polski, a Armia Czerwona stała pod Warszawą.

Rokowania rozpoczęły się 17 sierpnia 1920 roku. Na czele delegacji sowieckiej stał Karl Daniszewski, którego Jan Dąbski scharakteryzował jako fanatyka rewolucji.

19 sierpnia Jan Dąbski przedstawił deklarację polską, w której położył nacisk na winę rządu sowieckiego za rozpętanie wojny poprzez zajęcie w końcu 1918 roku ziem Litwy i Białorusi, narzucenie im siłą ustroju sowieckiego i skierowanie swych wojsk ku terytorium etnograficznie polskiemu. Odrzucając armie sowieckie na Wschód, wojska polskie zajmowały stopniowo ziemie, które niegdyś były połączone z Rzeczpospolitą Polską. Położył zatem nacisk na obronny charakter wojny ze strony polskiej.

Strona sowiecka przedstawiła swoje postulaty w kilkunastu punktach. Wprawdzie uznawała niepodległość i suwerenność Polski, ale jednocześnie stawiała warunki trudne do przyjęcia, m.in., że Polska powinna wyrównać niczym nieuzasadnione zniszczenia dokonane przez wojska polskie, powinna ograniczyć swoje siły zbrojne do 50 tys. żołnierzy, że rząd polski w ciągu miesiąca od podpisania umowy o zawieszeniu broni dokona demobilizacji swoich sił zbrojnych w porządku i datach ustalonych w umowie, że Polska przekaze Rosji i Ukrainie całą broń i ryszstunek wojenny, że przenie produkcję broni i przystąpi do demobilizacji przemysłu wojennego, że w miarę demobilizacji swojej armii i przekazywania ryszstunku stronie rosyjsko-ukraińskiej ich wojska wycofają się, ale pozostawią armię liczącą nie mniej niż 200 tys. żołnierzy; że Polska udzieli Rosji i Ukrainie prawa bezwarunkowego i swobodnego tranzytu ludzi i towarów przez swoje terytorium, a odcinek kolei żelaznej Wołkowysk–Białystok–Grajewo przechodzący przez terytorium Polski pozostanie w pełnym władaniu i rozporządzeniu Rosji i Ukrainy.

Polska delegacja odrzuciła wszystkie tezy rosyjsko-ukraińskie. Zwrócono uwagę, że rząd sowiecki poprzez narzucenie takiego „pokoju” dąży w istocie do ograniczenia niepodległości Polski; że Polska stanie się protektorem rosyjskim, takim jak za czasów Piotra I i Katarzyny II. Poprzez ograniczenie sił zbrojnych Polska stanie się niemal bezbronna wobec potężnego sąsiada. Poza tym Rosja będzie mogła mieszać się w wewnętrzne sprawy polskie i rozporządzać koleją Wołkowysk–Białystok–Grajewo. Takie warunki pokojowe są w istocie wyrazem ducha imperializmu rosyjskiego.

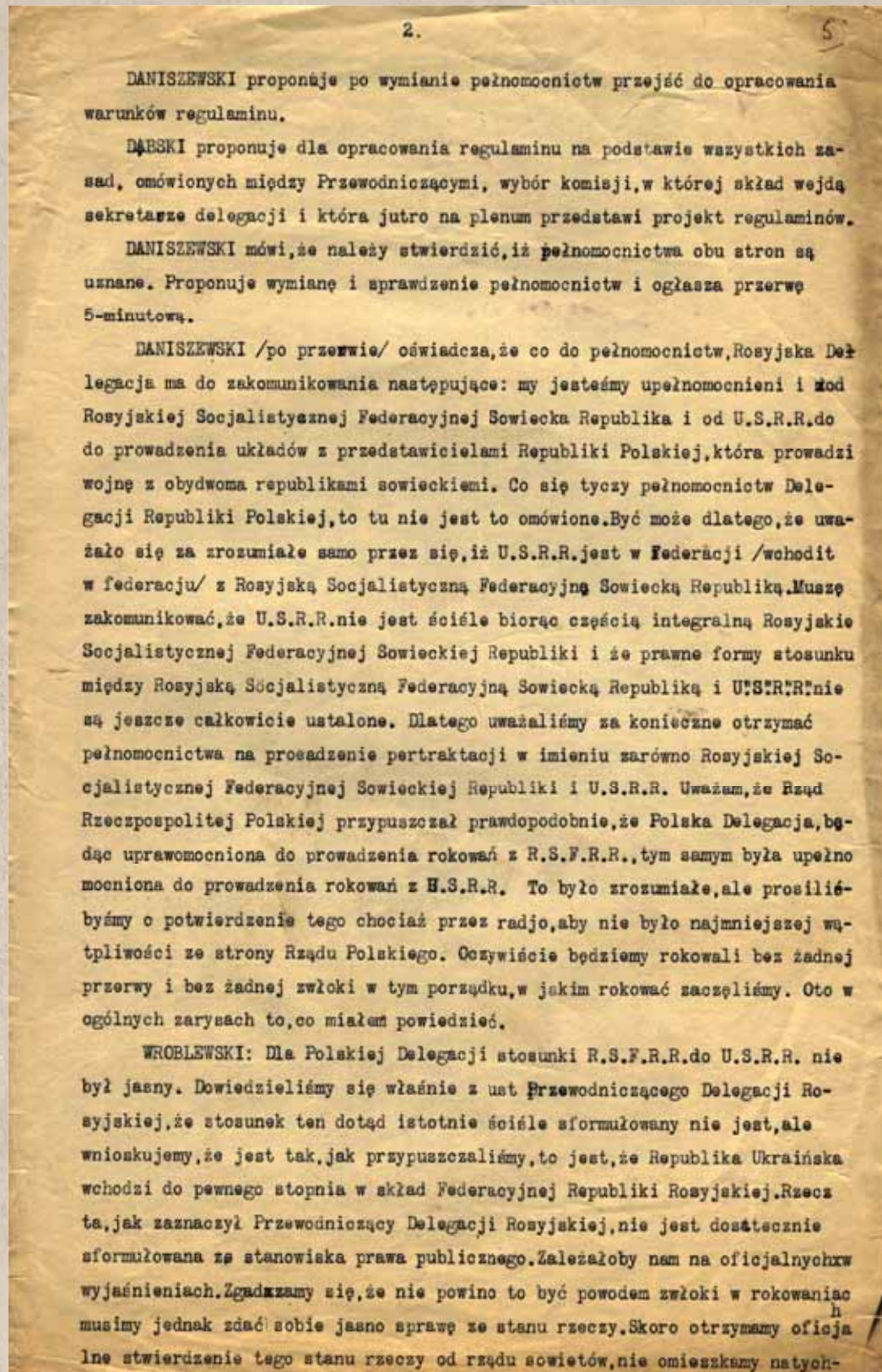
Zbiegło się to z polskim zwycięstwem pod Warszawą. W związku z tym na trzecim posiedzeniu plenarnym 23 sierpnia polska delegacja zaczęła od uroczystego protestu wobec rozkazu nr 1847 z 20 sierpnia, rozlepianego przez ludzi Michaiła Tuchaczewskiego na murach i domach Mińska,

jakoby delegacja polska przybyła na rokowania w celach szpiegowskich. W odpowiedzi Georgij Cziczerin uznał ten rozkaz za nietaktowny i niedopuszczalny. Polska delegacja spotkała się również z zarzutem Daniszewskiego, że wśród jej personelu znajdują się pracownicy kontrwywiadu.

28 sierpnia delegacja polska wystąpiła o zmianę miejsca rokowań. Za zgodą rządu łotewskiego wybrano Rygę. Ostatnie posiedzenie w Mińsku miało miejsce 2 września.

Warto podkreślić, że efektem rozmów w Mińsku było narzucenie stronie polskiej udziału delegacji sowieckiej Ukrainy jako pełnoprawnego członka negocjacji.

46-48. Pierwsze posiedzenie plenarne, kwestia pełnomocnictw stron rokujących w Mińsku, 17.08.1920 r.

miast odnieść się w tej sprawie do naszego Rządu. Nasze przypuszczenie wydaje się tem więcej prawdopodobne, że w pełnomocnictwie obywatela SKRIPNIKA zaznaczone jest, iż jest on równocześnie członkiem Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego oraz członkiem Wszechukraińskiego C.K.W. i komisarze ludowym robotniczo-włościańskiej inspekcji ukraińskiej S.R.R.; w ten sposób personifikuje on wzajemne stosunki między temi dwoma republikami.

DANISZEWSKI oświadczył, że zadawalniają go te wyjaśnienia, które zostały złożone i przypuszcza, że jeżeli jutro zdoła otrzymać telegraficzne potwierdzenie przez komisarza ludowego do spraw zagranicznych Republiki Sowieckiej tego co oświadczył, i wyjaśnił na plenum, to to zadowolni przedstawiciele Polskiej Delegacji.

WRÓBLEWSKI odpowiada w imieniu Przewodniczącego Delegacji Polskiej, że tego rodzaju potwierdzenie stosunków obydwóch republik, podpisane przez komisarza ludowego do spraw zagranicznych, całkowicie zadowolni Rzeczpospolitą Polską.

DANISZEWSKI proponuje, aby po tem oświadczeniu uważać dzisiejsze zebranie za zakończone, jeżeli niema sprzeciwu ze strony Delegacji Polskiej.

DĄBSKI składa następujące oświadczenie: Delegacja Polska uznaje okazane jej pełnomocnictwa przedstawiciele Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad, podpisane przez pp. Lenina, Sziczerina i Rakowskiego za ważne i wystarczające.

DANISZEWSKI ze swej strony oświadcza, że strona rosyjska uważa przedstawione tu pełnomocnictwa za wystarczające z temi uzupełnieniami, które odnoszą się do Ukrainy.

DANISZEWSKI wyraża mniemanie, że winna utworzyć się komisja, złożona z sekretarzy obu delegacji dla opracowania sprawy regulaminu, oraz że należy jej powierzyć ~~prkawy~~ opracowanie tekstu uzgodnionego z poglądami Przewodniczących, aby następnie tylko formalnie przyjąć regulamin na plenum.

Sprzeciwu ze strony Delegacji Polskiej niema? Nie. Pozostaje oznaczenie godziny jutrzejszego posiedzenia. Proponowalibyśmy godzinę 13-tą według czasu miejscowego, jeśli niema innych propozycji ze strony Polskiej Delegacji.

DĄBSKI odpowiada: wskutek tego, że Delegacja Polska wysłuchała dziś obszernego oświadczenia Republiki Rosyjskiej, którego jeszcześmy nie zdążyli otrzymać na piśmie, wymaga zaś ono specjalnej uwagi, - proponuję, aby posiedzenie odbyło się jutro w godzinach wieczornych, lub jeszcze lepiej pojutrze o godz. 13 według czasu miejscowego.

DANISZEWSKI proponuje zgodę na wieczór następnego dnia.

DĄBSKI mówi, że godzinę jutrzejszego posiedzenia należy ustalić naza-jutrz drogą porozumienia przewodniczących obu delegacji osobiście lub za

pośrednictwem sekretarza Delegacji.

DANISZEWSKI ponawia propozycję, aby naznaczyć posiedzenie nazajutrz, pozostawiając przewodniczącym delegacji prawo oznaczenia godziny i jedynie w razie konieczności odłożenia posiedzenia na 19 sierpnia.

DĄBSKI oświadcza, że zasadniczo zgadza się na wyznaczenie posiedzenia ~~na~~ nazajutrz wieczorem i tylko w tym wypadku, jeżeli nastąpi opóźnienie w dostarczeniu tekstu dzisiejszej deklaracji na piśmie ze strony Delegacji Rosyjskiej i jeśli praca Polskiej Delegacji nie będzie ukończoną, zawiadomi o tem w swoim czasie. W zasadzie zaś uważa za pożądaną możliwość naznaczenia zebrania na dzień ~~xxxxxxx~~ następny.

DANISZEWSKI uważa sprawę za wyczerpaną przez oświadczenie Przewodniczącego Polskiej Delegacji. Postanowiono wyznaczyć zebranie zasadniczo na dzień następny wieczorem. DANISZEWSKI dodaje, że odkładanie zebrania jeszcze na jeden dzień jest niepożądane, gdyż i ta chwila rozpoczęcia pertraktacji ciągle była odkładana.

Na tym porządek dzienny posiedzenia został wyczerpany i pierwsze posiedzenie Polsko-Rosyjsko-Ukraińskiej Konferencji zostało zamknięte.

Posiedzenie zostało zamknięte o godz. 9.30.

/-/ Jan Dąbski
Przew.Del.Polskiej.

/-/ R.Daniszewski
Przew.Del.Rosyjskiej.

Przemówienie wstępne.

/Deklaracja./

Otwieram posiedzenia rosyjsko-ukraińsko-polskiej konferencji, zadaniem której jest opracowanie warunków zawieszenia broni i podstawowych zasad pokoju preliminarnego.

Z głębokim zadowoleniem w imieniu Ros. Soc. Fed. Republiki Rad Ukr. Soc. Resp. Rad. witam - choć cokolwiek spóźnioną, lecz nie z naszej winy spóźnioną chwilę rozpoczęcia układów, które winny doprowadzić do ustanowienia pokojowych i przyjacielskich stosunków między ludami Rosji, Ukrainy i Polski.

Delegacja rosyjska zjawiła się na tę konferencję ożywiona temi zasadami, które zostały ustanowione przez nasze Państwo pracy i wyrażone w całym szeregu oświadczeń, not i odezw Sowieckiego Rządu do Rządu i Ludu Rzeczypospolitej Polskiej.

Od samego początku swego istnienia Sowiecka Rosja pracy niezmiennie przyznawała prawo każdego narodu do samookreślenia się, do ustanowienia według własnego rozumienia stosunków wzajemnych z innymi państwami i swego własnego, społecznego i politycznego życia. Nigdy nie dążyliśmy, i nie dążymy i obecnie do narzucenia Polsce i innemu państwu sowieckiego ustroju państwowego lub społeczno-politycznego programu komunizmu - za pomocą bagnatów Czerwonej Armji R.S.F.R.R. Ros. Soc. Fed. Resp. Rad niezmiennie uznawała zupełną niezawisłość i prawa suwerenne Państwa Polskiego.

Było to uznane zawsze, przy wszelkich warunkach wewnętrznego państwowego życia Rosji Sowieckiej i przy najrozmaitszych położeniach na frontach narzuconej nam przez świat burżuazny wojny cywilnej.

Zarówno w czasie dotkliwych klęsk, jak i w czasie naszych wielkich zwycięstw Rząd R.S.F.R.R. oświadczał niezmiennie i uroczyście potwierdza obecnie: uznajemy niezawisłość i suwerenność Państwa Polskiego w jego granicach narodowych, w granicach rozleglejszych od przyznanych w znanej nocie lorda Curzona z dn. 11 lipca; proponujemy suwerennej i niezależnej Rzeczypospolitej Polskiej rzeczywisty pokój bez kontrybucji.

Jeszcze w tym czasie, gdy w Warszawie rządziły okupacyjne władze niemieckie, gdy imperjalizm niemiecki znajdował się u szczytu swej potęgi, Rząd Rosji Sowieckiej wyraźnie podkreślał, że uważa za nienormalne pozbawienie Polski prawa rozporządzania swym własnym losem.

W Brześciu Litewskim L.D. Trocki uroczyście oświadczył o uznaniu przez Rosję Sowiecką prawa Polski do zupełnej niezawisłości i odmowie uznania okupacyjnych władz niemieckich lub ich agentów z pośród burżuazji polskiej za rzeczywistych przedstawicieli narodu polskiego. I w Brześciu Litewskim przedstawicielom polskich mas pracujących delegacja rosyjska dla możności występowania prze-

ciwko okupantom niemieckim i austryjackim, gnębielom Polski.

Po upadku potęgi imperjalizmu niemieckiego i po utworzeniu niezależnego burżuazyjnego Rządu Polskiego Rząd Sowiecki nie przestaje trzymać się niezmiennie w stosunku do niego swej linii pokojowej i swej polityki ciągłych prób pokojowego załatwienia wszelkich konfliktów.

W tym samym duchu Rząd Sowiecki czynił propozycje przedstawicielowi Rządu Polskiego ob. Więckowskiemu, gdy ten przybył do Moskwy dla uregulowania niektórych spraw drugorzędnych: wygnańców, reewakuacji skarbów i dla zlikwidowania sprawy zamordowania przez agentów Rządu Polskiego Rosyjskiej Misji Czerwonego Krzyża, które miało miejsce 2 stycznia 1919 r.

Rząd Sowiecki wyrażał zawsze gotowość zgodzenia się na wycofanie wojsk stron obu z miejscowości spornych i na głosowanie pracujących warstw dla określenia losu tych miejscowości. Jednak Rząd Polski milczał i wojska polskie posuwały się wciąż dalej w głąb terytorjum sprzymierzonej Sowieckiej Republiki Litwy i Białej Rusi. I nawet w tych okolicznościach, kiedy Rząd Sowiecki był zmuszony zaproponować ob. Więckowskiemu opuszczenie granic R.S.F.R.R., Komisarz Ludowy do spraw zagranicznych oświadczył w imieniu Rządu Sowieckiego, iż ostatni gotów jest w każdym czasie rozpocząć z Polską układy pokojowe, skoro tylko wojska polskie zatrzymają swoje działania ofenzywne.

Próby wznowienia układów rozpoczyna znowu czynić Rząd Sowiecki już po upływie dwóch miesięcy, kiedy porucza tow. MARCHLEWSKIEMU nawiązanie kontaktu z polskimi przedstawicielami i wyjaśnienie możliwości osiągnięcia porozumienia między dwiema Republikami. Tow. MARCHLEWSKI niezmiennie dążył do tego samego celu Rządu Sowieckiego - do zawarcia z Polską zupełnego porozumienia i do przerwania działań wojennych między Polską a Rosją.

22 grudnia 1919 r. Rząd Sowiecki zwrócił się do Rządu Polskiego z propozycją rozpoczęcia rokowań pokojowych. Propozycja ta pozostała bez odpowiedzi. Pomimo tego stale dążący do pokoju Rząd Sowiecki 28 stycznia zwraca się już w imieniu Rady Komisarzy Ludowych do Rządu Polskiego i do ludu polskiego z motywowanym oświadczeniem o uznaniu przez siebie niezawisłości i suwerenności Rzeczypospolitej Polskiej, o swej gotowości nieprzekraczania określonej linii na froncie Zachodnim i o swoim życzeniu rozpoczęcia rokowań pokojowych z Polską, aby w drodze przyjacielskiej rozstrzygnąć z nią sprawy sporne.

2 lutego krok ten Rady Komisarzy Ludowych zostaje zatwierdzony przez sesję Wszechr. Centr. Kom. Wyk., który ze swej strony zwraca się do szerokich mas polskich z odezwą bezpośrednią, wyrażającą stanowisko pokojowe Rządu Rosyjskiego.

Rząd Polski uporczywie milczy i tymczasem rozpoczynają się działania ofenzywne wojsk polskich na froncie Ukraińskim, wobec czego dn. 6 marca Rząd Sowiec

Sowiecki zmuszony jest oznajmić, iż działania wojsk polskich mogą go zmusić do nietrzymania się nadal wskazanej uprzednio linii. Lecz jednocześnie potwierdza Rząd Sowiecki swe niezmiennie dążenie do zawarcia pokoju z Polską.

Dopiero 27 marca nadchodzi odpowiedź Rządu Polskiego i zaczyna się wymiana korespondencji o zawieszeniu broni. Rosyjski Rząd Sowiecki wyrażał gotowość zgody na wszelkie proponowane warunki, dotyczące prowadzenia układów, prócz jednego, a mianowicie wyznaczenia w tym celu m. Borysowa przy braku zawieszenia broni, co doprowadziłoby do stanu w sensie strategicznym zupełnie nie do przyjęcia dla Sowieckiej Rosji.

Rząd Polski oświadcza w końcu, iż wszelka dalsza wymiana zdań w ~~tych okolicznościach~~ ^{tej sprawie} jest bezcelową i Rząd Rosyjski zwraca się już do mocarstw Entente'y, wskazując na to, iż jest gotów zgodzić się na jakiegokolwiek miejsca pertraktacji, byleby nie znajdowało się w pasie działań wojennych.

Odpowiedź nie nadeszła. Rządy Entente'y nie uważały za potrzebne wystąpić w roli pośredników i pobudzić Rząd Polski do zgody na układy pokojowe, do wyrzeczenia się działań wojennych przeciwko Sowieckim Państwom pracy Rosji i Ukrainy. Rządy Entente'y nie uważały za potrzebne pobudzić Rząd Polski do wyrzeczenia się polityki rozlewu krwi, skierowanej przeciwko masom pracującym tak Republik Sowieckich jak i Polskiej, ponieważ sama Entente'a wojnę tę podtrzymywała, przygotowywała i pchała do niej Polski Rząd obszarników, który i sam był ze wszechmiar zainteresowany w ujarzmieniu włościan i robotników Ukrainy, Litwy i Białej Rusi i w ~~związku~~ żadnej mierze nie liczył się z niechęcią polskich mas pracujących, do napaści wojennej na bratnie ludy pracujące sąsiednich Republik.

W końcu kwietnia 1920 r. rozpoczyna się polska ofenzywa na Ukrainę i naczelnik Państwa Polskiego PIŁSUDSKIĘ ogłasza swój manifest do ludu ukraińskiego, przewidujący zajęcie całej Ukrainy przez wojska polskie t. zn. bezbrzeżne perspektywy imperjalistyczne, urzeczywistnienie których oznaczałoby dla włościan i parobków Ukrainy wznowienie ich dzikiego ujarzmienia przez polskich obszarników, a dla polskich robotników i włościan - nieobliczalne wydatki na utrzymanie w interesie obszarników polskich olbrzymiej armii, niezbędnej do ujarzmienia okupowanych miejscowości, jednocześnie w tym samym manifeste narzuca Ukrainie zzewnątrz t. zw. Rząd Petlury, odrzucony wolą pracującego ludu Ukrainy.

Rzeczpospolita Polska zapomocą bagnatów legionów swoich narzucała Ukrainie pracy swój ustrój państwowy.

Rządowi Sowieckiemu nie pozostało nic innego, jak tylko chwycić za broń do walki wspólnie ze sprzymierzonym Rządem Ukraińskim przeciwko napadającemu zzewnątrz wrogowi.

Cały czas Rosja Sowiecka proponowała Polsce pokój. Niezem ze strony Rosji So-

Sowieckiej i Ukrainy Sowieckiej nie była wywołana napaść na nich wojsk polskich.

Kiedy Rosja Sowiecka postanowiła poświęcić wszystkie swoje siły tak niezbędnemu dla ludu gospodarczemu odbudowaniu kraju, musiała znowu skierować energję mas pracujących ku celom wojennym dla obrony kraju od napaści zewnętrznych. Obywatele jej byli zmuszeni znowu oderwać się od pokojowej pracy wytwórczej do walki z wrogiem napastniczym.

Niezbędnem było, nie bacząc na nic, unieszkodliwić go, aby mieć możność przystąpienia w końcu wszystkimi siłami do budownictwa, gospodarczego tworzenia dobrobytu mas pracujących i ułagodzenia Rosyjskiej Sowieckiej Republiki.

Czerwona Armja Rewolucyjna wznowiła swą ciężką walkę z wrogami, zagrażającymi Sowieckim Republikom, z nowymi próbami imperjalizmu światowego, zaduszenia rewolucyjnej Sowieckiej Rosji i Ukrainy. Natężają znowu wszystkie swe siły walczące o byt masy pracujące Sowieckiej Rosji i Ukrainy.

Polityka Sowieckiej Rosji i Ukrainy w stosunku do Polski, jak i w stosunku do innych ludów, była i jest polityką pokoju i nie jest ich winą, że musieli i muszą chwycić za miecz dla obrony pracujących mas Rosji i Ukrainy przeciwko imperjalistom polskim, dążącym do założenia na nich nanowo starych kajdanów.

Pełne zapału Czerwone Armje pracy rzuciły się w bój i wyparły wojska polskie prowadzone przez polskich obszarników z ujarzmionych przez nich miejscowości i zmusiły w końcu Rząd Polski do przychylności w stosunku do polityki pokojowej Sowieckich Rządów Rosji i Ukrainy.

Rząd Rosyjski odrzucił pośrednictwo rządu angielskiego, gdyż uważa go za stronę zainteresowaną, jako członka tegoż Związku Państw imperjalistycznych skład którego wchodzi Rzeczpospolita Polska, a również i dlatego, że rządy Entente'y wszelkimi środkami przygotowywały i podtrzymywały wojenną politykę Polskiego Rządu.

Rząd Rosyjski chciał się przekonać, czy zmienił nakoniec Rząd Polski swoją politykę, choćby pod wpływem niezbitych argumentów bohaterkiej Armji Czerwonej i oczekiwał bezpośrednio zwrócenia się z oświadczeniem o gotowości przystąpienia do układów, nie tylko dla zawarcia zawieszenia broni, lecz i pokoju.

I oto my, przedstawiciele Sowieckich Republik Rosji i Ukrainy z głębokim zadowoleniem i radością ~~zaskamy~~ witamy gotowość Polskiego Rządu przerwania nakoniec przelewu krwi i przystąpienia do układów o zawieszenie broni i pokój.

Rząd Rosyjski jest gotów do porozumienia teraz i zawsze, nawet i obecnie dopuszczając rozstrzygnięcie spornych spraw etnograficzno-terytorjalnych na korzyść Państwa Polskiego. Polityka Sowieckiej Rosji i Ukrainy, jako polityka pracujących żyjących z własnej pracy, ~~ax~~ nie wykorzystujących innych, ~~jest~~ niezmiennie i niepodzielnie polityką pokoju, dążącą do przyjaznego załatwienia wszelkich konfliktów konfliktów

z innymi ludami. Nie jesteśmy zaborcami, bronimy się przeciwko wrogowi, który nas napadł; natychmiast opuścimy granice Polski, jak tylko otrzymamy niezbędne, rzeczywiste gwarancje, że Rzeczpospolita wyrzekła się swej polityki zaborczej i postanowiła przejść do pokojowego budownictwa pracy.

Sowiecką Rosję i Ukrainę odnoszą się z zupełną przyjaźnią i bratnim uczuciem solidarności do włościanstwa pracującego i robotników polskich, Sowiecki Rząd żywiący jak najlepsze zamiary względem ludu pracującego Polski, pragnie tylko jednego: ustalenia z Polską trwałych przyjacielskich stosunków dobrych sąsiadów.

Dlatego jak najszerzej witamy spotkanie z przedstawicielami Rzeczpospolitek Polskiej, z którą, jak i ze wszystkimi państwami, pragniemy żyć w pokoju i przyjaźni.

Ale dla Sowieckich Republik Rosji i Ukrainy są niezbędne gwarancje ze strony Rządu obszarniczego Polski, który popchnął lud polski do rozlewu krwi, do niczem niewywołanej napaści na pokojowe masy pracujące Rosji i Ukrainy. Sowiecka Rosja i Ukraina w niczem nie zagrażają i nie będą zagrażały sąsiedniej niezależnej suwerennej Polsce. Ale Sowiecka Rosja i Ukraina nalegają na to, aby Rzeczpospolita Polska również w niczem nie zagrażała im, obcym wśmiałkiej myśli o zniesieniu samodzielnego Państwa Polskiego i niezmiennie zajmującym punkt widzenia uznający prawa narodu polskiego do stanowienia o swej niezależności państwowej i suwerenności.

Lecz przede wszystkim w danej chwili jest niezbędnem dla Sowieckich Republik Rosji i Ukrainy zabezpieczenie się od nowych zamachów ze strony obszarniczej Polski.

Od tego uzależnione są nasze warunki zawieszenia broni i przedwstępne warunki pokoju.

Jeżeli Rząd Polski uznał na koniec za niezbędne ustanowienie przyjaznych stosunków dobrych sąsiadów z Sowiecką Rosją i Sowiecką Ukrainą i bezpowrotnie wyrzekł się zamachów na kraje Ukrainy i Rosji, wyrzekł się w zupełności imperjalistycznej polityki zaborczej i odwrócił się od rządów państw, pchających lud polski do krwi rozlewu, to Rząd Polski bez wahania wyrazi gotowość uznania proponowanych przez nas warunków zawieszenia broni i pokoju przedwstępnego, urzeczywistnienie których powinno wzmocnić ekonomicznie i politycznie właśnie te warstwy polskiej ludności, które są usposobione przeciw wojnie z Republikami pracy Rosji i Ukrainy.

Propozycje nasze są wyrazem bratniego stosunku pracującej Rosji i Ukrainy do pracującej Polski i jednocześnie wyrazem konieczności poważnego rzeczywistego odgródzenia się od wszelkich nowych napaści ze strony obszarniczej Polski. Wysuwając zasady swoje, które kładziemy u podstawy naszej pracy na konferencji pokojowej i proponując nasze warunki, mamy na myśli nie tylko masy pracujące Rosji i Ukrainy, lecz i robotników, pracujące włościanstwo Polski, polskich wło-

włóścian i robotników, którzy ucierpieli w wojnie narzuconej nam przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej.

Polscy lud pracujący raz jeszcze raz jeszcze zobaczycie, iż jego niezmiennym przyjacielem, ożywionym bratnimi uczuciami w stosunku do niego jest Sowiecka Robotniczo-Włóściańska Rosja i Sowiecka Robotniczo-Włóściańska Ukraina.

W nadziei, iż przedstawiciele polskiego Rządu zjawili się tutaj w najzupełniej gotowości do wyrzeczenia się dawnej polityki zaborów, i że Rząd Polski jest gotów dać możliwość ludowi polskiemu i ludom Rosji i Ukrainy przystąpienia na koniec do pokojowego budownictwa pracy, zaprzestania na koniec nierozumnego krwi przelewu i ustanowienia rzeczywistego pokoju pomiędzy R.S.F.R.R. i U.S.R.R. a Rzeczpospolitą Polską, my, przedstawiciele obu tych Republiki rozpoczynamy swą pracę na rosyjsko-ukraińsko-polskiej konferencji, mającej za zadanie opracowanie warunków zawieszenia broni i warunków przedwstępnego pokoju.

14

Rokowania o rozejm i preliminarja pokojowe między
Rzeczpospolitą Polską z jednej strony a R.S.F.R.R. i U.S.R.R.
z drugiej strony.

P R O T O K O Ł Nr. 2
Drugiego Plenarnego Posiedzenia
19 sierpnia 1920 r. miasto Mińsk.

Początek posiedzenia o godz. 13.55 /czas sowiecki/. Obecni wszyscy Delegaci polacy i rosyjscy. Posiedzenie otwiera Przewodniczący Delegacji Polakiej i ogłasza porządek dzienny, złożony z następujących punktów.

1. Deklaracja polska.
2. Sprawa regulaminu.
3. Potwierdzenie deklaracji Delegacji Rosyjskiej w sprawie Ukrainy.
4. Przedstawienie przez Przewodniczącego Delegacji Rosyjskiej zasad rozejmu i preliminarjów pokojowych.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POLSKIEJ oddaje przewodnictwo w ręce PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI ROS., sam zaś składa deklarację załączoną do niniejszego protokołu w formie aneksu Nr. 1.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI ROS. oddaje przewodnictwo PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POL. i zastrzega sobie prawo odpowiedzi na polską deklarację w czasie dalszych obrad, po zaznajomieniu się z jej treścią.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POL. stawia na porządku dziennym projekt regulaminu i oznajmia, że projekt ten był uzgodniony między sekretarzami obu Delegacji.

DEL. OLSZOWSKI odczytuje projekt.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POL. zapytuje, czy Delegacje chcą dyskutować regulamin według punktów, czy też przyjąć go en bloc.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POL. proponuje przyjąć regulamin w całości, jako już uzgodniony.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POL. stwierdza, że regulamin został przyjęty /załącza się przy niniejszym protokole, jako aneks Nr. 2 /.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI POL. przechodzi z kolei do punktu 3 porządku Dziennego.

PRZEWODNICZĄCY DELEGACJI ROS. oświadcza, iż na pierwszym posiedzeniu plenarnym w dn. 17 sierpnia przedstawiciele polscy oznajmili, że Rząd Polski nie uważał za stosowne opatrzyć Delegację w pełnomocnictwa z Ukrainą S.F.R.R., gdyż uważał ją za część składową R.S.F.R.R. Mając mandaty do pertraktacji z Rosją, Delegacja Polska uważała, że jest tem samem upoważnioną i do pertraktacji z Ukrainą. Przewodniczący Dele-Ros. oświadczył wówczas, że Ukraina S.R.R. jest samodzielną i znajduje się tylko w związku /w sojuszu/ z rosyjską. To oświadczenie zostało potwierdzone obecnie przez Rząd Sowiecki drogą telegramu, podpisanego przez komisarza ludowego

do spraw zagranicznych, Cziczierina.

PRZEW.DEL.ROS. odczytuje telegram Cziczierina, załączony do niniejszego protokołu, jako aneks Nr.3.

PRZEW.DEL.POL.oświadcza, iż o deklaracji Delegacji ros.i telegramie komisarza do spraw zagranicznych doniesie swemu rządowi; stwierdza równocześnie, że na pierwszym posiedzeniu pólnarnem stosunek Ukrainy Sowieckiej do Rosji Sowieckiej przedstawiony był w nieco inny sposób, niż obecnie, w sposób bliższy polskiego pojmowania sprawy. Na tem tle ~~na~~ nastąpiło pewne nieporozumienie przy weryfikacji protokołu pierwszego posiedzenia. Niezależnie od tego Przew.Del.Po oświadcza, iż skomunikuje się w sprawie mandatów ze swoim Rządem.

PRZEW.DEL.ROS. stwierdza, że jeśli była jakaś różnica w pojmowaniu sprawy, na obu posiedzeniach, to tylko w formie nie w istotnej treści. Na pierwszym zebraniu doszło do porozumienia w tej formie, że Delegacja Polska nie tylko zawiadomi swój Rząd, lecz i zażąda potwierdzenia swoich mandatów dla pertraktacji z Ukrainą S.R.R. Dla Delegacji Polskiej punktem wyjścia winno być owo porozumienie z pierwszego zebrania.

PRZEW.DEL.POL.mówi: przyjmuje się do wiadomości petitum Del.Ros. Rządowi Polskiemu będzie zakomunikowane zarówno wyjaśnienie jak i życzenie Del.Ros.

PRZEW.DEL.ROS. oznajmia: "Delegacja Rosyjsko-Ukraińska przyjmuje do wiadomości oświadczenie członków Delegacji Rzeczypospolitej Polskiej, iż ta ostatnia podejmuje się otrzymać dodatkowe pełnomocnictwa do rokowań U.S.R.R. Do tej chwili rokuje ona zarówno z R.S.F.R.R. jak i U.S.R.R. z drugiej strony na wymienionych wyżej warunkach.

PRZEW.DEL.POL. oświadcza, że przyjęcie ostatniej formuły Przew.Del.Ros. będzie możliwe dopiero po potwierdzeniu przez Rząd Polski mandatów do pertraktowania z Ukrainą S.R.R. Przyjęcie obecnie przez Delegację Polską takiej formuły byłoby samozwańcem rozszerzeniem mandatów.

PRZEW.DEL.ROS. oświadcza, iż według stwierdzenia Del.Pol.mandaty jej dają prawo do prowadzenia pertraktacji i z Ukrainą S.R.R. Del.Pol.ma niewątpliwie w pewnej mierze prawo ustalenia sposobu /modus/ prowadzenia pertraktacji, poczem byłoby to potwierdzone przez Rząd.

PRZEW.DEL.POL.odpowiada, że pełnomocnictwa są zupełnie jasne i określają, do czego Del.Pol.ma prawo. Rozszerzenie ich na własną rękę byłoby zmianą mandatów.

PRZEW.DEL.ROS. oświadcza, iż Delegacja rosyjska uważała, że Polska Delegacja zwróci się o potwierdzenie przez Rząd mandatów i na Ukrainę. W pierwszym oświadczeniu polskim było powiedziane, że mandaty eo ipso rozciągają się i na Ukrainą Sowiecką, którą Rząd Polski uważał za część składową Rosji. Chodzi tylko o formalne stwierdzenie, iż Delegacja Polska ma prawo do prowadzenia rokowań i

z Republiką Ukrainą. Delegacja nie rozumie, skąd zjawily się trudności i chce jedynie mieć potwierdzenie istoty takiego rozumienia, ajk zaznaczono powyżej.

PRZEW. DEL. POL. zwraca uwagę, że federacyjny ustroj sowiecki jest całkowicie nowym ustrojem, w którym trudno jest się zorientować, ludziom, przyzwyczajonym do dawnych form prawno-państwowych. Uważaliśmy Sowiecką Republiką Ukrainą za część składową Republiki Rosyjskiej i sądziliśmy, że pertraktując z jednym mandatarjuszem, rokujemy ze wszystkimi. Do rokowań z suwerennym równorzędnym organizmem państwowym, jakim według oświadczenia rosyjskiego jest Ukraina, nie mamy mandatu. Jest to zagadnienie bardzo zagmatwane. Dowodzi tego przebieg zeszłego zebrania, gdzie Przew. Del. Ros. stwierdził, iż Ukraina wchodzi w skład Rosji; Del. Ros. sama musiała się pytać swojego Rządu, jaki zachodzi stosunek pomiędzy Ukrainą a Rosyjską Republiką. Wobec stwierdzenia, że Ukrainą Republika jest zupełnie samodzielna, musimy zwrócić się do rządu o potwierdzenie mandatów. Przy sposobności PRZEW. DEL. POL. zaznacza, że dotychczas Del. Pol. nie zdołała zamienić z Rządem ani jednego słowa.

PRZEW. DEL. ROS. oświadcza, że Deleg. Ros. zwróciła się do Rządu o potwierdzenie swoich wyjaśnień w sprawie Ukrainy, choć dla niej stosunek obu Republik był jasny. Oświadczenie rosyjskie było tylko wyrażeniem w słowach nieistniejących faktów. Zwrócono się do Ros. Rządu Sowieckiego z inicjatywy Del. Pol., dla której stosunek Republiki Rosyjskiej do Ukrainy nie był dostatecznie wyjaśnionym. Od początku było jasnym, że na zasadzie dotychczasowych mandatów Del. Pol. może pertraktować z Ukrainą S.R.R. Chodzi tylko o inne sformułowanie mandatów, gdyż zasadniczo różnic zdań niema. Przew. Del. Ros. stwierdza, iż uważa za wystarczające oświadczenie, że Del. Pol. ma prawo do równorzędnego pertraktowania z Republiką ~~Sowiecką~~ Rosyjską i Republiką Ukrainą i liczy, że potwierdzenie tego przez Rząd Polski przyjdzie niedługo. Uważa sprawę za wyczerpaną.

PRZEW. DEL. POL. wyjaśnia raz jeszcze, że różnica zdań polega na tem, że strona polska uważała Ukrainą S.R.R. za organiczną ~~część~~ część Rosji Sowieckiej. Po wyjaśnieniu z Moskwy sprawa wygląda inaczej, - okazuje się, że Ukraina jest suwerennym państwem, które jest lub będzie sfederowane z Rosją. Rozszerzenie mandatów przez samą Delegację uważa za niemożliwe.

PRZEW. DEL. ROS. uważa sprawę za wyczerpaną.

PRZEW. DEL. POL. zapytuje, czy zebranie chce dalej prowadzić obrady.

PRZEW. DEL. ROS. uważa, że można przejść do następnego punktu porządku dziennego, aby ogólne podstawy propozycji rosyjskich były znane Del. Pol. Na następnych zebraniach byłyby rozpatrywane poszczególne punkty warunków.

PRZEW. DEL. POL. udziela głosu Przew. Del. Ros.

PRZEW. DEL. ROS. wyraża przypuszczenie, iż podstawowe tezy rosyjskie są

4.

znane Przew.Del.Pol., gdyż były one opublikowane już w Londynie. Dalej, zwracając się do obywateli - przedstawicieli Rzeczypospolitej Polskiej, stwierdza przed wszystkimi i całym światem, że R.S.F.S.R. uznaje suwerenność i niepodległość Polski bez zastrzeżeń. Przykładem tego, że Ros.B.F.S. szanuje niepodległość ~~drobnych~~ drobnych narodów jest w ostatnich czasach jej stosunek do Republiki Litewskiej, której samodzielność nie została w niczem naruszoną. Rosyjska i Ukraińska Republiki Rad nie narzucają nikomu ~~hagnetem~~ ~~do~~wieckiego nastroju politycznego i komunizmu. Możliwość samookreślenia winny posiadać wszystkie narody. Ludy same winny stanowić o swym wewnętrznym ustroju. Ustrój komunistyczny możliwy jest tylko tam, gdzie większość proletariatu świadomie do niego dąży i własnymi siłami go stworzy. Zadaniem Czerwonej Armji jest obrona Republiki Rosyjskiej i Ukraińskiej od wrogów zewnętrznych, a częściowo i wewnętrznych. Rosja wyłącznie nie broni się i nie chce niszczyć ani osłabiać ekonomicznie innych narodów. Republika Rosyjska i Ukraińska wyrzeka się kontrybucji i dąży wyłącznie do pokoju. Lud rosyjski jest krwią i życiem zainteresowany w zakończeniu wojny, lecz musi się zabezpieczyć przed nową niespodzianką i zażądać ograniczenia ~~wpływu~~ liczby wojsk i uniemożliwienia prowadzenia nowej wojny. Rosja nie chce jednak osłabiać siłą Polski. Siłę Wojskową można uzupełnić obywatelską milicją robotniczą. Będzie to najlepszą gwarancją przeciwko wystąpieniom agresywnym, gdyż klasa robotnicza będzie się przeciwstawiała zaborczym tendencjom.

Winny być wyrównane niczem nieuzasadnione zniszczenia, dokonane przez ustępujące wojska polskie. Polska winna zwrócić ludności majątek, inwentarz i t.p.

Ze względów gospodarczych, ważnych zarówno dla Polski, jak i dla Rosji, Rosja Sowiecka będzie wymagała bezwzględnej swobody tranzytu. Przew.Del.Ros. wierzy, że Del.Pol. nie odmówi przychylenia się do powyższych postulatów, które są zresztą zrozumiałe same przez się. Po ukończeniu polskiej demobilizacji, wojska rosyjskie cofną się ~~w tył~~ w tył, przyczem w pasie przylegającym do terenów neutralnych, pozostanie nie więcej, niż 200.000 wojska. Pozatem Del.Rosyjsko-Ukraińska proponuje przeprowadzenie ogólnej amnestji politycznej i wojskowej. Rząd Rosyjski, jako ludowy, ma przedewszystkiem obowiązek zająć się szerokimi masami chłopów i robotników rolnych. Nie ulega wątpliwości, że wojna była prowadzona w myśl interesów polskich obszarników. Musimy przypomnieć rządowi polskiemu o jego obowiązkach w stosunku do chłopów i robotników rolnych, czy też raczej przypomnieć chłopom i robotnikom rolnym o ich prawach.

Ziemia powinna być oddana darmo przedewszystkiem rodzinom zabitych na wojnie, rannym i inwalidom.

Poszczególne punkty powyższych tez winny być oczywiście szczegółowo ~~opracowane~~ opracowane /rozrabortany/. Po wstępie powyższym Przew.Del.Ros. odczytuje trzy

5.

zasadnicze umowy o zawieszeniu broni i preliminarzach pokojowych /załączone do protokołu, jako aneks Nr.4 /.

PRZEW.DEL.POL. oświadcza, iż odpowiedź na tezy, przedstawione przez Del. Ros. będzie dana na następnym posiedzeniu, po rozważeniu ~~ich~~ przez Del. Pol. i po porozumieniu się z Rządem. Następne zebranie zostanie naznaczone po porozumieniu się Przewodniczących. Jeszcze raz zwraca uwagę na konieczność umożliwienia porozumienia się Del. Pol. z Rządem. Nie wie, gdzie leży przyczyna dotychczasowych trudności. Faktem jest jednak, że dotychczas do nawiązania kontaktu nie doszło. Przypuszcza, iż sprawa jest natury czysto technicznej. Załatwienie jej jednak jest ważnym, gdyż prowadzenie rokowań bez kontaktu z Rządem jest niemożliwe.

PRZEW.DEL.ROS. przyjmuje do wiadomości oświadczenie Przew-Del. Pol. Ze swej strony wyraża życzenie, aby porozumienie z Rządem Polskim nastąpiło jak najszybciej i żeby nie przedłużać biegu pertraktacji. Ze swej strony władze sowieckie uczynią wszystko możliwe, aby porozumienie z Warszawą ułatwić.

PRZEW.DEL.POL. zapytuje, czy porządek dzienny jest wyczerpany.

PRZEW.DEL.ROS. komunikuje, że po wyczerpaniu porządku dziennego pragnie zgłosić nagłe oświadczenie i po otrzymaniu głosu odczytuje deklarację, załączoną do protokołu jako aneks Nr.5.

PRZEW.DEL.POL. zakłada jaknajbardziej stanowczy protest przeciwko pomawianiu Del. Pol. o chęć przedłużania prac konferencji. Ze względu na to, że dla udogodnienia, z czyjej winy wynikała zwłoka, ~~wymaga~~ potrzeba dokumentów, przedstawi je na następnym posiedzeniu wraz ze wszystkimi radjotelegramami.

Co się tyczy pertraktacji w Mińsku, to Del. Ros. winna pojąć i prawdopodobnie rozumie, że na tak obszerne i ważne oświadczenie, jak deklaracja Delegacji Rosyjskiej, trzeba było odpowiedzieć na podstawie namysłu i porozumienia ~~się~~ wewnątrz Delegacji Polskiej. Del. Pol. prosiła o polski tekst deklaracji. Tekst rosyjski dostarczono późnym wieczorem, zaś tłumaczenie dopiero następnego dnia w południe. Trudności wynikają między innymi z tego powodu, że część delegacji polskiej, a w tej liczbie Przewodniczący, nie włada dostatecznie językiem rosyjskim. Del. Ros. próbuje wobec całego świata rzucić insynuację, że Del. Pol. przedłuża rokowania. Przypomina, że do dnia dzisiejszego Del. Pol. nie wymieniła żadnej informacji ze swoim Rządem i zapytuje, czy jest możliwe udostępnienie szybkiego porozumiewania się z Rządem Polakim. Sprawa ta jest całkowicie w ręku władz rosyjskich. Gdy zostanie załatwiona, prace pokojowe pójdą szybko, gdyż ze strony polskiej istnieje dobra wola do prędkiego prowadzenia rokowań.

PRZEW.DEL.ROS. zapytuje, czy termin następnego posiedzenia mają wyznaczyć Przewodniczący.

PRZEW.DEL.POL.stwierdza, że zgodnie z regulaminem sprawa pozostaje otwarta i zależy od wzajemnego porozumienia się.

PRZEW.DEL.POL.zwraca się z prośbą, ażeby umowy Przewodniczących i sekretarzy były przestrzegane, w szczególności aby nie ograniczano swobody ruchów członków personelu Delegacji poza konieczną potrzebą. Przykłady zakomunikuje osobiście Przewodniczącemu Del.Ros. Przypomina kwestję porozumiewania się drogą radiotelegraficzną, co jest sprawą palącą.

PRZEW.DEL.ROS.uważa, że incydent, jaki miał miejsce przed wyruszeniem Delegacji na posiedzenie jest wyczerpany dzisiejszym rozporządzeniem. Co się tyczy łączności radiotelegraficznej z Warszawą, trudności nie powinny mieć miejsca. Oddzielne stacje radiotelegraficzne, znajdujące się przy oddziałach wojskowych, mogą przestawać działalności stacji polskiej w Mińsku. Proponuję, aby wówczas, kiedy nie można uzyskać bezpośredniego połączenia Mińska z Warszawą, telegramy były wysyłane przez Moskwę.

PRZEW.DEL.POL.prosi o doręczenie na piśmie też rosyjskich, telegramu komisarza do spraw zagranicznych oraz oświadczenia delegacji rosyjskiej.

PRZEW.DEL.ROS. oświadcza, że rosyjski tekst zostanie dostarczony natychmiast. Co do tekstu polskiego, to istnieją trudności wobec braku polskich maszynistek. W Delegacji Polskiej są zresztą dobrzy tłumacze. W miarę możliwości będzie dostarczony jak najprędzej i tekst polski. W zasadzie jednak Del.Ros. będzie dostarczała teksty rosyjskie. Prosi o deklarację polską również na piśmie i w obu językach.

PRZEW.DEL.POL.oświadcza, iż obie strony będą się traktowały równorzędnie i będą sobie wzajemnie przysyłały teksty albo w jednym, albo w dwóch językach. Zapytuje, czy Delegacji Polskiej zostanie dostarczone przemówienie Przew.Del. Ros. o warunkach rozejmu i preliminarjach pokojowych, czy też jedynie spisane punktacje.

PRZEW.DEL.ROS. komunikuje, że będą przysłane tylko te punkty, które były odczytane i które odpowiadają tezom, ogłoszonym w Londynie.

PRZEW. DEL.POL. zamyka posiedzenie o godz. 16.15.

/-/ Jan Dąbski

/-/ Kap.Daniczewski

Przew.DELEGACJI POLSKIEJ.

Załącznik Nr. I /do protokołu Nr. 2/.

Delegacja Rzeczypospolitej Polskiej przybyła do Mińska, aby ustalić warunki rozejmu i podstawy sprawiedliwego pokoju, któryby zakończył wiekową walkę polsko-rosyjską, walkę w jaką wtrąciła oba narody zaborczość carskich władz. Naród polski nie chciał i nie rozpoczął pierwszej wojny z Rosyjską Socjalistyczną Federacyjną Republiką Rad. Wojna ta została Polsce narzucona, gdy Rząd Sowiecki, zajmując w końcu roku 1918 ziemie Litwy i Białej Rusi i narzucając im siłą ustroj sowiecki, skierował swe wojska ku terytorjum etnograficznie polskiemu z wyraźnym zamiarem marszu na Warszawę, z widocznym celem wywrócenia demokratycznego ustroju Rzeczypospolitej Polskiej i zaprowadzenia również i w Polsce wbrew woli jej ludności rządu sowieckiego.

Rzeczpospolita Polska, zagrożona w swej świeżo wywalczonej wolności i samodzielności, powstała jako młode państwo w wyniku wielkiej wojny i zwycięstwa sprzymierzonych państw zachodnich, w pierwszych chwilach swego niepodległego istnienia odepnąć musiała niczym nieuzasadniony zajazd rządu sowieckiego i w ten sposób zaczęła się wojna polsko-sowiecka.

Odpierając armje sowieckie na wschód, wojska polskie zajmowały stopniowo ziemie, które niegdyś były połączone z Rzeczpospolitą Polską. Na ziemie te wkraczały nasze wojska nie w imię hasła zaborczych, lecz w imię wolności i swobodnego decydowania narodów o swym losie. Ziemie te nie zostały wcielone do Rzeczypospolitej Polskiej, choć Polska miała ku temu historyczne prawa, fizyczną możność, a ludność tych ziem, w znacznej części polska, w tysięcznych deputacjach i prośbach zaopatrzonych krociami tysięcy podpisów robotników i chłopów polskich i białoruskich tego stanowczo się domagała. Naczelny Wódz wojsk polskich, Józef Piłsudski, wkroczywszy do Wilna, ogłosił manifest, zapowiadający, że ludność białego Królestwa Litewskiego sama rozstrzygnie o swym losie. W myśl tego na najbardziej demokratycznych podstawach wybrane przedstawicielstwa tych ziem zdecydować miało o ich dalszym losie. Gdy jednak w grudniu 1919 r. rząd rosyjski socjalistycznej federacyjnej Republiki rad zwrócił się do Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z bezpośrednią propozycją uregulowania spornych kwestji etnograficznych i granicznych, Rzeczpospolita Polska odłożyła przeprowadzenie wyborów aż do uprzedniego ustalenia podstaw pokojowego porozumienia z ludem rosyjskim.

W tym samym czasie Rząd Polski dał również dowód braku wszelkich imperjalistycznych tendencji, gdy w jesieni 1919 r. wojska polskie, spiesząc z pomocą napadniętej Łotwie, uwolniły Dynaburg i Latgalję i oddały je bez zastrzeżeń Rzeczypospolitej Łotewskiej.

Zgodnie z powyższymi faktami Sejm polski opracował warunki pokoju, które głosiły przekreślenie i przez Rosję i przez Polskę całej brzemiennej w tyle krwawych walk i bezlitosnych prześladowań przeszłości, wyrzeczenie się przez Rosję

2.

krwawego spadku carskich zaborców, Polaki, a oparcie państwowej przynależności Białej Rusi i Ukrainy na swobodnie wyrażonej woli miejscowej ludności. Gdy nadzieje pokojowe Polski się nie ziściły i wojska polskie weszły na Ukrainę Polska w myśl w myśl stałych swych zasad uznała prawo narodu ukraińskiego i dla mu zapewnienie zupełnie swobodnego rozstrzygnięcia o swej państwowej przyszłości.

Te fakty historyczne, które mamy świeżo za sobą, wskazują jasno, że stosunek Rzeczypospolitej do innych narodów opierał się zawsze i opiera na zasadzie uznania prawa każdego narodu do wolności i swobodnego demokratycznego rozstrzygnięcia o swym losie oraz takiego kształtowania swego wewnętrznego ustroju, jaki odpowiada prawdziwej woli narodu, wyrażonej przez większość.

Takie zasady polityczne wskazał Rządowi Polskiemu kilkakrotnie Sejm Rzeczypospolitej, wybrany na podstawie powszechnych, równych, bezpośrednich, tajnych i proporcjonalnych, bez różnicy płci, wyborów. Sejm ten w przeważnej części złożony z chłopów polskich i robotników, który istotnie demokratyczny swój charakter zadokumentował najlepiej przeprowadzeniem ustawy o reformie rolnej i ustawy o 8-miogodzinnym dniu roboczym, w tym samym demokratycznym sensie pojmując zewnętrzną politykę Polski, już na początku 1919 r. uchwalił publicznie oświadczenie, że Polska prowadzi wojnę wyłącznie obronną, dla zabezpieczenia swej wolności i swych granic, a w stosunku do swych sąsiadów uznaje pełne prawo samostanowienia o swym losie.

W stosunku do ziem czysto rosyjskich Rzeczpospolita nie mogła stosować żadnego imperjalizmu, gdyż stopa żołnierza polskiego nie dotknęła nigdzie ziemi rdzennie rosyjskiej, a rząd rosyjskiej socjalistycznej federacyjnej republiki rad nie czuje się chyba prawnym spadkobiercą grabieży, popełnionej przez rząd carski na ziemiach litewsko-białorusko-ukraińskich przy dokonywaniu rozbioru Polski. Inaczej zupełnie postąpił rząd rosyjskiej socjalistycznej federacyjnej republiki rad, który korzystając z chwilowego osłabienia Polski powtórnie pchnął swe wojska na jej terytorjum, wtargnął głęboko w ziemie niezaprzeczalnie etnograficznie polskie i sięga nawet po Warszawę. Rozszerzane równocześnie manifesty i odezwy zapowiadają zaprowadzenie w Polsce systemu sowieckiego, który ludność polska stanowczo odrzuca, co więcej urzędnicy rządu sowieckiego starają się wbrew woli ludności na ziemiach polskich ustrojów sowiecki realizować pod osłoną bagnietów czerwonej armji.

Mimo to wszystko, niezależnie od zmiennych kolei nierozstrzygniętej dotąd wojny, Rząd Polski i nadal pragnie szczerze pokoju z rosyjską socjalistyczną federacyjną republiką rad, gdyż ten bowiem leży w interesie obu narodów i całej ludzkości, wyczerpanej długoletnią wojną.

3.

Pokój ten atoli tylko wówczas będzie możliwy i trwały, gdy będzie pójem sprawiedliwym i wynikającym ze szczerego porozumienia obu narodów przy wtajemnem uwzględnieniu ~~interesów~~ uzasadnionych interesów politycznych i gospodarczych i tak ureguje stosunki, aby nosiły one charakter trwały i zadowalający obie strony. Wzajemne szczerze porozumienie będzie najlepszą i jedyną prawdziwą gwarancją pokojowego współżycia narodu polskiego z jego wschodnimi sąsiadami.

Całkowita nietykalność suwerenności i niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej w granicach niezbędnych dla jej gospodarczego i politycznego rozwoju, absolutnie niemieszanie się w jej sprawy wewnętrzne, - oto zasadnicze warunki wzajemnego naszego pokojowego współżycia na przyszłość. Polaka ze swej strony nie zamierza bynajmniej mieszać się ~~do~~ spraw wewnętrznych innych narodów, czy państw, uznając w pełni zasadę, że każdy naród ma prawo rządzić się wedle swej woli.

W nadziei, że zasady te znajdą pełne i szczerze zrozumienie u Delegacji rosyjskiej socjalistycznej federacyjnej republiki rad i że ze zrozumienia tego wyniknie ~~szły~~ trwały, sprawiedliwy i demokratyczny pokój dla dobra obu narodów - Delegacja Rzeczypospolitej Polskiej przystępuje do obrad na d warunkami rozejmu i podstawami pokoju.

25

Załącznik Nr.4.

TRZY ZASADNICZE UMOWY O ZAWIESZENIU BRONI I POKOJU PRELIMINARNYM.

---

1. Ros. Soc. Rep. Rad i Ukr. Soc. Rep. Rad uznaje bez zastrzeżeń niezależność i samodzielność Rzeczypospolitej Polskiej i uroczycie potwierdzają bezwarunkowe prawo ludu polskiego do urządzenia swego życia i ustanawiania form władzy państwowej według własnego uznania.

2. Ros. Soc. Fed. Rep. Rad i Ukr. Soc. Rep. Rad wyrzekają się jakichkolwiek kontrybucji.

3. Ostateczna granica Rzeczypospolitej Polskiej w głównym zarysie zgadza się z linią wytkniętą w nocie lorda Curzona z dn. 11 lipca z odchyleniem na korzyść Rzeczypospolitej Polskiej na wschód w rejonie Białegostoku i Chełma.

4. Rzeczpospolita Polska zobowiązuje się do ograniczenia wszystkich bez wyjątku sił zbrojnych swoich do liczby nie powyżej 50.000 ludzi, zatrzymując w szeregach wojskowych tylko jeden rocznik rekruta, korpusu oficerskiego i personelu urzędniczego wojskowego nie więcej ponad 10.000 ludzi. Ta liczba sił zbrojnych dopełnia się przez organizowaną z pośród robotników milicję obywatelską, przeznaczoną do utrzymania porządku i ochrony bezpieczeństwa ludności. Warunki i porządek organizacji takowej milicji będą w zarysie ustalone przy szczegółowym rozpatrywaniu projektu umowy.

5. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej natychmiast po podpisaniu umowy o zawieszeniu broni i pokoju preliminarnym przystępuje do demobilizacji i ukończa ją w terminie miesięcznym w porządku i datach ustalonych przez umowę.

6. Rzeczpospolita Polska zachowuje tylko tę broń ~~ry~~ i ryzsztunek wojenny, które są dla niej niezbędne dla potrzeb wskazanej w p.4 liczby jej sił zbrojnych. Cała broń pozostała i ryzsztunek wojenny, w tej liczbie znajdujące się na składach i arsenałach na całym terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej do czasu przekazania ich władzom R.S.F.R.R. i U.S.R.R. przechodzi w terminie miesięcznym od podpisania umowy o pokoju preliminarnym do rozporządzenia zupełnego komisji kontrolującej R.S.F.R.R. i U.S.R.R.

Terminy i porządek przekazywania wskazanej broni i ryzsztunku, jak również i minimum ilości oddawanej broni i ryzsztunku wojennego w datach oznaczonych będą ustalone przy szczegółowym rozpatrywaniu projektu umowy. Odpowiednią liczbę otrzymanej tym sposobem broni i ryzsztunku R.S.F.R.R. i U.S.R.R. oddają wymienionej w par.4 milicji.

7. Rzeczpospolita Polska przerywa wytwarzanie przedmiotów uzbrojenia i ryzsztunku wojennego i przystępuje do demobilizacji przemysłu wojennego, ukończając takową w terminach ustanowionych przez komisję mieszaną.

8. Rzeczpospolita Polska zobowiązuje się do nieprzepuszczania na terytorjum swoje i do nieotrzymywania od państw obcych, organizacji i grup, pomocy w ~~innych~~

w ludziach i koniach, broni i rynsztunku wojennego i do niedopuszczania na swoje terytorjum wrogich R.S.F.R.R. i U.S.R.R. i sprzymierzonym z nimi państwom organizacji, pretendujących do roli rządów w R.S.F.R.R. i U.S.R.R. lub ich części.

9. Działania wojenne przerywają się faktycznie w 72 godziny po podpisaniu zawieszenia broni, przyczem wojska R.S.F.R.R. i U.S.R.R. zatrzymują się na linii osiągniętej przez nich do tej chwili, lecz nie bardziej na wschód od linii wytkniętej w nocy lorda Curzona z dn. 11 lipca. Polska natomiast armja wycofuje się na 50 wiorst na zachód od armji R.S.F.R.R. i U.S.R.R. przyczem pas pomiędzy nimi uważany jest za pas neutralny, na którym ustanawia się zarząd cywilny polski pod kontrolą komisji mieszanej i specjalnych komisji i związków zawodowych; również pod kontrolą komisji mieszanych dokonywa się wycofywanie armji polskich.

10. W miarę demobilizacji armji Rzeczypospolitej Polskiej i przeżazywania R.S.F.R.R. i U.S.R.R. przedmiotów rynsztunku wojennego, wojska R.S.F.R.R. i U.S.R.R. wycofują się w tył, przyczem do chwili faktycznego ukończenia demobilizacji armji polskiej i oddania rynsztunku w pasie przylegającym do pasa neutralnego pozostawia się armję nie liczniejszą od 200.000 ludzi.

11. Rzeczpospolita Polska zobowiązuje się do zwrócenia miejscowościom okupowanym uprzednio, a obecnie opuszczonym przez jej armję, inwentarza, kolei żelaznych, majątku służby łączności, żywego i martwego inwentarza rolniczego, urządzeń zakładów przemysłowych i pozostałego majątku i wartości, jak również do odbudowania zrujnowanych lub przyprowadzonych do stanu nieużywalności przez jej wojska mostów i t.p. Terminy i porządek zwrotu i odbudowania, jak również minimum liczby zwracanego ratami i odbudowywanego majątku i urządzeń, będą oznaczone przy szczegółowym rozpatrywaniu projektu umowy.

12. Rzeczpospolita Polska zobowiązuje się do przeprowadzenia drogą prawną bezpłatnego przydzielenia ziemi w pierwszym rzędzie rodzinom obywateli Rzeczypospolitej Polskiej zabitych, rannych, i tych, którzy utracili zdolność do pracy na wojnie, lub w związku z wojną.

13. Rzeczpospolita Polska udziela R.S.F.R.R. i U.S.R.R. prawa bezwarunkowego swobodnego tranzytu ludzi i wszelkiego rodzaju towarów przez swe terytorjum, a odcinek kolei żelaznej Wołkowysk-Białystok-Grajewo, przechodzący przez terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej pozostaje w zupełnym władaniu i rozporządzeniu R.S.F.R.R.

14. Rzeczposp. Polska zobowiązuje się przeprowadzić w czyn zupełną amnestję polityczną i wojenną.

15. Rzeczpospolita Polska zobowiązuje się natychmiast po podpisaniu umówy o pokoju preliminarznie opublikować takową, jak również i wszelkie materiały i dokumenty, odnoszące się do wojny Rzeczypospolitej Polskiej z jednej strony i Rosyjskiej B.F.R.R. i U.S.R.R. z drugiej.

Rokowania o rozejm i preliminarze pokojowe między Rzeczpospolitą
Polską z jednej strony a R.S.F.R.R. i U.S.R.R. z drugiej strony.

PROTOKOŁ Nr. 3.

3-go plenarnego posiedzenia Konferencji.

23 sierpnia 1920 r. miasto Mińsk.

Obecni wszyscy członkowie Delegacji Polskiej i Rosyjsko-Ukraińskiej.

Przewodniczący Delegacji Rosyjsko-Ukraińskiej DANISZEWSKI.

Posiedzenie zostaje otwarte o godz. 2.40 p.p.

DANISZEWSKI : Otwieram posiedzenie i podaję do wiadomości porządek dzienny,
ustalony za porozumieniem Przewodniczących obu Delegacji:

- I. Oświadczenie Przew.Polskiej Del.za porządkiem dziennym.
- II. Uwagi Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji z powodu deklaracji Polskiej.
- III. Odpowiedź Pol.Del.na tezy zasadnicze,zaproponowane przez Del.Ros-Ukr.
- IV. Odpowiedź Pol.Del.na protest,zgłoszony w dn.19 sierpnia przez Del.Ros.
Ukr.w sprawie przewlekania rokowań przez Rząd Polski i Delegację Pol.

I. DANISZEWSKI udziela głosu Przew. Del.Pol.

DANISZEWSKI oświadcza: Na murach m.Mińska rozlepiony jest obecnie rozkaz do wojsk
za Nr.1847,podpisany dn.20 sierpnia r,rb.przez komendanta frontu zachodniego Tu-
haczewskiego,Smilgę i Szwarca,w którym użyte są słowa następujące:"Delegacja Pol-
ska w najpodlejszy sposób zrywa pokój,składając się wyłącznie ze szpiegów i kontr-
wywiadowców,Delegacja Polska usiłuje wykorzystać swoje położenie dla celów wyłącz-
nie szpiegowskich." Piętnując tego rodzaju bezprzykładny postępek,gwałcący zasady
prawa międzynarodowego w stosunku do przedstawicieli innego państwa,wrażony w
dokumencie urzędowym - Delegacja Polska zakłada uroczysty protekt i żąda natych-
miastowego usunięcia powyższej publikacji,pełnego zadośćuczynienia i pociągnięcia
winnych do odpowiedzialności. Delegacja Polska oświadcza,ze w tym stanie rzeczy
zmuszona ^{jest} wstrzymać się od dalszych obrad,aż do uzyskania pełnego publicznego
zadośćuczynienia i zabezpieczenia na przyszłość od podobnych napaści. Delegacja
Polska żąda przerwania posiedzenia aż do chwili,kiedy Delegacja Rosyjska będzie w
w stanie udzielić jej kompletnego zadośćuczynienia.

DANISZEWSKI miał na względzie ten rozkaz,zjawiając się tutaj. Delegacja Ro-
syjska rozporządza odpowiednimi wyjaśnieniami i wskazówkami,które pragnie ogło-
sić przed przerwą i ma nadzieję,że po ich ogłoszeniu Przew.Del.Pol.cofnie swoją
propozycję,dotyczącą przerwy w posiedzeniu. Rozkaz,rozlepiony wczoraj na murach
m.Mińska i podpisany przez Tuhaczewskiego,Smilgę i Szwarca,zaskoczył Del.Ros.
najzupełniej niespodziewanie. Dowiedziawszy się o tym rozkazie,natychmiast ofi-
cjalnie zakomunikowaliśmy Radzie Rew.Wojsk.frontu zachodniego,że rozkaz podobny
jest całkowicie niedopuszczalny ze względu na nietaktowną treść w nim zawartą.

Niezwłocznie potem, na skutek naszej propozycji Rad. Rew. Woj. frontu zachodniego rozkazała zdjąć to rozporządzenie; dziś rano zakomunikowano mi, że rozkaz ten zostaje zdjęty, lub zamazany. Prócz tego, dziś zakomunikowaliśmy o tym rozkazie Kom. Lud. do spr. zagr. Cziczzerinowi i dziś rano otrzymaliśmy odeń telegram, ~~xxxxx-
kaxxtaxxaxxtaxjaxxdjety, lubxxxxxxyxPrócxxtaxgaxdxixxskamunikowaliśmyxxtymxxxx
rxkaxixx~~, w którym tenże wyraźnie wskazuje na nietaktowność i niedopuszczalność treści tego rozkazu. Również Rada Rew. Woj. Republiki postanowiła zwrócić na to ~~na~~ uwagę Rady Woj. Rew. frontu zachodniego i uwidocznć całą niedopuszczalność takiej ogłoszeń komendantowi frontu i członkom Rady Woj. Rew. frontu zachodniego. Tym sposobem zaprotestowaliśmy przeciw temu rozkazowi i zrobiliśmy wszystko, aby go zlikwidować i pociągnąć w pewnej mierze do odpowiedzialności autorów tego rozkazu. Ale z drugiej strony winienem podać do wiadomości Delegacji Rzecz. Polskiej, że dowództwo nasze niejednokrotnie już oświadczało nam, że wśród personelu technicznego i doradców Del. Pol. znajdują się kierownicy kontrwywiadu, obecność których obecność których wywołuje pewne zdziwienie w naszym dowództwie, które uważa ją za niedopuszczalną i niezgodną z międzynarodowymi zwyczajami prowadzenia rokowań pokojowych.

DĄBSKI prosi o przerwanie posiedzenia na 10-15 minut, aby członkowie Del. Pol. mogli naradzić się w sprawie powyższego oświadczenia. /ogłoszono przerwę/.

DĄBSKI /po przerwie/ oświadcza: Del. Pol. uznając dobrą wolę Del. Ros. do zlikwidowania incydentu i przyjmując do wiadomości, iż winni incydentu będą pociągnięci do odpowiedzialności - uważa oświadczenie jej za niezadowolające, a to z następujących powodów: 1/ w deklaracji rosjs. nie było ani jednego słowa ubolewania z powodu rzuconej na Del. Pol. obelgi. 2/ Del. Ros. nie zobowiązała się, iż obelga, publicznie na Del. Pol. rzucona, będzie publicznie odwołana. Co do końcowego ustępu przemówienia Przew. Del. Ros., Delegacja Polska - niezależnie od tego, że informacje są niezgodne z rzeczywistością - odmawia władzom sowieckim prawa merytorycznego kwalifikowania składu Deleg. Polakiej. Pozwalam sobie zapytać Przew. Del. Ros., czy raczy udzielić odpowiedzi na poruszone przeze mnie kwestje zaraz, czy też zarządzi przerwę posiedzenia.

DANISZEWSKI jest zdania, że mowa jest zasadniczo jedynie o publicznem zadośćuczynieniu ze strony władz sowieckich. Uważam, że oświadczenie moje o niedopuszczalności rozkazów podobnej treści, które jutro będzie ogłoszone przez Radę Woj. Rew. Rep. Rad dostatecznie wyjaśnia tę część protestu Polskiej Delegacji. Wydaje mi się, że Pol. Del. może być zadowolona z tego wyjaśnienia. Chciałem dodać, że my, Del. Ros. przedsięwzięliśmy równocześnie wszystkie środki, aby podobne zajścia nie mogły na przyszłość mieć miejsca. Środki takie zostały przedsięwzięte przez Del. Ros. również w stosunku do dowództwa miejscowego i władz miejscowych.

DĄBSKI jest zdania, że odnośnie do 2 punktu oświadczenia Pol. Del., opiewające go, że wobec publicznego charakteru obelgi, zadośćuczynienie musi być okazane również w formie publicznej, może on wyrazić swoje zadowolenie w przypuszczeniu, że odwołanie obelgi odbędzie się w ten sam sposób, jaki był zastosowany do rozkazu to jest zapomocą plakatu. Co się tyczy punktu 1, w którym Del. Pol. wskazała, że oświadczenie Del. Ros. nie zawiera nawet wyrazów ubolewania z powodu obelgi, rzucanej Pol. Del., oczekuje odpowiedzi od Przew. Del. Ros. i zapytuje, czy życzy on sobie dać odpowiedź natychmiast, czy też zarządzi przerwę.

DANISZEWSKI uważa, że przerwa jest niepotrzebna, gdyż rokowania mają poważne i doniosłe znaczenie dla obu Republik i że nie jest wskazaniem dla obu Delegacji ogłaszanie przerwy tych rokowań w związku z powyższym zajściem. Co się tyczy wskazania, że w oświadczeniu naszym niema słowa "ubolewanie", oświadczenie nasze, iż uważamy to za niedopuszczalne i nietaktowne ze strony dowództwa frontu, jest rzeczywistym wyrazem ubolewania z powodu całego tego zajścia.

DĄBSKI komunikuje, że aczkolwiek pragnąłby, aby ubolewanie było wyrażone formalnie, to jednak skoro Przew. Del. Ros. oświadcza, że kwalifikowanie czynności władz wojskowych sowieckich, jako nietaktowne, zawiera już to ubolewanie, uważa on zajście za wyczerpane, pragnie bowiem niedopuszczyć do przerwy w rokowaniach.

DANISZEWSKI oświadcza to samo w imieniu Del. Ros.-Ukr. Zdaniem jego, Del. Pol. przekonała się, iż przed wniesieniem przez nią protokółu na zebraniu Konferencji, Del. Ros. uczyniła już wszystko, aby wpłynąć na dowództwo miejscowe nie tylko w imieniu Del. Ros.-Ukr., lecz i za pośrednictwem centralnych władz Republiki Sowieckiej uprzedzając w ten sposób protektat, który tu miał miejsce. W ten sposób dowodzi ona, iż pragnie uczynić wszystko, aby doprowadzić rokowania do pozytywnego rezultatu.

DĄBSKI mówi, iż wobec tego liczy on na to, że publiczne zadośćuczynienie dla Pol. Del. będzie dane przez opublikowanie w gazetach części protokółu dzisiejszego zebrania, dotyczącej powyższego zajścia i przez publikację, dokonaną w taki sam techniczny sposób, jak to miało miejsce z rozkazem, który wywołał dzisiejsze zajście.

DANISZEWSKI potwierdza słuszność tego mniemania.

DĄBSKI wyraża przekonanie, że zajście będzie zlikwidowane zupełnie lojalnie i w ten sposób, że do tej sprawy nie trzeba będzie powracać.

DANISZEWSKI wyraża to samo przekonanie.

DĄBSKI uważa sprawę za wyczerpaną.

II. DANISZEWSKI oddaje przewodnictwo Przew. Del. Pol.

DĄBSKI przyjmuje przewodnictwo i udziela głosu Przew. Del. Ros.

DANISZEWSKI ODCZYTUJE UWAGI Del. Ros.-Ukr. z powodu deklaracji polskiej w odpowiedzi na deklarację rosyjską /załącznik Nr. I/.

DĄBSKI zastrzega sobie prawo odpowiedzi po szczegółowym zaznajomieniu się

zaznajomieniu się z uwagami Del.Ros.Ukr.z powodu deklaracji polskiej na najbliższym zebraniu.

III. DANISZEWSKI przechodzi do 3-go punktu porządku dziennego i udziela głosu Przew.Pol.Del.

DĄBSKI odczytuje odpowiedź Pol.Del.na zasadnicze tezy umowy o rozejmie i preliminarzach pokojowych /załącznik Nr.2/.

DANISZEWSKI ogranicza się do niektórych ogólnych uwag z powodu odczytanych tez Pol.Del.,zastrzegając sobie prawo odpowiedzi na następnym zebraniu,kiedy Del.Ros.Ukr.szczegółowo zaznajomi się z tezami,zaproponowanymi przez Pol.Del. W tej chwili chciałbym powiedzieć,co następuje: Rada Komisarzy Ludowych zarówno w swoim radio jak i w komunikacie ~~innym~~ wyraźnie wskazywała na to, że Republika Rad uznaje suwerenność i niepodległość Polski,i zdaje mi się, że niema żadnych podstaw,aby mówić, iż w jakimkolwiek stosunku dalsza polityka Rosji sowieckiej odchyliła się od tej zasadniczej linii politycznej. Jeżeli po oświadczeniu Rządu Sowieckiego, że jego wojska nie przekroczą linii Borysowa,Berezyny i t.d.wojska te przekroczyły te linie,to stało się to dlatego, że nie bacząc na wszystkie oświadczenia ze strony rządów rosyjskiego i ukraińskiego Rzeczpospolita Polska przeszła do ofensywy. W odpowiedzi na tę ofensywę i napad na Ukrainę,KomisarzLudowy od spr.zagr.,Cziczerin,poślał na imię Ministra Spr.Zagr. Patka,odpowiednie wyjaśnienie,gdzie wyraźnie jest powiedziane:" Z żalem musimy skonstatować że rząd polski nie tylko nie zdecydował się na rozpoczęcie przedłożonych przez nas rokowań pokojowych,ale wbrew temu,czego mieliśmy prawo oczekiwać,rozpoczął rozległą ofensywę wojskową,przeciw terytorjum ukraińskiemu,grożąc temi nowymi zaborczymi krokami niepodległej Republice Ukraińskiej. Rządy Sprzymierzone Rosyjski i Ukraiński,zmuszone były wobec tych kroków zaczepnych bronić terytorjum ukraińskiego przed tym niczem nieusprawiedliwionym napadem, i wobec tego ^{nie} są możliwości utrzymania na froncie ukraińskim linii,wytkniętej w oświadczeniu z dn.30 stycznia,z racji motywów strategicznych,wynikających z konieczności obrony. Rząd Sowiecki podkreśla,do jakiego stopnia kontynuowanie ~~warnej~~ stanu wojny jest szkodliwym dla interesów obu narodów."

Jasnym jest, że przekroczyliśmy powyższą linię z inicjatywy Rzeczpospolitej Polskiej. Przekroczyliśmy ją,broniąc się i winni bylibyśmy zrobić wszystko,aby uchronić Republiki Sowieckie od napaści z zewnątrz.

W żadnym razie nie można porównać polityki, stosowanej przez Ros.Rep.Sow. w stosunku do Rzecz.Pol. ~~Przekroczyliśmy ją,broniąc się i winni bylibyśmy zrobić wszystko,aby uchronić Republiki Sowieckie od napaści z zewnątrz.~~ z polityką Piotra Wielkiego i Katarzyny II. Za czasów Piotra i wogóle caratu b.cesarstwo rosyjskie robiło wszystko,aby ujarzmić Polskę. Piotr utrzymywał w Polsce swoje wojska,bezpośrednio mieszał się do spraw sejmowych

i bezpośrednio przeprowadzał wolę swoją w Państwie Polskiem. Ros.Rep.Sow.i Ukr. Rep.wyrzekają się bezwzględnie podobnych metod i jako sowieckie republiki pracy,w zasadzie nie mogą prowadzić takiej polityki. Napomknienia o analogji polityki naszej i polityki Piotra Wielkiego określić można przez użyte już raz przez Pol.Del.słowa: "insynuacje". Z drugiej strony linja Curzona jest dla nas w ogólnych zarysach linją etnograficzną. Wychodzimy z tego założenia, że wszystkie narody mają prawo samostanowienia w granicach etnograficznych. Tak zw.linji Curzona i wogóle etnograficznej przeciwstawia się tu "prawa historyczne", związane z grabieżczą polityką Polski 15 i 16 wieku. Znow tu wysuwa się myśl, że Republiki Białoruska, Litewska i inne winny rozstrzygnąć o swym losie pod naciskiem strony trzeciej. Wydaje mi się, że nie można tak stawiać sprawy, wobec tego, że te cztery Republiki: Ukraina, Białoruś, Litwa i Łotwa /Latgalja stanowi jej część/ już rozstrzygnęły o swym losie i że niema najmniejszych podstaw do ponownego wysuwania tej sprawy.

Nie można, wskazując na pracę tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski, mówić o polityce wtrącania się Ros.Soc.Fed.Rep.Rad do spraw Rzecz.Polskiej. Tymo Tymczasowy Komitet Rewolucyjny powstał na terytorjum Polski z woli mas pracujących, które żyły w otoczeniu, gdzie nie było już więcej organów Rządu Rzecz.Polskiej.

Nie jest również ingerencją, według naszego przekonania, żądanie zwrotu majątku ewakuowanego lub zrabowanego ludności miejscowej przez wojska polskie. Nie żądamy żadnych kontrybucji dla Rosji, ani dla Ukraińskiej Republiki Rad, ale mówimy, że ludność pracująca ucierpiała od działań wojennych i wobec tego straty jej powinny być wynagrodzone.

Co się tyczy gwarancji wojskowych o ograniczeniu armji, o demobilizacji przemysłu Rzeczypospolitej Polskiej, winniśmy oświadczyć, co następuje. Jesteśmy zdania, że dla nikogo z nas nie mi jest tajemnicą, że front polski i front krymski łączą się w jednych rękach - w pierwszym rzędzie w rękach Francji. W Paryżu znajduje się centrum polityczne i faktycznie wojenne, kierujące zjednoczonym frontem antyrosyjskim, część którego, a mianowicie front polski jest tylko lewym jego skrzydłem. Wychodzimy z tego założenia i ~~wimmy~~ mówimy, że armja nasza jest nam niezbędna nie tylko dlatego, aby unieszkodliwić napad tego lewego skrzydła. Winniemy armję tę rzucić przeciwko prawemu skrzydłu wysuniętych przeciwko nam wojsk, pragnących ujarzmić Republiki Sowieckie i Rosyjsko-Ukraińską i narzucić nam swoją wolę, obcą ludom pracującym republik sowieckich. I zanim Rzecz.Polska nie dowiedzie nam, że działa jako suwerenna niezależna Rzeczpospolita, nie możemy porzucić naszego punktu widzenia. Oto w ogólności te uwagi, do których narazie się ograniczę, zastrzegając oczywiście Delegacji Ros.i Ukr.prawo udzielenia

6.

szczegółowej odpowiedzi na następnym zebraniu.

DĄBSKI zastrzega sobie prawo odpowiedzi na uwagi Ros. Del. na następnym zebraniu. Uważa on, że w dzisiejszej deklaracji Del. Polskiej, będącej odpowiedzią na tezy, postawione przez Dele. R.S.F.R.R. i U.S.R.R. wysunięty został zasadniczy punkt widzenia na cały szereg zasadniczych tez, przedłożonych przez Del. Ros. Jeżeli Del. Ros. tezy te będzie w dalszym ciągu podtrzymywała, Pol. Del. uważa wogóle dalszą pracę konferencji za bezcelową - i dlatego oczekuje ona na odpowiedź ze strony Del. Ros. na dzisiejsze oświadczenie Pol. Del. i dopiero wtenczas będzie mogła przejść do dalszej wymiany zdań.

DANISZEWSKI ze swej strony w imieniu Deleg. Ros.-Ukr. oświadcza, co następuje: jak to już było zaznaczone przy ogłoszeniu tych tez, niczem one nie różnią się od tez, które winny były być znane Rządowi Polskiemu z radiotelegramu Lloyd George'a z Londynu, gdzie były one ogłoszone i w parlamencie. Tezy te były z pewnością posłane również i dla Rządu Polskiego i myśleliśmy, że mamy możliwość sądzić przez sam fakt przyjazdu Del. Pol., że wogóle w całości zasadniczych różnic zdań nie będzie. Oczywiście, zastrzegamy sobie prawo przeprowadzenia, przy szczegółowym rozważaniu poszczególnych tez i poszczególnych artykułów, tych lub innych zmian ilościowych, nie zmieniających zasadniczego postawienia sprawy, ale wątpliwa jest, czy na ogólności i w całości odpowiedź nasza na następnym zebraniu będzie się różniła od tej odpowiedzi i tych tez, które już były dane i od tej ogólnej odpowiedzi, której udzieliłem dzisiaj.

DĄBSKI stwierdza, że warunki i tezy, przedłożone przez Del. Ros. i zakomunikowane z Londynu różnią się w całym szeregu szczegółów i detali. Można tego dowiedzieć za pomocą dokumentów, będących w rozporządzeniu Polskiej Delegacji. Przybycie Del. Pol. do Mińska jest dowodem tego, że Rzeczpospolita Polska szczerze pragnie pokoju i że to jest wyłącznie zadaniem Polskiej Delegacji. Jak Rząd Polski ~~wyraża~~ wyobraża sobie pokój, który ma być zawarty, jest to jasno wskazane w dzisiejszym moim oświadczeniu. Byłoby bezplodnym marnowaniem czasu poświęcać go na teoretyczne roztrząsania i należałoby, w interesie prac konferencji, przyjąć ten porządek rozpatrywania spraw, który podałem w dzisiejszym oświadczeniu w imieniu Pol. Del.

DANISZEWSKI pragnie pomóc Pol. Del. tem, że przed nim leży właśnie tekst tych propozycji, które były opublikowane w Londynie. W propozycjach tych mówi się o ~~tam samym~~, o czym mówiło się w tu ogłoszonych propozycjach. Jest tam mowa o redukcji sił zbrojnych, o demobilizacji przemysłu wojennego i t.d., jest mowa o milicji obywatelskiej /niema mowy tylko o jej składzie, ale to szczególnie/ Jest mowa o niedopuszczaniu wojsk i oręża z zagranicy, o odcinku kolei żelaznej Wołkowysk-Białystok-Grajewo, aż do punktu o podzieleniu ziemi ro-

rodzin zabitych obywateli i t.d. Wszystkie pozostałe zasady całkowicie są zgodne z temi, które były ogłoszone w Londynie i podane do wiadomości Rządu Polskiego. Co się zaś tyczy dalszego porządku i metody pracy, o przejściu od teorii do praktyki, całkowicie się zgadzam, ale przypuszczam, że będziemy świadkami nieskończonych sporów i nieskończonych nieporozumień., jeżeli przed przejściem do tej praktyki nie ustalimy, choćby w ogólnych zarysach i w najgłówniejszych sprawach dzielących nas, ogólnych zasadniczych podstaw, obowiązujących dla obu stron. Z tego punktu widzenia jestem zdania, że trzeba będzie poświęcić choćby jedno jeszcze zebranie temu, aby znaleźć zasadnicze podstawy dla spraw, które narazie nas szczególnie różnią, z tem, aby już na 5-tem zebraniu można było dojść do szczegółowego opracowania artykułów i do ich rozpatrywania.

DĄBSKI dziękuje Przew. Ros. Del. za to, że ten chciał pomóc mu w orjentowaniu się i skonstatowaniu w tem, jaká istnieje stosunek wzajemny pomiędzy dokumentami ogłoszonymi w Londynie, a dokumentami, przedstawionymi Pol. Del. na Konferencji. Oświadczam, że mam w rękach także dokumenty i że mogę z doskonałą dokładnością skonstatować, że w tym dokumencie cały szereg zasadniczych szczegółów nie był zupełnie wysunięty. Niezależnie od tego zwracam uwagę na to, że nie w tem leży istota rzeczy. Nie rozumiem dlaczego tak wiele uwagi poświęcamy tezom, ogłoszonym w Londynie, skoro rokowania zaczęte zostały i prowadzone są w Mińsku. Co się tyczy sposobu wymiany zdań i metody pracy, uważam, że w dyskusji poprzedniej z tego powodu były pewne nieporozumienia. Nie proponowałem przejścia do dyskusji w sprawach praktycznych, zanięć nie otrzymam odpowiedzi od Del. Ros. na wysunięte przeze mnie oświadczenie w sprawach zasadniczych, nieprzyjęcie których przez Del. Ros. uczyniłoby dalszą pracę konferencji bezcelową. Wskutek tego uważam, że konieczne jest ze strony Del. Ros. oświadczenie, zawierające stosunek do dzisiejszej Polskiej Deklaracji dopiero wtenczas, gdy dalsza praca konferencji stanie się możliwa, trzeba będzie ustalić porządek i sposób rozpatrywania spraw konkretnych i praktycznych.

DANISZEWSKI uważa, że należy zostawić na stronie sprawę tego, czy różnią się propozycje londyńskie od Mińskich, czy też nie muszą powiedzieć, że różnią się one tylko w detalach, a nie w zasadzie i że w propozycjach londyńskich było nawet wskazane, że szczegóły będą dodane i opracowane. Ważne za to jest oświadczenie Przew. Del. Pol. o tem, że Del. Pol. w odpowiedzi swojej wysuwa cały szereg punktów, które uważa za ultymatywne i oświadcza, o ile zrozumiałem Przew. Del. Pol. że sprawy demobilizacji, rozbrojenia, tranzytu, linii kolejowej Wołkowysk-Białystok-Grajewo sprawa zwrotu ewakuowanego z okupowanych przez wojska polskie miejscowości, majątków i t.d. nie podlegają dyskusji. Jeżeli sprawa ta jest postawiona właśnie w ten sposób, to muszą odpowiedzieć, że jeżeli te punkty w sposób

ultymatywny zdjęte być mają z obrad naszej konferencji, wtedy odpowiedź nasza będzie krótka i szybka.

DĄBSKI prosi, aby Del. Ros. kierowała się ścisłym tekstem odpowiedzi Del. Pol.

IV. DANISZEWSKI uważa, że przez to oświadczenie sprawa dnia dzisiejszego może być uważana za wyczerpaną. Pozostaje 4 punkt porządku dziennego. Wydaje mi się, że zmęczyliśmy się tą poważną dyskusją i jeżeli Przew. Del. Pol. zgodzi się ze mną, moglibyśmy punkt ten załatwić na następnym zebraniu, zwłaszcza, iż nic nowego on nam nie da. Udzielam głosu Przew. Del. Pol.

DĄBSKI nalega na to, aby porządek dzienny był wyczerpany, wobec tego, że w 4. punkcie Del. Pol. ma zamiar mówić o szeregu warunków technicznych, które tak znacznie wpływają na pracę Pol. Del., że ta pragnęłaby Ros. Del. o ile możliwości, była o tem dokładnie powiadomiona. Z oświadczenia, które ma zamiar przedstawić, Del. Pol. przekona się, że warunki techniczne, w których zmuszona jest pracować Del. Pol. są do tego stopnia ciężkie, że wątpliwe jest, aby jakkolwiek inna delegacja mogła się zgodzić na prowadzenie rokowań w takich warunkach i to nie tylko na prowadzenie rokowań, ale i na powzięcie poważnych decyzji. Wskutek tego Przew. Pol. Del. nalega na to, aby porządek dzienny dzisiejszego zebrania był wyczerpany.

DANISZEWSKI. Nie mam nic przeciw temu, ale wydaje mi się, że Przew. Pol. Del. stawia sprawę tę w innej płaszczyźnie, niż ta, która miała być postawiona, jako kwestja oskarżenia, Delegacji Polskiej o ^{przewlekane} ~~przekazanie~~ rokowań i wobec tego byłbym zdania, że załatwienie tej sprawy możnaby było odłożyć, dlatego, że to się prowadzi do przeciwstawienia jednych dokumentów innym dokumentom. Co się dotyczy technicznych warunków pracy Del. Pol. mam możność oświadczyć, żeśmy przedsięwzięli wszystkie środki, aby żądania, postawione przez Przew. Del. Pol. w liście na moje imię były wykonane, o ile nie będzie specjalnych przeszkód technicznych. Stawiamy sprawę tak, że Del. Pol. bezpośrednio z Mińska winna mieć wszelkiego rodzaju łączność ze swoim Rządem. Jednocześnie wiemy, z jakimi trudnościami spotyka się Delegacja Polska w sprawie tej łączności. Trudności te dotychczas zależały nie tyle od nas, ile od całego szeregu okoliczności postronnych, po części nawet atmosferycznych. Uważam, że sprawę tę będzie można rozwiązać w sposób czysto rzeczowy, raczej w oficjalnej rozmowie, niż w rozstrządaniach na plenum rzeczy nam znanych i myślę, że Del. Pol. nie zaprzeczy temu, żeśmy uczynili wszystko co było możliwe, aby ułatwić Del. Pol. bezpośrednią łączność z Warszawą.

DĄBSKI pragnie w 4 punkcie porządku dziennego mówić przedewszystkiem o odpowiedzi Del. Pol. na oświadczenie, odczytane przez Del. Ros. na poprzednim zebraniu i oskarżające Del. Pol. o politykę przewlekania prac Konferencji -

a następnie o trudnościach komunikacji z Rządem Polskim, o których prócz tego Przew. Del. Pol. napisał list do Przew. Del. Ros.

Co się tyczy pierwszej sprawy, aktualność jej w obecnej chwili jest tembardziej jasna, że oświadczenie Del. Ros. było ogłoszone w prasie i przez tę prasę użytkowane. Było to nie tylko w Mińsku, ale z pewnością i w innych miastach; nie wiem w jakim stopniu było to zrobione w stosunku do prasy zachodnio-europejskiej i światowej. Jestem zdania, że w tych warunkach Del. Ros. nie zechce wykorzystać swojego wyjątkowego położenia, jakiego Del. Pol. nie posiada, nie tylko w prasie, ale także i w depeynch do Rządu Polskiego - i da możliwość Del. Pol. odpowiedzieć na te wymówki i oskarżenia, jakie jej były zrobione. Dziwię się, że z tej racji wynikła cała dyskusja.

Co się tyczy drugiej sprawy, pragnąłbym, aby Del. Ros. uświadomiła sobie w całej pełni jak doniosłą rolę w pracach Del. Pol. odgrywa możliwość komunikowania się z jej rządem i w jakich warunkach zmuszona jest ona obecnie pracować. Jako przykład wskażę na to, iż według depechy otrzymanej dziś z Warszawy, Rząd Polski dotychczas nie otrzymał depech wysłanych via Moskwa, z potwierdzeniem Komisarza do spr. zagr. Cziczeryna w sprawie Ukr. Del. Sow., oraz depechy również wysłanej przez Moskwę, w której były zakomunikowane 15 tez Rosyjskiej Delegacji. Zdaje mi się, że według wszelkiego prawdopodobieństwa Del. Ros. łatwo zrozumie, że w tych warunkach praca Del. Pol. staje się nadzwyczaj ciężką i że należy dłożyć wszelkich starań i wysiłków do tego, aby komunikacja Del. Pol. z Rządem Polskim stała się możliwą i to zgodnie z wymaganiami chwili, komunikacja szybka i bez straty czasu.

DANISZEWSKI dziwi się oświetleniu nadawanemu jego propozycji, aby sprawę omawianą odłożyć do następnego zebrania. Myślę, że niema żadnych podstaw, ażeby sądzić, że w imieniu Del. Ros. Ukr. chciał przeszkodzić Del. Pol. w oświetleniu tej sprawy tak, jak jej się to żywnie podoba i jak to jest niezbędne z jej punktu widzenia. Moje motywy były czysto praktyczne: rozpocząłem od tego, że jesteśmy zmuszeni. Co się tyczy drugiej sprawy, stawiałem swoją propozycję, również wychodząc z tych czysto praktycznych założeń. Jeśli Del. Pol. nie zgadza się z temi praktycznymi wywodami, przechodzę oczywiście natychmiast do następnego punktu porządku dziennego i udzielam głosu Przew. Del. Pol.

DĄBSKI odczytuje protest /załącznik Nr. 3 /.

DANISZEWSKI co się tyczy wskazania na to, iż na początku rokowań pokojowych Rząd Sowiecki odrzucił propozycję rządu angielskiego, pragnącego być pośrednikiem pomiędzy rządami polskim i rosyjskim, to wyjaśniliśmy tę kwestję oficjalnie, potwierdzając, iż Rząd Rosyjski nie przyjął tego pośrednictwa, uważając Ententę za stronę w wojnie tej zainteresowaną. Dlatego dotknę tylko tych wskazań, które bezpośrednio dotyczą korespondencji o początku rokowań w sprawie rozejmu i pre-

bezpośrednio dotyczą korespondencji o początku rokowań w sprawie rozejmu i preliminarzy pokojowych. ~~Rząd Sowiecki~~. Radjodepesza Komisarza ludowego do spr.zagr.Cziczierina, skierowana do Rządu Polskiego, wyraźnie wskazywała że rokowania mają dotyczyć nie tylko ~~rozejmu~~ rozejmu, ale i pokoju; dlatego też, kiedy delegaci Rzeczypospolitej Polskiej, stanąwszy w dn.2 sierpnia w Baranowiczach, okazali mandaty na prowadzenie rokowań jedynie w sprawie rozejmu, już to samo miało charakter przewlekania, gdyż zrozumiałem jest, że po całym szeregu propozycji Rządu Sowieckiego w sprawie rozejmu i pokoju, nie mógł on zgodzić się na prowadzenie rokowań tylko co do rozejmu, nie mając w perspektywie zawarcia pokoju, lub choćby jego preliminarzy. Jednak Rząd Sowiecki za wszelką cenę chciał przyspieszyć rozpoczęcie rokowań i w dn.2 sierpnia wydał dowództwu frontu rozporządzenie, aby przyjąć Delegację i zakomunikować jej /odczytuje depeszę- załącznik Nr.4 /.

Wobec tego fakt, że mandaty nie przewidywały prawa na prowadzenie rokowań o preliminarzach pokojowych nie może być uważany, jako przeszkoda do natychmiastowego rozpoczęcia tych rokowań, gdyż można było potwierdzić te mandaty drogą radjotelegraficzną. Ale Delegacja Polska nie zadowolili się tem i powróciła do Warszawy, przewlekając i odkładając rozpoczęcie rokowań i będąc bezpośrednim winowajcą dalszego przelewu krwi na froncie. Co się tyczy dalszego ciągu korespondencji w tej sprawie, należy zauważyć, że radjodepesza Rzecz.Polskiej z dn.5 sierpnia otrzymana była dopiero dn.6. Natychmiast po jej otrzymaniu rosyjska radjostacja usiłowała połączyć się z Warszawą i przesłać odpowiedź Moskwy. Mam przed sobą wyciąg z dziennika radjostacji moskiewskiej /zał.Nr.5 - tekst wyciągu/.

Wskazuje się tu w sposób określony, że to z winy Warszawy, a nie z winy Republiki Sowieckiej nastąpiło to nowe wstrzymanie rokowań. Warszawa nie kwitowała zupełnie celowo w przeciągu 3 dni. 11 sierpnia doszło Rządu Rosyjskiego twierdzenie Rządu Polskiego, że nie otrzymał on jeszcze odpowiedzi. Dlatego depeszę Nr: 1616 przesłaliśmy znowu 11 i jeszcze raz 12 sierpnia. Mam tu odpis radjo telegramu z Warszawy z dn.11 ~~ix~~ sierpnia o godz.14.15, podpisanego przez Sapiehę, adresowanego do Komisarza do spr.zagr.Cziczierina /tekst radjodepeszy zał.Nr.6/. Oświadczenie powyższe Rządu Polskiego przeczy faktowi, jaki miał miejsce na froncie, na odcinku, który był wskazany przez Rząd Sowiecki, jako punkt spotkania Delegacji. W raporcie członka Rady Woje.-Rew., Piatakowa, wskazane jest /odczytuje raport - załącznik Nr.7/.

Wobec tego oczywiste jest, że radjodepesza moskiewska była przyjęta przez stację warszawską i że Rząd Polski był o tem powiadomiony, skoro przed otrzymaniem następnej depeszy przedstawiciel dowództwa polskiego znalazł się na wskazanym odcinku. Dalszy bieg rokowań, dotyczących podróży Delegacji Polskiej, oświetlo-

w następujących raportach /odczytuje zał.Nr.8,9,10/. Następnie, podróż Delegacji Polskiej odbywała się ze zwłoką, po części wskutek przyczyn technicznych, po części zaś dlatego, że zdaniem Del.Pol.winna odna odbywać się jako podróż całego składu Delegacji, co było technicznie bardzo utrudnione. Sądzę, że zarówno dla mnie, jak i dla Delegacji Polskiej, całkowicie wystarczy tych dokumentów, ilustrujących zwleknięcie z rozpoczęciem rokowań pokojowych ze strony Rządu Polskiego, gdyż jasne jest, że spotkanie przedstawicieli naszych przez parlamentarzystów polskich w dn.9 sierpnia i ich oświadczenie w tym czasie, kiedy według Rządu Polskiego, nie otrzymał on jeszcze radjodepeszy naszej z dn.7 sierpnia, dowodzą, że Rząd Polski był powiadomiony o oświadczeniu naszym, przesłanem warszawskiej radjostacji, dn.8 sierpnia w odpowiedzi na radjodepeszę Rządu Polskiego z dnia 5 sierpnia otrzymano w Moskwie dopiero 7 sierpnia i to nie w całym tekście. Co się tyczy pracy radjostacji i wogóle łączności tu w Mińsku, uważam za wystarczające złożone już przeze mnie oświadczenie. Jeszcze raz potwierdzam, że robimy wszystko, co możemy, aby łączność tę nawiązać i wzmocnić, ale nie można żądać rzeczy niewykonalnych. Mimo wszystko, mamy tu pas frontowy, rozejmu nie ma, wojna trwa nadal, niema wstrzymania działań wojennych i jak się wydaje, sądzone jest, aby zasadnicze kwestje były rozwiązane nie tutaj, a tam w polu. Wobec tego nie możemy się ~~nie~~ obejść bez kontroli. Ale uważamy, że kontrola ta wánna być tego rodzaju, aby w żadnym razie Del.Pol.nie była oderwana od swojego Rządu, i dlatego przewidując te trudności niejednokrotnie oświadcza^{zarówno}liśmy na plenum, jak i osobiście Przew.Del.Pol., że w razie trudności przy komunikacji Mińska i Warszawy będziemy ze wszystkich sił współdziałali przy usunięciu przeszkód i przesyłaniu depezy przez Moskwę. Przez moje własne ręce przechodziła już cała paczka korespondencji, skierowanej do Warszawy via Moskwa. Ścisłe techniczne opracowanie sprawy o korzystaniu i gwarancjach tej łączności, może być dokonane na rzeczowej naradzie sekretarzy, lub o ile tego zajdzie potrzeba, Przewodniczących stron obu.

DĄBSKI proponuje, aby nie tłumaczyć oświadczenia Przew.Del.Ros. i odłożyć sprawę do chwili otrzymania przez Del.Pol.stenogramu. Zarazem oświadcza on, że zastrzega sobie prawo zrobienia odpowiednich uwag na następnym zebraniu o ile zajdzie tego potrzeba.

DANISZEWSKI proponuje, aby zamknąć posiedzenie ze względu na to, że wszystkie kwestje, stojące na porządku dziennym, zostały wyczerpane.

DĄBSKI nie protestuje.

DANISZEWSKI zamyka posiedzenie o godz.7.30.

/-/ Jan Dąbski

/-/ Daniszewski.

O deklaracji Delegacji Polskiej, złożonej w odpowiedzi na naszą deklarację Rosyjsko-Ukraińska Delegacja ma do powiedzenia, co następuje:

Ani w 1918 roku, ani kiedykolwiek bądź Rząd R.S.F.R.R. nie narzucał siłą ustroju sowieckiego ludowi Litwy, Białej Rusi lub innym ludom. Na Litwie i Białej Rusi urząd sowiecki był wprowadzony przez same masy pracujące, przyczem na Białej Rusi z początku na czele rządu stały elementy niczem z nami nie związane, nawet nie komunistyczne. Niezawisłość Litwy i Białej Rusi była uznana uroczystie przez R.S.F.R.R. jeszcze w końcu 1918 r., a oddzielne części wojsk naszych okazywały współdziałanie młodej Republice na jej własną prośbę, przyczem Zjazdy Rad Litwy i Białej Rusi wyjawiały rzeczywistą wolę szerokich mas pracujących, domagających się wprowadzenia ustroju sowieckiego i ścisłego związku z R.S.F.R.R. Niezależny Rząd Sowiecki Litwy i Białej Rusi niejednokrotnie protestował przed światem całym przeciwko niczem nie wywołanemu napadowi na nie wojsk polskich.

System rządzenia, oparty na bezprawiu i niezliczone gwałty armji polskich w miejscowościach, okupowanych Litwy i Białej Rusi, o czem w swoim czasie niejednokrotnie z podaniem liczby ofiar zabitych i okaleczonych rządy Entente'y i Rząd Polski zawiadamiane były przez Komisarza Ludowego od spr. zagr. tow. Czierina i przez Przew. Centr. Komit. Ros. Tow. Czerw. Krzyża tow. Benjamina Swierdłowa, a następnie tow. Sołowjowa, dostatecznie świadczą o rzeczywistych zamiarach polskiego najazdu i wrogi nastroj olbrzymiej ~~większości~~ większości ludności przeciwko niej wykazuje, iż okupacja polska była jedynie aktem gwałtów imperjalistycznego, zaborczego rządu.

O żadnej wiekowej walce narodów polskiego i rosyjskiego tu mowy być nie może. Obecna wojna rosyjsko-polska wywołana jest przez dążenie egoistyczne obszarników polskich do unicestwienia woli pracującego włościanstwa Ukrainy, Białej Rusi i Litwy, co przeczy również interesom polskiego ludu pracującego.

Nietylko sowiecki rząd litewski, ale i litewska Taryba, z którą w chwili obecnej R.S.F.R.R. zawarła umowę pokojową, protestowała przeciwko polityce zaborczej rządu polskiego, co wyraźnie dowodzi jej zaborczego charakteru. A R.S.F.R.R. ~~zawarła umowę pokojową~~ i litewska demokratyczna republika nigdy nie znajdowały się pomiędzy sobą w stanie wojny, co potwierdzone zostało w art. XVI umowy pokojowej pomiędzy Rosją i Litwą, podpisanej w dn. 12 lipca 1920 r. Jedynie obecnie, gdy pod naporem Czerwonej Armji Litwa uwolniona została od okupacji polskiej, mógł zjawić się półoficjalnie komunikat rządu litewskiego: "Litwa znajduje się w tem szczęśliwym położeniu, iż z nikim nie wojuje i spokojnie oddawać się może pracy wewnątrz kraju. Ruchy litewskich wojsk zmierzają

tylko do zajęcia uwolnionych od okupacji polskiej ziem litewskich, które armja czerwona, spełniając słowo, dane w Moskwie przez dyplomatów rosyjskich, oddaje wojsku i pod zarząd litewski."

Nadzieje na pokój nie urzeczywistniły się tylko dlatego, iż Rząd Polski odmówił układów z Rządem Sowieckim i nagle rozpoczął najazd na Ukrainę, której narzucił jarzmo znienawidzone odrzuconego przez rząd ukraiński Petlury i ustró państwowy z udziałem delegatów polski^{ch} w zarządzie Ukrainy, zamieniając ostatnią w protektorat polski.

Jednocześnie powołanie się w deklaracji Polkiej Delegacji na to, iż terytorja Litwy i Białej Rusi "nie zostały wcielone do Rzeczypospolitej Polkiej, choć Polska miała ku temu historyczne prawo" potwierdza, iż Rzeczypospolita Polska wieku 20-ego zachowuje za sobą "prawo historyczne", stworzone przez grabież i politykę szlachecką średniowiecznej Polski XV - XVIII wieku, które ustanowiły dla obszarników polskich "prawo historyczne" nakładania kajdanów niewolniczych na pracujące włościanstwo Ukrainy, Białej Rusi, Litwy i Łatgalji, gdzie polską jest prawie wyłącznie klasa obszarników. Powołując się na swoje "prawa historyczne" Rzeczypospolita Polska uznaje siebie jakgdyby za prawnego dziedzica grabieży, wyrzekającego się swego prawnego dziedzictwa niby to wielkodusznie, a w rzeczywistości pod naciskiem mas pracujących Ukrainy, Białej Rusi, Litwy przy współdziałaniu sprzymierzonej czerwonej armji R.S.F.R.R.

W 1918 r. jak i obecnie w 1920 r. ludy Ukrainy, Białej Rusi i Litwy otrzymały możność w zupełnej mierze określić swe położenie międzynarodowe i ustanowić swą formę władzy państwowej tylko po ustąpieniu wojsk okupacyjnych, w danym wypadku wojsk Rzeczypospolitej Polskiej. U.S.R.R. łączy i dąży do połączenia pod swoim zarządem wszystkich ziem ukraińskich - taka jest wola ukraińskiego ludu pracującego. Lud Białoruski znów odbudował ośrodek Rządu swej samodzielnej Rzeczypospolitej Sowieckiej i wedle sił swoich podtrzymuje wojska sprzymierzonej R.S.F.R.R. przeciwko dążącym w granice Białej Rusi wojskom Rzeczypospolitej Polskiej. Lud litewski, jedynie obecnie uwolniony od okupacji wojsk Rzeczypospolitej Polskiej, pretendującej do "praw historycznych", może w pełnej mierze oddać się swemu budownictwu gospodarczemu i państwowemu.

2/. O tem, że ustrój parlamentarny równie mało zapewnia rzeczywiste wyjawienie woli szerokich mas pracujących w Polsce jak i w innych krajach, świadczy sam fakt napadu rządu polskiego na H.S.F.R.R. i U.S.R.R. w tym czasie, gdy niezliczone organizacje szerokich mas pracujących polskich natarczywie żądały pokoju. Świadczy o tem również i ten fakt, że w okolicach zajętych przez wojska R.S.F.R.R., jak tylko usuwa się zarząd obecnego polskiego rządu, z woli samych pracujących mas powstają sowieckie i inne rzeczywiste ludowe instytucje.

Wojska R.S.F.R.R. i U.S.R.R. nie narzucają Polsce ustroju sowieckiego, ale rzecz całkiem oczywista, iż rosyjskie i ukraińskie władze nie mogą zabronić polskim masom pracującym tworzenia u siebie swych własnych instytucji nowego typu, nie mogą ograniczać swobody komunistów, lub bronić im wydawania swej literatury.

3/. R.S.F.R.R. i U.S.R.R. nie tylko nie czynią zamachu na etnograficzne granice Polski, ale zgadzają się na udzielenie jej granic bardziej szerokich, niż te, które zostały ustanowione przez Radę Naczelną Entente'y.

Jednak oczywiście ~~Rzeczy~~ Rzeczypospolita Polska ma zamysły bardziej jeszcze szerokie, czysto imperjalistyczne, wychodzące poza kres jej granic etnograficznych, skoro Delegacja w swojej deklaracji uznała za niezbędne pominąć milczeniem granice etnograficzne, a natomiast zasadzie tej przeciwstawić zrozumiałe napomknienia o swoich "prawach historycznych" i żądanie "granice, niezbędnych dla jej gospodarczego i politycznego rozwoju".

Takie oświadczenie nie w dosyć pewny sposób przybliży nas do pokoju, życzeniem którego przeniknięta jest cała polityka R.S.F.R.R. i U.S.R.R. i przyjęcie którego zależy w danej chwili od Rządu Rzeczypospolitej Polskiej.

Dnia 28 stycznia r.b. Rada Komisarzy Ludowych R.S.F.R.R. w nocy swej do rządu polskiego wskazała jako podstawę pokojowego porozumienia obu narodów 1/ że polityka R.S.F.R.R., wpływając nie z przypadkowych przejściowych kombinacji wojennych lub dyplomatycznych, ale z niewzruszonej zasady prawa każdego narodu do stanowienia o swym losie, uznawała i w dalszym ciągu uznaje niezmiennie bezwarunkowo i bez zastrzeżeń niepodległość i suwerenność Rzeczypospolitej Polskiej, 2/ że wojska czerwone nie przekroczą linii, przechodzącej w pobliżu Dryssy, Dżisny, Połocka, Borysowa, Porzecza, Ptyczy, Białokorowicz, Cudnowa, Pilawy, Derażni i Baru, 3/ że niema ani jednej sprawy terytorjalnej, ekonomicznej, lub innej, która by nie mogła być rozstrzygnięta drogą rokowań, ustępstw i porozumień wzajemnych.

W przeciwieństwie jednak do tego oświadczenia z dnia 29 stycznia, gdy wojska czerwone osiągnęły chwilowe powodzenie, rząd R.S.F.R.R. zmienił zasadniczo swoje stanowisko. Próbuje on narzucić Polsce pokój, któryby ograniczał jej niepodległość i suwerenność, ~~któ~~ któryby oddał Polskę pod taki sam protektorat Rosji, pod jakim znajdowała się od czasów Piotra Wielkiego do Katarzyny II i który skończył się zupełnym rozbiorem Rzeczypospolitej Polskiej. Rząd R.S.F.R.R. próbuje narzucić Polsce zmniejszenie jej siły zbrojnej, tak, aby nie mogła ona przed żadną napaścią się obronić, usiłuje uzyskać prawo mieszania się do wewnętrznego prawodawstwa Rzeczypospolitej Polskiej i wystąpić w roli niepowołanego opiekuna poszczególnych warstw ludności polskiej wobec ich własnego państwa, pragnie wreszcie uzyskać prawo wyłącznego rozporządzania koleją Wołkowysk, Białystok, Grajewo. Żądania te nie są podyktowane zamiarami pokojowymi, ale płyną z ducha imperjalizmu, świadczy to, że żądając ograniczenia siły zbrojnej polskiej do 50.000 ludzi, rząd R.S.F.R.R. nie zamierza sam zgoła ograniczyć swojej armji.

Żaden naród nie może się zgodzić na takie ograniczenie swej niepodległości i suwerenności, jakie rząd R.S.F.R.R. chciałby narzucić Polsce. Jaką wartość mieć może jego zapewnienie, że uznaje on bez zastrzeżeń niezależność i samodzielność Rzeczypospolitej Polskiej, gdy wszystkie praktyczne postulaty rządu R.S.F.R.R. w sprawie preliminarjów pokojowych są jaskrawym zaprzeczeniem tej zasady? taki pokój może podyktować tylko zwycięzca narodowi powalonemu i zmuszonemu do bezwarunkowej kapitulacji.

Zasadniczy błąd takiego postawienia sprawy występuje szczególnie jaskrawo w chwili obecnej, gdy wojska polskie zwycięsko odparły najazd na Polskę. Obstawanie przy tych zasadach prowadziłoby oczywiście do przeciągania wojny aż do zupełnego wyczerpania jednej ze stron wojujących.

Ale aby jeden z narodów nawet uznał się wreszcie za zwyciężonego i dał narzucić haniebny pokój, pokój taki byłby zarodkiem tylko nowej wojny w przyszłości.

Delegacja Polska oświadcza, iż zasady pokoju, przedłożone jej przez Delegację Rosyjską, są nie do przyjęcia. Podtrzymanie ich przez Del. Ros. musiałoby uczynić dalszą dyskusję zupełnie bezcelową.

Naród polski pragnie takiego pokoju z Rosją, któryby trwale i raz na zawsze położył kres tym walkom, które od stuleci przeszkadzały dobremu sąsiedzkemu współżyciu Polaki z Rosją.

Delegacja Polska spodziewa się, że argumenty przytoczone przekonają drugą stronę i że przyjmie ona zasadę, że pokój oprzeć się ~~musi~~ winien na podstawie sprawiedliwego porozumienia, w którym interesy obu narodów znalazłyby równomierne uwzględnienie.

Na poszczególne tezy zasadnicze Delegacja Polska oświadcza:

Do punktu 1.

W punkcie tym strona przeciwna uznaje niezależność i samodzielność Rzeczypospolitej Polskiej. Niezawisłość i suwerenność Zjednoczonej Rzeczypospolitej Polskiej istnieje de facto i de jure. Polska, jako samoistny i pełnoprawny ~~podmiot~~ podmiot prawa międzynarodowego, występuje i działa od czasu jej wskrzeszenia bez żadnych z czyjejkolwiek strony zastrzeżeń. Możemy zatem oświadczenie strony przeciwnej pojąć jedynie, jako samo przez się zrozumiałe przyłączenie się Rosji do stwierdzenia tego ~~faktu~~, a jako takie nie wymaga ono włączenia do tekstu preliminarjów pokojowych.

Delegacja Polska uważa również jako samo przez się rozumiejącą się tezę, strony przeciwnej, iż narodowi polskiemu służy bezwzględne prawo do swobodnego urządzenia formy i istoty swego życia publicznego i władzy państwowej.

Do punktu 2.

Delegacja proponuje następujący tekst tego punktu: "Strony oświadczają, iż nie będą się wzajemnie domagały w żadnej formie zwrotu kosztów wojny polsko-rosyjskiej".

Do punktu 3.

Tak zwana linja Curzona, proponowana przez rząd sowiecki, jest niemal identyczną z linją 3-go rozbioru Polski od strony Rosji. W ten sposób rząd sowiecki chce utrzymać przy Rosji wszystko, co zaborczość carska zabrała Pol-

Polsce, wykreślając dowolną i na żadnych podstawach nie opartą linię. Dele. Pol. podkreśla, że żywioł polski sięga daleko poza linię, proponowaną przez delegację strony przeciwnej przy ustalaniu granic wschodnich Polski, siła tego żywiołu powinna być w pełni uwzględniona. Równocześnie uważamy za swój obowiązek ~~xxi~~ stwierdzić, że Rzeczpospolita Polska przyznaje ludom, zamieszkującym terytorja pomiędzy nią a Rosją prawo demokratycznego stanowienia o swym losie.

Do punktu 4.

Zamiar nałożenia na Polskę jednostronnego zobowiązania redukcji sił zbrojnych odrzucamy kategorycznie, jako uwłaczający godności narodu polskiego. Z prawdziwym zdumieniem widzimy, że rząd R.S.F.R.R. świadomie lub nieświadomie idzie w ślady polityki Piotra Wielkiego i Katarzyny II, polityki, która stawiając podobne żądania i tak samo je uzasadniając, doprowadziła do zbrodni rozbioru. Jest to tem bardziej zdumiewające, że strona przeciwna, która, jak całemu światu wiadomo i jak się tem chlubi prasa sowiecka, doprowadziła militarizm do najwyższego stopnia rozwoju, nie okatuje żadnej chęci do ograniczenia swoich zbrojeń, a w punkcie 10 zastrzega dla siebie prawo utrzymywania tylko na granicy polskiej armji 200.000 ludzi. Budzi to poważne wątpliwości o szczerości intencji pokojowych R.S.F.R.R.

Dla Polski możliwemby było mówić o rozbrojeniu dopiero wtedy, gdy zasada ta zacznie być realizowana w całej Europie, co jest najgorętszem pragnieniem Polski, jako państwa prawdziwie demokratycznego.

Propozycja częściowego zastąpienia sił zbrojnych przez milicję robotniczą dąży do oczywistego pogwałcenia zasady suwerenności i z niej płynącej nieingerencji w sprawy wewnętrzne i jako taka nie może być wogóle dyskutowaną.

Do punktu 5.

Zgodnie z wywodami poprzednimi Rząd Polski nie może w żadnym razie traktować o jednostronne zobowiązanie do demobilizacji. Uważamy za jedynie wskazane, aby demobilizacja obustronna, likwidująca obecną wojnę, nastąpiła po zawarciu pokoju.

Do punktu 6 i 7.

Propozycje, zawarte w tym punkcie, są bezprzedmiotowe wobec stanowiska naszego w sprawie rozbrojenia i demobilizacji. Nie możemy jednak nie stwierdzić, że zrealizowanie tezy rosyjskiej, to jest wydanie broni w ręce strony przeciwnej, byłoby spotęgowaniem militarystycznej organizacji Rosji, a tem samem nową groźbą dla pokoju.

Do punktu 8.

Do punktu 8.

Propozycje zrzeczenia się pomocy państw obcych dla organizowania siły zbrojnej jest niedopuszczalne ze względu na stanowisko zasadnicze, zajęte odnośnie do punktu 4.

Co się* dotyczy nie wpuszczania na terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej organizacji wrogich w stosunku do R.S.F.R.R., uważamy, że zasada ta może być sformułowana w traktacie pokojowym, oczywiście w formie obustronnej i wzajemnej, co znaczy, że i Rosja nie będzie tolerowała u siebie organizacji, wrogich Rzeczypospolitej Polskiej w rodzaju tymczasowego Rew.Kom.Pol. i t.p., działających jako ekspozytury władz sowieckich. W preliminariach pokojowych może być ustalone tylko i wyłącznie zobowiązanie co do wprowadzenia podobnej obustronnej klauzuli do ostatecznego Traktatu pokojowego.

Do punktu 9.

Linja rozejmowa, która stwarza stan faktyczny przejściowy i krótkotrwały, nie może być z natury rzeczy określona bez stosownego uwzględnienia faktycznego położenia wojskowego i strategicznego obu stron w chwili bezpośrednio poprzedzającej zawarcie rozejmu. Również w tym dopiero okresie ustalić będzie można szczegóły, odnoszące się do administracji ewentualnego pasa neutralnego. Rząd Polski gotów jest mieszkańcom pasa neutralnego zapewnić zaopatrywanie w artykuły pierwszej potrzeby oraz zaspokojenie miejscowego ruchu kolejowego w pasie neutralnym własnym taborem i obsłугою.

Do punktu 10.

Punkt ten jest całkowicie bezprzedmiotowy wobec odrzucenia punktu 4.

Do punktu 11.

Teza art. 11, jako pomijająca równorzędne tytuły polskiej jest jednostronna, a przeto zawiera w sobie cechy ukrytej kontrybucji. Sprawy wzajemnego zwrotu majątku państwowego i odszkodowania, jak również nie poruszone przez propozycję rosyjską kwestje rozrachunku i likwidacji, winny być rozpatrzone i zdecydowane osobno.

Do punktu 12.

W punkcie tym usiłuje Rząd Sowiecki roztoczyć opiekę nad rodzinami obywateli polskich, którzy w tej wojnie walczyli przeciwko wojskom sowieckim w obronie swej ojczyzny. Sądzymy, że najprętsze wskazanie lojalnego współzycia narodów winny były powstrzymać rząd sowiecki od tego kroku, którego ocena będzie w społeczeństwie polskim tem ostrzejszą, że Sejm Polski dawno już ~~uz~~ uchwalił odnośne postanowienia w ustawie o reformie rolnej.

8 Do punktu 13.

Podniesiona przez propozycję rosyjską sprawa tranzytu jest drobnym fragmentem w kompleksie norm, regulujących współżycie gospodarcze obu stron. Zgadza się w zasadzie na tranzyt handlowy, definitywne rozstrzygnięcie w tej sprawie łącznie z całym kompleksem spraw gospodarczych Deleg. Pol. proponuje odłożyć do definitywnego Traktatu Pokojowego, albo do osobnej konwencji handlowej.

Żądanie oddania odcinka kolei żelaznej Wołkowysk-Białystok-Grajewo w zupełne władanie i rozporządzenie Rosji jest sprzeczne z zasadą suwerenności, a przeto całkowicie nie do przyjęcia.

Do punktu 14.

Delegacja Polska uważa za możliwe sformułowanie zasady amnestji na podstawie wzajemności, dla obywateli polskiej w Rosji i rosyjskich w Polsce. Po zawarciu pokoju Polska rozważy w duchu życzliwym sprawę udzielenia amnestji własnym obywatelom i żąda przyjęcia tej samej zasady przez stronę przeciwną.

Do punktu 15.

Chęć zobowiązania Rządu Polskiego do ogłoszenia preliminarjów pokojowych jest dla Del. Pol. niezrozumiała, gdyż trudno sobie wyobrazić w jaki sposób nieopublikowana umowa mogłaby wejść w życie.

Żądanie zobowiązania się do ogłoszenia materiałów i dokumentów, odnoszących się do wojny narusza zasadę suwerenności państwowej. Sprawa ta z natury rzeczy musi być pozostawiona rządowi obu stron pod ich własną odpowiedzialnością.

W imieniu Delegacji Polskiej mam zaszczyt oświadczyć, co następuje:
Delegacja Polska protestuje kategorycznie przeciwko bezpodstawnym zarzutom, jakoby Rząd Polski uprawiał politykę przedłużania wojny i przewleknięcia rokowań. Delegacja Polska stwierdza z całą stanowczością, iż dane rządowi sowieckiemu, przytoczone przez Del. Ros. i mające świadczyć rzekomo o taktyce przewleknięcia ze strony polskiej, nie są zgodne z istotnym stanem rzeczy.

Przejdźmy do faktów:

Dnia 6 lipca Rząd Polski zwrócił się do Państw Sprzymierzonych, oświadczając gotowość zawarcia z rządem R.S.F.R.R. pokoju i proponując im pośrednictwo. Na skutek powyższego, dnia 11 lipca lord Curzon zaproponował Rządowi Sowieckiemu zawieszenie broni i pertraktacje pokojowe w Londynie.

Dopiero po 7 dniach Rząd Sowiecki odrzucił tę propozycję, zaś armje czerwone wyzyskały to dla dalszego posuwania się naprzód.

Dnia 21 lipca Rząd Polski otrzymał zawiadomienie z Londynu o odmowie Rządu Sowieckiego i zajętem przezń stanowisku. Dnia następnego, 22 lipca, Rząd i Naczelne Dowództwo Polskie, pragnąc jaknajszybszego zaprzestania rozlewu krwi, zwróciły się do Rządu Sowieckiego z propozycją nawiązania bezpośrednich rokowań o zawieszenie broni.

Dnia 24 lipca Rząd Polski otrzymał od Komisarza Ludowego do Spraw Zagranicy Czczerina odpowiedź zasadniczo przychylną. W odpowiedzi tej jednak nie była wskazana data spotkania i zostało to pozostawione Naczelnemu Dowództwu armji czerwonej. Naczelne Dowództwo armji czerwonej przekazało w dalszym ciągu ustalenie daty i miejsca spotkania delegatów dowództwu frontu.

Dnia 26 lipca zostało otrzymane w Warszawie radjo, podpisane przez dowódcę frontu Tuhaczewskiego, określające datę spotkania delegatów na 30 lipca. Dowódca frontu Tuhaczewski objaśnił przytem, że data 30 lipca była proponowana rzekomo przez Naczelne Dowództwo W.P. w radjotelegramie z dnia 22 lipca. Taka propozycja nie była nigdy przez Naczelne Dowództwo W.P. zrobiona, a zatem twierdzenie dowódcy frontu Tuhaczewskiego nie odpowiadało istatnemu stanowi rzeczy. Dnia następnego Nacz. Dow. W. E. nadesłało swą zgodę odnośnie do miejsca i czasu spotkania Delegacji, zaznaczając już wtenczas, że daty 30 lipca nigdy nie proponowało.

Dnia 30 lipca delegaci przeszli linię frontu z godzinnem opóźnieniem z przyczyn od nich niezależnych i zostali przyjęci przez przednie placówki wojsk czerwonych. Upoważniony do przyjęcia naszych delegatów członek Rew. Kom. Piatakow, opuścił już przedtem miejsce spotkania, stosując się do czasu sowieckiego, aczkolwiek przyjazd naszych delegatów był zapowiedziany według czasu środkowo-europejskiego.

Dopiero dnia 2 sierpnia delegaci polscy zostali przywiezieni do Baranowic gdzie oświadczono im, że pełnomocnictwa ich są niedostateczne. Wobec tego nasu-
nęła się konieczność powrotu naszych delegatów do Warszawy, dla bezpośredniego
skomunikowania się z Rządem i otrzymania nowych pełnomocnictw. Należy przypo-
mnieć, że czynione już wówczas próby porozumienia się delegatów polskich z rzą-
dem zapomocą radjo nie dały pozytywnego rezultatu.

Natychmiast po przybyciu Delegacji Polskiej do Warszawy Rząd Polski wysto-
sował do Rządu Sowieckiego notę, w której, domagając się natychmiastowego zaprze-
stania działań wojennych wyraził swą zgodę na podjęcie pertraktacji o rozejm i
podstawowe warunki pokoju. Zgadając się na wysłanie swej delegacji do Mińska,
który ze względu na odległość od Warszawy i trudności komunikacyjne był miej-
scem conajmniej niewygodnym, Rząd Polski dał jeszcze jeden dowód szczerego pra-
gnienia jaknajprędzszego zakończenia wojny. Radjostacja w Moskwie odmówiła trzy
krotnie przyjęcia powyższej noty Rządu Polskiego, a mianowicie: w nocy z 5 na
6 sierpnia, wieczorem 6 i w nocy z 6 na 7 sierpnia. Dopiero dnia 7 sierpnia moż-
na było nadać notę tę przez Chrystjanję do Piotrogradu, zaś potwierdzenie od-
bioru jej przez stację piotrogrodzką Warszawa otrzymała dopiero 9 sierpnia.
Powyższe było zakomunikowane Rządowi Sowieckiemu w dniu 7 sierpnia. Była to
nowa zwłoka, wynikająca nie z winy Rządu Polskiego.

Dalej Delegacja Polska **k**ategorycznie stwierdza, iż radjostacja warszawska
nie odebrała i nie pokwitowała odbioru 7 sierpnia noty Komisarza Ludowego do
Spraw Zagranicznych Cziczierina, której data spotkania delegatów była wyznaczona
na 11 sierpnia w Mińsku. Co się tyczy twierdzenia, zgłoszonego w tym względzie
przez Sowiecką Del. Ros., to takowe dotyczyć może tylko pokwitowania, danego
przez radjostację warszawską w dn. 7 sierpnia z odbioru zupełnie innego radjo-
telegramu Kom. Lud. do Spr. Zagr. Cziczierina. W tym radjotelegramie, datowanym dn
6 sierpnia Nr. 1575 Kom. Lud. do Spr. Zagr. Cziczierin zawiadania, iż od czasu wyjaz-
du Delegacji Polskiej z Baranowicz Rząd Sowiecki nie otrzymał od Rządu Polskiego
żadnej wiadomości, czyli mówił o stanie rzeczy, wywołanym przez trzykrotną
odmowę radjostacji w Moskwie przyjęcia radjo polskiego z d. 5 sierpnia. Radjote-
legram z wyznaczeniem daty spotkania delegatów na 11 sierpnia w Mińsku był o-
trzymany w Warszawie dopiero 11 sierpnia wieczorem. Pomimo to, kiedy w nocy
z 9 na 10 sierpnia Rząd Polski dowiedział się od przednich placówek wojsk pol-
skich o przybyciu na szosę Międzyrzec-Biała parlamentarzy **xi**owieckich, wysłał
w kilka godzin potem swoich parlamentarzy dla wyjaśnienia niezrozumiałego nie-
porozumienia i ustalenia daty i miejsca nowego spotkania.

W rezultacie tego wszystkiego Del. Pol. mogła udać się na pertraktacje
w sprawie warunków rozejmu i podstawowych warunków pokoju dopiero w 5 tygodni

po otrzymaniu przez Rząd Sowiecki pierwszej konkretnej propozycji pokojowej. Przez cały ten czas armje czerwone posuwały się naprzód w głąb ziemi polskiej.

Delegacja Polska stanęła w Mińsku dopiero dnia 16 sierpnia, po odbyciu uciążliwej podróży, dla przyspieszenia której władze sowieckie nie poczyniły dostatecznych przygotowań.

Na pierwszym wspólnym posiedzeniu dnia 17 sierpnia, Przewodniczący Sow. Del. Ros. złożył bardzo obszernie oświadczenie, zawierające najnie spodziewanej obok słów powitania i określenia stanowiska Rządu Sowieckiego jednostronne przedstawienie i niepraktykowaną w takich wypadkach krytykę polityki Rządu Polskiego. Dele. Pol., zaskoczona tego rodzaju postawieniem sprawy, które, rzecz prosta, nie mogło mieć nic wspólnego z dążeniem do ułatwienia i przyspieszenia prac Konferencji, oświadczyła natychmiast, że odpowiedź swą zakomunikuje na następnym posiedzeniu. Zgadając się zasadniczo na odbycie następnego posiedzenia 18 sierpnia, uprzedziliśmy z góry, że będzie to możliwe tylko w tym wypadku, jeśli polski tekst deklaracji Del. Ros. będzie nam najdalej dostarczony tegoż wieczoru. Zaznaczyliśmy tu musimy, że oczywiście nie może być mowy o uleganiu Delegacji Polskiej jakiegokolwiek presji ze strony rosyjskiej. Wbrew obietnicom Del. Ros. polski tekst jej oświadczenia otrzymaaliśmy dopiero 18 w południe, nie naszą przeto było winą, że musieliśmy zażądać zwołania drugiego posiedzenia na dzień następnny, to jest 19 sierpnia, o godz. 10-ej rano według czasu środkowo-europejskiego.

Musimy tu kategorycznie stwierdzić, że nie zważając na uroczyste zapewnienia Przew. Del. Ros., warunki zewnętrzne, w których znalazła się Del. Pol. pozostawiają wiele do życzenia i czynią jej prace niezwykle trudnymi i ciężkimi. Zagwarantowana możność komunikowania się przez radio z Warszawą bez żadnych przeszkód i ograniczeń okazała się dotąd tylko pozorną. Składając osobno ~~obszerną~~ obszerną notę w tej sprawie, na tem miejscu zaznaczamy, że ograniczenie ilości godzin funkcjonowania naszej stacji, przerywanie naszych rozmów, rozpoczętych po niesłychanych technicznych wysiłkach i opieczętowywanie radiostacji są rzeczywistymi powadmi tego. Jeśli dodać tu ~~samowolne~~ samowolne zarządzenia niższych funkcjonariuszy władz sowieckich, jak np. komendanta budynków Konferencji, który w dn. 19 sierpnia w chwili, kiedy Delegacja Pol. w pełnym składzie siadała do automobili, by udać się na wspólne posiedzenie, próbował przywłaszczyć sobie prawo do decydowania, kto ma jechać, a kto pozostać, a potem zarządził niezgodne z istniejącymi przepisami pozbawienie swobody ruchów części Delegacji - będziemy mieli prawdziwy obraz warunków pracy Del. Pol., które Del. Ros. uważa za bardzo dogodne.

Nie bacząc na taki stan rzeczy Del. Ros. uważa za możliwe pomawiać Del. Pol. i jej rząd o działania na zwłokę. Protestując przeciwko temu Del. Pol. stwierdza,

że odpowiedzialność za odwołanie chwili tak upragnionego przez całą ludzkość
pokoju spada wyłącznie i jedynie na Rząd Sowiecki.

47

Rokowania o rozejm i preliminarja pokojowe Między Rzeczypospolitą
Polską z jednej strony a R.S.F.R.R. i U.S.R.R. z drugiej strony.

PROTOKOŁ Nr. 4.

czwartego plenarnego posiedzenia 25 sierpnia 1920 r. miasto Mińsk.

Posiedzenie rozpoczyna się o godz. 8.26.

Przewodniczy Przewodniczący Delegacji Polskiej.

DĄBSKI ogłasza porządek dzienny następujący:

- 1/. Odpowiedź Del. Pol. na uwagi Ros. Del. o deklaracji przedstawionej przez Del. Polską.
- 2/. Dyskusja o tezach warunków preliminarzy pokojowych przedstawionych przez Del. Ros.
- 3/. Potwierdzenie pełnomocnictw Del. Pol. do rokowań z przedstawicielami U.S.R.R.
- 4/. Wolne wnioski.

DĄBSKI oddaje przewodnictwo Daniszewskiemu i odczytuje następujące oświadczenie
Odnosnie do oświadczenia Prezesa Sowieckiej Delegacji Rosyjskiej, odczytanego
na poprzednim posiedzeniu uważam za konieczne stwierdzić:

1/ wbrew zaprzeczeniu jego, banyjmniej nie ludność miejscowa, ale władze R.S.
F.R.R. wprowadzały ustrój sowiecki na zajętych przez wojska czerwone ziemiach
białoruskich i polskich. Ludność w tym względzie władze sowieckie nie dawały
nigdy możności wypowiedzenia się swej woli. Przeciwnie, tłumiły one terrorem
władzie wolność słowa i sumienia. Rząd Polski posiada dużą ilość dowodów tego
terrozu, stosowanego przez sowieckie władze rosyjskie, szczególnie wobec pol-
skiej ludności. 2/ Rzekoma samodzielnosc Białej Rusi, Litwy i Ukrainy, które ja-
koby R.S.F.R.R. wprowadziła w r. 1918 na zajętych przez nią ziemiach, była i jest
przeważnie po dziś dzień tylko lokalnym samorządem, przyczem nawet odnośnie, niby
to samorządowe władze lokalne są zgóry przez R.S.F.R.R. narzucane. 3/ Obiecane
w traktacie rosyjsko-litewskim odstąpienie Litwie części ziem polskich i biało-
ruskich przez Rząd R.S.F.R.R., co Delegacja Ros. tak podkreśla, nastąpiło zgoła
bez uwzględnienia stosunków ~~historycznych~~ etnograficznych i bez zapytania o wolę
ludności miejscowej, z racji jedynie dyplomatycznych kombinacji rządu R.S.F.R.R.
co przeczy jaskrawo zasadzie samostanowienia narodów i dowodzi tylko jednego,
że rząd R.S.F.R.R. wbrew protestom sowieckiej Delegacji Rosyjskiej uważa się
jednak w rzeczywistości za prawnego spadkobiercę carskich zaborców. 4/ Usiłowa-
nie wmówienia światu, że Polska opiera swój stosunek do ziem, oderwanych od niej,
przez Rosję podczas rozbiorów na prawie historycznym, przeczy wręcz tekstowi
deklaracji polskiej, która podkreśliła, że Rzeczpospolita Polska, pomimo swych
praw historycznych, płynących nie z zaborów i gwałtów, lecz z dohrowolnej unji,
rzeszonych ziem z Państwem Polskiem, nie wcieliła właśnie dlatego, że w podsta-

że w podstawie ukształtowania się swych granic państwowych stawia przede wszystkim uwzględnienie woli miejscowej ludności.

DANISZEWSKI oddaje przewodnictwo Dąbskiemu i oświadcza, iż według jego zdania należy ~~wy~~kończyć wymianę zdań z powodu deklaracji. Ze swej strony uważa odpowiedź na ostatnie uwagi zbędną, gdyż są one dostatecznie oświetlone w złożonych już oświadczeniach; o ich niesłuszności dowodzi cała polityka, jaką rząd sowieński prowadził lub prowadzi na Białej Rusi; ukraińska samodzielna Republika ~~swa~~ swoim istnieniem dowodzi niesłuszności wywodów, zawartych w ostatnim przemówieniu Przew. Del. Polskiej.

DĄBSKI uważa również kwestję za wyczerpaną i proponuje przejście do drugiego punktu porządku dziennego.

DANISZEWSKI składa następujące oświadczenie: Rosyjsko-Ukraińska Delegacja szczególnie zapoznała się z odpowiedzią Del. Pol. na nasze tezy zasadnicze, które winny według nas, stać się podstawą projektu traktatu o rozejmie i pokoju preliminarnym.

Przy tym rozpatrywaniu postawiliśmy sobie za zadanie wyjaśnienie punktu widzenia Del. Pol., pozytywnego punktu widzenia, pozytywnych propozycji, a tylko negatywnych oświadczeń Del. Pol. lub podstaw jej krytyki i odrzucenia naszych propozycji.

Pragniemy szczerze znaleźć w odpowiedzi Pol. Del. propozycje, które moglibyśmy ~~prze~~postawić postawić równorzędnie z naszymi tezami, ażeby szukać zgodnej redakcji ogólnej propozycji - lub też znaleźć propozycje, które mogłyby w sposób określony przeciwstawić naszym i w ten sposób postawić sobie zapytanie: czy możliwa jest dalsza ~~wpr~~praca przy takim przeciwstawieniu, czy nasza dalsza praca jest niemożliwa, bezcelowa i bezprzedmiotowa, czy też jest ona możliwa i celowa.

Naszym punktem wyjścia jest niepodlegające dyskusji pragnienie położenia kresu rozlewowi krwi i zawarcie pokoju między narodami R.S.F.R.R. i U.S.R.R. z jednej strony a Rzeczpospolitą Polską z drugiej - i ten punkt wyjścia pragniemy znaleźć także w odpowiedzi Del. Pol. Lecz znaleźć go nie mogliśmy.

Cała odpowiedź Del. Pol. jest przesyciona duchem negacji i niezgody i gotowości albo przeciągnięcia rokowań zapomocą wyłącznie krytyki i niewystawiania swego programu, albo przerwania ich ogólnym odrzuceniem jakiegokolwiek punktu styczego z naszymi propozycjami.

Polska Del. oświadcza, że podstawy pokoju zaproponowane przez Del. Ros. / t.j. Del. Ros.-Ukr. / są dla niej nie do przyjęcia, podtrzymywanie tych podstaw przez Del. Ros. uczyni dalszą wymianę zdań bezcelową.

Lecz gdzież są podstawy pokoju, proponowane przez Del. Pol.? Ich niema. Jest tylko odrzucenie naszych podstaw pokoju, a wraz z tem wystawienie swoich podstaw do przedłużania wojny. Jednak chcemy mieć nadzieję, że nie dla wysunięcia do nas

podstaw do dalszego prowadzenia wojny zjawili się tutaj przedstawiciele Rzeczypospolitej Polskiej. W każdym razie myśmy nie dlatego tu przyjechali. ~~Jest~~ Jest to sprawa dowództwa wojskowego. My winniemy szukać podstaw pokoju, takie jest nasze zadanie, i to szukać wspólnych, obowiązujących dla stron obu podstaw pożądanego pokoju.

Lecz Przew. Del. Pol. niejednokrotnie i w podstawowej odpowiedzi i w dyskusji przez cały czas podkreślał, że trwanie naszych prac jest bezcelowe i bezprzedmiotowe i proponował usunięcie z pod dyskusji całego szeregu naszych propozycji w sposób zdecydowanie ultymatywny.

Myśmy o ultimatum nie mówili, ani jedna z naszych propozycji nie jest ultimatum, gdyż my dążymy do pokoju, a nie do wojny. Ultimatum stawia ta strona, która w sposób zdecydowany pragnie ~~wyjnyx~~ przedłużenia wojny dla osiągnięcia postawienia sobie zadań zaborczych, a w danym wypadku wychodzących daleko poza granice etnograficzne i jawnie skierowanych przeciwko wolnym narodom i już określonym samodzielnym państwom w pierwszym rządzie samodzielnej sowieckiej Białej Rusi i sowieckiej Ukrainie, a są podstawy do mniemania, że równie i przeciwko nie sowieckiej, lecz samodzielnej i suwerennej Litwie. Ultimatum Pol. Del. przeciwstawione naszym propozycjom, które my uważamy za podstawę naszej ~~pracy~~ pracy t.j. za podstawę dyskusji, omówienia /obaużdenja/ i t.d. - ultimatum to jest zdecydowanym krokiem do przerwania rokowań pokojowych, bowiem wyklucza ~~tych~~ dyskusję, wyklucza wymianę zdań, wyklucza samą pracę na opracowaniu warunków rozejmu i pokoju.

Del. Pol. jest zorientowana nie ku pokojowi, a ku wojnie; zarówno ona jak i jej rząd pragnie przedłużenia wojny, bowiem nieszczęsne "prawa historyczne" dla niej nie ~~przekazy~~ odeszły w dziedzinę legend i marzenia o nich nie są jeszcze rozbite na polu walki, narzuconej nam właśnie przez dążenie polskiej partji wojennej i romantyków nacjonalizmu do wprowadzenia w życie "praw historycznych", odrzuconych przez ludy pracujące Litwy, Białej Rusi i Ukrainy i pogrzebanych już przez historję.

Nasz wniosek o istocie odpowiedzi Del. Pol.; jako o dokumencie wojny a nie pokoju, potwierdza szczególnie motywowanie tej odpowiedzi, wskazujące na zwycięskie działania wojsk polskich. Dla nas podobny motyw jest zupełnie niezrozumiały; my naszej polityki nie dostosowujemy do położenia na frontach, bowiem dla nas same fronty, sama okrutna krwawa wojna jest wojną o pokój, o możliwość poświęcenia się pokojowej twórczej pracy i ustalenia pokoju, opartego na pracy współżycia narodów.

Lecz muszę zwrócić uwagę Del. Pol. na to, że a potwierdzą tomi jej wojenni doradcy - że przegrana operacja nie jest jeszcze przegraną kampanją,

a nawet przegrana kampanja nie jest jeszcze przegraną wojną.

Dlatego też operowanie na Konferencji Pokojowej motywami, wspominającymi o położeniu na froncie w danej chwili jest bezpodstawne. Wszystko określa się przez ogólny stosunek sił.

Jesteśmy gotowi do zawarcia pokoju niezależnie od tego, jakieby było położenie na froncie, jeśli tylko strona przeciwna jawnie nie zechce przekształcić samego pokoju na narzędzie wojny i na przygotowywanie ~~nanej~~ wojny, t.j. uczynić zupełnie odwrotnie do tego, ku czemu my dążymy, gdy samą wojnę przekształcamy na narzędzie pokoju.

Sposób, w jaki Del. Pol. rozpatrzyła nasze tezy podstawowe według punktów, całkowicie potwierdza ogólne mniemanie, jakie Ros.-Ukr. Del. wypowiada o całości polskiej odpowiedzi. Po rozpatrzeniu naszych punktów Del. Pol. mówi, że punkt I nie powinien być włączony do tekstu warunków pokojowych, jako rozumiejący się sam przez się. W punkcie 1 jest mowa o uznaniu suwerenności i niezależności Rzecz. Pol. Nie mamy nic przeciw takiemu rozumieniu sprawy. Punkt 4, w którym jest mowa o zmniejszeniu siły zbrojnej i o wojskowych gwarancjach, które są dla nas niezbędne i które chcemy postawić pod rozprawę Konferencji Pokojowej i otrzymać na to pytanie wyraz poglądu Pol. Del. - z powodu tego punktu mówi się zdecydowanie, że on nie ulega dyskusji. To samo oświadcza się i o punkcie 5. Nie stawia się ~~niektórych~~ ^{nawet} pytania o wzajemnej demobilizacji, jak wyobraża sobie ową wzajemność Del. Pol. O punkcie 6. oświadcza się, że jest on bezprzedmiotowy. O punkcie 8 mówi się, że propozycja zawarta w nim jest niedopuszczalna. O 10 punkcie, że jest on również bezprzedmiotowy. O 11 punkcie oświadcza się, że może być on rozpatrzony tylko oddzielnie. Nie dano tu żadnej wskazówki o tem, jak go opracowuje Del. Pol. 12 punkt odrzuca się bezapelacyjnie. 13 punkt uznaje się za niemożliwy do przyjęcia; 15, jako naruszający zasadę suwerenności odrzuca się. Wszystkie te 11 punktów uważa się jako nie do przyjęcia ^{nawet} do omówienia i owo nieprzyjęcie zaznacza się w całym toku oświadczenia ultymatywnie i w ten sposób wyjęcie z pod dyskusji tych punktów staje się dla Polskiej Delegacji ultymatum. W 3 punkcie naszych propozycji jest mowa o proponowanych przez nas wschodnich granicach Rzecz. Pol. Mówimy, iż wyobrażamy ją sobie, jako linię, wskazaną w nocie lorda Curzona z 11 lipca z uwagą, że na korzyść Rzp. Pol. granica ta odchyła się ku wschodowi w rejonie Białegostoku i Chełma. I o tym punkcie nie się nie mówi i nie czyni się ze strony Pol. Del. żadnych propozycji. Punkt ten ¹ odrzuca się na jego miejsce nie stawia się nic nowego. Del. Pol. nawet w tym punkcie nie uważa za stosowne przedstawienia swoich praktycznych propozycji i wypowiedzenia, jakie to granice uważa za możliwe do przyjęcia dla siebie i ja-

i jaką linię bierze ona za podstawę do dalszej dyskusji na ten temat. Jeżeli Del. Pol. odrzuca linię Curzona, to niech będzie tak dobra, i poda jakąkolwiek inną praktyczną propozycję o innej granicy, którą moglibyśmy rozważyć, być może, nie Curzona, być może linię Piłsudskiego, abyśmy mogli ją rozważyć i dodać cośkolwiek do szukania zgodnej propozycji do dalszej wspólnej pracy. To samo dotyczy punktu 9, gdzie jest mowa o linii rozejmu. Tu również odrzuca się to, co my proponujemy. Pol. Del. nie wysuwa żadnych nawet podstawowych propozycji w tym punkcie. Tylko w punkcie 2, gdzie jest mowa o zrzeczeniu się kontrybucji, Del. Pol. uważała za możliwe dać swoje sformułowanie. Również w punkcie 14, gdzie jest mowa o amnestji, Pol. Del. dała swoje sformułowanie. Z pośród 15 punktów tylko 2 zostały zaszczycone /udoszużyliś/ tem, że równorzędnie z nimi zostały postawione propozycje polskie. Taki stosunek do naszych propozycji, których my nie uważamy za ultymatywne, które my przedkładamy pod dyskusję dla porównania z temi propozycjami, które zostaną wysunięte ze strony Del. Pol. - uważamy za niedopuszczalny. Bezpozytywnych propozycji nie mamy możliwości prowadzenia dalszej owocnej pracy. Dlatego też proponujemy wyrzeczenie się takiej formy stosunku do propozycji, wysuniętych przez nas, wyrzeczenie się ultymatywnej propozycji wyjęcia nawet z pod dyskusji całych 11 punktów - i danie pozytywnego sformułowania oddzielnych tez i pozytywnego programu, który Del. Pol. pragnie przedstawić równorzędnie z programem naszym do opracowania rozejmu i pokoju preliminarne. W tej propozycji jest zawarta główna ^{treść} ~~treść~~ tego, co chciałem przedłożyć Pol. Del. do rozpatrzenia na dzisiejszem posiedzeniu. DĄBSKI oddaje przewodnictwo Deniszewskiemu i oświadcza: Del. Pol. przyjmuje do wiadomości oświadczenie Del. Ros., że tezy, wysunięte przez nią w propozycjach warunków rozejmu i preliminarne go pokoju, nie mają charakteru ultymatywnego i że wskutek tego dalsza wymiana zdań jest możliwa. Dalej oświadcza: przyjechaliśmy tu bez żadnej ukrytej myśli, ale w tym celu, aby jak można najprędzej zakończyć dalszy rozlew krwi. Nasza deklaracja bynajmniej nie była pretekstem do dalszego prowadzenia wojny i była skierowana wyłącznie ku pozytywnemu opracowaniu podstawowych warunków przyszłego pokoju. Przyjechaliśmy do Mińska nie w tym celu, aby wojna mogła trwać nadal, gdybyśmy nie przyjechali, to wszak wojna trwałaby dalej. Nasza odpowiedź nie zawiera bynajmniej wyłącznie negatywnych poglądów na punkty, przedstawione przez Del. Ros. Negatywnie odnieśliśmy się tylko do tych punktów propozycji rosyjskiej, które jawnie stoją w sprzeczności z podstawowym punktem tych propozycji, mianowicie z punktem 1, mówiącym o uznaniu niezależności i suwerenności Państwa Polskiego. Jeśli porównać sformułowanie punktu 1 i 4, staje się jasnym, że te dwa punkty są ze sobą sprzeczne. Jeśli równocześnie z punktem 1 proponuje się redukcję wojskowy ~~wyższych polskich~~

wojskowych sił, polskich i uzbrojenie robotników po kończeniu wojny, to jest to pogwałceniem niezależności i suwerenności Państwa Polskiego i wtrącaniem się w jego sprawy wewnętrzne, jak na to wskazuje nasza deklaracja. Co powiedziałyby Del. Ros., gdyby Del. Pol. ze swej strony zechciała przeciwstawić żądaniu postawionemu Polsce żądanie równoczesnej demobilizacji R.S.F.R.R. i uzbrojenia n.p. jej burżuazji. Oczywiście Del. Ros. uznałaby to za wtrącanie się do jej spraw wewnętrznych i jak myślę Pol. Del. również nie może zmienić stosunku do tego pytania. Co się tyczy punktu 5 o demobilizacji, przeciwstawiamy mu pozytywną formułę demobilizacji, lecz nie jednostronnej, a obustronnej po zawarciu pokoju, będącego likwidacją obecnej wojny. Co się tyczy punktu 6, to i jego treść nie może być uzgodniona z zasadami punktu 1. Nie chcę w chwili obecnej wyliczać wszystkich punktów. Zwracam uwagę Del. Pol. tylko na ten punkt, w którym jest mowa o daniu ziemi rodzinom tych, którzy ucierpieli wskutek wojny. Ten punkt jest oczywiście wtrącaniem się w sprawy wewnętrzne Polski i dlatego Del. Pol. dała odpowiedź negatywną. Jest on zresztą tembardziej bezprzedmiotowym, że poruszana w nim sprawa Sejm Polski dawno już rozstrzygnął w sposób pozytywny w ustawie o reformie rolnej. Tak więc negatywny stosunek do całego szeregu punktów, przedłożonych przez Ros. Del. jest oparty na punkcie 1 tej samej deklaracji. W chwili obecnej nie uważam za możliwe rozpatrywać bardziej szczegółowo propozycji Del. Ros. i zastrzegam sobie prawo na następnym posiedzeniu przedstawienia przez nas konkretnej i pozytywnej odpowiedzi, oczywiście po naradzeniu się w pełnym składzie Del. Pol. i po skomunikowaniu się z naszym rządem.

DANISZEWSKI ~~600~~ ~~Ma~~ ~~przewodnictwo~~ ~~Dąbskiemu~~ ~~i~~ ~~oświadcza~~ ~~co~~ ~~dotyczy~~ ~~tego~~ ~~jest~~
 dla mnie zupełnie niezrozumiałem to postawienie kwestji, jakie tutaj ma miejsce w dziedzinie suwerenności i samodzielności. Traktuje się tutaj tę sprawę tak, że każde zagadnienie, dotyczące wewnętrznego życia państwowego, w którym my dajemy konkretną propozycję kwalifikuje się ze strony Pol. Del. jako mieszanie się do wewnętrznych spraw Rzecz. Pol. Już nieraz to było powiedziane, że nasza propozycja, by w drodze ustawodawczej nadać ziemię chłopom i innym ~~inaczej~~ jest wtrącaniem się do wewnętrznego życia Rzecz. Pol. i jest naruszeniem jej suwerenności. Właśnie w związku z tem zagadnieniem chciałem dodać, że zwłaszcza w obecnym okresie historii państw europejskich jest cały szereg przykładów, gdy państwa na międzynarodowych naradach i konferencjach rozpatrują w sposób określony rozpatrują zagadnienia prawodawstwa społecznego, o dniu roboczym, o zakazie pracy kobiet i dzieci w pewnych gałęziach przemysłu, nap w kopalniach i t.d. Na konferencjach tych przyjmuje się postanowienia zobowiązujące i nikt tego nie uważa za wtrącanie się do wewnętrznych spraw pań-

państw reprezentowanych. Każdy bowiem rozumie, że w tych konferencjach biorę udział przedstawiciele suwerennych i niezależnych państw i że każdy z nich ma prawo i możliwość przyjęcia lub odrzucenia tej lub innej propozycji. Czasem zaś na zasadzie ogólnych wstępnych postanowień większość ma możliwość narzucania swej woli mniejszości. Dałem tu przykłady tylko niektórych zagadnień, lecz wydaje mi się, że nikt przy dyskutowaniu a nawet narzucaniu określonych postanowień nie uważa za potrzebne mówić o naruszeniu suwerenności. ~~Właśnie~~ Dlatego, jeśli proponujemy tutaj podanie oówieniu jakiegokolwiek kwestji z dziedziny prawodawstwa socjalnego, nie stawiamy jej ultymatywnie i nie twierdzimy, że przeprowadzimy siłą swoją wolę. W związku z tym sędzę, że nie można tu mówić o negowaniu praw suwerenności. To samo można powiedzieć odnośnie siły zbrojnej. Obecni tu są przedstawiciele trzech suwerennych republik. Wydaje mi się, że gdyby Del. Pol. pragnęła, obok naszej propozycji redukcji sił zbrojnych do wskazanej tu liczby, postawiła sprawę redukcji sił zbrojnych Republiki Rosyjskiej, Rep. Ros. banjmniej nie uważałaby tego za naruszenie jej praw suwerennych. Sędzę, że przy omawianiu tutaj sprawy ilości sił zbrojnych, jeśli zaproponowaliśmy pewną określoną ich cyfrę, nie mieliśmy na względzie nietylko podstawy wewnętrznego życia państwowego Rep. Pol., ale i warunki międzynarodowe, w jakich ona się znajduje. Właśnie po wzięciu pod uwagę tych konjunktur, wynika z nich, że dla obrony Rzecz. Pol. wystarczy wskazana przez nas cyfra, którą Republika Sowiecka pragnie wzmocnić przez uzbrojenie robotników i stworzenie milicji obywatelskiej. Sędzę także, że gdyby Rzecz. Pol. obok naszej propozycji wysunęła swoją w stosunku do Rosji, to formułowałaby ją ona, biorąc pod uwagę okoliczności, w których znajdują się republiki sowieckie, okoliczności, przy których musimy walczyć na cztery strony świata przeciw imperjalizmowi i t. p. W ten sam sposób moglibyśmy mówić i o demobilizacji o tyle, o ile zlikwiduje się choćby jedno skrzydło jednego wspólnego frontu. Nie uważamy takiej propozycji za naruszenie naszych praw suwerennych, o ile propozycja taka poddaje się dyskusji na ogólnych konferencjach, gdyż w tym wypadku strony suwerenne i całkowicie niezależne dyskutują nad temi propozycjami i szukają wspólnego języka, szukają redakcji kompromisowej, kompromisowego programu, który mógłby stać się podstawą ustawy o rozejmie i preliminarzach. Ale charakterystyczne dla przedstawicieli Rzecz. Pol. jest to, że przeciwstawiają tu oni uzbrojeniu robotników uzbrojenie burżuazji. Charakteryzuje to obkicze socjalne Rzeczypospolitej Polskiej. Gdybyśmy ze strony Rzecz. Pol. otrzymali propozycję uzbrojenia burżuazji, być może wspólnym wysiłkiem znaleźlibyśmy refakcję kompromisową, która byłaby wyjściem z przeciwstawienia uzbrojenia robotników i uzbrojenia burżuazji.

Przewodniczący Del.Pol.twierdzi, że nawet w tem ryczałtowem negowaniu ~~istnie~~ istnieją mimo wszystko ziarna, a nawet całe fragmenty treści pozytywnej. Ale w odpowiedzi swojej wyliczyłem te artykuły; z 15 artykułów - 11 odrzuca się w ten lub inny sposób. Odrzucają się one albo jako niewspółmierne z suwerenności albo jako rozumiejące się same przez się, albo jako związane z artykułem który się odrzuca uprzednio - i ogółem mamy 11 art.nie do przyjęcia przez Polskę, Del Dłatego też uważamy za swój obowiązek postawienie pytania: cóż Del.Polska stawia na miejsce odrzuconych warunków i nie mamy na to żadnej odpowiedzi.

Sądzę, że dla Del.Pol.nie jest nowością oświadczenie moje, że propozycje nasze nie mają charakteru ультимatywnego. Mówiłem to już w pierwszej naszej deklaracji. Wyraźnie wówczas zaznaczyłem, że my stawiamy je pod dyskusję, jako materiał, który powinien być punktem wyjścia. Podczas dyskusji powinniśmy wspólnie szukać wspólnych obowiązkowych i do przyjęcia dla obu stron propozycji, artykułów, całego programu i całej umowy. Dlatego też w interesie całej naszej pracy, dla zbliżenia się do jej rezultatów pozytywnych, obatają przy tem, aby Del-Pol.wyrzekła się ультимatywności, która dźwięczy od początku do końca w krytyce naszych propozycji, gdyż ультимatywne zdejmowanie z porządku dziennego jest tem samym ultimatium. Przez takie ультимatywne usunięcie z pod dyskusji i niewystawienie na miejsce wycofanych artykułów swoich propozycji konkretnych i ультимatywnych pozytywnych, dochodzi się, do pustego miejsca, wobec którego w danych okolicznościach trzeba by kontynuować wojnę. Dlatego też, dla dobra pracy Konferencji Pokojowej, Del.pokojowa Polska obok naszych propozycji winna wysunąć swoje określone i pozytywne propozycje, które moglibyśmy porównać z naszymi i poszukiwać redakcji kompromisowej i w ten sposób doprowadzić wreszcie prace nasze do pozytywnego rezultatu, do przyjęcia umowy o rozjemie i preliminarzach pokojowych.

DĄBSKI : Jak to już poprzednio wskazałem istnienie zasadnicza różnica między ogólną metodą rozpatrywania tej kwestji przez Del.Pol.i Ros. W tej chwili chciałbym odpowiedzieć krótko: Nie można porównywać rozbrojenia i redukcji armji do pewnych momentów, dotyczących życia socjalnego, przyjmowanych przez państwa na konferencjach międzynarodowych, gdyż te przepisy, oparte na umowach, zawsze skierowane są ku dobru obu stron, zawierających traktat. Propozycja, zmierzająca do pozbawienia organizacji i siły wojskowej jest niewątpliwie godzeniem w prawa suwerenności.

Dalej Dąbski stwierdza, iż sam zdaje sobie sprawę, iż jest niskompetentnym do określenia cyfry armji, jaka jest potrzebna Rep.Ros. Szanując suwerenność R.S.F R.R. nie mógłby dyktować, ile jej potrzeba wojska, i jak uzbrojonego. Nie miałby odwagi uczynić takiej propozycji żadnemu suwerennemu państwu. Zle zrozumiano jego zwrot o uzbrojeniu burżuazji.

RYGA

Rokowania ryskie były kontynuacją rozmów prowadzonych w Mińsku, które dla delegacji polskiej były symbolem klęski i upokorzenia. Ryga miała być nowym otwarciem ze względu na korzystniejszą dla Polski sytuację militarną, wynikającą ze zwycięstwa w bitwie warszawskiej w sierpniu 1920 roku. Polska delegacja pokojowa liczyła ok. 80 osób. Rokowania w Rydze odbywały się w pałacu Czar-nogłowców. Delegacji rosyjskiej przewodniczył Adolf Joffe, doświadczony dyplomata, który zastąpił Karla Daniszewskiego. Zrobił on na Janie Dąbskim wrażenie człowieka rozsądnego i inteligentnego.

Pierwsze posiedzenie w Rydze, które było szóstym w rokowaniach, miało miejsce 21 września. Strona polska uznała Ukrainą Republikę Sowiecką, a tym samym zrezygnowała z prób wspierania niepodległego państwa ukraińskiego. Zresztą delegacja polska, zdominowana przez przeciwników koncepcji federacyjnej Józefa Piłsudskiego, na czele z dr. Stanisławem Grabskim, poniechała starań o stworzenie niepodległej Ukrainy i Białorusi.

Na siódmym i ósmym posiedzeniach (24 i 27 września) obie strony wygłaszały głównie deklaracje. Została przyjęta propozycja Jana Dąbskiego o powołanie czterech komisji, w których toczono by zasadnicze rozmowy: główną, terytorialną, prawną i ekonomiczno-finansową. Komisja Główna miała za zadanie zredagować tekst traktatu pokojowego. Składała się ze wszystkich delegatów i pracowała poufnie, tzn. z wykluczeniem publiczności.

Pierwsze posiedzenie Komisji Głównej zaczęło się 28 września 1920 roku. Wystąpienie Joffego zawierało sowieckie propozycje traktatu. Wyszedł on od samostanowienia narodów i uznania Republik Ukrainskiej, Litewskiej i Białoruskiej z ich ustrojami. Potwierdził uroczyście w imieniu Rosji samodzielność i niezależność Polski. Propozycje delegacji sowieckiej dotyczyły m.in.: przebiegu granicy, wycofania wojsk i strefy neutralnej, tzw. opcji, czyli swobodnego wyboru obywatelstwa danego państwa – Polski, Rosji lub Ukrainy z przynależnymi z tego faktu prawami, zagwarantowania praw mniejszościom etnicznym, swobody rozwoju kultury, języka i wyznania, rezygnacji z wzajemnych odszkodowań w związku z kosztami wojny, wymiany jeńców wojennych i zwrotu kosztów ich utrzymania, amnestii dla obywateli swojego państwa, którzy działali na rzecz drugiej strony, uregulowania stosunku między Polską a Rosją z racji byłej przynależności Polski do Imperium Rosyjskiego, zwrotu Polsce przez Rosję bibliotek, archiwów, dzieł sztuki, historycznych trofeów wojennych, zabytków przeszłości itp. przedmiotów wartości historycznej wywiezionych z Polski do Rosji od czasu rozbiorów Polski. Wokół tych kwestii toczyły się potem rozmowy.

Obok posiedzeń jawnych miały miejsce również posiedzenia poufne. Brali w nich udział przewodniczący obu delegacji w towarzystwie obu sekretarzy (polskim – Ładosiem i rosyjskim – Lorenzem). Ustalenia przez nich przyjęte były referowane dalej na posiedzeniach jawnych. Pierwsze takie posiedzenie odbyło się 1 października. Były potem jeszcze cztery takie posiedzenia.

Rozmowy tajne prowadzono w języku niemieckim. Analizowano wzajemne rozbieżności, stosunki między Polską a Ukrainą i Białorusią, kwestię Galicji Wschodniej. Rozważano przede wszystkim wschodnią granicę Polski. Po długiej debacie w delegacji polskiej ustalono propozycję tej granicy na linii Zbrucz, Równe, Sarny, Łuniniec, na zachód od Mińska, Wilejka, Dżisna do Dźwiny. W delegacji polskiej były bardzo duże i gwałtowne różnice zdań. Większość członków nie podzielała zdania o federacyjnym charakterze przyszłej Polski. Dyskutowano przynależność Mińska do Polski. Większość opowiedziała się za pozostawieniem miasta poza granicami Polski.

4 października postawione zostały kwestie zwrotu dóbr kultury i złota, odstąpienia Polsce linii kolejowej Równe–Sarny–Łukiniec z odpowiednim zabezpieczeniem oraz przyznania Polsce korytarza do Łotwy.

5 października doszło do porozumienia. Dyskutowano jeszcze o nieingerowaniu stron w sprawy wewnętrzne oraz kwestiach ekonomicznych, dotyczących głównie złota należnego Polsce. Podpisano protokół, w którym mowa jest o dojściu do porozumienia delegacji w najważniejszych kwestiach i że traktat o rozejmie i przedwstępnych warunkach pokoju powinien być podpisany w piątek 8 października 1920 roku.

Podpisanie traktatu preliminaryjnego miało jednak miejsce 12 października 1920 roku na dziewiątym posiedzeniu plenarnym.

Po miesięcznej przerwie konferencja pokojowa wznowiła swoje prace w Rydze. Jej celem było zawarcie definitywnego pokoju pomiędzy Polską a Rosją i Ukrainą Sowiecką. Skład delegacji polskiej uległ zmianie. Weszli do niej teraz specjaliści z różnych ministerstw. Jej skład był następujący: Jan Dąbski, przewodniczący, Stanisław Kauzik, Edward Lechowicz, Henryk Strasburger, Leon Wasilewski. Skład delegacji rosyjsko-ukraińskiej to: Adolf Joffe, przewodniczący, oraz członkowie: Jakub Hanecki, Leonid Obolenski i Emanuel Kwiring. Pierwsze wspólne posiedzenie odbyło się 17 listopada 1920 roku.

Powołano komisje: terytorialną, prawno-polityczną, finansowo-ekonomiczną i komisję dla wymiany jeńców i zakładników. Ustalono przewodniczących komisji. Byli nimi: terytorialnej: Leon Wasilewski, prawno-politycznej: Edward Lechowicz, finansowo-ekonomicznej: Henryk Strasburger (zastępca Stanisław Kauzik), ds. wymiany jeńców i zakładników: Edward Zalewski. Ze strony rosyjskiej byli nimi: terytorialnej: Kwiring, finansowo-ekonomicznej: Obolenski, prawno-politycznej: Hanecki, ds. wymiany jeńców i zakładników: sekretarz delegacji Lorenz.

W czasie prac pojawiły się trudności. Z jednej strony wynikały one z podejścia strony sowieckiej, która odnosiła się krytycznie do propozycji strony polskiej. Z drugiej obawa, że centrala w Warszawie będzie wtrącać się w posiedzenia delegacji polskiej, jak również ustalać pewne szczegóły z Rosjanami poza wiedzą delegacji polskiej.

Niezwykle drażliwym przedmiotem rokowań dla bolszewików była kwestia złota, którego mieli bardzo mało. Gotowi byli przekazać w rozliczeniach brylanty, koncesje leśne, kopalniane itp. Temat ten pojawiał się często w rozmowach bilateralnych. Polska domagała się 629 mln rubli w złocie, Rosja była gotowa maksymalnie przekazać 30 mln. Później delegacja polska obniżyła oczekiwania do 85 mln, ale strona rosyjska pozostała niewzruszona. Joffe w zamian proponował koncesje, w tym najlepsze np. na wydobycie rudy żelaza w Krzywym Rogu, którą polscy specjaliści ocenili bardzo wysoko, zwłaszcza w kontekście Górnego Śląska. Zwracano jednak uwagę na trudności techniczno-aprowizacyjne, jeśli chodzi o górników i nieuregulowane stosunki na Ukrainie.

Delegacja sowiecka zarzucała Polsce, że nie realizuje postanowień umowy preliminarnej, że wspiera Stanisława Bałachowicza (dowódcę ochotniczych oddziałów białoruskich walczących w ramach Wojska Polskiego) i Symona Petlurę (głową państwa ukraińskiego, który zawarł układ sojusznicy z Polską), że prasa polska jest wrogo nastawiona do Rosji, że przedłuża specjalnie rozmowy w Rydze, żeby przerzucić odpowiedzialność na stronę rosyjską. Dąbski odrzucił wszystkie te zarzuty.

Poruszano również sprawę wymiany jeńców, chociaż nie było wiadomo, ilu ich jest, ponieważ nie były przygotowane listy.

Następna konferencja przewodniczących odbyła się 8 grudnia. Rozważano kwestię reewakuacji mienia obcych obywateli i zapłaty za mienie zniszczone. Polska zgłosiła również poprawki graniczne obejmujące 10 tys. wiorst kwadratowych. Joffe zasłaniał się decyzją najwyższego sovietu, który miał się zebrać 20 grudnia.

16 grudnia na spotkaniu przewodniczących, Adolf Joffe zauważył, że rozejm nie przedstawia obecnie dla Rosji większej wartości. Krytycznie odniósł się do polskich roszczeń terytorialnych, zrzucając winę na Stanisława Grabskiego, który odrzucił poprzednio wszystkie cesje na rzecz Polski ze strony Rosji. Dąbski w liście do ministra Eustachego Sapiehy poinformował, że Sowietci są gotowi oddać 3 tys. wiorst kwadratowych więcej niż w umowie preliminaryjnej. Pisał również, że

Joffe przedłużył rozmowy symulując chorobę, która ma charakter polityczny. Okres ten nazwał: „ni pokój – ni wojna”.

Dalsze prace były prowadzone 14 stycznia 1921 roku. Postępowały szybciej i bardziej intensywnie, przede wszystkim w Komisji Redakcyjnej. Jednakże list Dąbskiego do Sapiehy z 21 stycznia mówi o napiętej sytuacji i możliwości zerwania rokowań.

Bardzo ważną kwestią była reewakuacja mienia kolejowego, o co zabiegała strona polska, a która od tygodni była omawiana w podkomisji kolejowej. Okazało się, że eksperci nie doszli do porozumienia, opracowując dwie różne koncepcje.

Decydująca rozmowa z Joffem w sprawie traktatu odbyła się przed 19 lutego 1921 roku, bez obecności sekretarza delegacji. Trwała 5 godzin. Jej efektem były rozliczenia z tytułu funduszków i kas oraz tzw. opcji.

24 lutego 1921 odbyło się plenarne posiedzenie Konferencji Pokojowej. Przyjęto i podpisano wówczas „Układ o Repatriacji”.

Szczególnie zażarte były rokowania na temat dóbr kultury polskiej, które znajdowały się na terytorium Rosji i Ukrainy. Mimo wzmianki o wojnie, Joffe na polskie postulaty się zgodził.

Ostatecznie uzgodniono wszystkie paragrafy traktatu pokojowego. Jego uroczyste podpisanie miało miejsce 18 marca 1921 roku.

99. Karykatura Jana Dąbskiego

2 87

10

Rząd Polski, zaznajomiwszy się z notą, która
rządy Anglii i Francji uznały za stosowne wręczyć za
pośrednictwem swych reprezentantów nie Rządowi polskie-
mu, ale Naczelnikowi Państwa polskiego i w której to
nocie, ożywione uczuciem przyjaźni dla Polski, wyraża
doradza ją jej umiarkowanie w chwili zwycięstwa, ma
zaszczyt odpowiedzieć co następuje: - Rokowania
pokoju ryskie doprowadziły do podpisa-
nia preliminarzy pokojowych, które choć możliwe do
przyjęcia i przyjęte przez Rząd polski, jednakowoż
zawierają w sobie pewne zrzeczenia się, bolesne dla
narodu polskiego; pozostawiają bowiem pod panowaniem
Rosji więcej jak milion Polaków i nie odpowiadają
historycznym aspiracjom Polski. Jeżeli Rząd polski,
mimo to, zdecydował się na ten krok, to właśnie z
pobudek umiarkowania i poszanowania uczuć narodowych
innych narodowości oraz w nadziei, że te ofiary posłu-
żą dla zabezpieczenia Polsce przyjaźni tak Rosji, jak
i innych jej sąsiadów. Rząd polski jest zdumiony tem, że w nocie Rządu
francuskiego i angielskiego powołano się na zobowiąza-
nia, do których został zniewolony w Spa p. Grabski,
dotychczasowy Prezydent Rady Ministrów, wobec tego, że obe-
cny Minister Spraw Zagranicznych wypowiedział kilkakrot-
nie przedstawicielom Rządów sprzymierzonych opinie Rzą-
du polskiego, iż te zobowiązania przestały być obowią-
zującymi wobec tego, że rząd angielski ze swej strony,
z powodu zachowania się rządu bolszewickiego, zobowią-
zań swoich spełnić nie mógł. - Za cenę zobowiązań, przy-
jętych w Spa przez p. Grabskiego, rząd angielski miał
uczynić podobne propozycje Rosji Sowieckiej, a na wy-
padek, gdyby armja rosyjska odrzuciła zawieszenie broni

100-101. Stanowisko rządu polskiego wobec noty rządów Anglii i Francji wobec rokowań w Rydze, b.d.

i przekroczyła t.zw. linię demarkacyjną Curzona, sprzymierzeńcy mieli udzielić Polsce wszelkiej pomocy, zwłaszcza w zakresie materiałów wojennych etc. Tymczasem Rząd sowiecki odrzucił wszelkie pośrednictwo aliantów, pośrednictwo, które było jedynym powodem, dla którego Polska przyjmowała na siebie ciężkie zobowiązania; wojska sowieckie przeszły proponowaną przez lorda Curzona linię demarkacyjną i wkroczyły głęboko w terytorium Polski. - Polska uratowana została tylko przez estetyczny wysiłek patriotyzmu swego narodu, gdyż pomoc aliantów była tak daleko, że reprezentant rządu Wielkiej Brytanji uznał za możliwe poradzić Rządowi polskiemu przyjęcie propozycji bolszewickich, które w opinii nawet rządu francuskiego były jednoznaczne z utratą niepodległości Polski.

Niewątpliwie, Rząd polski dalekim jest od niedocenia szlachetnych wysiłków aliantów, dla niesienia pomocy Polsce, a przede wszystkim ma w pamięci zachowanie się rządu francuskiego w chwili naszej próby, ale za wielki ma szacunek dla lojalności i szlachetności aliantów, żeby przypuszczać, żeby ci aljanci mogli mieć zamiar skorzystania z krytycznego położenia, w jakim się znajdował naród zaprzyjaciiony, żeby otrzymać od niego zrzeczenie się słusznych i sprawiedliwych jego dążeń. Rząd polski uważa, że traktat wersalski jest tym jedynym, niezaprzeczalnym dokumentem, który powinien regulować wszelkie stosunki między Polską, a jej aliantami. Co się tyczy miasta Wilna, to z uczuciem głębokiego zdziwienia Rząd polski dowiadyuje się z noś rządów Francji i Anglii, że te rządy uważają za sprawę swojej lojalności zapewnić to miasto Litwie. Wynikło-

1. Strony rokujące zapewniają sobie nawzajem całkowite poszanowanie suwerenności państwowej i powstrzymanie się od jakiegokolwiek mieszania się w wewnętrzne sprawy drugiej strony.
2. Rozgraniczenie państwa stron rokujących na terenach oderwanych od Rzeczypospolitej Polskiej przez byłe Imperjum Rosyjskie oprzeć się winno na równomiernem uwzględnieniu następujących zasad:
  - a/ Zakończenie wałi między Polską a Rosją o sprawie między niemi tereny i stworzenia odstaw dobrego sąsiedzkiego współżycia narodów; granica państwa będzie ustalona nie na podstawie historycznych rewindykacji, lecz na podstawie sprawy dliwego pogodzenia żywotnych interesów stron rokujących.
  - b/ Sprawiedliwe rozwiązanie spornych spraw narodowych na rzeczonym terytorjum w myśl zasad demokratycznych.
  - c/ Trwałe zapewnienie bezpieczeństwa każdego z rzeczonych państw od ewentualnej napaści drugiej strony.

Ponieważ Polska dąży do pokoja porozumienia, a nie chce narzucać siłą swych warunków pokojowych, proponuje więc drugiej stronie wspólne ustalenie linii granicznej na podstawie rzeczonych zasad

- 3/ Strony rokujące zobowiązują się zamieścić w traktacie pokojowym przepisy w przedmiocie swobodnego wyboru/opcji/obywatelstwa polskiego, wzięcia rosyjskiego, z zastrzeżeniem, że prawa zabezpieczyć się mające w traktacie na rzecz oby ateli obu stron, przy sługiwad będą bez żadnych wyjątków również i osobom wykonującym prawo swobodnego wyboru/opcji/.
4. Polska zobowiązuje się zapewnić w traktacie pokojowym osobom narodowości rosyjskiej prawa gwarantujące wolność rozwoju kulturalnego, językowego i wyznawania swej religji. Strona przeciwna w stosunku do osób narodowości polskiej przyjmuje takie same zobowiązania.
- 5/ Obie strony zrzekają się wzajemnie zwrotu w jakiejkolwiek formie kosztów prowadzenia wojny polsko-rosyjskiej i wynagrodzenia szkód przez tę wojnę wyrządzonych.
- 6/ Strony zobowiązują się zamieścić w traktacie pokojowym przepisy dotyczące wymiany jeńców wojennych i zwrotu kosztów ich utrzymania.

7/ z chwilą pod

- 7/2 Obie strony podpisania preliminarjów pokojowych powołane będą natychmiast komisje mieszane, w celu niezwłocznej wymiany jeńców cywilnych, internowanych oraz w daniu zakładników, w miarę możliwości i jeńców wojennych.
- 8/ Strony zobowiązują się zamieścić w traktacie pokojowym przepis w przedmiocie amnestji dla obywateli polskich oraz osób pochodzenia polskiego w Rosji i obywateli rosyjskich oraz osób pochodzenia rosyjskiego w Polsce.
- 9/ Strony zobowiązują się natychmiast przystąpić do rokowań w przedmiocie zawarcia traktatu pokojowego.
- 10/ Strony zobowiązują się przystąpić natychmiast po podpisaniu traktatu pokojowego do rokowań w przedmiocie konwencji handlowo-gospodarczych, sanitarnej, komunikacyjnej i pocztowo-telegraficznej
- 11/ Obie strony oświadczają, że rozwiązanie spraw rozrachunkowo-likwidacyjnych w traktacie pokojowym opierać się na zasadach następujących:
- a/ Uznanie, iż z poprzedniej przynależności ziem Rzeczypospolitej Polskiej do byłego Imperjum Rosyjskiego nie wynikają dla Polski wobec Rosji żadne zobowiązania i ciężary.
  - b/ Wzajemne zrzeczenie się wszelkich praw do majątku państwowego związanego z terytorjum strony przeciwnej; uwzględnienie do omiana rozrachunku w przedmiocie zapasu złota byłego Rosyjskiego Banku Państwa.
  - c/ Wzajemna reewakuacja i zwrot w naturze lub ekwiwalencie mienia ruchomego państw, ciał samorządowych, instytucji, osób fizycznych i prawnych i t.p., z wyjątkiem zdobyczy wojennej
  - d/ Zwrot wszelkich archiwów, bibliotek, dzieł sztuki, trofeów wojennych i tym podobnych przedmiotów dorobku kulturalnego, wiezionych z Polski do Rosji od czasów rozbiórów Rzeczypospolitej Polskiej.
  - e/ Wzajemne uregulowanie opartych na tytułach prawnych pretensji osób fizycznych i prawnych obu stron do rządu i instytucji strony przeciwnej.
  - f/ Restytucja i odškodowanie dla państwa, osób prawnych i fizycznych z tytułu zagarnięcia ich mienia przy objęciu

przez władze sowieckie lokali przedstawicielstwa polskiego
w Rosji.

Przyznane w stosunku do Polski i jej obywateli klauzuli
największego uprzywilejowania w dziedzinie restytucji i
odszkodowania za straty okresu rewolucyjnego i wojny dom
nowej w Rosji.

Strony zastrzegają, iż punkty powyższe nie wyczerpują uszy
stkich kwestji rozrachunkowo-likwidacyjnych.

Zgodnie z wyrażonym przez Rząd Rosyjskiej Socjalistycznej Fe-
deracyjnej Socieckiej Republiki życzeniem jednoczesnego usta-
lenia preliminarzy pokojowych i rozejmu, Delegacja Polska pro-
ponuje ustalenie linii demarkacyjnych rozejmowej, gdy tylko
okaże się zgodność obu stron co do warunków preliminarjów po-
kojowych.

Naczelne Dowództwo W.P.

O d p i s.

/Sztab Generalny/

No.44901/II

dn. 28.IX.1920.

DO

Pełnomocnika Wojskowego i Morskiego
przy Poselstwie Polskiem

w Londynie.

Wobec nowych warunków, zgłoszonych przez bolszewików w Rydze, należy zająć w rozmowach prywatnych wobec przedstawicieli wszystkich państw stanowisko następujące:

I. Warunki te są wywołane istotnie perspektywą krachu wojennego Sowietów.

II. Postawienie jakichkolwiek warunków, mających ~~znaczenie~~ tylko na dni 10, jest bezcelnym i niewdziśnianym nigdzie na świecie szantażem, udawadniająco wyrażnie, że o istotnym pokoju, a zwłaszcza pokoju porozumienia z Sowietami mowy być nie może.

Z równą łatwością, z jaką wycofały się Sowiety ze swych warunków Mińskich, zapowiadają teraz możliwość wycofania się po dniach 10 z warunków, ogłoszonych obecnie. Stanowisko tego rodzaju jest oceniane przez Naczelne Dowództwo W.P., jako unie możliwiające wogóle poważne pertraktacje.

III. Należy atakować na całej linii zachowanie się przedstawicieli Sowietów, porównując nasze lojalne i zarazem jednak..... stanowisko zarówno w Mińsku jak i w Rydze, oraz cyniczne zmiany, zależne od powodzenia orężnego strony przeciwnej.

IV. Argumentując powyższem, należy podawać w wątpliwość, trwałość osiągniętych warunków pokoju.

Za zgodność odpisu:

Górecki

10.X.1920

ZP ~~10/11~~
 z poprzedniej dyskusji jaką miałem z p. Gr. w dniu 9 b.m. w sprawie
 poszczególnych punktów projektowanych preliminarzy pokojowych,
 widzę iż sfery Foreign Office będą starały się wygrać również
 sytuację naszą wobec Francji. Według rozumowania tych sfer, Polska,
 zawarłszy układ z Sowiecką Rosją, przez to samo postawi Francję
 w trudnym położeniu względem francuskiej polityki Wranglowskiej.
 Mam wrażenie, że sytuacja ta będzie wyzyskana przez rząd angielski
 ażeby ochłodzić stosunki polsko-francuskie i doprowadzić
 Francję do usgodnienia polityki względem granic polsko-rosyjskich
 z tą linią, jaką rząd angielski ostatecznie wybierze. Również
 wspomina mi, że zasadnicze postawienie przyszłego traktatu
 polsko-boleszewickiego na zasadzie uszanowania niezależności
Ukrainy, ewentualnie Białej Rusi, może również doprowadzić do
 utrudnienia naszych stosunków z Ameryką wobec deklaracji Amery-
 kańskiej o polityce Stanów względem Rosji. Mam naszczyć zwrócić
 uwagę Pana Ministra na te ostatnie dwa momenty i wyrazić zda-
 nie, iż dalszy rozwój tych spraw wymagać będzie wielkiej czuj-
 nosci tak na gruncie francuskim jak amerykańskim.

M. Cyprian

Piel.

Cyprian

WARSZAWA, DN. 8 listopada 1920 r.

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

Nr 14957/100

Przy odpowiedzi należy stę powoływać na powyższą liczbę.

Odpowiedź na pismo z dn. _____ Nr _____

W sprawie: diet dla członków Deleg.
Pokojoyej w Rydze.

Sekcja Finansowa Ministerstwa Spraw Zagra-

nicznych komunikuje Panu, że w myśl dyspozycji wydanej przez p. Ministra Skarbu wypłata diet dla członków Delegacji Pokojoyej w Rydze nastąpić winna w walucie łotewskiej, a mianowicie:

W załączeniu:

-----
i tabela.

- 1/ dla przewodniczącego delegacji po Rb. łot. 500.- dzien.
- 2/ " członków " " " 450.- "
- 3/ dla pozostałych urzędników wzgl. funkcjonarjuszów państwowych wg. obecnych diet wewnętrznych /patrz tabela/ z dodaniem 100%, płatnych al pari w rublach łotewskich.

Na fundusz dyspozycyjny przyznana zostaje suma Rbl. łot. 150.000.-, która jednak nie może być użyta na pokrycie kosztów osobistych, jako to mieszkanie posłów i delegacji etc, gdyż fundusz ten przeznaczony jest jedynie na koszta przyjęć i konferencji oraz na cele informacyjne.

Zasady powyższe ustalone zostały na przeciąg 2 miesięcy, poczem ewentualnie nastąpić może zmiana, odpowiednio do warunków miejscowych.

Do Pana
Vice-Ministra
Spraw Zagraniczn.

Jana Dąbskiego

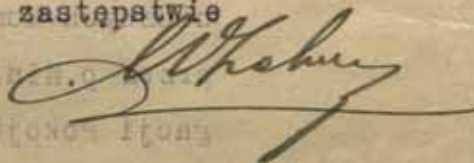
w miejscu.

Powyższe informacje Sekcja Finansowa otrzymała ustnie z Departamentu Budżetowego Min. Skarbu, zaś piśmienne potwierdzenie ma być nadesłane Min. Spraw Zagranicznych dodatkowo.

w zastępstwie

F. dr. Gradyński

REPUBLIQUE POLONAISE
 MINISTRE
 DES AFFAIRES ETRANGERES

Joffe

23/11/20

VARSOVIE - LN

182

*Panie Ministre (Wzrostła wola
 przerwy wpr. raportu do 1. dnia)*

T a j n e.

*Saproty. Raport jest bardzo
 tony. Było to niefortunnie
 p. Joffe*

Kor

23/11/20

KR

Panie Ministrze,

Prace Konferencji oko owej doznały krótkiej przerwy, skutk em tego, że p. Joffe przysłał w sobotę popołudniu notę zawiadamiającą mnie, iż wskutek niedotrzymania protokołu z d. 14. XI. 20 musi wstrzymać prace Komisji aż do czasu wypełnienia przez Rząd Polski postanowień rozjemnych i protokołu do dotkowego. Na to odpowiedziałem krótką notą, którą załączam do raportu, iż wg. rzesennie otrzymanych wiadomości z Warszawy warunki protokołu dodatkowego są wypełniane, wobec czego nota jego jest niezasadniona; wyraziłem przytem ubolewanie, iż wskutek, mojem zdaniem, okoliczności drugorzędnych, praca Komisji uległa chociażby chwilowej przerwie. Zdaje się, że wskutek tej noty Joffe się namyślił i już w niedzielę wieczorem nadesłał długą notę, w której wylicza cały szereg wypadków złamania przez rząd Polski warunków rozjemny i protokołu dodatkowego, oraz zapowiedział, iż to odbije się na przyszłych pracach Konferencji, a równocześnie zapowiedział odwet specjalnie przy artykułach rozrachunkowych. Po tej nocie całkiem niespodziewanie sekretarz jego telefonował do naszego Sekretarza, aby w poniedziałek podjąć prace wszystkich Komisji, naczynając odpowiednio terminy. Tego telefonicznego wznowienia Konferencji okojowej nie przyjąłem do wiadomości, każąc Sekretarzowi odpowiedzieć, że jeżeli przerwa prac Konferencji nastąpi przez pisemną notę, to w tenże sposób prace jej powinny być wznowione. Sekretarz bolszewicki radził mi, kilkukrotnie Joffego, który nie chciał na to przystać, domagając się, ażebyśmy w tej sprawie zwrócili się do niego notą. Nie przyjąłem tego, kładąc od niego pisemnego stwierdzenia rozpoczęcia prac w nocie pisemnej. Sekretarz Joffego na to odpowiadał, że went. jeszcze w tej sprawie zatelefonuje, ale nie telefonował w niedzielę i dopiero w nocy z niedzielę na poniedziałek przysłał notę, w której...

22.XI.20.

29

-2-

że zatelegrafuje to do Moskwy, ale rezultatu pozytywnego dotychczas w tej sprawie niema. Sprawa ta będzie z całym naciskiem poruszona na Komisji dla powrotu jeńców i zakładników, bo mi obecnie, kiedy stosunki są w pewnej mierze zadrażnione, a słowa do Joffego w tej sprawie prosta niewyada. Staraniem mojem jest utrzymać z Joffem dobre osobiste stosunki, i jesm samemu ułatwić sytuację, ponieważ ma on niewątpliwie w Moskwie wielu osobistych wrogów. Czuł on się osobiście b. dotkniętym niedotrzymaniem pewnych umów o rozjemie z naszej strony. Czud to było po zdenerwowanym tonie, w jakim te kwestje poruszał. Dawał do zrozumienia, że ma z tego powodu wiele nieprzyjemności ze strony Moskwy, zdaje się, że ze strony czynników wojskowych. Z tego powodu rozgorzyczenie jego na Delegację i Rząd Polski jest wielkie i to się odbija na naszych osobistych stosunkach. Twierdzi, że wstrzymanie odchodu naszych wojsk nic nam nie pomogło a bardzo wiele zaszkodziło, ponieważ dało Joffemu i wogóle bolszewikom pretekst do ciągłego i publicznego podkreślenia naszej rzekomej niełojalności i niedotrzymania warunków traktatowych. Z całą systematycznością i planowością stali oni do nas w tym czasie nocą po nocy, natychmiast publikowali takowe w Rydze i w Moskwie i rozsyłali po całym świecie i w ten sposób sączyli w opinię własną i zagraniczną, że Polska zawodowo niejako nie dotrzymuje warunków traktatu dlatego nie zasługuje na zaufanie. Ustalenie się takiej opinii w świecie nic nam nie pomaga, a tylko szkodzi i dlatego nie sądzą, aby z późnego wycofania się ^{army} naszych wojsk odnieśli więcej korzyści niż szkody, którą nam to przyniosło. Sądzi, iż opór Joffego także w sprawie jeńców ma swoje źródło w podrażnionych stosunkach, jakie nastąpiły pomiędzy obu Delegacjami, wskutek rzekomego niewykonania traktatu.

Wewnętrzne stosunki w Delegacji naszej układają się dobrze mniejsze ciało pracuje sprawnie, krótko, bez długich zasadniczych dyskusji. Komisje Delegacji mają pewną autonomję, wskutek czego tylko zasadnicze różnice i ostateczne redagowanie paragrafów przycho-

Wznowienie prac Komisji w poniedziałek /22 b.m./, wyznaczając termi-
 ny obrad poszczególnych Komisji. W poniedziałek rano okazało się
 że delegacja Rosyjskiej, iż przyjmując do wiadomości
 wznowienie prac Konferencji pokojowej i oznaczyłem godziny prac
 komisyjnych. Joffe, zdaje się, dlatego nie chciał się zgodzić na
 wznowienie prac Konferencji drogą pisemną, iż zaangażował się w XX
 przerwie prac Konferencji, aż do czasu kiedy nasze wojska wycofają
 się na terytorjum państwowe. Ponieważ uważał za niewskazane tak
 długą przerwę, postanowił ją po upływie 1 1/2 dnia skrócić; trudno
 mu się było zdobyć na notę, która byłaby poniekąd stwierdzeniem, iż
 Rząd nasz dotrzymał warunków rozejmu, skoro nie nie przeszkadza już
 dalszym pracom Konferencji. W ten sposób Joffe swoim oświadczeniem
 zbyt daleko się zagłębował i musiał się potem w dość niezręczny
 sposób wycofać - ponosząc dyplomatyczną porażkę. Incydent w obec-
 nej chwili jest zupełnie zlikwidowany i dzisiaj odbyły się już
 prace trzech Komisji. Prace Komisji wspólnych nie postąpiły jeszcze
 b. daleko naprzód. Dotąd ustalono tylko sprawy formalne i podział
 pracy. Najaktualniejsza dla nas Komisja terytorjalna rozpoczęła wo-
 rytoryczną dyskusję dopiero jutro, gdyż zaproponowałem rektyfikację
 granic. Ze swej strony, Przewodniczący Komisji Teryt. rosyjskiej tak-
 że oświadczył, że mają do zaproponowania pewne niewielkie zmiany i
 w ten sposób rektyfikacja odbędzie się w sposób normalny, nie wywo-
 łując podejrzeń, że chcemy naruszyć postanowienia Traktatu relimita-
 narego.

Bardzo ciężko rozwija się dyskusja w Komisji dla wymiany
 jeńców i zakładników, ponieważ bolszewicy nie chcą dotrzymać umów
 pomiędzy polskiem a rosyjskiem Towarzystwem Czerwonego Krzyża, domagają
 się ich anulowania, a różnice co do poszczególnych punktów mającej
 się zawrzeć umowy są b. znaczne. Dlatego też prace nad umową o wy-
 mianie jeńców i zakładników pójdą ciężko i będą wymagać pewnego cza-
 su, przy uszczupieniu około tygodnia lub półtora, ale prędzej to trudno
 będzie zrobić. Wogóle co do kwestji powrotu jeńców, zakładników i
 t.p., to sprawa ta napotyka na duży opór wśród bolszewików, a to
 dlatego, iż się przekonali, że na tej sprawie nam ^{bardzo} specjalnie zależy.
 Kilkakrotnie już wspominałem Joffemu o konieczności powrotu naszych
 kilku zakładników, jak Filipowicz, Biskupi: Lorisaki i Michalkiewicz,
 Sankiewicz, poseł Haniewski i t.p. Joffe z pewnym oporem oświadczył

S. III Nr. _____

3095.

LW
KOPJA

TELEGRAMU SZYFROWEGO

ODCHODZĄCEGO

P. Federewski, Gensow, Nr. 28.

Warszawa, dnia 27/11 1920.

33
27/11

LW

Proszę wszelkimi sposobami przeciwdzia-
łać jakiegokolwiek miąższeniu się Ligi
Narodów czy jakiegokolwiek z rządów w
nasz spór z bolszewikami. Rokowania w
rysda są na najlepszej drodze i doprowa-
dzą do pożytecznych rezultatów. Przeciw
wtrącaniu się Ligi Narodów lub jakiego-
kolwiek z mocarstw rzekomo nawet na naszą
korzyść zaprotestuj jaknajkategoryczniej.
Dajcie.

Szyfr. i eksp. *27/11 1920* g.

Za zgodność z oryginałem:

J. Kubartow
M. Tyrocki

Z Wydziału _____

Nr. _____

D. V.

Kopje otrzymują do wiadomości

4292.

- a) z telegramów przydzielonych do jednego z Wydziałów D, lub S: P. Minister (Podsekretarz Stanu), Dyktor Departamentu Dyplomatyczno-Politycznego i Sekretarz Generalny.
- b) z telegramów przydzielonych do jednego z Wydziałów A także Dyktor Departamentu Administracyjno-Ekono-
micznego.

Po przyjęciu do wiadomości zwrot do S. III celem zniszczenia.

32

DELEGACJA POKOJOWA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

Ryga d. 28 listopada 1920 r.

Adamo

11/20

Konrad

KR

№ .....

Panie Ministrze,

Przesyłając odpis listu wysłanego do Pana Ministra Sapiehy, chcę podkreślić kilka szczegółów.

Uważam, że nota wysłana do Cziczierina, a zwłaszcza zawarte w niej konkretne propozycje nie rokują sukcesu dla naszej akcji dyplomatycznej. Nie orientuję się wogóle w jakich warunkach i dlaczego nota ta została wysłana. Zdaje mi się, że w zwyczajach międzynarodowych nie było praktykowane, ażeby w chwili trwania stanu wojennego, ministrowie państw zainteresowanych wymieniali pomiędzy sobą noty i to w czasie kiedy obraduje Konferencja Pokojowa, - jedynie upoważniona do inicjatywy i załatwiania spraw spornych. Prawdopodobnie bolszewicy, którzy są mistrzami w agitacji, not. t. wyzyskują na naszą niekorzyść, do czego będą mieli sporo argumentów. Opinię moją co do propozycji wypowiadam w liście do Pana Ministra Sapiehy. Jest rzeczą elementarną, ażeby takie noty, o ile już zapadła z niewiadomych mi powodów decyzja na ich wysłanie, były mi przynajmniej równocześnie komunikowane ażebym wiedział, jak się w takiej trudnej sytuacji zachować. Członkowie Delegacji Pokojowych są bardzo zaniepokojeni tą nową metodą prowadzenia rokowań pokojowych i na Konfe-

rencji dzisiejszej z całą stanowczością stwierdzili, że gdy by rokowania pokojowe miały iść dwojakim torem, to znaczy: jednym w Rydze, a drugim bezpośrednio pomiędzy Warszawą a Moskwą, to nie mogliby wziąć odpowiedzialności za całość rokowań pokojowych. Ze stanowiskiem tem zupełnie się solidaryzują, gdyż jest ono tak jasne, że poprostu nie trzeba nad tem dłużej się rozwodzić.

Wogóle mam wrażenie, że Warszawa przechodzi pewną neurazę bojaźni, która nie jest zupełnie uzasadniona ani sytuacją ani przebiegiem rokowań w Rydze. Należałoby działać uspokajająco na prasę i na opinię publiczną, bo o ile musimy podkreślać nasze szczerze dążenia pokojowe, o tyle dążyć do zrozumienia, że gotowi jesteśmy przyjąć pokój za wszelką cenę, nie leży w naszym interesie.

Bardzo dziękuję za nadsyłane depesze o sytuacji politycznej, prosilibym tylko o polecenie dopełniania tych depesz pewnymi poufnymi wiadomościami dotyczącymi zamiarów Rządu i temi szczegółami, które się nie dadzą zamieścić w jawnych telegramach.

Proszę przyjąć wyrazy mego wysokiego poważania.

Wielmożny Pan Minister
Erazm Piltz
Dyrektor Departamentu Spraw Politycznych
w Warszawie.

29 listopada 0

16140/11

budżetu Delegacji
Polskiej w Rydze

Ministerstwo Spraw Zagranicznych przesyła do wiadomości Ministerstwa Skarbu wyciąg z raportu Prezesa Delegacji Polskiej w Rydze p. Vice-Ministra Dąbskiego z dn. 19 listopada r.b. w sprawie budżetu Delegacji:

" Co się tyczy kwestji budżetu Delegacji i djet członków i współpracowników, to na podstawie ogólnego zorientowania się w sytuacji drożyznianej, twierdzą, że z tych djet jakie chciał zaprowadzić Ministerstwo Skarbu blisko 3/4 personelu nie mogłoby absolutnie wyżyć, i dlatego utrzymanie chociaż tej normy frankowej, która była stosowana przy obliczeniach preliminarnych, jest wprost konieczna. Koszty żywienia wzrosły tu o 70%, mieszkania prawie tyleż; do tego dochodzi jeszcze sprawa opału, który w Rydze jest ogromnie drogi i trudny do dostania. Wskutek tego nie miałbym wprost sumienia wypłacać personelowi tych djet, które chciało zaprowadzić Ministerstwo Skarbu i używać dawne normy frankowe z tem jednak, że co do tego w najbliższym czasie postawię nowe i całkiem konkretne propozycje. "

Ministerstwa Skarbu
Departament Budżetowy
w miejscu

za ministra

Lahor

A. Dr.

WEIN-RESTAURANT
ERSTKLASSIGES ETABLISSEMENT

Briefe: OTTO SCHWARZ, RIGA-
POSTFACH 627
Telegramme:
WEINSCHWARZ, RIGA
TELEFON+ 80

Riga, d. 20. December 1920.

kopie

Für die Polnische Delegation

Rechnung.

Dinner für 15 Personen à 375.-	Ltr 5625.-
3 fl. Chat. d'Yquem à 500.-	1500.-
5, Pilsener à 800.-	4000.-
1, Curacao	400.-
1/2 Liter. Benedictiner	425.-
1 fl. Stolowoje	325.-
1, Pommeranzen	325.-
1, Englisch Bitter	275.-
Cigaretten	208.-
Cigarren	70.-
1/2 fl. Soda	24.-
Liqueure	480.-
Thee	4.-
Plumen	475.-

Ltr 14,136.-

Handwritten notes on the left side of the page:
 1. 1000
 2. 1000
 3. 1000
 4. 1000
 5. 1000
 6. 1000
 7. 1000
 8. 1000
 9. 1000
 10. 1000
 11. 1000
 12. 1000
 13. 1000
 14. 1000
 15. 1000
 16. 1000
 17. 1000
 18. 1000
 19. 1000
 20. 1000
 21. 1000
 22. 1000
 23. 1000
 24. 1000
 25. 1000
 26. 1000
 27. 1000
 28. 1000
 29. 1000
 30. 1000
 31. 1000
 32. 1000
 33. 1000
 34. 1000
 35. 1000
 36. 1000
 37. 1000
 38. 1000
 39. 1000
 40. 1000
 41. 1000
 42. 1000
 43. 1000
 44. 1000
 45. 1000
 46. 1000
 47. 1000
 48. 1000
 49. 1000
 50. 1000
 51. 1000
 52. 1000
 53. 1000
 54. 1000
 55. 1000
 56. 1000
 57. 1000
 58. 1000
 59. 1000
 60. 1000
 61. 1000
 62. 1000
 63. 1000
 64. 1000
 65. 1000
 66. 1000
 67. 1000
 68. 1000
 69. 1000
 70. 1000
 71. 1000
 72. 1000
 73. 1000
 74. 1000
 75. 1000
 76. 1000
 77. 1000
 78. 1000
 79. 1000
 80. 1000
 81. 1000
 82. 1000
 83. 1000
 84. 1000
 85. 1000
 86. 1000
 87. 1000
 88. 1000
 89. 1000
 90. 1000
 91. 1000
 92. 1000
 93. 1000
 94. 1000
 95. 1000
 96. 1000
 97. 1000
 98. 1000
 99. 1000
 100. 1000

Handwritten notes at the bottom of the page:
 für 12 Personen
 neu und wenig Ltr (19,549) 4554
 (Kopie)

117. Rozliczenia delegacji polskiej, 20.12.1920 r.

1-18

TELEGRAFS

TELEGRAMA

delegation polonaise
conference paix riga =

warschau 6407 263 21 20 =

No

Peņemta *22.12.20* 1920 g.

st. *Wrs* No 045

Peņehma *Bad*

Kategorija	Wahrdu skaits	N o d o t a	
	tw.	/	st. min.
	w.		
	sch.		

Deenesta peesihmes

sous presidence monsieur witos president conseil eut lieu conference speciale representants autoritees etat et organes autonomie ausujet questions approvisionnement stop aucours debats president conseil donna idee echange immediat vivres entre campagne vinles stop cet echange serait effectuee dune part par syndicats agricoles et organisations commerciales agrucultaeurs et dautre gart par unions willes stop organes administration etat ne interviendraient dutout dans echange stop .+ projet base sur cette initiative est en prepartion a linea communistes hautslesiens repandent nombreuses proclamations tendant inciter troupes allies serevolter stop assemblee communistes de bismarkshuette vota abstention plebiscite a linea samedi dernier chef etat recut vicepresident conseil daszynski

118. Telegram delegacji polskiej do Warszawy z przebiegu rokowań pokojowym w Rydze, 22.12.1920 r.

daszynski constata. que ne sesolidarise avec demission vicepresident

daszynski constata constata que exige large MA

TELEGRAFS

Lui demandant expliquer motif demission stop celui-ci present resolution du comite central parti socialiste polonais caracterisant situation difficile masses ouvrieres et exigeant concessions considerables pour gauche stop men jour se present chef etat deleation club parlementaire populistes radicaux parenthse qui tout en accentuant que ne sesolidarise avec demission vicepresident daszynski que exige large reformes sociales car autrement serait oblige prendre consideration son attitude envers gouvernement alines: robotnik public editorial consacre. question demission vicepresident daszynski et... communique que contrairement assertions journaux parti socialiste polonais ne formula actuellement aucuns desiderata de realisation desquels dependrait que representant parti restat ministerre ou en sortit stop desiderata parti furent poses conferemne representants clubs parlementaires convoquee apres demission ministre grabski stop a present comite central parti declara simplement que son representant seretire cabinet quisque probleme fondamental gouvernement existe plus et caractere gouvernement ne permet par que representant parti y reste pour accomplir taches nouvelles polxterne piltz =

58 przeddziecki .+:

SCHMARENBURG, RIBA.

119. Telegram delegacji polskiej do Warszawy z przebiegu rokowań pokojowym w Rydze, 22.12.1920 r.

Szyfr No. 63

(Oko'likotry)

Ministerjum Spraw Zagranicznych do pana viceministra Dąbskiego.
Warszawa 29.XII. godz. 21 otrzymano 29.XII godz. 24

Na wczorajszym posiedzeniu Delegacja litewska wystąpiła z następującym projektem granic spornego terytorjum. Wilno i ziemie położone na północo-wschód od linii demarkacyjnej Orany-Bastuny ustanowionej w umowie suwalskiej nie mogą podlegać konsultacji, jako bezspornie litewskie. Konsultacja winna się odbyć w powiatach dzieńieńskim, wileńskim, nowogródzkim, sokolskim, prużańskim, części białostockiego i Suwalskiej. Nasza Delegacja w odpowiedzi na to wskazała niemożność porozumienia się i konstatując sprzeczność stanowiska Delegacji litewskiej z zobowiązaniami przyjętymi przez rząd litewski wobec Ligi Narodów, oświadczyła, że rząd polski będzie czekał w sprawie granic decyzji Ligi Narodów. 29063.-

Za zgodność:

Edificiel

Odpis

MINISTERSTWO SKARBU

Dep. Budż. Nr. 72404/20.

Warszawa, dnia 31 grudnia 1920.

S. II. 18043.

W sprawie dalszego awansu na
Delegację pokojową w Rydze.

MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH.

do wiadomości przy zwróceniu telegramu Przewodniczącego Delegacji do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, w którym p. Wiceminister Dąbski uprasza o przekazanie dalszego awansu w kwocie 10.000 /dziesięć tysięcy/ dolarów, przyczem Ministerstwo Skarbu oznajmia, co następuje:

Pismem z dn. 20 listopada r. b. Nr. 16146/S. II. Ministerstwo Spraw Zagranicznych zakomunikowało wyciąg z raportu p. Wiceministra Dąbskiego, z którego wynika, że Przewodniczący Delegacji nie stosuje się przy wypłacie djet personelowi do norm ostatni z nim uzgodnionych, a sprecyzowanych w tutejszem piśmie z dnia 12 listopada r. b. L. 70909/D. B., lecz wypłaca djetę podług dawniejszych, wyższych stawek frankowych.

Tą okolicznością Ministerstwo Skarbu tłumaczy sobie w znacznej części wyczerpanie zasobów Kasy Delegacji.

Ponieważ zaś wobec nieprzedstawienia nowych momentów rzeczowych, mogących wpłynąć na zmianę stanowiska, zajętego w wspomnianym wyżej piśmie L. 70909/20, Ministerstwo Skarbu nie jest w możności obecnie poddania rewizji norm djet, ostatnio ustalonych i przeto otworzyło kredyt na dalsze koszty Delegacji tylko w wysokości 3.000 /trzech tysięcy/ dolarów uważając, że przy zastosowaniu się do obowiązującej normy wypłaty djet w rublach złotych, suma ta wystarczy na opędzenie bieżących wydatków Delegacji w najbliższym okresie.

Ministerstwo Skarbu uprasza o zawiadomienie o powiększeniu Przewodniczącego Delegacji i o zażądanie wykazu liczebnego składu Delegacji, tudzież jej przeciętnego, dziennego kosztu utrzymania.

Zarazem ze chce Ministerstwo Spraw Zagranicznych zażądać od Przewodniczącego Delegacji wyliczenia się z awansów dotychczas przez niego otrzymanych na koszt utrzymania Delegacji.

Ministerstwo Skarbu zaznacza, że otrzymanie powyższych danych ułatwi Ministerstwu Skarbu asygnowanie dalszych kredytów na Delegację Pokojową.

Upewnienie na sprzedaż 3.000 /trzech tysięcy/ dolarów załącza się.

Za MINISTRA SKARBU
Dyrektor Departamentu
/-/ Zaczek.

Za zgodność.

Wniosek p. ministra Zaleskiego - Moskwa 2. lipca 1921

Szanowny Panie Ministrze!

Spieszę zakomunikować Państwu Ministrowi szereg wypadków i dowodów stwierdzających, iż polityka ^{komunistyczna} Rządu Sowieckiego względem Polski obraża kierunek zgodny z zapoczątkowaną przez Katarzynę II tradycją, a mianowicie tradycją opieki nad pownemi kategorjami obywateli Polski, w szczególności zaś nad cerkwią prawosławną w Polsce. Obok więc energicznego korzystania przez Rząd Sowiecki z przemijających uprawnień przez dodatkowy protokół do układu o repatriacji o wymianie indywidualnej, nadanych uprawnień, zezwalających na żądanie od Rządu Polskiego wydania Rządowi Sowieckiemu obywateli polskich - komunistów, należy się liczyć ze zdecydowaną tendencją Rządu Sowieckiego do utrwalenia jego ingerencji w sprawach wewnętrznych Polski w drodze opieki na Polską cerkwią prawosławną. Świadomość tendencji tej ma dla Rządu Rzeczypospolitej znaczenie - mojem zdaniem - pierwszorzędne zwłaszcza w chwili obecnej, kiedy z jednej strony wypada Rządowi skonstruować swą politykę cerkiewną i możliwie rychło w czyn ją wprowadzić, z drugiej zaś odpowiednio uświadomić swych przedstawicieli do Rosji wysłanych i wskazać im należyte drogi postępowania, nie narażając się na trudną konieczność naprawiania w przyszłości błędnie lub nieogłędnie postawionych na tej drodze pierwszych kroków.

Przechodząc do faktów realnych, zaznaczyć winniem przedewszystkiem doniosły wielce fakt nastąpienia porozumienia między Rządem Sowieckim a Patriarchą rosyjskim. Dowody porozumienia tego są następujące: 1/ odezwy Patriarchy Wszechrosyjskiego Tichona do arcybiskupów Kanterberryjskiego w Anglii i New-Jork'skiego w Ameryce, wysłane z rozkazu Lenina za pomocą radjo jednocześnie z takim samym wezwaniem Gorkija do wszystkich narodów świata w sprawie pomocy dotkniętym klęską głodu rosjanom / tekst wezwania Patriarchy przesyłany w odpisie 2/ zezwolenie Rządu Sowieckiego duchowieństwu prawosławnemu na zaliczanie do cerkwi prawosławnej dzwonnów kościelnych, wywiezionych z Polski, jak to miało miejsce w Mińsku, 3/ rozporządzenie Patriarchy w przedmiocie zamiany wyłącznie używanych do konsekracji komunji maki pszennej i wina wódkę żytnią ranną i sokiem śrówinowym; 4/ uznawanie przez władzę duchowną orzeczeń rozwodowych władzy sowieckiej, jako to stwierdza załączona w odnieszaniu kancelarji biskupa

12
WARSZAWA, DN. 12 stycznia 1921 r.

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

Nr 17759/81

Do odpowiedzi należy się powoływać na powyższą liczbę.

Odpowiedź na pismo z dn. _____ Nr _____

W sprawie: dalszego awansu
na delegację pokojową
w Rydze.

W odpowiedzi na depezę z dnia 25 ub.m. Ministerstwo Spraw Zagranicznych przesyła w załączeniu Dolarów amer. 3000. tytułem dalszej zaliczki do wyliczenia na koszt utrzymania Delegacji Pokojowej.

Zarazem Ministerstwo przesyła do wiadomości odpis pisma swego do Dep. Budż. Ministerstwa Skarbu Nr. 16146. S. II z dnia 29/XI. r. ub., oraz pisma Min. Skarbu z dnia 31 grudnia r. ub. Nr. 72404/20, którym z powodów w piśmie tym wyłuszczonych śądany przez Pana kredyt zredukowany został z kwoty 10 tysięcy do 3000 dol. amer.

Z uwagi na trudności następujące się przy uzyskiwaniu z Min. Skarbu dalszych kredytów na cele Delegacji, Min. Spr. Zagranicznych prosi o możliwie szybkie nadesłanie wykazu liczebnego składu Delegacji i przeciętnego jej kosztu utrzymania, jak również cyfrowego zestawienia wydatków z awansów dotychczas wypłaconych celem przedstawienia tychże do Min. Skarbu.

2 załączniki.

Szef Sekcji Finansowej

Do Pana *up. M. Kiełtyński*

J. Dąbskiego

Przewodniczącego Delegacji Pokojowej

w Rydze

Za Ministra

Stenaj

Kom.

ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW
z dnia 8 lutego 1921 r.

w przedmiocie utworzenia władz szkolnych na obszarze ziem objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisaną w Rydze dnia 12 października 1920 roku.

Na mocy art. 15 i 18 dekretu o tymczasowej organizacji władz naczelnych z dnia 3 stycznia 1918 r. /Dz.Pr.z 1918 r. Nr. 1 poz. 1/ zarządza się co następuje:

- § 1. Na obszarze ziem, objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisaną w Rydze dnia 12 października 1920 r. tworzy się dla celów administracji szkolnej narazie trzy okręgi szkolne: wołyński, poleski i nowogródzki, w granicach Okręgów administracyjnych tej nazwy ustanowionych rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 18 listopada 1920 r. /Dz.Ust. R.P. z 1920 r. Nr. 115 poz. 760/.
- § 2. Na czele okręgu szkolnego stoi Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mianowany przez tegoż Ministra i jemu bezpośrednio podległy.
- § 3. Do zakresu działania Delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego należy:
  - 1/ administracja ochron, szkół, zakładów wychowawczych i oświatowych okręgów, o ile one podlegają zarządowi państwowemu; nadzór nad takimi zakładami prywatnymi,
  - 2/ układanie projektu budżetu okręgu szkolnego i przedstawianie go Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; asygnowanie kwot w ramach zatwierdzonego budżetu,
  - 3/ zatwierdzanie w granicach zatwierdzonego budżetu przedkładanych przez inspektorów szkolnych projektów sieci publicznych szkół powszechnych i wszelkich zmian tych sieci oraz projektów akcji państwowej w zakresie wychowania przedszkolnego i oświaty pozaszkolnej.
  - 4/ przedkładanie Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków w sprawie zakładania, przekształcania i zwijania państwowych szkół drewnianych, seminarjów nauczycielskich i szkół zawodowych;

- 5/ udzielanie i odbieranie szezeleń na prowadzenie szkół prywatnych oraz zakładów wychowania przedszkolnego; zatwierdzanie kierowników i nauczycieli tych szkół; udzielanie zasiłków na ich prowadzenie; w odniesieniu do szkół powszechnych i zakładów wychowania przedszkolnego decyzje delegata następują na wniosek inspektora szkolnego;
- 6/ mianowanie i uwalnianie urzędników do VII stopnia służbowego włącznie z wyjątkiem urzędników inspektoratów szkolnych; przedstawianie Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o mianowanie urzędników wyższych stopni;
- 7/ mianowanie, przenoszenie i - w granicach obowiązujących przepisów służbowych - uwalnianie nauczycieli i kierowników publicznych szkół powszechnych oraz zakładów wychowania przedszkolnego, nauczycieli państwowych szkół średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich;
- 8/ przedstawianie Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o mianowanie, przenoszenie lub uwalnianie dyrektorów państwowych szkół średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich, inspektorów szkolnych i ich pomocników, okręgowych wizytatorów szkół;
- 9/ udzielanie urlopów urzędnikom oraz nauczycielom państwowych szkół średnich i zawodowych oraz seminarjów nauczycielskich do trzech miesięcy, nauczycielom i kierownikom publicznych szkół powszechnych oraz zakładów wychowania przedszkolnego od trzech miesięcy do pół roku; przedstawianie Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o udzielanie urlopów przekraczających powyższe normy;
- 10/ rozstrzygnięcie odwołań od orzeczeń i zarządzeń podległych mu władz i urzędów;
- 11/ przedstawianie Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rocznych sprawozdań o stanie szkolnictwa i oświaty w okręgu.

§ 4. Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego może przekazywać poszczególnym inspektorom szkolnym prawo mianowania, przenoszenia i uwalniania kierowników i nauczycieli publicznych szkół powszechnych i zakładów wychowania przedszkolnego, prawo zatwierdzania nauczycieli prywatnych szkół powszechnych i ochron, tudzież administrację publicznych szkół dokształcających oraz mianowanie, przenoszenie i uwalnianie ich nauczycieli.

- § 5. Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego może mianować nauczycieli zajętych w szkołach publicznych lub państwowych poza jego okręgiem tylko za zezwoleniem kierownika okręgu, delegata Ministra, kuratora okręgu w którym są zajęci względnie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
- § 6. Kierowanie szkolnictwem powszechnym, wychowaniem przedszkolnym i odświeżeniem pozaszkolnym powiatu należy do inspektora szkolnego, podlegającego bezpośrednio delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Jeżeli dla powiatu zostanie mianowany jeden lub więcej pomocników inspektora, inspektor szkolny jest ich zwierzchnikiem. W szczególności do zakresu działania inspektora szkolnego należy:
- 1/ administracja ochron, zakładów powszechnych i instytucji oświatowych powiatu, o ile one podlegają zarządowi państwowemu; nadzór nad takimi zakładami i instytucjami prywatnymi,
  - 2/ układanie projektu budżetu powiatu i przedstawianie go delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; asygnowanie kwot w ramach zatwierdzonego budżetu;
  - 3/ układanie projektów sieci publicznych szkół powszechnych oraz akcji państwowej w zakresie wychowania przedszkolnego i oświaty pozaszkolnej i przedstawianie ich delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do zatwierdzenia,
  - 4/ zakładanie, przekształcanie i związanie publicznych szkół powszechnych oraz ochron i instytucji oświatowych podlegających zarządowi państwowemu w granicach zatwierdzonych projektów /punkt 3/ i budżetu; przekształcanie w duchu ograniczenia lub związania wymaga jednak poprzedniego zezwolenia delegata Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego;
  - 5/ przedstawianie delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o udzielenie lub odebranie zezwolenia na prowadzenie prywatnych szkół powszechnych i zakładów wychowania przedszkolnego, o udzielenie im zasiłków oraz o zatwierdzenie nauczycieli i kierowników tych zakładów; zatwierdzanie nauczycieli tych zakładów, o ile delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego czynność tę inspektorowi szkolnemu przekazał;
  - 6/ przedstawianie delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o mianowanie, przeniesienie i uwalnianie kie-

romników i nauczycieli publicznych szkół powszechnych oraz zakładów wychowania przedszkolnego; mianowanie, przeniesienie i uwalnianie ich samodzielnie, o ile delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego czynności te inspektorowi szkolnemu przekazał.

- ✓ administracja publicznych szkół dokształcających, mianowanie, przeniesienie i uwalnianie ich nauczycieli, o ile delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego czynności te inspektorowi szkolnemu przekazał,
- ✓ przyjmowanie i uwalnianie w granicach zatwierdzonego budżetu urzędników i służby inspektoratu, z wyjątkiem pomocników inspektora.
- ✓ udzielanie urlopów nauczycielom i kierownikom publicznych szkół powszechnych i zakładów wychowania przedszkolnego trzech miesięcy, przedstawianie delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o udzielanie urlopów dłuższych; udzielanie urzędnikom i służbie inspektoratu, z wyjątkiem pomocników inspektora, urlopów do trzech tygodni, przedstawianie delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wniosków o udzielanie urlopów dłuższych.
- ✓ przedstawianie delegatowi Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rocznych sprawozdań o stanie wychowania przedszkolnego, szkolnictwa powszechnego i oświaty pozaszkolnej powiatu oraz o stanie szkolnictwa dokształcającego, o ile administracja tego szkolnictwa została inspektorowi szkolnemu przekazana.

7. Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego może powołać instytucje oświaty pozaszkolnej wyjąć z pod kompetencji inspektora szkolnego i objąć je w swój bezpośredni zarząd lub nadzór.

8. Wszelkie postanowienia obowiązujące na obszarze wymienionym w art. 1, a sprzeczne z niniejszym rozporządzeniem tracą moc.

PREZYDENT MINISTRÓW:

/-/Witos

MINISTER WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA
PUBLICZNEGO;

/-/ w z. Tadeusz Łopuszański

Za zgodność z oryginałem
Warszawa, dnia 15. lutego 1921 r.

NACZELNIK KANCELARJI
PREZYDIUM RADY MINISTRÓW:

[Handwritten signature]

DELEGACJA POKOJOWA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

24. II 1921 r. 248

№ 545. Kom. Pok.

Szanowny Panie Przewodniczący,

Celem wyjaśnienia i uzupełnienia art. II i XXVIII podpisanego w dniu dzisiejszym Układu o repatriacji imieniem Rządu Rzeczypospolitej Polskiej mam zaszczyt zakomunikować, co następuje:

Wobec powstałej przy rokowaniach kwestji, czy do przewidzianych w Układzie o repatriacji kategorii osób repatriowanych do Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad i Ukrainńskiej Socjalistycznej Republiki Rad należą także byli żołnierze z oddziałów ukraińskich, białoruskich i rosyjskich, którzy walczyli przeciwko Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Rad i Ukrainńskiej Socjalistycznej Republice Rad, oświadczam:

Osoby kategorii powyższej będą repatriowane do Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad i Ukrainńskiej Socjalistycznej Republiki Rad z zachowaniem postanowień ^{Układu o repatriacji} art. III, który głosi: "Powrót do kraju osób wyżej wyszczególnionych jest dobrowolny, przeto przymus powrotu pośredni lub bezpośredni stosowany nie będzie!"

W każdym zaś razie powrót osób tej kategorii nastąpić może dopiero po odesłaniu do kraju wszystkich jeńców wojennych armji Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad i Ukrainńskiej Socjalistycznej Republiki Rad.

Proszę przyjąć, Panie Przewodniczący, wyrazy prawdziwego szacunku i poważania.

Przewodniczący Polskiej Delegacji Pokojowej.

Do Pana

Przewodniczącą Rosyjsko-Ukraińskiej

Delegacji Pokojowej

R y g a.

Bracia
z poproszeniem
Rad!

Ryga, dnia 18 marca 1921 roku.

Delegacja ~~Ruska~~
Rzeczypospolitej Polskiej

Wznowy Panie Przewodniczący,

W odpowiedzi na notę Pańską z dnia dzisiejszego w sprawie zwrócenia Polsce przez jakiekolwiek neutralne państwo furmanek, a w tej liczbie obkopskich koni i uprzęży, które dostały się na terytorjum neutralne razem z oddziałami rosyjsko-ukraińskiej armji, internowanymi w tem neutralnem państwie, mam zaszczyt sakomunikować w imieniu Rządu Polskiego, że Polska przyjmuje do wiadomości oświadczenie Rządów Rosji i Ukrainy, że Rosja i Ukraina nie będą uważały za naruszenie neutralności wobec siebie i nie będą czyniły ze swej strony żadnych przeszkód, jeżeli jakiekolwiek państwo neutralne zwróci te furmanki i konie Polsce jeszcze przed wejściem w siłę Traktatu Pokojowego, podpisanego w dniu dzisiejszym - o ile te furmanki i konie znajdowały się przy oddziałach rosyjsko-ukraińskiej armji w charakterze podwód i nie wchodziły do stanu koni tych oddziałów wojskowych.

Proszę przyjąć, Panie Przewodniczący, wyrazy prawdziwego szacunku i poważania.

/-/ Dąbaki

Przewodniczący Polskiej Delegacji Pokojowej.

Do
Pana Przewodniczącego
Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji Pokojowej
w Rydze.

DELEGACJA POKOJOWA
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

232

Ryga, 18 marca 1921 r.

*№ 5
Przebieg z 5 kopjami
jako nota bez numeru
Bach's*

Szanowny Panie Przewodniczący,

W uzupełnieniu i wyjaśnieniu artykułu XXVIII Układu o Repatriacji, ~~podpisanego w Rydze dnia 24 lutego 1921 roku,~~
zawartego między Polską z jednej strony a Rosją i Ukrainą z drugiej, ^{XX}
w Rydze a podpisanego dnia 24 lutego 1921 roku, - mam zaszczyt inieniem Rządu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczyć, że Polska nie będzie uważała za naruszenie neutralności ^w stosunku do siebie i nie będzie stawiała ze swej strony żadnych przeszkód, jeśli jakiekolwiek państwo neutralne pozwoli ^{Uprawomocnionemu} powrócić do kraju, przed ^{podpisaniem} podpisaniem definitywnego Traktatu Pokojowego, pomiędzy Polską z jednej strony, a Rosją i Ukrainą z drugiej, internowanym u niego wojskowym, należącym do rosyjsko-ukraińskiej armii.

Proszę przyjąć, Panie Przewodniczący, wyrazy prawdziwego szacunku i poważania.

PROTOKUŁ

~~Przewodniczący Polskiej Delegacji Pokojowej i Przewodniczący Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji Pokojowej postanowili, biorąc pod uwagę, że we wszystkich zasadniczych kwestjach, dotyczących Traktatu Pokojowego, nastąpiło pomiędzy stronami zupełne porozumienie, - podpisać Traktat Pokojowy nie później, jak dnia 18 marca 1921 roku.~~

Jw. Stanisław w Rygu

526

Nr _____

Szanowny Panie Przewodniczący,

Jako wyjaśnienie do art. XXVIII podpisanego w dniu dzisiejszym Układu o repatriacji, mam zaszczyt ~~zainicjować~~ zakomunikować imieniem Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, co następuje:

Wzmiankowane w tym artykule wskazanego Układu minimum 1500 jeńców wojennych, wysyłanych tygodniowo, może, po ustaleniu ścisłej liczby jeńców wojennych, znajdujących się w niewoli obu stron, zostać zmienione z tem obliczeniem, żeby stosunek danego minimum do ogólnej ilości 4000 osób, wysyłanych tygodniowo, odpowiadał stosunkowi liczby polskich jeńców wojennych w Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republice Rad i Ukrainńskiej Socjalistycznej Republice Rad do liczby rosyjskich ^{nie}ukraińskich jeńców wojennych w Polsce.

Proszę przyjąć, Panie Przewodniczący, wyrazy prawdziwego szacunku i poważania.

Przewodniczący Polskiej Delegacji Pokojowej.

Do Pana
Przewodniczącego Rosyjsko-Ukraińskiej
Delegacji Pokojowej
R y g a.

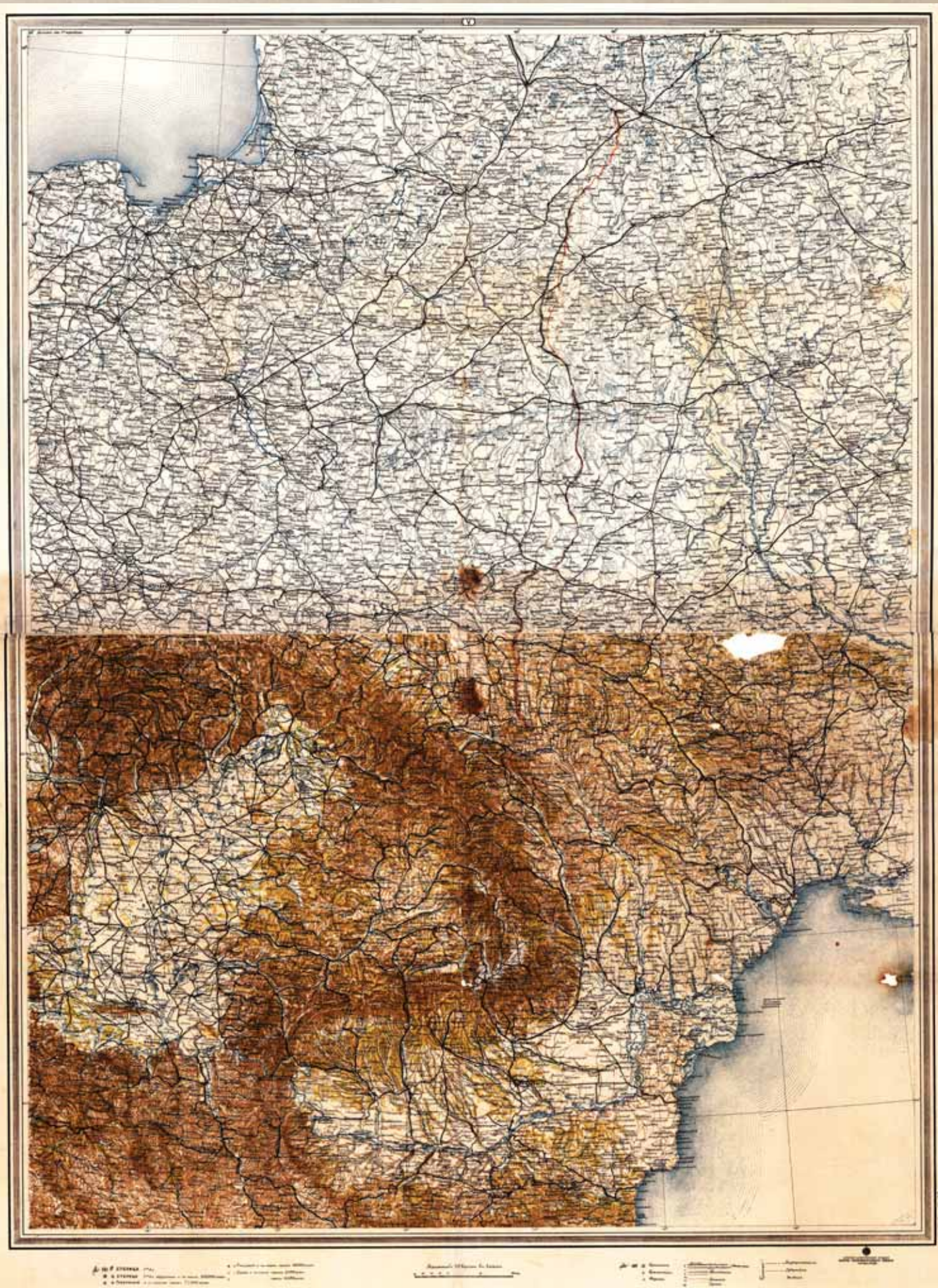
*Prepisać z poprawkami
Studds'*

133. Krążownik angielski w Rydze, którym przybyła delegacja polska, 20.09.1920 r.

134. Mapa robocza z pertraktacji pokojowych w Rydze

PAŁAC „CZARNOGŁOWCÓW“ w RYDZE
w którym opracowano i podpisano pokój między Polską
i Związkiem Sowieckim.

10-lecie traktatu pokojowego z Rosją

W dniu 18 b. m. wieczorem, jako w dniu 10-lecia podpisania traktatu pokojowego z Rosją i Ukrainą, odbyło się w salonych hotelu Europejskiego, towarzyskie zebranie bawiących w Warszawie członków b. delegacji polskiej, którzy brali udział w rokowaniach z Sowietami zarówno w okresie preliminarnych układów, jak i w okresie rokowań o traktat pokojowy.

Obecni byli: b. prezes delegacji, J. Dąbski, oraz b. członkowie delegacji pełnomocnej: St. Kauzik, Jen. M. Kuliński i L. Wasilewski, b. członkowie komisji finansowo - ekonomicznej: L. Altberg, L. Darowski, J. Geyxator, H. Tennenbaum, St. Zalewski, b. członkowie komisji do spraw rewindykacji wartości kulturalnych: prof. M. Lalewicz i prof. St. Ptaszycka, b. prezes komisji dla spraw leńców, zakładników i wygnańców, E. Zaleski, b. radca prawny delegacji Sz. Rundsztein, b. konsul Rzplitej Polskiej w Rydze A. Lutze - Birk, b. członek delegacji pełnomocnej, H. Strasburger, nie mogąc przybyć na zebranie to, z powodu obowiązków

służbowych, nadesłał na ręce p. Dąbskiego depezę.

W przemówieniach, wygłoszonych przez J. Dąbskiego, L. Wasilewskiego, St. Kauzika i E. Zaleskiego, przeprowadzona została analiza wartości traktatu ryskiego dla Polski w zestawieniu z innymi traktatami, oraz analiza wykonania traktatu przez Sowiety w okresie ubiegłych 10 lat.

Dzięki ściśle sprecyzowanym postanowieniom traktatu, oraz energicznej działalności komisji reewakuacyjnej i specjalnej, mimo wyjątkowych przeszkód i trudności czynionych przez Sowiety, Polska uzyskała już zwrot niemal wszystkich rzeczowych wartości kulturalnych i gospodarczych, wywiezionych do Rosji w okresie 1772 — 1915 r., pozostała zaś niewykonana, mimo upływu wyznaczonych terminów, klauzula finansowo-rozrachunkowa. Po przemówieniach wszyscy zebrani przytaczali najcharakterystyczniejsze momenty swych przeżyć z okresu walk o granice wschodnie oraz prac nad traktatem ryskim.

PRELIMINARIA POKOJOWE

Podpisanie traktatu preliminaryjnego miało miejsce 12 października 1920 roku na dziewiątym posiedzeniu plenarnym o godz. 17.50.

Adolf Joffe powiedział m.in.: „W imieniu Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji Pokojowej wyrażam wdzięczność Polskiej Delegacji Pokojowej a szczególnie jej przewodniczącemu, za tę wybitną zdolność do pracy i niezmożoną energię, z jaką w czasie pertraktacji Delegacja Polska szła po linii żywego pragnienia stron obu osiągnięcia jak najszybszego pokoju”. Dąbski stwierdził: „Jechaliśmy do Rygi ze stanowczą wolą zawarcia pokoju i z pełną nadzieją, że do pokoju dojdzie. (...) Pokój, który zawieramy, posiada niewątpliwie taki charakter i dlatego daje on gwarancję trwałości” (J. Dąbski, *Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*, Warszawa 1931).

13 października 1920 roku miało miejsce przyjęcie wydane przez delegację polską dla wszystkich dyplomatów przebywających wówczas w Rydze (ok. 80 osób). W czasie bankietu Dąbski wygłosił przemówienie, w którym wyraził radość z zawartego pokoju.

18 października 1920 roku nastąpiło zawieszenie broni między wojującymi stronami.

22 października 1920 roku Sejm jednogłośnie ratyfikował Umowę o preliminarzym pokoju i rozejmie i upoważnił Naczelnika Państwa do podpisania umowy.

24 października 1920 roku Gieorgij Cziczerin zawiadomił rząd Polski o ratyfikacji *Preliminariów*, kończąc swój telegram: „Rosja Sowiecka z głębokim zadowoleniem wita zapoczątkowanie stosunków pokojowych i sąsiedzkich z Polską”.

2 listopada 1920 roku nastąpiła w Libawie ratyfikacja traktatu - tegoż dnia wszedł on w życie.

Jan Dąbski wyznał Joffemu: „za sposób prowadzenia rokowań oraz za stosunek do niego byłem przez niektóre czynniki polskie mocno atakowany. Zarzucono mi publicznie, że dałem się Joffemu prowadzić na pasku”. Niech się pan pocieszy – odpowiedział Joffe – że i mnie akurat w ten sam sposób atakowano, zwłaszcza w czasie dyskusji nad ratyfikacją Umowy preliminarnej. Nazwano mnie wtedy »politycznym młodzieńcem«, którego Dąbski nabił w butelkę, bo Delegacja Polska – w razie mego większego oporu i nieustępliwości – przyjęłaby była daleko skromniejsze granice niż jej przyznano w Preliminariach”.

Nie zakończyło to dalszych układów. Należało prowadzić rozmowy nad ostatecznym traktatem pokojowym. Rozmowy kontynuowano w Rydze do marca 1921 roku.

Prezentowane dokumenty Traktatu Preliminaryjnego i Układu o Repatriacji pozwalają zagłębić się w ustalenia rokowań. Należy zwrócić uwagę, że „Ustawa o preliminarzym pokoju i rozejmie” została opublikowana w Dzienniku Ustaw dopiero 25 marca 1921 roku (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Nr 28, 25 marca 1921 r.).

PRELIMINARJA POKOJOWE I USTAWA O ROZEJMIE

PODPISANE

W DNIU 12 PAŹDZIERNIKA 1920 ROKU

W RYDZE.

WARSZAWA.

TŁOCZONO W DRUKARNI PAŃSTWOWEJ, MIODOWA 20.

RZECZPOSPOLITA POLSKA z jednej, a ROSYJSKA SOCJALISTYCZNA REPUBLIKA RAD i UKRAIŃSKA SOCJALISTYCZNA REPUBLIKA RAD z drugiej strony, kierując się pragnieniem położenia możliwie najprędzej kresu krwawej wojnie, wynikłej między nimi, oraz wypracowania warunków, które stanowić mają podstawę trwałego, honorowego i na wzajemnym porozumieniu opartego pokoju, postanowiły wszcząć rokowania celem zawarcia rozejmu i ustalenia przedwstępnych warunków pokoju i wyznaczyły w charakterze swoich pełnomocników:

RZĄD RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ —

Jana Dąbskiego, oraz
Norberta Barlickiego,
Doktora Stanisława Grabskiego,
Doktora Witolda Kamienieckiego,
Doktora Władysława Kiernika,
Generała Mieczysława Kulińskiego,
Adama Mieczkowskiego,
Leona Wasilewskiego,
Ludwika Waszkiewicza i
Michała Wichlińskiego,

RZĄDY ROSYJSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ FEDERACYJNEJ REPUBLIKI RAD i UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLIKI RAD —

Adolfa Joffego, oraz
Siergieja Kirowa,
Dmitrija Manuilskiego i
Leonida Obolenskiego,

którzy, po wymianie swych pełnomocnictw, uznanych za wystarczające i sporządzone w należytej formie, zgodzili się na następujące postanowienia:

Art. I.

Obie układające się strony — zgodnie z zasadą stanowienia narodów o sobie — uznają niepodległość Ukrainy i Białorusi oraz zgadzają się i postanawiają, że wschodnią granicę Polski, a więc granicę między Polską z jednej, a Ukrainą i Białorusią z drugiej strony stanowią linja:

wzdłuż rzeki Dźwiny (Zap. Dwina) od granicy Łotwy z Rosją aż do punktu, w którym granica byłej guberni Wileńskiej styka się z granicą byłej guberni Witebskiej; dalej granicą byłych guberni Wileńskiej i Witebskiej aż do wsi i stacji kolejowej Orzechowno (Oriechowno), które pozostają po stronie polskiej, poczem znowu wschodnią granicą byłej guberni Wileńskiej aż do punktu, w którym schodzą się powiaty: Dziśnieński, Lepelski i Borysowski; dalej od tego punktu do wsi

Mała Czernica (Mał. Czernica), która po stronie białoruskiej, stąd na południowy zachód w poprzek jeziora na rzece Be-rezynie do wsi Zarzeczyck (Zarieczyck), która po stronie białoruskiej, poczem ku południowemu zachodowi aż do rzeki Wilji (Wilia) do punktu na wschód od Dolhinowa (Dolgi-nowo); dalej rzeką Wilją aż do traktu, idącego na południe od Dolhinowa; stąd dalej na południe do rzeki Ilji (nazwy rzeki na mapie niema), Ilją w dół do połączenia jej z rzeką Rybczanką (Rybczanka), przyczem miasteczko Ilja (Ilia) po-zostaje po stronie polskiej; Rybczanką na południe do stacji kolejowej Radoszkowicze (Radoszkowiczi), przyczem stacja i miasteczko po stronie białoruskiej, dalej na wschód od mia-steczka Raków (Rakow), wsi Wołma (Wołma) i Rubieżewicze (Rubieżewiczi) do linii kolejowej Mińsk-Baranowicze przy miejscowości Kołosowo (Kołosowo), która po stronie pol-skiej; dalej na południe w połowie drogi między Nieświeżem (Nieświż) a Cimkowiczami (Timkowiczi), dalej na południe w połowie drogi między Kleckiem (Kleck) a Cimkowiczami, dalej na południe do szosy Warszawsko-Moskiewskiej, prze-cinając tę szosę na zachód od Filipowicz (Filippowiczi); dalej najkrótszą drogą do rzeki Łań (Łań) koło wsi Czudzin (Czu-dzin), pozostawiając tę wieś po stronie polskiej; dalej wzdłuż rzeki Łań do ujścia jej do Prypeci (Pripiat'), dalej Prypecią na wschód siedem kilometrów, skąd na południe do rzeki Stwigi (Stwiga) w punkcie jej najbardziej wysuniętym na zachód, poczem w górę rzeką Stwigą aż do punktu, w którym rzeka ta przecina granicę byłych gubernji Mińskiej i Wołyń-skiej, stąd granicą tych gubernij do granicy powiatów Rówieńskiego i Owruckiego i tą granicą powiatów aż do przecięcia linii kolejowej na zachód od stacji Ochotnikowo (Ochotnikowo) i miasteczka Rokitno (Rakitna); dalej na połu-dnie w górę rzeczką Lwa (Lwa) aż do jej źródeł i stąd do połączenia się rzeki Korczyk (Korczyk) z rzeką Słuczą (Słucz'), dalej w górę Korczykiem, pozostawiając miasto Korzeć (Koriec) po stronie polskiej; dalej na południowy zachód, pozostawia-jąc Kilikijów (Kilikiew) po stronie ukraińskiej, do Milatyna (Miliatin), który po stronie polskiej, następnie na południe poprzez linię kolejową Równe-Szepetówka (Rowno-Szepie-tówka) i rzekę Horyń (Goryń) do rzeki Wilji (Wilia), przyczem miasto Ostróg (Ostrog) po stronie polskiej; dalej w górę Wilją, do Nowego Stawu (Now. Staw), który po stronie ukraińskiej; stąd ogólnie w kierunku południowym w poprzek Horynia koło Łanowiec (Łanowcy), miejscowość ta po stronie pol-skiej, i w dalszym ciągu do rzeki Zbrucza (Zbrucz), pozosta-wiając miejscowość Białozórkę (Bielozierka) po stronie pol-skiej, a następnie linią Zbrucza do ujścia tej rzeki do Dniestru (Dniestr).

Przy określanju granicy, przebiegającej wzdłuż rzeki, rozumie się przy rzekach spławnych nurt głównego koryta, a przy rzekach niespławnych środkową linię największego ramienia.

Granica powyższa jest opisana podług mapy rosyjskiej (w skali 25 wiorst w calu angielskim), dołączonej do niniejszej umowy, i wyznaczona czerwoną barwą. (Załącznik № 1 — Mapa).

W razie różnic między tekstem a mapą będzie rozstrzygał tekst.

Rosja i Ukraina zrzekają się wszelkich praw i pretensji do ziem na zachód od tej granicy położonych. Ze swej strony Polska zrzeka się na rzecz Ukrainy i Białorusi wszelkich praw i pretensji do ziem, położonych na wschód od tej granicy.

Szczegółowe wyznaczenie i przeprowadzenie na miejscu powyższej granicy państwowej, oraz ustawienie znaków granicznych należy do specjalnej mieszanej komisji granicznej, która powołana będzie natychmiast po ratyfikacji umowy niniejszej.

Obie układające się strony zgadzają się, że o ile w skład ziem, położonych na zachód od określonej wyżej granicy, wchodzi terytorja sporne między Polską a Litwą — sprawa przynależności tych terytorjów do jednego z tych dwóch państw należy wyłącznie do Polski i Litwy.

Art. II.

Obie układające się strony zapewniają sobie nawzajem całkowite poszanowanie suwerenności państwowej i powstrzymanie się od jakiegokolwiek mieszania się w wewnętrzne sprawy drugiej strony, przyczem obie układające się strony postanawiają umieścić w traktacie pokojowym zobowiązanie, iż nie będą one tworzyły ani popierały organizacji, mających na celu walkę zbrojną z drugą układającą się stroną, mających na celu obalenie ustroju państwowego lub społecznego strony drugiej, czyniących zamach na jej całość terytorjalną, jak również organizacji przypisujących sobie rolę rządu strony przeciwnej.

Z chwilą ratyfikacji niniejszej umowy obie układające się strony zobowiązują się nie popierać cudzych działań wojennych przeciwko drugiej stronie.

Art. III.

Obie układające się strony zobowiązują się zamieścić w traktacie pokojowym przepisy w przedmiocie swobodnego wyboru (opcji) obywatelstwa polskiego, względnie rosyjskiego lub ukraińskiego, z tem, że osobom, wykonywującym prawo wyboru (optantom), przysługiwać będą bez żadnych wyjątków wszystkie te prawa, które w traktacie pokojowym będą przyznane obywatelom obu stron.

Art. IV.

Obie układające się strony zobowiązują się umieścić w traktacie pokojowym postanowienia, zapewniające z jednej strony osobom narodowości polskiej w Rosji i Ukrainie te wszystkie prawa, zabezpieczające swobodny rozwój kultury, języka i wykonywanie obrządków religijnych, z jakich korzystać będą osoby narodowości rosyjskiej i ukraińskiej w Polsce, a z drugiej strony osobom narodowości rosyjskiej i ukraińskiej w Polsce te wszystkie prawa, zabezpieczające swobodny rozwój kultury, języka i wykonywanie obrządków religijnych, z jakich korzystać będą osoby narodowości polskiej w Rosji i Ukrainie.

Art. V.

Obie układające się strony zrzekają się wzajemnie zwrotu swych kosztów wojennych, t. j. wydatków państwowych na prowadzenie wojny między niemi, jak również odszkodowania za straty wojenne, t. j. za straty, które były wyrządzone w czasie tej wojny im lub ich obywatelom na terenie operacji wojennych przez działania i zarządzenia wojenne.

Art. VI.

Obie układające się strony zobowiązują się zamieścić w traktacie pokojowym przepisy, dotyczące wymiany jeńców wojennych i zwrotu rzeczywistych kosztów ich utrzymania.

Art. VII.

Z chwilą podpisania umowy niniejszej powołane będą natychmiast komisje mieszane w celu niezwłocznego wydania zakładników, oraz niezwłocznej wymiany jeńców cywilnych, osób internowanych, a w miarę możliwości i jeńców wojennych, i zorganizowanie powrotu wygnańców, uchodźców i emigrantów.

Wymienionym komisjom mieszanym przysługuje prawo sprawowania opieki i niesienia pomocy jeńcom wojennym i cywilnym, osobom internowanym, zakładnikom, oraz wygnańcom, uchodźcom i emigrantom.

Celem uregulowania kwestji, związanych z natychmiastowym powrotem zakładników, jeńców cywilnych, osób internowanych, uchodźców, wygnańców i emigrantów, oraz jeńców wojennych — strony zobowiązują się niezwłocznie po podpisaniu niniejszej umowy zawrzeć oddzielny układ w tej sprawie.

Art. VIII.

Obie układające się strony zobowiązują się niezwłocznie po podpisaniu niniejszej umowy wydać odpowiednie rozporządzenia o zawieszeniu postępowania sądowego, administracyjnego, dyscyplinarnego oraz wszelkiego innego, wszczętego w stosunku do jeńców cywilnych, osób internowanych, zakładników, wygnańców, emigrantów, jeńców wojennych, jak również o natychmiastowym wstrzymaniu wykonania kar, wymierzonych przeciwko tym osobom na jakiegokolwiek drodze.

Wstrzymanie wykonania kar może nie powodować wypuszczenia na wolność; w tym jednak wypadku osoby te winny być natychmiast wydane władzom ich państwa, wraz z wszystkimi aktami.

Jeśli jednak dana osoba oświadczy, iż nie życzy sobie powrotu do ojczyzny, lub władze ojczyste nie zgodzą się na jej przyjęcie, osoba ta może być ponownie pozbawiona wolności.

Art. IX.

Obie układające się strony zobowiązują się umieścić w traktacie pokojowym przepisy w przedmiocie amnestji, a mianowicie Polska dla obywateli rosyjskich i ukraińskich w Polsce, a Rosja i Ukraina dla obywateli polskich w Rosji i Ukrainie.

Art. X.

Obie układające się strony zobowiązują się umieścić w traktacie pokojowym postanowienia, dotyczące rozrachunku wzajemnego i likwidacji, i oprzeć je na zasadach następujących:

- 1) Z poprzedniej przynależności części ziem Rzeczypospolitej Polskiej do byłego Imperjum Rosyjskiego nie wynikają dla Polski w stosunku do Rosji żadne zobowiązania i ciężary.
- 2) Obie układające się strony zrzekają się wzajemnie wszelkich praw do majątku państwowego, związanego z terytorjum strony przeciwnej.
- 3) Przy rozrachunkach wzajemnych i likwidacji będzie uwzględniony aktywny udział ziem Rzeczypospolitej Polskiej w życiu gospodarczym byłego Imperjum Rosyjskiego.
- 4) Obie układające się strony zobowiązują się wzajemnie, na żądanie właścicieli, reewakuować i zwrócić w naturze, względnie w odpowiednim ekwiwalencie, mienie ruchome państwa, związane z ekonomicznym i kulturalnym życiem kraju, mienie ruchome ciał samorządowych, instytucji, osób fizycznych i prawnych, zabrane albo ewakuowane przymusowo lub dobrowolnie, począwszy od 1 sierpnia nowego stylu 1914 roku, z wyjątkiem zdobyczy wojennych.
- 5) Będzie ustalone zobowiązanie zwrotu Polsce archiwów, bibliotek, dzieł sztuki, historycznych trofeów wojennych, zabytków i tym podobnych przedmiotów dorobku kulturalnego, wywiezionych z Polski do Rosji od czasu rozbiorów Rzeczypospolitej Polskiej.
- 6) Będzie ustalone wzajemne uregulowanie opartych na tytułach prawnych pretensji osób fizycznych i prawnych stron obu, pretensji, powstałych do chwili podpisania niniejszej umowy, do rządu i instytucji strony przeciwnej.
- 7) Ustalone będzie w traktacie pokojowym zobowiązanie Rosji i Ukrainy do przyznania Polsce i jej obywatelom największego uprzywilejowania w dziedzinie restytucji mienia i odszkodowania za straty okresu rewolucyjnego i wojny domowej w Rosji i Ukrainie.

Obie układające się strony zgadzają się, że punkty powyższe nie wyczerpują wszystkich szczegółów rozrachunków i likwidacji.

Art. XI.

Obie układające się strony zobowiązują się przystąpić natychmiast po podpisaniu traktatu pokojowego do rokowań w przedmiocie konwencji o handlu i żegludze, konwencji sanitarnej, komunikacyjnej i pocztowo-telegraficznej, oraz o kompensacyjnej wymianie towarów.

Art. XII.

Obie układające się strony zgadzają się umieścić w traktacie pokojowym przepisy o udzieleniu tranzytu dla Polski przez terytorja Rosji i Ukrainy, oraz dla Rosji i Ukrainy przez terytorjum Polski.

Art. XIII.

Obie układające się strony zawierają równocześnie specjalną umowę w przedmiocie rozejmu, która stanowi składową część niniejszej umowy i posiada narówni z nią moc obowiązującą. (Załącznik № II — „Umowa o rozejmie“).

Art. XIV.

Rosja i Ukraina oświadczają, że wszelkie zobowiązania, przyjęte przez nie wobec Polski, jak również prawa, przez nie nabyte umową niniejszą, stosują się do wszystkich terytoriów, położonych na wschód od ~~linii~~ granicznej określonej w art. II niniejszej umowy, które to terytoria wchodziły w skład ~~tego~~ Imperjum Rosyjskiego i przy zawarciu ~~umowy~~ niniejszej ~~były~~ reprezentowane przez Rosję i Ukrainę.

*Vpauitwary
- Pracyshah*

*VI Traktat
- 100*

Art. XV.

Obie układające się strony zobowiązują się natychmiast po podpisaniu niniejszej umowy rozpocząć rokowania w przedmiocie zawarcia traktatu pokojowego.

Art. XVI.

Umowa niniejsza sporządzona zostaje w języku polskim, rosyjskim i ukraińskim, w dwóch egzemplarzach. Przy interpretacji umowy wszystkie trzy teksty będą uważane za autentyczne.

Art. XVII.

Umowa niniejsza podlega ratyfikacji i staje się prawomocną z chwilą wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, o ile umowa niniejsza wraz z załącznikami nie zawiera odmiennych postanowień.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych i spisanie odpowiedniego protokołu nastąpi w Libawie.

Obie układające się strony zobowiązują się do ratyfikacji umowy niniejszej najpóźniej w przeciągu piętnastu dni od chwili jej podpisania. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych i spisanie protokołu nastąpi winny najpóźniej w przeciągu dni sześciu po upływie terminu, przewidzianego dla ratyfikacji.

Obie układające się strony zastrzegają, iż umowa w przedmiocie rozejmu (art. XIII) traci moc obowiązującą, jeśli w terminie przewidzianym dla wymiany dokumentów ratyfikacyjnych i spisania odpowiedniego protokołu czynności te z jakichkolwiek powodów nie będą dokonane.

Wznowienie działań wojennych nie może jednak w tym wypadku nastąpić wcześniej, niż w czterdzieści osiem godzin po upływie powyższego terminu.

Wszędzie, gdzie w umowie niniejszej wymienia się jako termin chwilę ratyfikacji umowy, rozumie się przez to chwilę wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

W DOWÓD CZEGO PEŁNOMOCNICY OBU STRON
WŁASNORĘCZNIE PODPISALI UMOWĘ NINIEJSZĄ
I OPATRZYLI JĄ SWEMI PIECZĘCIAMI.

SPORZĄDZONO I PODPISANO W RYDZE, DNIA DWUNASTEGO
PAŹDZIERNIKA TYSIĄC DZIEWIĘCSET DWUDZIESTEGO ROKU.

L. s. (—) *Jan Dąbski.*

L. s. (—) *A. Joffe.*

L. s. (—) *Norbert Barlicki.*

L. s. (—) *S. Kirow.*

L. s. (—) *Stanisław Grabski.*

L. s. (—) *D. Manuilski.*

L. s. (—) *Witold Kamieniecki.*

L. s. (—) *L. Obolenski.*

L. s. (—) *Władysław Kiernik.*

L. s. (—) *Mieczysław Kuliński.*

L. s. (—) *Adam Mieczkowski.*

L. s. (—) *Leon Wasilewski.*

L. s. (—) *Ludwik Waszkiewicz.*

L. s. (—) *Michał Wichliński.*

UMOWA O ROZEJMIE.

Zgodnie z art. XIII umowy o preliminariach pokojowych zostaje zawarta następująca umowa o rozejmie:

§ 1.

Po upływie 144 godzin od chwili podpisania umowy o preliminariach pokojowych, t. j. o godzinie 24 podług czasu środkowo-europejskiego dnia osiemnastego października tysiąc dziewięćset dwudziestego roku obie umawiające się strony obowiązane są zaprzestać wszelkich działań wojennych na lądzie, wodzie i powietrzu.

§ 2.

Wojska obydwóch umawiających się stron pozostają na zajmowanych przez nie aż do chwili zaprzestania działań wojennych w myśl paragrafu 1 pozycjach, jednak z tym warunkiem, by wojska rosyjsko-ukraińskie znajdowały się nie bliżej, niż w odległości 15 km. od ustalonej linii frontu polskiego w chwili zaprzestania działań wojennych.

§ 3.

Powstały w ten sposób między obydwoma frontami pas szerokości 15 km. stanowi strefę neutralną w znaczeniu wojskowym, która znajduje się w zarządzie administracyjnym tej strony, do której to terytorjum należeć ma na zasadzie preliminariów pokojowych.

§ 4.

Na odcinku od rejonu Nieświeża aż do rzeki Dźwiny wojska polskie zajmują linię granicy państwowej, ustalonej w art. I preliminariów pokojowych, wojska rosyjsko-ukraińskie na 15 km. na wschód od tej linii.

§ 5.

Wszystkie ruchy wojsk, wynikające z §§ 2 i 4, winny się odbyć z szybkością nie mniejszą, niż 20 km. na dobę i nie później rozpocząć jak w 24 godziny po zaprzestaniu działań wojennych, t. j. nie później niż do 24 godziny według czasu środkowo-europejskiego dnia dziewiętnastego października tysiąc dziewięćset dwudziestego roku.

§ 6.

Po ratyfikacji preliminariów pokojowych wojska obydwóch umawiających się stron zostają cofnięte na swoje państwowe terytorjum z szybkością nie mniejszą niż 20 km. na dobę i umieszczają się nie bliżej niż 15 km. po obydwu stronach granicy państwowej.

Powstała w ten sposób strefa szerokości 30 km. stanowi pas neutralny w znaczeniu wojskowym, pozostający w zarządzie administracyjnym tej strony, do której dany obszar należy.

§ 7.

W strefie neutralnej w myśl §§ 3 i 6 nie wolno trzymać oddziałów siły zbrojnej z wyjątkiem oddziałów wojsk polskich niezbędnych do zajęcia obszaru w myśl § 4. Siła i rozmieszczenie tych oddziałów winny być przez dowództwo wojsk polskich podane do wiadomości strony przeciwnej.

§ 8.

Szczegółowe zarządzenia w związku z wykonaniem niniejszej umowy wydają obustronne dowództwa (nie niżej dowództw dywizji), w razie potrzeby po wzajemnem porozumieniu się. One też w tym celu natychmiast po podpisaniu umowy o rozejmie i preliminarjach wysyłają oficerów łącznikowych z niezbędnym personelem do dowództw dywizji i armji strony przeciwnej. Oficerom tym, zarówno jak ich personelowi i bagażom, gwarantują obie strony nietykalność dyplomatyczną, bezpieczeństwo osobiste, swobodę ruchów i komunikowania się ze swemi władzami.

Celem kontroli wykonania niniejszej umowy, a także dla rozstrzygnięcia mogących wyniknąć sporów oraz regulowania koniecznych spraw, zostanie utworzona Mieszana Wojskowa Komisja Rozjemcza, której skład, miejsce urzędowania, kompetencje i organa wykonawcze określa Naczelne Dowództwa stron obu po wzajemnem porozumieniu się.

§ 9.

Przy opuszczaniu, zgodnie z §§ 4 i 6, zajmowanych terenów, wojska pozostawiają zupełnie nietknięty cały znajdujący się na miejscu majątek, jako to: budynki państwowe, społeczne i prywatne, drogi żelazne i będący na miejscu cały tabor kolejowy, mosty i urządzenia stacyjne, telegrafy, telefony i inne środki łączności, nie będące majątkiem wojskowym danej armji, składy, zboże na polu i śpichrzach, inwentarz żywy i martwy, przemysłowy, rolniczy, wszelkie surowce i t. d. — tak stanowiące własność państwową lub samorządową, jak i osób prawnych i fizycznych.

Przy odejściu wojsk nie wolno brać zakładników lub ewakuować ludności cywilnej. Nie wolno względem tej ludności stosować jakichkolwiek represji, wywłaszczać, rekwirować lub przymusowo wykupywać jej mienie.

§ 10.

Na czas trwania rozejmu zawieszają się wszelki ruch lądem, wodą i powietrzem, pomiędzy obiema walczącymi stronami. Wyjątki w poszczególnych wypadkach będą ustalone przez Mieszaną Wojskową Komisję Rozjemczą, utworzoną na zasadzie § 8.

§ 11.

Oddziały i osoby wojskowe przekraczające postanowienia niniejszej umowy będą traktowane jako jeńcy wojenni.

§ 12.

Rozejm niniejszy zawiera się na dni 21, każda jednak strona ma prawo wypowiedzieć go na 48 godzin naprzód.

O ile przed upływem terminu rozejmu żadna ze stron go nie wypowiedzie, rozejm przedłuży się automatycznie aż do ratyfikacji definitywnego traktatu pokojowego i każda strona ma prawo wypowiedzieć go na 14 dni naprzód.

Niezależnie od powyższych postanowień i zgodnie z art. XVII umowy o preliminarjach pokojowych, rozejm niniejszy traci moc obowiązującą, jeśli w terminie, przewidzianym dla wymiany dokumentów ratyfikacyjnych i spisania odpowiedniego protokołu, czynności te z jakichkolwiek powodów dokonane nie będą. Wznowienie działań wojennych nie może jednak nastąpić wcześniej, niż w 48 godzin po upływie terminu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

§ 13.

Umowa niniejsza stanowi część składową umowy o preliminarjach pokojowych i ma tę samą moc obowiązującą.

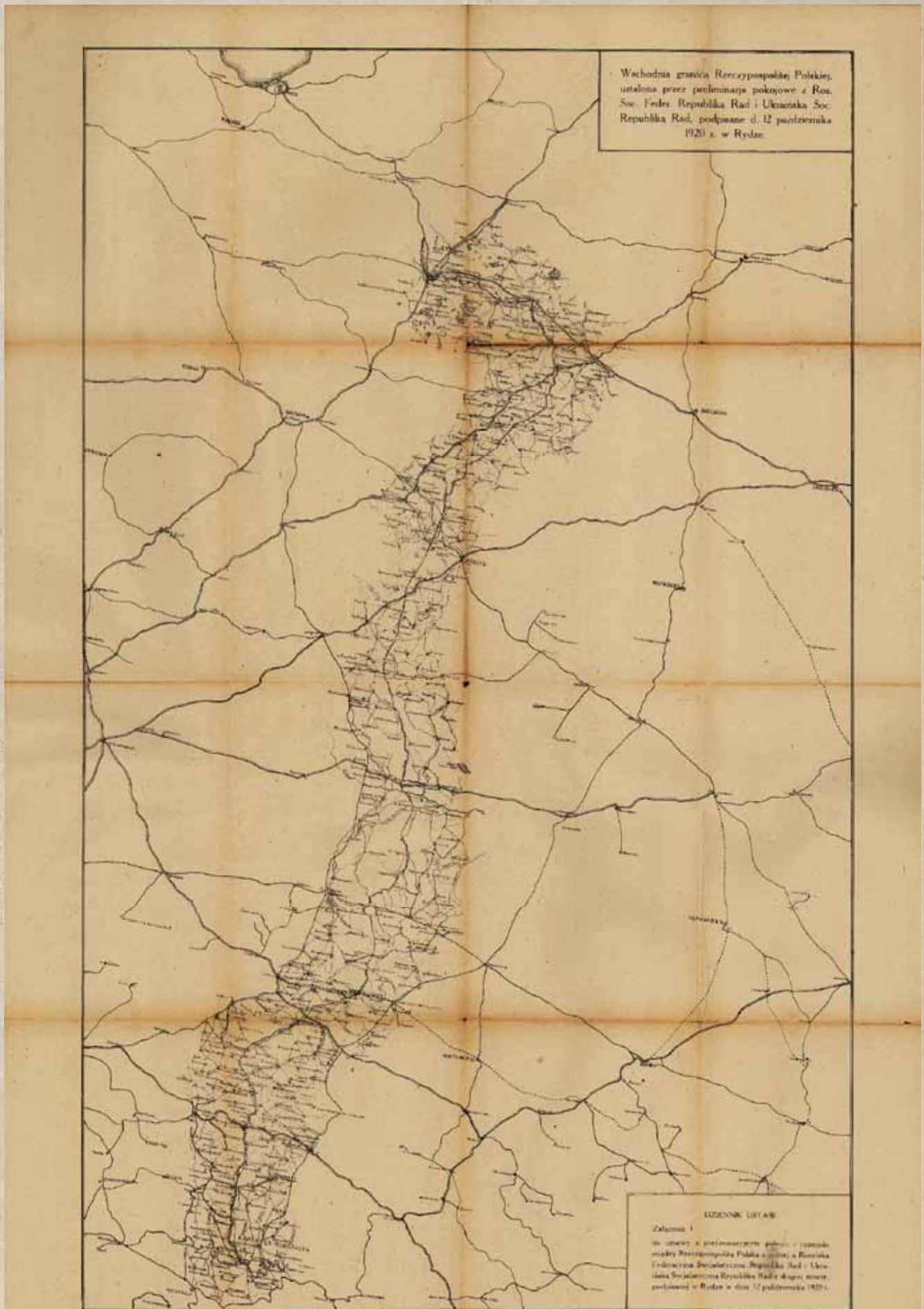
W DOWÓD CZEGO PEŁNOMOCNICY OBU STRON
UMOWĘ NINIEJSZĄ WŁASNORĘCZNIE PODPISALI.

SPORZĄDZONO I PODPISANO W RYDZE, DNIA DWUNASTEGO
PAŹDZIERNIKA TYSIĄC DZIEWIĘCSET DWUDZIESTEGO ROKU.

(—) <i>Jan Dąbski.</i>	(—) <i>A. Joffe.</i>
(—) <i>Norbert Barlicki.</i>	(—) <i>S. Kirow.</i>
(—) <i>Stanisław Grabski.</i>	(—) <i>D. Manuilski.</i>
(—) <i>Witold Kamieniecki.</i>	(—) <i>L. Obolenski.</i>
(—) <i>Władysław Kiernik.</i>	
(—) <i>Mieczysław Kuliński.</i>	
(—) <i>Adam Mieczkowski.</i>	
(—) <i>Leon Wasilewski.</i>	
(—) <i>Ludwik Waszkiewicz.</i>	
(—) <i>Michał Wichliński.</i>	

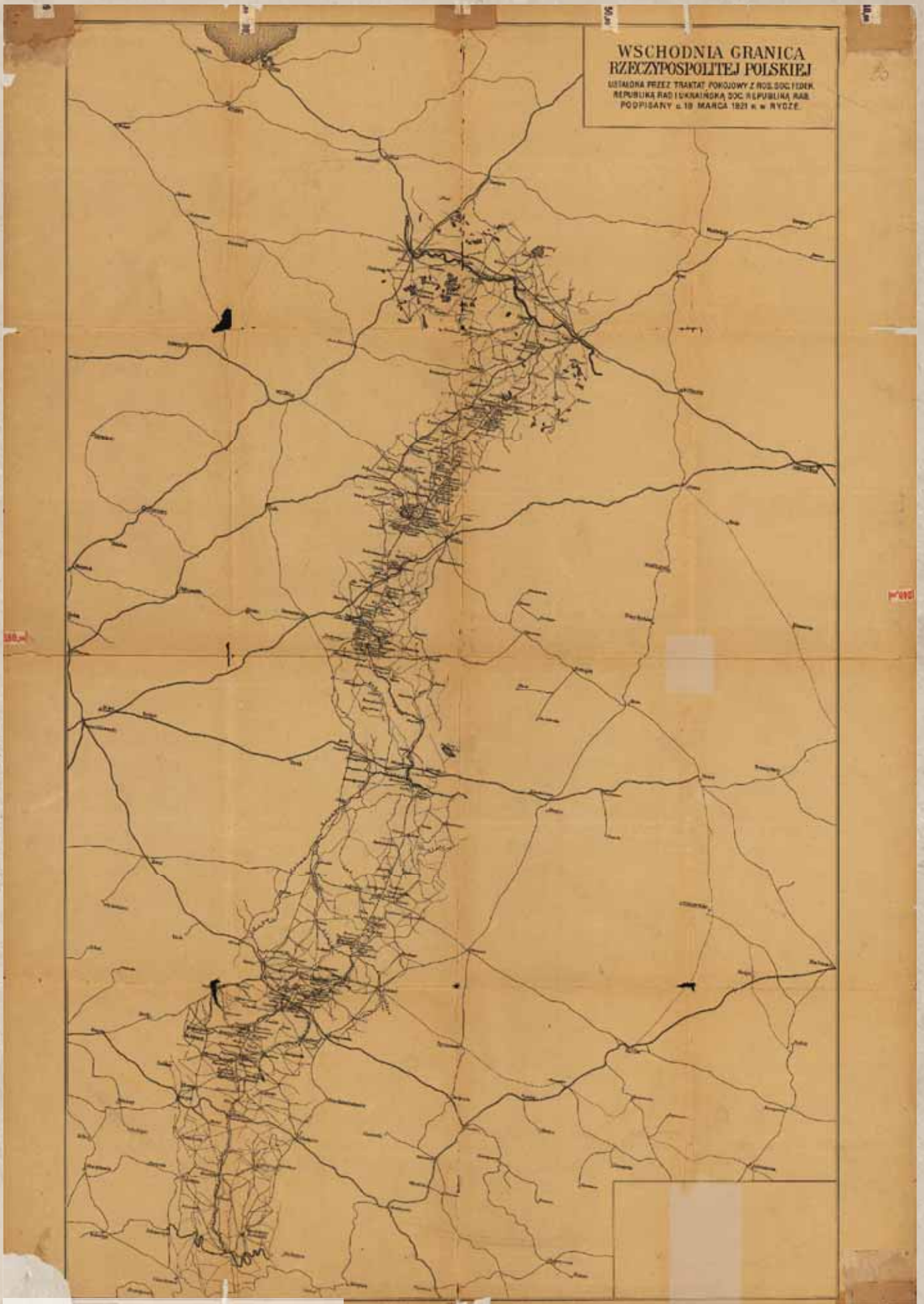
POWYŻSZE PRELIMINARJA POKOJOWE I USTAWA O ROZEJMIE
ZOSTAŁY RATYFIKOWANE PRZEZ NACZELNIKA PAŃSTWA
W DNIU 26 PAŹDZIERNIKA 1920 ROKU.

148. Mapa do umowy o preliminarzynie pokoju i rozejmie podpisanej w Rydze 12.10.1920 r., Dziennik Ustaw, nr 28, 25.03.1921 r.

149. Mapa granicy wschodniej, traktat ryski

16
19

R. 1921.

DZIENNIK USTAW

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ.

WARSZAWA.

№ 28.

25 marca 1921.

Treść: 161. Umowa o preliminaryjnym pokoju i rozejmie między Rzeczpospolitą Polską z jednej a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukraińską Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej strony podpisana w Rydze w dniu 12 października 1920 roku		331
162. Protokół wymiany dokumentów ratyfikacyjnych		346

161.

Umowa o preliminaryjnym pokoju i rozejmie

między Rzeczpospolitą Polską z jednej a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Rad i Ukraińską Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej strony

podpisana w Rydze w dniu 12 października 1920 roku.

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

NACZELNIK PAŃSTWA POLSKIEGO

Wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tem wiedzieć należy, wiadomem czynimy:

w dniu 12 października 1920 roku podpisane zostały, pomiędzy Rzeczpospolitą Polską z jednej strony, a Rosyjską Socjalistyczną Federacyjną Republiką Rad i Ukraińską Socjalistyczną Republiką Rad z drugiej Preliminarja Pokojowe i Umowa o Rozejmie o następującem brzmieniu dosłownem:

150-153. Umowa o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisana w Rydze 12.10.1920 r., Pierwsze strony z Dziennika Ustaw, nr 28, 25.03.1921 r.

RZECZPOSPOLITA POLSKA z jednej, a ROSYJSKA SOCJALISTYCZNA REPUBLIKA RAD i UKRAIŃSKA SOCJALISTYCZNA REPUBLIKA RAD z drugiej strony, kierując się pragnieniem położenia możliwie najprędzej kresu krwawej wojnie, wynikłej między nimi, oraz wypracowania warunków, które stanowiąc mają podstawę trwałego, honorowego i na wzajemnem porozumieniu opartego pokoju, postanowiły wszcząć rokowania celem zawarcia rozejmu i ustalenia przedwstępnych warunków pokoju i wyznaczyły w charakterze swoich pełnomocników:

RZĄD RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ:

Jana Dąbskiego, oraz
Norberta Barlickiego,
Doktora Stanisława Grabskiego,
Doktora Witolda Kamienieckiego,
Doktora Władysława Kiernika,
Generała Mieczysława Kulińskiego,
Adama Mieczkowskiego,
Leona Wasilewskiego,
Ludwika Waszkiewicza i
Michała Wichlińskiego:

RZĄDY ROSYJSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ FEDERACYJNEJ REPUBLIKI RAD
i UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLIKI RAD:

Adolfa Joffego, oraz
Siergieja Kirowa,
Dmitrija Manuilskiego i
Leonida Obolenskigo,

którzy, po wymianie swych pełnomocnictw, uznanych za wystarczające i sporządzone w należytej formie, zgodzili się na następujące postanowienia:

Art. I.

Obie układające się strony — zgodnie z zasadą stanowienia narodów o sobie — uznają niepodległość Ukrainy i Białorusi oraz zgadzają

218

Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики и Украинской Социалистической Советской Республики:

Адольфа Абрамовича ИОФФЕ, а также Сергея Мироновича КИРОВА, Дмитрия Захаровича МАНУИЛЬСКОГО и Леонида Леонидовича ОБОЛЕНСКОГО.

Правительство Польской Республики: Яна ДОМБСКОГО, а также Норберта БАРЛИЦКОГО, Доктора Станислава ГРАБСКОГО, Доктора Витольда КАМЕНЕЦКОГО, Доктора Владислава КЕРНИКА, Генерала Мечислава КУЛИНСКОГО, Адама МЕЧКОВСКОГО, Леона ВАСИЛЕВСКОГО, Людвика ВАШКЕВИЧА и Михаила ВИХЛИНСКОГО.

Которые, по обмену своих полномочий, признанных достаточными и в надлежащем порядке, согласились в нижеследующем:

Статья I.

Обе договаривающиеся стороны, согласно принципа самоопределения народов, признают независимость Украины и Белоруссии, а также соглашаются и постановляют, что восточную границу Польши, т. е. границу между Украиной и Белоруссией с одной стороны, и Польшей с другой, составляет линия: по реке Зап. Двина от границы России с Латвией до пункта, в котором граница бывшей Виленской губ. сходится с границей бывшей Витебской губ.; далее по границе бывшей Виленской и Витебской губ. до деревни и жел. дор. ст. Орховно, которые остаются на польской стороне, затем опять вдоль

Уряди Російської Соціалістичної Федеративної Совітської Республіки і Української Соціалістичної Радянської Республіки: Адольфа Абрамовича ІОФФЕ, а також Сергія Міроновича КИРОВА, Дмитра Захаровича МАНУІЛЬСЬКОГО і Леоніда Леонідовича ОБОЛЕНСЬКОГО.

Уряд Польської Республіки: Яна ДОМБСЬКОГО, а також Норберта БАРЛИЦЬКОГО, Доктора Станіслава ГРАБСЬКОГО, Доктора Вітольда КАМЕНЕЦЬКОГО, Доктора Владислава КЕРНІКА, Генерала Мечислава КУЛІНСЬКОГО, Адама МЕЧКОВСЬКОГО, Леона ВАСИЛЕВСЬКОГО, Людвіка ВАШКЕВИЧА і Михала ВІХЛІНСЬКОГО.

Котрі по обміні своїх уповноважень, признаних достаточними і в належному порядку, згодились в слідуючому:

Стаття I.

Обі сторони, заключаючи договір, згідно принципу самоозначення народів, визнають незалежність України і Білорусі, а також згоджуються і постановляють, що східний кордон Польщі, тобто кордон між Україною і Білорусію, з одного боку, і Польщею, з другого, визначає лінія: по ріці Зап. Двіна од кордону Росії з Латвією до пункту, в якому кордон бувшої Віленської губернії сходиться з кордоном бувшої Вітебської губернії; далі по кордоні бувших Віленської і Вітебської губерній до села і залізничної ст. Оріхово, які залишаються на польській стороні, опісля опять здовж східного кордону бувшої Віленської

się i postanawiają, że wschodnią granicę Polski, a więc granicę między Polską z jednej, a Ukrainą i Białorusią z drugiej strony stanowi linja:

wzdłuż rzeki Dźwiny (Zap. Dwina) od granicy Łotwy z Rosją aż do punktu, w którym granica byłej guberni Wileńskiej styka się z granicą byłej guberni Witebskiej; dalej granicą byłych guberni Wileńskiej i Witebskiej aż do wsi i stacji kolejowej Orzechowno (Oriechowno), które pozostają po stronie polskiej, poczem znowu wschodnią granicą byłej guberni Wileńskiej aż do punktu, w którym schodzą się powiaty: Dziśnieński, Lepelski i Borysowski; dalej od tego punktu do wsi Mała Czernica (Mał. Czernica), która po stronie białoruskiej, stąd na południowy zachód w poprzek jeziora na rzece Berezynie do wsi Zarzeczyc (Zarieczick), która po stronie białoruskiej, poczem ku południowemu zachodowi aż do rzeki Wilji (Wilia) do punktu na wschód od Dolhinowa (Dołginowo); dalej rzeką Wilją aż do traktu, idącego na południe od Dolhinowa, stąd dalej na południe do rzeki Ilji (nazwy rzeki na mapie niema), Ilją w dół do połączenia jej z rzeką Rybczanką (Rybczanka), przyczem miasteczko Ilja (Ilija) pozostaje po stronie polskiej; Rybczanką na południe do stacji kolejowej Radoszkowicze (Radoszkowiczi), przyczem stacja i miasteczko po stronie białoruskiej, dalej na wschód od miasteczka Rakow (Rakow), wsi Wołma (Wołma) i Rubieżewicze (Rubieżewiczi) do linii kolejowej Mińsk Baranowicze przy miejscowości Kołosowo (Kołosowo), która po stronie polskiej; dalej na południe w połowie drogi między Nieświeżem (Nieświż) a Cimkowiczami (Timkowiczi), dalej na południe w połowie drogi między Kleckiem (Kleck) a Cimkowiczami, dalej na południe do szosy Warszawsko-Moskiewskiej, przecinając tę szosę na zachód od Filipowicz (Filipowiczi); dalej najkrótszą drogą do rzeki Łań (Łań) koło wsi Czudzin (Czudzin), pozostawiając tę wieś po stronie polskiej; dalej wzdłuż rzeki Łań do ujścia jej do Prypeci (Pripiat'), dalej Prypecią na wschód śladem kilometrów, skąd na południe do rzeki Stwigi (Stwiga) w punkcie jej najbardziej wysuniętym na zachód, poczem w górę rzeką Stwigą aż do punktu,

UKŁAD O REPATRYJACJI

ZAWARTY

MIĘDZY

POLSKA

Z JEDNEJ STRONY

A

ROSJA I UKRAINA

Z DRUGIEJ STRONY

W WYKONANIU ARTYKUŁU VII

UMOWY O PRZEDWSTĘPNYCH WARUNKACH POKOJU

Z DNIA 12 PAŹDZIERNIKA 1920 ROKU.

W wykonaniu artykułu VII Umowy o przedwstępnych warunkach pokoju z dnia 12 października 1920 roku niżej podpisani i należycie upoważnieni przedstawiciele

RZĄDU

RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z jednej strony, oraz

RZĄDÓW

ROSYJSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
FEDERACYJNEJ REPUBLIKI RAD

i

UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
REPUBLIKI RAD

z drugiej strony, stanowią, co następuje:

DZIAŁ I.

PRZEPISY OGÓLNE.

Artykuł I.

Obie układające się strony zobowiązują się natychmiast po podpisaniu Układu niniejszego przystąpić do jaknajrychlejszej repatriacji wszystkich znajdujących się w granicach ich terytoriów zakładników, jeńców cywilnych, osób internowanych, jeńców wojennych, wygnańców, uchodźców i emigrantów.

Artykuł II.

§ 1.

Przez jeńców cywilnych i osoby internowane należy rozumieć:

- 1) Wszystkich znajdujących się na terytorjum jednej z układających się stron obywateli strony drugiej, którzy znajdują się lub znajdowali pod zamknięciem, w areszcie lub pod nadzorem administracyjnym, jak również podlegali lub podlegają innym sądowym albo administracyjnym represjom za przestępstwa polityczne albo państwowe, lub też za przestępstwa na korzyść strony drugiej, również w tym wypadku, gdy represje te są lub były do nich stosowane w celu zapobieżenia wyżej wymienionym przestępstwom.
- 2) Wszystkie osoby, które ulegają represjom w punkcie 1 paragrafu niniejszego wymienionym, a przez władze rosyjskie i ukraińskie uznane zostały za jeńców cywilnych polskich lub przez władze polskie — za jeńców cywilnych rosyjskich lub ukraińskich.
- 3) Zakładników.

§ 2.

Przez jeńców wojennych należy rozumieć kombatantów układających się stron, wziętych do niewoli przez armję strony drugiej na polsko-rosyjsko-ukraińskim froncie, niekombatantów, którzy wchodzili w skład operujących sił zbrojnych i zostali wzięci do niewoli przez armję strony drugiej, wreszcie osoby, wchodzące w skład odrębnych polskich formacji wojskowych i oddziałów, wzięte do niewoli przez armję rosyjsko-ukraińskie również na innych frontach i rozbrojone, oraz internowane przez władze rosyjskie i ukraińskie.

§ 3.

Przez wygnańców i uchodźców należy rozumieć osoby, które przed 1 sierpnia 1914 roku mieszkały na terytorjum jednej

z układających się stron i które znajdują się na terytorjum strony drugiej, a w ciągu wojny światowej 1914—1918 roku, wojny polsko-rosyjsko-ukraińskiej lub wojny domowej opuściły zajęte lub zagrożone przez nieprzyjaciela miejscowości, względnie zostały wysiedlone na mocy rozporządzeń władz wojskowych lub cywilnych.

Do kategorii wygnańców i uchodźców należą również byli jeńcy wojenni wojny światowej, którzy przed 1 sierpnia 1914 roku mieszkali na terytorjum jednej z układających się stron, a znajdują się na terytorjum strony drugiej, jak również byli wojskowi rosyjsko-ukraińscy, którzy znajdują się na terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej, o ile nie zostali wzięci do niewoli przez regularną armję polską.

§ 4.

Przez emigrantów należy rozumieć obywateli jednej z układających się stron, którzy przed 1 sierpnia 1915 roku wskutek prześladowań politycznych, narodowościowych lub religijnych wyemigrowali na terytorjum strony drugiej.

Artykuł III.

Powrót do kraju osób wyżej wyszczególnionych jest dobrowolny, przeto przymus powrotu, pośredni lub bezpośredni, stosowany nie będzie.

Artykuł IV.

Osoby, przeznaczone do wysłania, muszą być zwolnione ze służby po zdaniu spraw służbowych, za wypowiedzeniem w miejscu pracy na miesiąc przed dniem wyjazdu, przyczem zwolnienie od zajęcia powinno nastąpić nie później niż na tydzień przed wyjazdem.

Przy zwolnieniu nastąpić winna wypłata nieuiszczonego lub niezarachowanego zarobku za dokonane prace.

Kontrakty najmu osobistego, umowy dzierżawne oraz wynajmu lokalów i pomieszczeń, zawarte przez osoby powyższe, tracą siłę za miesięcznym wypowiedzeniem przed dniem wyjazdu, bez prawa żądania dla strony drugiej jakiegokolwiek odszkodowania z tego tytułu.

Artykuł V.

Układające się strony zobowiązują się zapewnić dostateczne utrzymanie lub możliwy zarobek wszystkim jeńcom wojennym, jeńcom cywilnym, osobom internowanym i zakładnikom, znajdującym się na ich terytorjach i objętym Układem niniejszym.

Do chwili wydania jeńcy wojenni podlegają dyscyplinie i przepisom, obowiązującym w kraju, w którym znajdują się w niewoli, przyczem strony zobowiązują się zapewnić im należyte warunki utrzymania i bezwarunkowo nie dzielić ich na grupy i kategorie, nieprzewidziane przez prawo i zwyczaje międzynarodowe, z zamiarem postawienia ich w gorsze warunki bytu.

Artykuł VI.

Każda z układających się stron zobowiązuje się zwrócić poniesione przez stronę drugą koszty utrzymania swoich obywateli, wziętych do niewoli w charakterze jeńców wojennych, o ile wy-

datki te nie zostały pokryte pracą jeńców wojennych w przedsiębiorstwach państwowych lub prywatnych. Wypłata uskutecz-
niona zostanie w walucie państwa, które łożyło na utrzymanie jeńca.

Podlegające zwrotowi koszty utrzymania jeńca wojennego składają się z wartości wydanych jemu racji żywnościowych oraz zasiłków w naturze i gotowiznie.

Przy wysyłaniu jeńców wojennych zwraca się im ich własne mienie, odebrane im na mocy rozporządzeń władz tego państwa, które wzięło do niewoli, jak również wypłaca się nieuiszczoną jeszcze lub niezarachowaną część ich zarobku.

Artykuł VII.

Osobom, wyszczególnionym w artykule I Układu niniejszego, przysługuje prawo przy powrocie do kraju wywozić ze sobą mienie z uwzględnieniem następujących przepisów:

§ 1.

Wolno wywozić, oprócz bagażu ręcznego, także bagaż, którego waga nie powinna przekraczać 8 pudów dla głowy rodziny, względnie osób pojedynczych, 5 pudów dla każdego członka rodziny i 2 pudów dla dzieci poniżej lat 10.

§ 2.

Oprócz innych przedmiotów wolno wywozić w bagażach:

- 1) Odzież i bieliznę. Z odzieży i obuwia nie więcej niż 2 sztuki, względnie 2 pary każdego rodzaju (futro tylko jedno) oraz z bielizny nie więcej niż 6 zmian na osobę.
- 2) Przedmioty niezbędne w podróży w ilości, nie przekraczającej zwykłego zapotrzebowania w drodze, jak na przykład: poduszki, prześcieradła, kołdry, ręczniki, czajnik i t. p.
- 3) Osobom specjalnych zawodów, jak na przykład: robotnikom, rzemieślnikom, rolnikom, medykom, artystom, uczonym i t. p. pozwala się na wywóz przedmiotów, niezbędnych do wykonywania ich zawodów, ponad przepisaną normę wagi, po każdorazowym specjalnym zgłoszeniu.

§ 3.

Nie wolno wywozić:

- 1) Druków, aktów, dokumentów, fotografii i wszelkiego rodzaju papierów, nie zaopatrzonych znakiem o przejrzeniu ich przez właściwe urzędy.
- 2) Broni i rynsztunku wojskowego oraz lornetek polowych.
- 3) Manufaktury, wyrobów kuśnierskich, skórzanych, galanteryjnych i innych przedmiotów, przeznaczonych do handlu, a nie do użytku osobistego.
- 4) Produktów żywnościowych w ilości ponad 20 funtów na osobę, w tem nie wolno wywozić mąki lub pieczywa więcej niż 8 funtów, produktów mięsnych 5 funtów, produktów mlecznych 3 funty i 4 funty innych zapasów żywnościowych, w tej liczbie nie więcej niż 1 funt cukru i $\frac{1}{4}$ funta herbaty.

5) Bydła, koni, nierogacizny i drobiu.

Uchodźcom i wygnańcom, wracającym inną drogą niż koleją żelazną, dozwala się wywozić ich własne bydło, konie, nierogaciznę i drób, wyjąwszy wypadki oczywistej spekulacji.

6) Samochodów, motocyklów, rowerów, wszelkiego rodzaju pojazdów, wozów i sani.

Uchodźcom i wygnańcom, wracającym inną drogą niż koleją żelazną, dozwala się wywozić pojazdy, wozy i sanie, gdy stanowią one część ich inwentarza gospodarczego.

7) Kruszców szlachetnych nieobrobionych, kamieni szlachetnych nieoprawionych, monet złotych i srebrnych.

8) Przedmiotów ze złota i platyny, wagi ponad 16 zołotników każdy, oraz wyrobów ze złota i platyny, przekraczających ogólną wagę 16 zołotników na osobę, i wyrobów ze srebra w wadze, przekraczającej 1 funt na osobę.

Złote i srebrne zegarki i obrączki ślubne, srebrne papierońnice i srebrne damskie woreczki wolno wywozić po jednej sztuce na osobę dorosłą, przyczem wagi tych przedmiotów nie wlicza się do normy, ustalonej punktem niniejszym.

9) Biżuterji z kamieni drogocennych (z djamentów, brylantów, szafirów, szmaragdów i rubinów), których ogólna waga przekracza 1 karat. To samo stosuje się do pereł.

10) Wszelkiego rodzaju maszyn, części składowych maszyn, przyrządów fizycznych, instrumentów chirurgicznych i muzycznych, z wyjątkiem wymienionych w punkcie 3 § 2 artykułu niniejszego.

Wolno wywozić jedną maszynę do szycia na rodzinę.

11) Wyrobów tytoniowych (więcej niż 500 sztuk papierosów lub 1/2 funta tytoniu na osobę dorosłą powyżej lat 18).

12) Mydła, więcej niż 1 kawałek mydła toaletowego na osobę i 1 funt zwyczajnego na rodzinę.

13) Pieniądzy papierowych dowolnej emisji powyżej 20 000 rubli z Rosji i Ukrainy i 40 000 marek polskich z Polski — na osobę.

Wywóz kwot, przekraczających tę normę, jest możliwy jedynie za specjalnem pozwoleniem.

14) Walut zagranicznych bez specjalnego pozwolenia.

15) Papierów procentowych, dywidendowych i obligacyjnych rosyjskich, w tej liczbie emitowanych przez spółki akcyjne i inne, które działały na terytorjum Rosji i Ukrainy. Papiery te mogą być wywożone tylko za specjalnem pozwoleniem. Również za specjalnem pozwoleniem mogą być wywożone weksle, kwity transportowe i warranty.

16) Przedmiotów, posiadających wartość artystyczną, lub antyków, na których wywóz nie uzyskano specjalnego pozwolenia.

Artykuł VIII.

Mienie, stanowiące na zasadzie ustaw i przepisów, obowiązujących w państwie wysyłającym, własność osób, wyszczególnionych

w artykule I Układu niniejszego, może być bez przeszkód przez nie likwidowane lub pozostawiane na podstawie rzeczonych przepisów.

Co się tyczy przyszłej likwidacji lub przesyłania do kraju wspomnianego w pierwszym ustępie artykułu niniejszego pozostawionego mienia, osobom, wyszczególnionym w artykule I Układu niniejszego, będącym obywatelami państwa, do którego wyjechały, przysługiwać będą te same prawa, które Traktat Pokojowy przyzna optantom.

Artykuł IX.

Osoby, wyjeżdżające na zasadzie Układu niniejszego, zarówno jak ich bagaże są wolne od wszelkich podatków i opłat, związanych z wyjazdem.

DZIAŁ II.

KOMISJE MIESZANE.

Artykuł X.

Celem nadzoru i współdziałania przy wykonaniu Układu niniejszego, przyspieszenia repatrjacji i współdziałania przy jej organizacji, a również celem obrony interesów osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, i niesienia im pomocy — ustanawia się dwie Komisje Mieszane: jedną w Warszawie — dla Rzeczypospolitej Polskiej, a drugą w Moskwie — dla Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad i Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Rad.

Każda Komisja Mieszana składa się z dwóch Delegacji, wyznaczonych przez odnośne Rządy.

Każda z Delegacji składa się z trzech członków i dwóch zastępców, oraz niezbędnego personelu pomocniczego, nie przewyższającego 30 osób.

Skład osobisty każdej Delegacji i jej personelu pomocniczego będzie komunikowany zawczasu stronie drugiej; jeżeli w przeciągu 10 dni od chwili zakomunikowania nie nastąpi sprzeciw, skład ten uważa się za przyjęty.

Komisje Mieszane winny być zorganizowane nie później niż w miesiąc od dnia podpisania Układu niniejszego.

Artykuł XI.

Komisjom Mieszanym przysługuje prawo delegowania części swego składu i osób personelu pomocniczego dla pracy również w innych miejscowościach; w tym wypadku osoby, delegowane działają w charakterze pełnomocników Komisji Mieszanej i przysługuje im prawo komunikowania się bez przeszkód z Komisją Mieszaną i ze swą Delegacją.

Artykuł XII.

Do kompetencji Komisji Mieszanych należy:

- 1) Opracowanie na zasadzie Układu niniejszego instrukcji dla Komisji Mieszanej.

- 2) Ustalenie liczby, miejsca pobytu i pochodzenia osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, podlegających repatriacji, oraz nadzór nad ich rejestracją.
- 3) Ustalenie dokładnych i zupełnych spisów zmarłych spośród osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, oraz przedsięwzięcie środków, celem stwierdzenia tożsamości zmarłych spośród wymienionych kategorii.
- 4) Nadzór i kontrola nad prawidłowym wykonaniem Układu niniejszego.
- 5) Opieka niesienie, w miarę konieczności, wszelkiego rodzaju pomocy materialnej osobom, wyszczególnionym w artykule I Układu niniejszego, oraz obrona interesów tych osób w zakresie tegoż Układu.
- 6) Zwiedzanie obozów, więzień, szpitali i innych miejsc, w których znajdują się osoby, wyszczególnione w artykule I Układu niniejszego.
- 7) Współdziałanie celem prawidłowego organizowania i planowego toku repatriacji oraz nadzór nad nimi, a również opracowywanie odpowiednich zarządzeń technicznych.
- 8) Rozważanie i decydowanie oświadczeń i wniosków, zgłaszanych przez każdą z Delegacji do Komisji Mieszanej, lub skierowywanie ich na właściwą drogę.
- 9) Prawo bezpośredniego zwracania się do Rządu i do centralnych organów państwa, w którym działa Komisja, w sprawach zauważonych braków i nieprawidłowości w wykonaniu Układu niniejszego.
- 10) Bezpośrednie przedstawianie odpowiednim władzom centralnym spisów osób, podlegających repatriacji, oraz poprawianie i uzupełnianie tych spisów.
- 11) Wydawanie zawiadomień urzędowych w sprawach repatriacji; zawiadomienia te winny być ogłaszane w prasie z podpisami przewodniczących obu Delegacji i przesyłane do miejsc pobytu osób, podlegających repatriacji.
- 12) Pośrednictwo w przesyłaniu korespondencji zwykłej i pieniężnej, nadawanej z kraju ojczystego na imię osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, jak również w przesyłaniu korespondencji zwykłej i pieniężnej tych osób do kraju ojczystego — w obydwu wypadkach w granicach obowiązujących w tym względzie ustaw i przepisów.
- 13) Uzyskiwanie i przesyłanie osobom, które wyjechały na zasadzie Układu niniejszego, wypisów z metryk i ksiąg stanu cywilnego, jak również wszelkiego rodzaju dokumentów osobistych.
- 14) Zasięganie i udzielanie informacji w sprawach, wchodzących w zakres kompetencji Komisji Mieszanej, oraz rozważanie wpływających oświadczeń i skarg w sprawach powrotu do kraju ojczystego.

- 15) Ustalanie rzeczywistych wydatków, poniesionych przez strony na utrzymanie jeńców wojennych, i rzeczywistej wysokości płacy zarobkowej, należnej jeńcom wojennym za pracę przez nich wykonaną w okresie niewoli, jak również niepobranej przez nich albo niezaliczonej płacy zarobkowej — zgodnie z artykułem VI Układu niniejszego.
- 16) Rozważanie wszystkich innych spraw, dotyczących wykonania Układu niniejszego, a nie przewidzianych przez punkty poprzednie.

Artykuł XIII.

Układające się strony zobowiązują się dostarczyć do rozporządzenia Komisji Mieszanych wszelkich materiałów i niezbędnych środków, które mogą ułatwić im zadanie, jak również pozwolić Komisjom Mieszanym, albo osobom przez nie upoważnionym, na wstęp do obozów, więzień, szpitali i innych miejsc pobytu osób, podlegających repatriacji.

Układające się strony zobowiązują się również zapewnić możliwie szybkie współdziałanie w wykonaniu Układu niniejszego ze strony swoich instytucji państwowych i społecznych oraz organów samorządu.

Artykuł XIV.

Układające się strony zobowiązują się dostarczyć do rozporządzenia Komisji Mieszanych z możliwie największym pośpiechem dokładnych danych o wszystkich znajdujących się na ich terytoriach jeńcach wojennych, jeńcach cywilnych i osobach internowanych, jak również o zakładnikach, gdzie tacy się znajdują.

Artykuł XV.

Członkom Delegacji strony drugiej w Komisjach Mieszanych, jak również ich zastępcom, układające się strony gwarantują prawo nietykalności dyplomatycznej.

Również układające się strony gwarantują powyższym członkom Delegacji, ich zastępcom i całemu personelowi pomocniczemu bezpieczeństwo osobiste oraz bezpieczeństwo niezbędnego mienia urzędowego i prywatnego.

Artykuł XVI.

Delegacjom strony drugiej w Komisjach Mieszanych przysługuje prawo stałego komunikowania się bez przeszkód ze swoimi Rządami za pomocą aparatu Hughes'a, radio, za pomocą kurjerów dyplomatycznych, a również listownie i telegraficznie.

Delegacjom wymienionym przysługuje również prawo korzystania z szyfru i swojej pieczęci urzędowej, przyczem wszystkie listy i przesyłki, tą pieczęcią opieczętowane, jak również listy i przesyłki odnośnych Rządów do swoich Delegacji nie podlegają otwarciu ani cenzurze.

Artykuł XVII.

Do kompetencji Delegacji strony drugiej w Komisjach Mieszanych należy:

- 1) Prawo zaświadczenia (wizowania) spisów osób, wysyłanych do ich państwa na zasadzie Układu niniejszego.
- 2) Zapewnienie opieki i niesienie, w miarę potrzeby, wszelkiego rodzaju materialnej pomocy osobom, wyszczególnionym w artykule I Układu niniejszego, obrona ich interesów w zakresie Układu niniejszego, jak również zasięganie i udzielanie właściwych informacji.

Artykuł XVIII.

Delegacjom strony drugiej w Komisjach Mieszanych przysługuje prawo zakupu z zachowaniem ustaw i przepisów, obowiązujących w kraju, w którego granicach działa Komisja, bądź też dostarczania z kraju ojczystego lub z zagranicy żywności, odzieży, środków leczniczych i t. p. przedmiotów pierwszej potrzeby dla osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego.

Każda z układających się stron dostarcza dla przewozu wyżej wymienionych przedmiotów w granicach swego terytorjum niezbędnych środków przewozu.

Wymienione wyżej przedmioty zakupione albo importowane nie podlegają w żadnym wypadku konfiskacie ani rekwizycji tak przed, jak i po rozdaniu, i są wolne od wszelkich podatków i ceł granicznych, wwozowych, przewozowych i t. p.

Dla przechowywania tych przedmiotów Delegacjom przysługuje prawo otrzymywania, w razie potrzeby, pomieszczeń na składy.

Artykuł XIX.

Delegacjom strony drugiej w Komisjach Mieszanych i personelowi pomocniczemu odnośnie Rządy dostarczają po cenach stałych odpowiednich pomieszczeń dla kancelarii i mieszkań, oraz opału i oświetlenia.

Artykuł XX.

Wszelkie podania, pisma i dokumenty, skierowane do Komisji Mieszanych lub do Delegacji albo też od nich wychodzące, są wolne od poborów stemplowych i innych opłat.

Dział III.

ORGANIZACJA POWROTU DO KRAJU.

Artykuł XXI.

Rejestrację osób, podlegających repatriacji, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, i zestawianie spisów transportowych uskuteczniają właściwe urzędy państwa wysyłającego.

Wymienionym osobom przysługuje prawo zwracania się bez przeszkód do Komisji Mieszanej i Delegacji swego Rządu, jak również porozumiewania się z niemi za pośrednictwem poczty i telegrafu na zasadach ogólnopaństwowych.

Artykuł XXII.

Spisy wysyłanych są układane oddzielnie dla każdej kategorii osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, i powinny zawierać następujące dane:

- 1) Nazwisko, imię i imię ojca.
- 2) Wiek.
- 3) Narodowość.
- 4) Wyznanie.
- 5) Stan rodzinny.
- 6) Miejsce obecnego faktycznego zamieszkania.
- 7) Miejsce stałego zamieszkania w kraju, z wyszczególnieniem gubernji (ziemi), powiatu, gminy (włości), wsi lub miasta.
- 8) Zajęcie.
- 9) Wyszczególnienie dowodów osobistych, stwierdzających prawo powrotu do kraju.
- 10) Uwagi.

Spisy, dotyczące jeńców wojennych, powinny zawierać następujące dane:

- 1) Nazwisko, imię i imię ojca.
- 2) Wiek.
- 3) Miejsce urodzenia albo miejsce stałego zamieszkania w kraju.
- 4) Data i miejsce wzięcia do niewoli.
- 5) Oddział, w którym służył jeńiec wojenny.
- 6) Ranga, szarża, lub zajmowane stanowisko.
- 7) Ostatnie miejsce pobytu w niewoli.
- 8) Czy był skazany w czasie niewoli za przestępstwa kryminalne, za co i kiedy.
- 9) Stan zdrowia.
- 10) Uwagi.

Artykuł XXIII.

Urzędy państwa wysyłającego przedkładają spisy osób wyjeżdżających Komisji Mieszanej, która skierowuje je w dwóch egzemplarzach do Delegacji strony drugiej w celu zaświadczenia (wizowania).

Spisy poświadczone winny być zwrócone przez wymienioną Delegację nie później niż w 20 dni od chwili ich otrzymania.

Niezwrócenie spisów w tym terminie uważa się za zgodę na przyjęcie wymienionych w nich osób.

Delegacjom przysługuje prawo nieprzyjęcia poszczególnych osób z liczby wymienionych w spisach i odmówienia przepuszczenia ich na terytorjum swego państwa, o ile wymienione osoby nie należą do kategorii, ustalonych w artykule I Układu niniejszego. Jednakże wszystkie tego rodzaju wypadki winny być podane do wiadomości Komisji Mieszanej.

Osoby, którym Delegacja odmówiła powrotu, mogą być powtórnie włączone do spisu osób wyjeżdżających, na wniosek tejże Delegacji.

Artykuł XXIV.

Wyjeżdżającym na zasadzie Układu niniejszego osobom przysługuje prawo równoczesnego powrotu łącznie z rodziną, przyczem w składzie rodziny mogą wyjechać: żona, jeżeli faktycznie pro-

wadzi z mężem wspólne pożycie, dzieci, matka, lub niezdolny do pracy ojciec, wnuki, dzieci przybrane, wychowañcy, oraz domownicy, o ile z powracającym karmicielem rodziny prowadzą wspólne gospodarstwo domowe.

Artykuł XXV.

Przy repatrjacji uchodźców, wygnańców i emigrantów korzystają, w miarę możliwości, z pierwszeństwa wysłania osoby niezdolne do pracy, wymagające pomocy postronnej, chorzy, inwalidzi, starcy, samotne kobiety i dzieci, osoby korzystające z dobroczynności publicznej, jak również osoby, mające rodzinę na terytorjum strony drugiej.

Z zachowaniem tych warunków repatrjacja zaczyna się od okręgów najbardziej niedogodnych dla osób powracających pod względem żywnościowym, mieszkaniowym i innych warunków bytu.

Artykuł XXVI.

W pierwszych transportach powinni być odesłani jeńcy cywilni, osoby internowane i zakładnicy.

Artykuł XXVII.

Wysyłanie transportów z jeńcami wojennymi zaczyna się przed zorganizowaniem Komisji Mieszanych i w każdym razie nie później niż w 10 dni po podpisaniu Układu niniejszego.

Wysyłanie transportów z pozostałymi kategorjami osób, podlegających repatrjacji, rozpocznie się przy pierwszej możliwości po zorganizowaniu Komisji Mieszanej, nie później jednak niż w dwa tygodnie od dnia zorganizowania Komisji Mieszanej.

Układające się strony zobowiązują się przysyłać do punktów odbiorczych nie mniej niż 4000 ludzi tygodniowo.

Artykuł XXVIII.

Wymianie podlegają wszyscy jeńcy wojenni, zarówno żołnierze, jak i oficerowie, dowódcy i komisarze, w myśl zasady: wszyscy za wszystkich.

Liczba wysyłanych tygodniowo do kraju jeńców wojennych winna wynosić nie mniej niż 1500 jeńców wojennych, przyczem ogólna cyfra repatrjowanych wszystkich kategorji, 4000 ludzi tygodniowo, nie może być w żadnym razie zmniejszona do zupełnego wyczerpania wszystkich kategorji repatrjantów i w razie wyczerpania innych kategorji powinna składać się całkowicie z jeńców wojennych.

Przedewszystkiem winni być wysłani jeńcy wojenni chorzy i inwalidzi, oraz te grupy i kategorje jeńców wojennych, które znajdują się w niewoli w najgorszych warunkach utrzymania.

Artykuł XXIX.

Punktami odbiorczymi są: stacje Stołbce-Kojdanów na linii kolejowej Baranowicze-Mińsk, oraz stacja Zdołbunowo, dla stron obu, na linii kolejowej Równe-Szepietówka.

Z obu stron punktów odbiorczych winny być urządzone na koszt odpowiednich Rządów baraki i stacje sanitarno-żywnościowe.

W przyszłości punkty odbiorcze mogą być zmienione i ustalone nowe.

Artykuł XXX.

Wysyłanie do punktów odbiorczych dokonywa się eszelonami albo oddzielnymi wagonami, lecz nie pojedynczo.

Dostarczanie do punktów wyprawiania eszelonów albo wagonów, w zależności od warunków miejscowych, odbywa się według możliwości również grupami lub pojedynczo.

Przewóz ludzi i ich bagaży we wszystkich tych wypadkach w granicach swego terytorjum każda z układających się stron przyjmuje na swój rachunek, zapewniając również należyta pomoc sanitarną i dostateczne wyżywienie w drodze.

Artykuł XXXI.

Przewóz w okresie chłódów odbywa się w wagonach ogrzewanych, chorych zaś i słabych — niezależnie od pory roku — według możliwości w pociągach sanitarnych.

Chorzy na choroby ostro - zakaźne nie mogą być włączani do transportów i podlegają wysłaniu dopiero po wyzdrowieniu.

Artykuł XXXII.

Przy przekazywaniu transportów przedstawiciel państwa wysyłającego doręcza za pokwitowaniem przedstawicielowi państwa odbierającego sporządzony, zgodnie z artykułem XXII Układu niniejszego, spis osób, znajdujących się w transporcie.

Jeżeli transport wysłany jest ze spisem, nie zaświadczonej przez Delegację państwa odbierającego, wymienioną Delegacją, zgodnie z artykułem XXIII Układu niniejszego, obowiązana jest zawczasu zakomunikować swoim władzom granicznym o przepuszczeniu takiego transportu. Przewodniczący Delegacji państwa wysyłającego czyni odnośną wzmiankę na spisie transportowym.

DZIAŁ IV.

POSTANOWIENIA KOŃCOWE.

Artykuł XXXIII.

Towarzystwa Czerwonego Krzyża i ich przedstawiciele, którzy obecnie zajmują się niesieniem pomocy i opieki osobom, wyszczególnionym w artykule I Układu niniejszego, zachowują swe pełno-

mocnictwa do chwili rozpoczęcia prac Komisji Mieszanych; repatriacja, do chwili utworzenia Komisji Mieszanych, odbywa się również przy ich pomocy.

Artykuł XXXIV.

Obie układające się strony zobowiązują się niezwłocznie po podpisaniu Układu niniejszego wydać odpowiednie rozporządzenia o zawieszeniu postępowania sądowego, administracyjnego, dyscyplinarnego, oraz wszelkiego innego, wszczętego w stosunku do jeńców cywilnych, osób internowanych, zakładników, wygnańców, emigrantów, jeńców wojennych, jak również o natychmiastowym wstrzymaniu wykonania kar, wymierzonych przeciwko tym osobom na jakiegokolwiek drodze.

Wstrzymanie wykonania kar może nie powodować wypuszczenia na wolność; w tym jednak wypadku osoby te winny być natychmiast wydane władzom ich państwa, wraz ze wszystkimi aktami.

Jeżeli jednak dana osoba oświadczy, iż nie życzy sobie powrotu do ojczyzny lub władze ojczyste nie zgodzą się na jej przyjęcie, osoba ta może być ponownie pozbawiona wolności.

Artykuł XXXV.

Układające się strony zgadzają się, że wszystkie kwestje, związane z repatriacją osób, wyszczególnionych w artykule I Układu niniejszego, załatwiane będą na zasadzie Układu niniejszego, o ile Traktat Pokojowy nie będzie stanowił inaczej.

Artykuł XXXVI.

Układ niniejszy będzie podany przez obie układające się strony do wiadomości publicznej w terminie dwutygodniowym od daty podpisania.

Artykuł XXXVII.

Układ niniejszy sporządzony zostaje w języku polskim, rosyjskim i ukraińskim w trzech egzemplarzach.

Przy interpretacji układu wszystkie trzy teksty będą uważane za autentyczne.

Artykuł XXXVIII.

Układ niniejszy, jako zawarty w wykonaniu artykułu VII ratyfikowanej Umowy o przedwstępnych warunkach pokoju z dnia 12 października 1920 roku, nie podlega ratyfikacji i otrzymuje moc obowiązującą z chwilą podpisania.

Na dowód czego pełnomocnicy obu stron podpisali własnoręcznie Układ niniejszy.

RYGA, dnia dwudziestego czwartego lutego tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku.

(—) *Jan Dąbski.*

(—) *Stanisław Kauzik.*

(—) *Edward Lechowicz.*

(—) *Henryk Strasburger.*

(—) *Leon Wasilewski.*

(—) *A. Поффе.*

(—) *Я. Ганецкий.*

(—) *Э. Кюлинг.*

(—) *Л. Оболенский.*

PROTOKUŁ DODATKOWY DO UKŁADU O REPATRYJACJI.

W uzupełnieniu podpisanego w dniu dzisiejszym Układu o Repatryjacji układające się strony postanowiły, co następuje:

§ 1.

Strony uznają za właściwe i zgadzają się uskutecznić poza masową repatrycją również personalną wymianę osób, które na to wyrażą swą zgodę i na których wydaniu stronom specjalnie zależy. Osoby te będą odsyłane poza kolejną niezależnie od tego, czy są obywatelami państwa, które żąda ich wydania.

Organizacja indywidualnego powrotu należy do Komisji Mieszanych. Wymiana odbywa się według list na podstawie każdorazowego porozumienia się stron w tych Komisjach.

Strony zobowiązują się nie czynić żadnych przeszkód Komisjom Mieszanym i Delegacjom przy otrzymywaniu niezbędnych wiadomości celem sporządzania spisów i okazać im jaknajdalej idącą pomoc, zastrzegając w tym zakresie dla nich wszystkie prawa, przyznane Komisjom Mieszanym i Delegacjom w Układzie o Repatryjacji.

§ 2.

Za wygnańców i uchodźców w znaczeniu § 3 artykułu II Układu o Repatryjacji nie będą w żadnym wypadku uważane osoby, które w okresie rządów carskich wyłącznie z tytułu swego urzędowego stanowiska (wojskowi, urzędnicy cywilni i wojskowi) mieszkały na terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 3.

Powrót do kraju osób, wyszczególnionych w Układzie o Repatryjacji, nie będzie uzależniony od wykonania lub niewykonania przez nie prawa opcji.

§ 4.

Protokół niniejszy stanowi część składową Układu o Repatryjacji.

Na dowód czego pełnomocnicy obu stron podpisali własnoręcznie niniejszy protokół dodatkowy.

RYGA, dnia 24 lutego 1921 roku.

(—) *Jan Dąbski.*

(—) *Stanisław Kauzik.*

(—) *Edward Lechowicz.*

(—) *Henryk Strasburger.*

(—) *Leon Wasilewski.*

(—) *A. Нодбе.*

(—) *Я. Ганецкий.*

(—) *Э. Квицинг.*

(—) *Л. Оболенский.*

**СОГЛАШЕНИЕ О РЕПАТРИАЦИИ,
ЗАКЛЮЧЕННОЕ
МЕЖДУ
РОССИЕЙ и УКРАИНОЙ
С ОДНОЙ СТОРОНЫ
и
ПОЛЬШЕЙ
С ДРУГОИ
ВО ИСПОЛНЕНИЕ СТАТЬИ VII ДОГОВОРА О
ПРЕЛИМИНАРНЫХ УСЛОВИЯХ МИРА
ОТ 12 ОКТЯБРЯ 1920 ГОДА.**

Во исполнение статьи VII Договора о предварительных условиях мира от 12 октября 1920 года нижеподписавшиеся надлежаще уполномоченные представители

ПРАВИТЕЛЬСТВ

РОССИЙСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ
ФЕДЕРАТИВНОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

и

УКРАИНСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ СОВЕТСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

с одной стороны

и

ПРАВИТЕЛЬСТВА ПОЛЬСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

с другой стороны,

постановляют нижеследующее:

ОТДЕЛ I.
ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ.

Статья I.

Обе договаривающиеся стороны обязуются немедленно по подписании настоящего соглашения приступить к возможно скорейшей репатриации всех находящихся в пределах их территорий заложников, гражданских пленным, интернированных, военнопленных, беженцев и эмигрантов.

Статья II.

§ 1.

Под гражданскими пленными и интернированными понимаются:

- 1) Все находящиеся на территории одной из договаривающихся сторон граждане другой стороны, содержащиеся или содержавшиеся в заключении, под арестом или под административным надзором, равно подвергающиеся или подвергавшиеся прочим судебным или административным репрессиям за политические или государственные преступления, или преступления в пользу другой стороны, или, если репрессии эти применены, или были применены к ним, с целью пресечения возможности вышеуказанных преступлений.
- 2) Все лица, которые подвергаются репрессиям, перечисленным в пункте 1 настоящего параграфа и признаны были польскими властями российскими или украинскими гражданскими пленными, или российскими или украинскими властями — польскими гражданскими пленными.
- 3) Заложники.

§ 2.

Под военнопленными понимаются комбатанты договаривающихся сторон, взятые в плен армиями другой стороны на российско-украинско-польском фронте, равно и некомбатанты, входившие в состав действующих вооруженных сил и захваченные в плен армиями другой стороны, а также лица, входившие в состав польских отдельных войсковых частей и отрядов, взятые в плен российско-украинскими армиями и на других фронтах и разоруженные и интернированные российскими и украинскими властями.

§ 3.

Под беженцами понимаются лица, до 1 августа 1914 года проживавшие на территории одной из договаривающихся сторон и находящиеся на территории другой стороны, оставившие во время мировой войны 1914—1918 годов, или российско-украинско-польской войны, или гражданской войны, занятые или угрожаемые неприятелем районы, либо выселенные распоряжением военных или гражданских властей.

К беженцам приравниваются также бывшие военнопленные мировой войны, до 1 августа 1914 года проживавшие на территории одной из договаривающихся сторон и находящиеся на территории другой стороны, а также бывшие военнослужащие российско-украинских армий, находящиеся на территории Польской Республики, если таковые не взяты в плен регулярной польской армией.

§ 4.

Под эмигрантами понимаются граждане одной из договаривающихся сторон, до 1 августа 1915 года эмигрировавшие на территорию другой стороны в силу преследований за свои политические убеждения, национальную или религиозную принадлежность.

Статья III.

Репатриация выше перечисленных лиц является добровольной и потому принуждение не может быть применяемо ни прямо, ни косвенно.

Статья IV.

Лица, предназначенные к отправке, по сдаче должности должны быть освобождены от службы, с предупреждением об этом по месту службы за месяц до дня отправки; при этом освобождение от службы должно иметь место не позднее, чем за неделю до дня отправки.

При увольнении должна быть выплачена невыданная или незасчитанная заработная плата.

Договоры личного найма, арендные и о найме квартир и помещений, заключенные вышеупомянутыми лицами, будут считаться потерявшими силу, при условии предупреждения за месяц до дня отъезда и без права требования при этом противоположной стороной какого бы то ни было возмещения по этому поводу.

Статья V.

Договаривающиеся стороны обязуются обеспечить достаточное содержание или возможный заработок всем находящимся на их территориях и подходящим под настоящее соглашение военнопленным, гражданским пленным, интернированным и заложникам.

До момента передачи военнопленные подчиняются установленным в стране пленения порядку и дисциплине, причем стороны обязуются обеспечить им надлежащие условия со-

держания и отнюдь не подразделять их на группы и категории, не предусмотренные международным правом и обычаями, с целью поставить их в худшие условия содержания.

Статья VI.

Каждая из договаривающихся сторон обязуется возместить те издержки на содержание своих попавших в военный плен граждан, которые были произведены другой стороной, поскольку эти издержки не погашены работой военнопленных в государственных или частных предприятиях. Расплата будет производиться в валюте государства, содержавшего военнопленного.

Подлежащие возмещению издержки на содержание военнопленного слагаются из стоимости израсходованных на него пайка, вещевого и денежного довольствия.

При отправке военнопленных им возвращается отнятое у них распоряжением властей того государства, которое взяло их в плен, их собственное имущество, а также выдается еще не выплаченная или не засчитанная часть их заработка.

Статья VII.

Лицам, поименованным в статье I настоящего соглашения, при возвращении на родину предоставляется право вывозить свое имущество с соблюдением нижеследующих правил:

§ 1.

Разрешается вывозить, сверх ручного, свой багаж, весом не свыше 8 пудов для глав семей и одиноких, 5 пудов для каждого члена семьи и 2 пудов для детей моложе 10 лет.

§ 2.

В числе прочих предметов в багаже разрешаются к вывозу:

- 1) Платье и белье носильное. Платье и обувь не более двух штук или пар каждого наименования (меховая шуба только одна) и белье не более шести смен на каждое лицо.
- 2) Необходимые дорожные принадлежности в количестве не превышающем обыкновенной потребности в пути, как например: подушки, простыни, одеяла, полотенца, чайник и т. п.
- 3) При лицах специальных профессий, как то: рабочих, ремесленниках, земледельцах, медиках, художниках, ученых и т. п. разрешаются к вывозу предметы, необходимые им для их профессиональной деятельности и сверх установленной нормы веса, по особому в каждом случае заявлению.

§ 3.

Не допускаются к вывозу:

- 1) Печатные произведения, акты и документы, фотографии и бумаги всякого рода, не снабженные пометкой о состоявшемся просмотре их соответствующими учреждениями.

- 2) Оружие, предметы военного снаряжения и полевые бинокли.
- 3) Мануфактурные, скорняжные, коженые, галантерейные и другие предметы, предназначенные для торговли, а не для личного употребления.
- 4) Предметы продовольствия в количестве более 20 фунтов на каждого человека, в том числе более 8 фунтов муки или хлеба, 5 фунтов мясных продуктов, 3 фунтов молочных продуктов и 4 фунтов прочих съестных припасов — в том числе сахару более 1 фунта и чаю $\frac{1}{4}$ фунта.
- 5) Домашний скот и домашняя птица.
Беженцам, следующим не по железной дороге, разрешается вывозить их собственный домашний скот и домашнюю птицу, за исключением случаев явной спекуляции.
- 6) Автомобили, мотоциклы, велосипеды, экипажи всякого рода, телеги и сани.
Беженцам, следующим не по железной дороге, разрешается вывозить экипажи, телеги и сани, если они составляют принадлежность их собственного хозяйства.
- 7) Драгоценные металлы в необработанном виде, драгоценные камни без оправы, золотые и серебряные монеты.
- 8) Золотые и платиновые вещи, весом более 16 золотников каждая, золотые и платиновые изделия в количестве, превышающем общим весом 16 золотников на одно лицо и изделия из серебра, превышающие 1 фунт на одно лицо.
Золотые и серебряные часы и обручальные кольца, серебряные портсигары и серебряные дамские портмоне разрешаются к вывозу в количестве одного экземпляра на каждого взрослого человека, причем вес их не входит в установленную настоящим пунктом норму.
- 9) Изделия из драгоценных камней (алмазов, бриллиантов, сапфиров, изумрудов, рубинов), общий вес которых превышает один карат. То же относится к жемчугу.
- 10) Всякого рода машины и части машин, физические аппараты, хирургические приборы и музыкальные инструменты, кроме перечисленных в пункте 3 § 2 настоящей статьи.
Швейные машины разрешаются к вывозу по одной на семью.
- 11) Табачные изделия (папиросы свыше 500 штук или $\frac{1}{2}$ фунта табаку на каждого взрослого старше 18 лет).
- 12) Мыло, сверх одного куска туалетного на каждое лицо и 1 фунта простого на семью.
- 13) Бумажные деньги любого выпуска свыше 20,000 рублей из России и Украины и 40,000 марок польских из Польши — на каждое лицо.
Вывоз суммы свыше установленной в этом пункте нормы допускается лишь с особого разрешения.

- 14) Иностранная валюта, без особого разрешения.
- 15) Российские процентные, дивидендные и облигационные бумаги, в том числе выпущенные акционерными и иными обществами, действовавшими в пределах России и Украины. Эти бумаги могут вывозиться только по специальному разрешению. Равным образом по специальному разрешению могут вывозиться векселя, транспортные квитанции и варрантные свидетельства.
- 16) Предметы, имеющие художественное и антикварное значение, на пропуск коих не последует особое разрешение.

Статья VIII.

Имущество, составляющее на основании законоположений и правил, действующих в государстве отправляющем, собственность лиц, перечисленных в статье I сего соглашения, может быть ими, в пределах вышеуказанных законоположений и правил, беспрепятственно ликвидировано или оставлено.

В отношении последующей ликвидации или пересылки на родину упомянутого в первом абзаце настоящей статьи оставленного имущества, лица, переименованные в статье I сего соглашения, являющиеся гражданами того государства, в которое они выехали, будут пользоваться теми же правами, кои Мирным Договором будут признаны за опантами.

Статья IX.

Лица, отъезжающие на основании настоящего соглашения и вывозимый ими багаж освобождаются от каких бы то ни было обложений и пошлин, связанных с отъездом.

ОТДЕЛ II.

СМЕШАННЫЕ КОМИССИИ.

Статья X.

Для наблюдения и содействия выполнению настоящего соглашения, ускорения репатриации и содействия организации таковой, а также для защиты интересов перечисленных в статье I сего соглашения лиц и оказания им помощи, — учреждаются две Смешанные Комиссии: одна в Москве — для Российской Социалистической Федеративной Советской Республики и Украинской Социалистической Советской Республики и другая в Варшаве — для Польской Республики.

Каждая Смешанная Комиссия состоит из двух Делегаций, назначаемых соответствующими Правительствами.

Каждая Делегация состоит из трех членов и двух к ним заместителей, а также необходимого вспомогательного персонала не свыше 30 лиц.

Личный состав каждой Делегации и ее вспомогательного персонала заблаговременно будет сообщен другой стороне; если в течение десяти дней со дня сообщения не последует возражений, то состав этот считается принятым.

Смешанные Комиссии должны быть образованы не позднее месяца со дня подписания настоящего соглашения.

Статья XI.

Смешанным Комиссиям предоставляется право делегировать часть своего состава и лиц вспомогательного персонала для работы и в другие местности, причем в этом случае делегированные лица действуют в качестве уполномоченных Смешанной Комиссии и им предоставляется право безпрепятственного сношения со Смешанной Комиссией и со своей Делегацией.

Статья XII.

В круг ведения Смешанных Комиссий входит:

- 1) Выработка на основании настоящего соглашения инструкции для Смешанной Комиссии.
- 2) Выяснение числа, местонахождения и происхождения поименованных в статье I сего соглашения подлежащих репатриации лиц, а также наблюдение за регистрацией таковых.
- 3) Выяснение точных и полных списков умерших из числа лиц, перечисленных в статье I настоящего соглашения, а также принятие мер к установлению тождества умерших из среды названных категорий.
- 4) Наблюдение и контроль за правильным выполнением настоящего соглашения.
- 5) Попечение и оказание, по мере необходимости, всех видов материальной помощи лицам, перечисленным в статье I настоящего соглашения, а также защита в пределах сего соглашения интересов этих лиц.
- 6) Посещение лагерей, тюрем, госпиталей и прочих мест нахождения перечисленных в статье I настоящего соглашения лиц.
- 7) Содействие правильности организации и планомерному ходу репатриации и наблюдение за таковыми, а также разработка соответствующих технических мероприятий.
- 8) Рассмотрение, разрешение или направление по принадлежности заявлений и предложений, вносимых каждой из Делегаций в Смешанную Комиссию.
- 9) Право непосредственного обращения к Правительству и к центральным органам государства, в котором действует Комиссия, по вопросам о замеченных недостатках и неправильностях в выполнении сего соглашения.
- 10) Непосредственное представление в соответствующие центральные учреждения списков лиц, подлежащих репатриации, а также исправление и дополнение указанных списков.

- 11) Издание официальных сообщений по вопросам репатриации, причем эти сообщения должны опубликовываться в печати за подписью председателей обоих Делегаций и пересылаться в места нахождения подлежащих репатриации лиц.
- 12) Посредничество в пересылке простой и денежной корреспонденции, отправляемой с родины на имя перечисленных в статье I сего соглашения лиц, равно как и в пересылке простой и денежной корреспонденции этих лиц на родину, — в том и другом случае в пределах действующих по этому поводу законоположений и правил.
- 13) Получение и пересылка выехавшим на основании настоящего соглашения лицам выписок из метрических и гражданского состояния книг, а также всякого рода личных документов.
- 14) Наведение и выдача информационных справок по делам, входящим в компетенцию Смешанной Комиссии, а также рассмотрение заявлений и жалоб, поступающих по вопросам о возвращении на родину.
- 15) Определение действительных затрат, произведенных сторонами на содержание военнопленных и выяснение действительных размеров причитающейся военнопленным заработной платы за произведенные ими во время пленения работы, а равно и недополученной ими или незасчитанной им заработной платы, — согласно статьи VI сего соглашения.
- 16) Рассмотрение всех прочих дел, касающихся выполнения настоящего соглашения, не предусмотренных предыдущими пунктами.

Статья XIII.

Договаривающиеся стороны обязуются предоставить в распоряжение Смешанных Комиссий все материалы и необходимые средства, могущие облегчить их задачу, а равно разрешить Смешанным Комиссиям, или уполномоченным таковых, доступ в лагеря, тюрьмы, госпиталя и прочие места нахождения подлежащих репатриации лиц.

Равным образом договаривающиеся стороны обязуются обеспечить возможно быстрое содействие выполнению настоящего соглашения со стороны своих государственных и общественных учреждений и органов самоуправления.

Статья XIV.

Договаривающиеся стороны обязуются с наивозможной скоростью предоставить в распоряжение Смешанных Комиссий точные сведения о находящихся в пределах их территорий военнопленных, гражданских плененных и интернированных, а также о заложниках, где таковые имеются.

Статья XV.

Членам Делегаций другой стороны в Смешанных Комиссиях и их заместителям договаривающиеся стороны гарантируют права дипломатической неприкосновенности.

Равным образом указанным членам Делегаций, их заместителям и всему вспомогательному персоналу гарантируется личная безопасность и безопасность необходимого личного и служебного имущества.

Статья XVI.

Делегациям другой стороны в Смешанных Комиссиях предоставляется право постоянных и беспрепятственных сношений со своими Правительствами по аппарату Юза, по радио, посредством дипломатических курьеров, а также посредством писем, или телеграфно.

Равным образом указанным Делегациям предоставляется право пользования шифром и своей официальной печатью, причем все письма и посылки, опечатанные этой печатью, равно как и письма и посылки соответствующих Правительств к своим Делегациям, не подлежат ни вскрытию, ни цензуре.

Статья XVII.

В круг ведения Делегаций другой стороны в Смешанных Комиссиях входит:

- 1) Право засвидетельствования (наложения визы) списков лиц, отправляемых на основании настоящего соглашения в их государства.
- 2) Попечение и оказание, по мере необходимости, всех видов материальной помощи лицам, перечисленным в статье I сего соглашения, защита их интересов в пределах сего соглашения, а также наведение и выдача соответственных информационных справок.

Статья XVIII.

Делегациям другой стороны в Смешанных Комиссиях предоставляется право покупки, с соблюдением действующих законоположений и правил на территории страны, в пределах коей действует Комиссия, или доставки с родины и из заграницы продовольствия, одежды, медикаментов и т. п. предметов первой необходимости, для удовлетворения нужд лиц, перечисленных в статье I сего соглашения.

Каждая из договаривающихся сторон предоставляет для перевозки вышеуказанных предметов в пределах своей территории необходимые транспортные средства.

Вышеуказанные предметы, закупленные или импортированные, ни в коем случае, ни до, ни после распределения, не подлежат ни конфискации, ни реквизиции и освобождаются от всяких податей, таможенных, ввозных, фрахтовых и т. п. пошлин.

Для хранения этих предметов указанным Делегациям предоставляется право получения, в случае нужды, помещений под склады.

Статья XIX.

Делегациям другой стороны в Смешанных Комиссиях и вспомогательному персоналу соответствующие Правительства предоставляют по твердым ценам надлежащие помещения под канцелярию и для жилья, а также топливо и освещение.

Статья XX.

Всякие заявления, письма и документы, направляемые в Смешанные Комиссии или в Делегации, либо исходящие от таковых, освобождаются от гербового и всякого другого сбора.

ОТДЕЛ III.

ОРГАНИЗАЦИЯ РЕПАТРИАЦИИ.

Статья XXI.

Регистрация перечисленных в статье I сего соглашения подлежащих репатриации лиц и составление эшелонных списков производятся соответствующими учреждениями отправляющего государства.

Вышеуказанным лицам предоставляется право беспрепятственного обращения к Смешанной Комиссии и Делегации своего Правительства, а также почтово-телеграфных сношений с ними на обще-государственных основаниях.

Статья XXII.

Списки отправляемых должны составляться отдельно для каждой категории лиц, перечисленных в статье I сего соглашения, и включать следующие данные:

- 1) Фамилия, имя и отчество.
- 2) Возраст.
- 3) Национальность.
- 4) Вероисповедание.
- 5) Семейное положение.
- 6) Нынешнее место фактического жительства.
- 7) Постоянное местожительство на родине, с указанием губернии, уезда, волости (гмины), села или города.
- 8) Занятие.
- 9) Перечисление документов, обосновывающих право репатриации.
- 10) Примечание.

В списках военнопленных должны быть включены следующие данные:

- 1) Фамилия, имя и отчество.
- 2) Возраст.
- 3) Место рождения или постоянного жительства на родине.
- 4) Время и место взятия в плен.
- 5) Часть, в которой служил военнопленный.

- 6) Чин, воинское звание или должность.
- 7) Последнее место пребывания в плену.
- 8) Был ли осужден за время пленения за уголовные преступления, именно за какие и когда.
- 9) Состояние здоровья.
- 10) Примечание.

Статья XXIII.

Списки отправляемых лиц органами государства отправляющего передаются в Смешанную Комиссию, откуда в двух экземплярах поступают в Делегацию другой стороны для засвидетельствования (наложения визы).

Засвидетельствованные списки должны быть возвращены указанной Делегацией не позднее двадцати дней с момента их получения.

Невозвращение списков в течение этого срока считается согласием на принятие перечисленных в них лиц.

Делегациям предоставляется право не принять отдельных лиц из числа поименованных в списках и не засвидетельствовать пропуск таковых на территорию своего государства, поскольку означенные лица не подходят под категории, установленные статьей I сего соглашения, однако, все такого рода случаи должны быть доведены до сведения Смешанной Комиссии.

Лица, коим Делегацией отказано в пропуске, могут быть вторично включены в списки отправляемых по представлению указанной Делегации.

Статья XXIV.

Возвращающимся на основании сего соглашения лицам предоставляется право в порядке совместного выезда взять с собой семьи, причем в составе семей могут быть вывезены: жена, если она фактически ведет с мужем совместную жизнь, дети, мать и неработоспособный отец, внуки, питомцы и воспитанники, а также домочадцы, поскольку они ведут общее хозяйство с возвращающимся кормильцем семьи.

Статья XXV.

При репатриации беженцев и эмигрантов в первую очередь подлежат отправке по возможности лица нетрудоспособные, не могущие обойтись без посторонней помощи, больные, инвалиды, старики, одинокие женщины и дети, лица, состоящие на государственном призрении, а также лица, члены семей которых находятся на территории другой стороны.

С соблюдением этих условий репатриация начинается с районов, наиболее неблагоприятных для репатрируемых в продовольственном, жилищном и прочих бытовых отношениях.

Статья XXVI.

В числе первых транспортов должны быть возвращаемы гражданские пленные, интернированные и заложники.

Статья XXVII.

Отправка транспортов с военнопленными начнется до образования Смешанных Комиссий и во всяком случае не позднее 10 дней со дня подписания настоящего соглашения.

Отправка транспортов с прочими подлежащими репатриации категориями начнется при первой возможности по образовании Смешанных Комиссий, но не позднее двух недель со дня их образования.

Договаривающиеся стороны обязуются доставлять к передаточным пунктам не менее 4000 человек еженедельно.

Статья XXVIII.

Обмену подлежат все военнопленные, как солдаты, так и командиры, комиссары и офицеры, по принципу всех за всех.

Количество возвращаемых на родину военнопленных не должно составлять менее 1500 военнопленных в неделю, причем общая цифра репатрируемых всех категорий, в 4.000 человек в неделю, ни в коем случае не может быть уменьшена вплоть до исчерпания всех категорий репатрируемых и, в случае исчерпания иных категорий, должна состоять целиком из военнопленных.

В первую очередь должны быть отправлены военнопленные больные и инвалиды и те группы и категории военнопленных, которые находятся в стране пленения в наихудших условиях содержания.

Статья XXIX.

Передаточными пунктами являются: станции Койданово-Столбцы на линии железной дороги Минск—Барановичи и станция Здолбуново для обеих сторон на линии железной дороги Шепетовка—Ровно.

По обоим сторонам передаточных пунктов должны быть оборудованы за счет соответствующих Правительств бараки и санитарно-питательные пункты.

В дальнейшем пункты передачи могут быть изменены и установлены новые.

Статья XXX.

Отправка в передаточные пункты производится эшелонами или отдельными вагонами, но не в одиночном порядке.

Доставка в пункты отправления эшелонов или вагонов, в зависимости от местных условий, производится по возможности также группами и в одиночном порядке.

Провоз людей и их багажа во всех этих случаях в пределах своей территории каждая из договаривающихся сторон принимает на свой счет, равным образом предоставляя надлежащий санитарный уход и достаточное продовольствие в пути.

Статья XXXI.

Перевозка в холодное время года производится в отапливаемых вагонах, а больных и слабых, независимо от времени года, — по возможности, в санитарных поездах.

Больные остро-заразными болезнями не могут быть помещаемы в транспорты и подлежат отправке лишь после выздоровления.

Статья XXXII.

При передаче транспортов представитель государства отправляющего вручает под расписку представителю государства принимающего список лиц, находящихся в транспорте, составленный согласно статьи XXII сего соглашения.

Если транспорт отправляется при списках, незасвидетельствованных Делегацией принимающего государства, означенная Делегация, согласно статьи XXIII сего соглашения, обязуется своевременно сообщить своим пограничным властям о пропуске такого транспорта. В этом случае на препроводительных списках делается соответствующая пометка председателем Делегации отправляющего государства.

ОТДЕЛ IV.

ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПОСТАНОВЛЕНИЯ.

Статья XXXIII.

Общества Красного Креста и представители таковых, которые в настоящее время оказывают помощь и попечение лицам, перечисленным в статье I сего соглашения, сохраняют свои полномочия до начала работ Смешанных Комиссий, причем при их содействии до образования Смешанных Комиссий производится и репатриация.

Статья XXXIV.

Обе договаривающиеся стороны обязуются немедленно после подписания настоящего соглашения издать соответственные распоряжения о приостановлении судебных, административных, дисциплинарных и всяких других преследований против гражданских пленных, интернированных, заложников, беженцев, эмигрантов и военнопленных, а также о незамедлительном приостановлении приведения в исполнение наказаний, наложенных на этих лиц в каком бы то ни было порядке.

Приостановление приведения в исполнение наказаний может и не иметь своим последствием освобождения из заключения, но в этом случае таковые лица должны быть немедленно выданы властям своего государства со всем делом производством.

Однако, если данное лицо заявит о своем нежелании вернуться на родину, или же, если отечественная власть откажется его принять, то такое лицо может быть вновь подвергнуто заключению.

Статья XXXV.

Договаривающиеся стороны соглашаются, что все вопросы, связанные с репатриацией лиц, перечисленных в статье I сего соглашения, разрешаются на основании настоящего соглашения, поскольку в Мирном Договоре не будет иных постановлений.

Статья XXXVI.

Настоящее соглашение обоими договаривающимися сторонами доводится до всеобщего сведения в двухнедельный срок со дня его подписания.

Статья XXXVII.

Настоящее соглашение составлено на русском, украинском и польском языках в трех экземплярах.

При толковании его все три текста считаются аутентичными.

Статья XXXVIII.

Настоящее соглашение, как заключенное в целях проведения в жизнь статьи VII ратифицированного Договора о предварительных условиях мира от 12 октября 1920 года, не подлежит ратификации и вступает в силу с момента его подписания.

В удостоверение чего уполномоченные обеих сторон собственноручно подписали настоящее соглашение.

РИГА, февраля двадцать четвертого дня тысяча девятьсот двадцать первого года.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ПРОТОКОЛ К СОГЛАШЕНИЮ О РЕПАТРИАЦИИ.

В дополнение к подписанному сего числа Соглашению о репатриации договаривающиеся стороны постановили нижеследующее:

§ 1.

Стороны признают целесообразным и соглашаются производить помимо массовой репатриации также и персональный обмен лиц, которые выразят на это свое согласие и в выдаче которых стороны особо заинтересованы. Лица эти будут отправляемы вне очереди и независимо от того, являются ли они гражданами государства, требующего их выдачи.

Организация индивидуального возвращения возлагается на Смешанные Комиссии. Обмен производится по спискам, по взаимному всякий раз соглашению сторон в Смешанных Комиссиях.

Стороны обязуются не чинить никаких препятствий Смешанным Комиссиям и Делегациям при получении необходимых для составления списков сведений и окажут им всяческое содействие, предоставляя при этом все права, признанные за Смешанными Комиссиями и Делегациями Соглашением о репатриации.

§ 2.

Беженцами в смысле § 3 статьи II Соглашения о репатриации ни в коем случае не будут считаться лица, которые в период царского режима исключительно на основании своей официальной должности (военнослужащие, гражданские и военные чиновники), проживали на территории Польской Республики.

§ 3.

Возвращение на родину перечисленных в Соглашении о репатриации лиц не будет зависеть от осуществления или неосуществления ими их права оптации.

§ 4.

Настоящий протокол является составной частью Соглашения о репатриации.

В удостоверение чего уполномоченные обеих сторон собственноручно подписали настоящий дополнительный протокол.

Рига, февраля 24 дня, 1921 года.

УГОДА ПРО РЕПАТРІАЦІЮ

УЛОЖЕНА

УКРАЇНОЮ й РОСІЄЮ

з одної сторони

й

ПОЛЬЩЕЮ

з другої сторони

В ВИКОНАННЯ АРТИКУЛУ VII

ДОГОВОРУ ПРО ПРЕЛІМІНАРНІ УМОВИ МИРУ

ВІД 12 ЖОВТНЯ 1920 РОКУ.

У виконання артикулу VII Договору про преліминарні умови миру від 12 жовтня 1920 року нижчепідписані належно уповноважені представники

УРЯДІВ

УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ

й

РОСІЙСЬКОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ
РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

з одної сторони

й Уряду

ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

з другої сторони,

постановляють нижчеслідуюче:

ВІДДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.

Артикул I.

Укладаючі договір сторони обов'язуються негайно після підписання цієї угоди розпочати якомога швидше репатріацію всіх закладників, горожанських полонених, інтернованих, бранців, біженців і емігрантів, які перебувають в межах їх територій.

Артикул II.

§ 1.

Горожанськими полоненими й інтернованими вважаються:

- 1) Всі громадяне одної з укладаючих договір сторін, які перебувають на території другої сторони і які є чи були ув'язнені або перебувають під адміністративним доглядом, рівнож і громадяне, що підпадають чи підпадали під інші судові або адміністративні репресії за політичні або державні злочини, чи злочини на користь другої сторони, або, коли ці репресії вжиті, чи були вжиті відносно них з метою застереження можливості згаданих злочинів.
- 2) Всі особи, які підпадають зазначеним в п. I цього артикулу репресіям і визнані були польською владою — українськими або російськими горожанськими полоненими, чи українською й російською владами — польськими горожанськими полоненими.
- 3) Закладники.

§ 2.

Бранцями вважаються: комбатанти одної з укладаючих договір сторін, заповнені арміями другої сторони на українсько-російсько-польському фронті, рівнож і не комбатанти, що входили в склад оперуючих збройних сил і заповнені арміями другої сторони, а також особи, що входили в склад окремих польських військових частин і загонів, заповнені українсько-російськими арміями і на других фронтах і розброєні й інтерновані українською й російською владами.

§ 3.

Біженцями вважаються особи, що до 1 серпня 1914 року мешкали на території одної з укладаючих договір сторін і нині перебувають на території другої сторони, які залишили під час світової війни 1914—18 років чи українсько-російсько-

польської війни, чи горожанської війни, заняті чи загрожені ворогом райони, або виселені розпорядженням військової чи горожанської влади.

До біженців прирівнюються також бувші бранці світової війни, що до 1 серпня 1914 року мешкали на території одної з укладаючих договір сторін і перебувають на території другої сторони, а також не взяті в полон регулярною польською армією бувші військові службовці українсько-російської армії, які перебувають на території Польської Республіки.

§ 4.

Емігрантами вважаються громадяне одної з укладаючих договір сторін, що до 1 серпня 1915 року з огляду на переслідування за свої політичні переконання й національну чи релігійну приналежність емігрували на територію другої сторони.

Артикул III.

Репатріація вищезазначених осіб є добровільною і тому примус посередній чи безпосередній не може бути вжитий.

Артикул IV.

Призначені до відправлення особи, після здачі ними справ, повинні бути звільнені від службових обов'язків з попередженням їх про це на місці праці за місяць до дня від'їзду. При цьому, звільнення від службових обов'язків повинно відбутись не пізніше ніж за тиждень до дня від'їзду.

При звільненню повинна бути виплачена недоdana або незархована заробітня платня.

Договори особистого найму, арендні, а також найму помешкань і будинків, уложені вищезгаданими особами, будуть вважатись, при умові попередження за місяць до дня від'їзду, стратившими силу без права вимоги протилежною стороною будь якого відшкодування з цього приводу.

Артикул V.

Укладаючі договір сторони обов'язуються забезпечити задовольняюче утримання або можливий заробіток всім бранцям, горожанським полоненим, інтернованим і закладникам, що перебувають на їхніх територіях і підлягають цій угоді.

До хвилі передачі бранці підлягають встановленим в країні неволі порядкові й дисципліні, при чому сторони обов'язуються забезпечити їм належні умови існування і ні в якому разі не поділяти їх з метою погіршення стану на групі й категорії, непередбачені міжнародним правом і звичаями.

Артикул VI.

Кожна з укладаючих договір сторін обов'язується повернути ті видатки на утримання своїх військово-заполонених громадян, які зробила друга сторона, оскільки ці видатки не

покриті працею бранців в державних або приватних підприємствах. Розплата має бути зроблена валютою тієї держави, яка утримувала бранця.

Видатки на утримання бранця, що належать поверненню, складаються з вартости затраченого на нього продовольчого пайка, річевого й грошового забезпечення.

При відправленню бранцям повертається їх власне майно, відібране у них владою, заповонившою їх держави, а також видається ще несплачена, або незарахована частина їхнього заробітку.

Артикул VII.

Особам зазначеним в артикулі I цієї угоди при поверненню до рідного краю надається право вивозити своє майно з додержанням слідуєчих правил:

§ 1.

Крім ручного багажу дозволяється вивозити ще й свій багаж, вага якого не повинна бути більшою 8 пудів для голови родини й одиноких осіб, 5 пудів для кожного члена родини, 2 пудів для дітей молодших 10 років.

§ 2.

В числі інших річей багажу дозволяється вивозити:

- 1) Одіж і білизну. Одіж і взуття не більш двох штук або пар кожної назви (хутро тільки одне) і білизни не більш 6 змін на особу.
- 2) Необхідні при подорожі речі в кількості не переважаючій звичайної потреби в дорозі, наприклад: подушки, простирадла, ковдри, рушники, чайник і т. ин.
- 3) Особам фахової професії, тоб-то: робітникам, ремісникам, хліборобам, медикам, містцям, ученим і т. ин. дозволяється вивозити необхідні їм для їхньої професійної діяльності речі і зверх встановленої ваги, по особливій заяві в кожному разі.

§ 3.

Не дозволяється вивозити:

- 1) Друкованих творів, актів і документів, фотографій і різного роду паперів, що не мають помітки про перегляд їх відповідними установами.
- 2) Зброї, військового знаряддя й польових біноклів.
- 3) Мануфактурних, кушнірських, шкуряних, г'альянтерейних і інших річей для торгу, а не для особистого вжитку.
- 4) Річей живности в кількості більш 20 фунтів на кожную людину, в тому числі більш 8 фунтів муки або печива, 5 фунтів м'ясних продуктів, 3 фунтів молочних продуктів і 4 фунтів інших припасів живности — в тому числі цукру більш одного фунта и чаю більш $\frac{1}{4}$ фунта.

- 5) Домашньої скотини й домашньої птиці.
Біженцям, які повертаються не по залізниці, дозволяється вивозити їх власну домашню скотину и домашню птицю, за винятком випадків безсумнівної спекуляції.
- 6) Автомобілів, мотоциклів, велосипедів, різного роду екіпажів, возів і саней.
Біженцям, які повертаються не по залізниці, дозволяється вивозити екіпажі, вози й сані, коли вони є складовою частиною їх власного господарства.
- 7) Необроблених коштовних металів, коштовного каміння без оправ, золотих і срібних грошей.
- 8) Річей з золота й платини, вагою більш ніж 16 золотників кожна, виробів з золота й платини в кількості загалом переважаючій 16 золотників на одну особу і виробів з срібла переважаючі один фунт на одну особу. Золоті або срібні годинники, шлюбні перстні, срібні папіросниці, срібні жіночі гаманці дозволяється вивозити по одній речі на кожну дорослу людину, причому вага зазначених річей не входить в установлену цим пунктом норму.
- 9) Виробів з коштовного каміння (діамантів, бріліантів, сапфірів, смарагдів і рубінів), загальна вага котрих більше одного карата. Теж стосується й до перлів.
- 10) Різного роду машини й частин машин, фізичних апаратів, хірургічних і музичних інструментів, крім зазначених в пункті 3 § 2 цього артикулу.
Швальні машини дозволяється вивозити по одній на родину.
- 11) Тютюнових виробів (цигарок більш 500 штук або $\frac{1}{2}$ фунта тютюну на кожну дорослу людину старішу 18 років).
- 12) Мила більш одного кавалка туалетного на одну особу й 1 фунта звичайного на родину.
- 13) Паперових грошей різних випусків більш 20,000 карбованців (рублів) з України й Росії і 40,000 марок польських з Польщі на кожну особу.
Більш встановленої в цьому пункті суми можливо вивезти лише з особливого дозволу.
- 14) Закордонної валюти без особливого дозволу.
- 15) Російських відсоткових, дивідентних і облігаційних паперів, в тому числі випущених акційними й іншими товариствами, які ділали в межах України й Росії. Ці папери можуть бути вивезені тільки по спеціальному дозволу. Рівнож по спеціальному дозволу можуть бути вивезені векселі, транспортні квитки й варантні свідоцтва.
- 16) Річей, які мають художнє й антикварне значіння, на вивіз котрих не одержано особливого дозволу.

Артикул VIII.

Майно, яке складає на підставі законів і правил існуючих в державі, яка відправляє, власність зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, може бути ними, в межах вищезгаданих законів і правил, безборонно зліквідоване або залишене.

Що до майбутньої ліквідації або пересилання до рідного краю згаданого в I уступі цього артикулу залишеного майна, то особи зазначені в артикулі I цієї угоди, які являються громадянами тієї держави, до котрої вони виїхали, будуть користуватись тими правами, які будуть визнані Мировим Договором за оптантами.

Артикул IX.

Особи, які від'їздять на підставі цієї угоди, а також їх багаж звільняються від будь яких податків і мит, звязаних з від'їздом.

ВІДДІЛ II.

МІШАНІ КОМІСІЇ.

Артикул X.

Для догляду й допомоги виконанню цієї угоди, для прискорення репатріації й допомоги її організації, а також для захисту інтересів, зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, і допомоги їм, утворюються дві Мішаних Комісії: одна в Москві для Української Соціалістичної Радянської Республіки й Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки й друга в Варшаві для Польської Республіки.

Кожна Мішана Комісія складається з двох Делегацій, які призначаються відповідними Урядами.

Кожна Делегація складається з трьох членів і двох їх заступників, а також необхідного допомагаючого персоналу, не більш 30 осіб.

Особистий склад кожної Делегації і її допомагаючого персоналу заздалегідь буде сповіщений другій стороні; як що на протязі 10 день з часу сповіщення не буде зроблено заперечень, то склад цей вважається прийнятим.

Мішані Комісії повинні бути утворені не пізніше місяця з дня підписання цієї угоди.

Артикул XI.

Мішаним Комісіям надається право делегувати частину свого складу й осіб допомагаючого персоналу для праці й в інші місцевості, при чому в такому разі делеговані особи вважаються уповноваженими Мішаною Комісією і користуються правом безборонних зносин з Мішаною Комісією й зі своєю Делегацією.

Артикул XII.

До компетенції Мішаних Комісій належить:

- 1) Вироблення на підставі цієї угоди інструкцій для Мішаної Комісії.
- 2) Вияснення кількості, місця перебування й походження означених в артикулі I цієї угоди осіб, які підлягають репатріації, а також догляд за їх реєстрацією.
- 3) Вияснення точних і повних списків умерших із числа зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, а також вживання заходів до встановлення тотожності вмерших зі складу згаданих категорій.
- 4) Догляд і контроль за правильним виконанням цієї угоди.
- 5) Піклування й в міру необхідности ріжного роду матеріальна допомога зазначеним в артикулі I цієї угоди особам, а також захист їх інтересів в межах цієї угоди.
- 6) Одвідування таборів, в'язниць, шпиталів і інших місць перебування зазначених в артикулі I цієї угоди осіб.
- 7) Допомога правильности організації й пляномірному ходу репатріації й догляд за ними, а також розроблення відповідних технічних заходів.
- 8) Розгляд, розрешення або надсилання по належності заяв і пропозицій, що вносяться кожною з Делегацій до Мішаної Комісії.
- 9) Право безпосереднє звертатись до Уряду й до центральних органів держави, в якій ділає Комісія, в справах зауважених хиб і неправильностей в виконанню цієї угоди.
- 10) Безпосереднє подавати до відповідних центральних установ списки осіб, які підлягають репатріації, а також виправлення й доповнення зазначених списків.
- 11) Видання офіційних повідомлень в справах репатріації, при чому ці повідомлення повинні бути опубліковані в пресі за підписом голів обох Делегацій і надіслані до місць перебування осіб, що підлягають репатріації.
- 12) Посередництво в пересиланню звичайної й грошової кореспонденції, що надсилається з рідного краю на ім'я зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, рівнож як і в пересиланню звичайної й грошової кореспонденції цих осіб до рідного краю, — в обох випадках в межах існуючих з приводу цього законів і правил.
- 13) Одержання й надсилання виписок із книг метричного й горожанського стану особам, що виїхали на підставі цієї угоди, а також ріжного роду особистих документів.
- 14) Збірання й подача інформацій в справах, що належать до компетенції Мішаної Комісії, а також розгляд заяв і скарг в справах повернення до рідного краю.
- 15) Установлення дійсних витрат, зроблених сторонами на утримання бранців і вияснення дійсних розмірів належної бранцям заробітньої платні за виконану ними

працю під час перебування в полоні, рівно ж як і недоданої або незарахованої їм заробітної платні, — згідно з артикулом VI цієї угоди.

- 16) Розгляд всіх інших непередбачених попередніми пунктами справ, що стосуються до виконання цієї угоди.

Артикул XIII.

Укладаючі договір сторони обов'язуються подати до розпорядження Мішаних Комісій всі матеріяли й необхідні засоби, які можуть полегшити їх завдання, а рівнож дозволити Мішаним Комісіям або їх уповноваженим вступ до таборів, в'язниць, шпиталів і інших місць перебування осіб, які підлягають репатріації.

Так само укладаючі договір сторони обов'язуються забезпечити можливо швидко допомогу в виконанні цієї угоди з боку своїх державних і громадських установ і органів самоврядування.

Артикул XIV.

Укладаючі договір сторони обов'язуються якомога найшвидше подати до розпорядження Мішаних Комісій точні відомости про всіх перебуваючих у межах їх територій бранців, горожанських полонених і інтернованих, а також про закладників, де вони є.

Артикул XV.

Членам Делегацій другої сторони в Мішаних Комісіях і їх заступникам, укладаючі договір сторони гарантують право дипломатичної недоторканости.

Так само згаданим членам Делегацій, їх заступникам і всьому допомагаючому персоналу гарантується особиста безпека, як і безпека необхідного їх власного й державного майна.

Артикул XVI.

Делегаціям другої сторони в Мішаних Комісіях надається право постійних, без перешкод зносин зі своїми Урядами по апарату Юза, по радіо, через дипломатичних кур'єрів, а також листовно й телеграфно.

Так само згаданим Делегаціям надається право користування шифром і своєю офіційною печаткою, при чому всі листи й посилки опечатані цією печаткою, рівнож як листи й посилки відповідних Урядів до своїх Делегацій не підлягають ні відкриттю, ні цензурі.

Артикул XVII.

До компетенції Делегацій другої сторони в Мішаних Комісіях належить:

1. Право засвідчування (візування) списків осіб, які відправляються на підставі цієї угоди в свої держави.

2. Піклування і в міру потреби різного роду матеріальна допомога зазначеним в артикулі I цієї угоди особам, захист їх інтересів в межах цієї угоди, а також збирання й подача відповідних інформацій.

Артикул XVIII.

Делегаціям другої сторони в Мішаних Комісіях надається право купівлі, з додержанням існуючих законів і правил на території сторони, в межах якої ділає Комісія, або постачання з рідного краю і з-за кордону живности, одежі, медикаментів і інших річей першої необхідности для задоволення потреб зазначених в артикулі I цієї угоди осіб.

Кожна з укладаючих договір сторін постачає в межах своєї території для провозу вищезгаданих річей необхідні засоби транспорту.

Вищезгадані закуплені або імпортовані речі не підлягають ні конфіскації, ні реквізиції, як до, так і після розподілення й звільняються від усяких податків, таможенних, ввозових, фразових і т. п. мит.

Для збереження цих річей означеним Делегаціям надається право одержання в разі потреби помешкань під склади.

Артикул XIX.

Делегаціям другої сторони в Мішаних Комісіях і допомагаючому персоналу відповідні Уряди постачають по твердих цінах потрібні помешкання під канцелярію й для мешкання, а також паливо й освітлення.

Артикул XX.

Всякі заяви, листи й документи, заадресовані до Мішаних Комісій або Делегацій, а також і ті, що виходять від них, звільняються від гербової й всякої іншої оплати.

ВІДДІЛ III.

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕПАТРІАЦІЇ.

Артикул XXI.

Регістрація зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, які підлягають репатріації й складання ешелонних списків провадиться відповідними установами держави, яка відправляє.

Згаданим особам надається право безборонного звертання до Мішаної Комісії й Делегації свого Уряду, а також пошто-телеграфних зносин з ними на загально-державних підставах.

Артикул XXII.

Списки осіб які мають бути відправлені, повинні складатись окремо для кожної категорії зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, і мати слідуєчі данні:

- 1) Призвище, ім'я й по-батькові.
- 2) Зріст.
- 3) Національність.
- 4) Вірування.
- 5) Родинний стан.
- 6) Теперішнє місце фактичного мешкання.
- 7) Постійне місце мешкання в рідному краю з зазначенням губерні, повіту, волости (г'міни), села або міста.
- 8) Праця.
- 9) Зазначення документів, які стверджують право репатріації.
- 10) Уваги.

Списки бранців повинні мати слідуєчі данні:

- 1) Призвище, ім'я й по-батькові.
- 2) Зріст.
- 3) Місце народження або постійного мешкання в рідному краю.
- 4) Дата й місце заповнення.
- 5) Частина, в якій служив бранець.
- 6) Чин, військове звання або посада.
- 7) Останнє місце перебування в полоні.
- 8) Чи був засуджений під час полонення за карні злочини, за які власне й коли.
- 9) Стан здоров'я.
- 10) Уваги.

Артикул XXIII.

Органи держави, що відправляє, передають до Мішаної Комісії списки осіб, які підлягають відправленню, звідки вони в двох примірниках надсилаються до Делегації другої сторони для засвідчення (візування).

Засвідчені списки повинні бути повернені згаданою Делегацією не пізнійше двадцять день з часу їх одержання.

Не повернення списків на протязі цього терміну рахується згодою на прийяття зазначених в них осіб.

Делегаціям надається право не прийняти окремих осіб з числа зазначених в списках і не засвідчить перепуск їх на територію своєї держави, оскільки згадані особи не підходять під категорії, встановлені артикулом I цієї угоди, однакож

про всі такі випадки повинна бути повідомлена Мішана Комісія.

Особи, яким Делегація відмовила в перепуску можуть бути по заяві згаданої Делегації внесені вдруге в списки осіб, які підлягають відправленню.

Артикул XXIV.

Особам, які повертаються на підставі цієї угоди надається право при від'їзді разом з собою брати родини, при чому в складі родин можуть від'їздити: дружина, коли вона фактично живе спільно з своїм чоловіком, діти, мати й непрацездатний батько, онуки, годуваники й вихованці, а також домівники (домочадці), оскільки вони ведуть спільне господарство з головою родини, який повертається до рідного краю.

Артикул XXV.

При репатріації біженців і емігрантів в першу чергу по можливості підлягають відправленню особи непрацездатні, які не можуть обійтись без сторонньої допомоги, хворі, інваліди, старі люде, садинокі жінки й діти, особи, які існують з державного забезпечення, а також особи, члени родин котрих перебувають на території другої сторони.

З додержанням цих умов репатріація починається з районів найбільш несприятливих в продовольчому, мешкальному й інших побутових відношеннях для осіб, які підлягають репатріації.

Артикул XXVI.

З першими транспортами повинні бути повернені горжанські полонені, інтерновані й закладники.

Артикул XXVII.

Відправлення транспортів з бранцями розпочнеться до утворення Мішаних Комісій і у всякому разі не пізніше 10 день з часу підписання цієї угоди.

Відправлення транспортів з іншими категоріями осіб, що підлягають репатріації, почнеться при першій можливості після утворення Мішаних Комісій, але не пізніше двох тижнів з часу їх утворення.

Укладаючі договір сторони обов'язуються доставляти до передаточних пунктів не менш 4.000 людей що-тижня.

Артикул XXVIII.

Обміну підлягають всі бранці, як козаки, так і старшини, комісари й офіцери, по принципу всі за всіх.

Кількість бранців, що повертаються до рідного краю, повинна складатись не менш як 1,500 бранців в тиждень, при

чому загальна кількість репатріантів всіх категорій, 4,000 людей в тиждень, ні в якому разі не може бути зменшена аж до повного вичерпання всіх категорій репатріантів і, в разі вичерпання інших категорій, повинна цілком складатись з бранців.

В першу чергу повинні бути відправлені бранці хворі й інваліди й ті групи й категорії бранців, котрі перебувають в країні неволі в найгірших умовах утримання.

Артикул XXIX.

Передаточними пунктами є: станції Койданове—Стовбці, на колії Мінськ—Барановичи й станція Здовбунове для обох сторін на колії Шепетівка—Рівне.

З обох боків передаточних пунктів повинні бути влаштовані за кошт відповідних Урядів бараки й санітарно-харчові пункти.

Надалі пункти передачі можуть бути змінені й встановлені нові.

Артикул XXX.

Відправлення до передаточних пунктів провадиться ешелонами або окремими вагонами, але не поодинокі.

Доставка в пункти відправлення ешелонів або вагонів в залежності від місцевих умов провадиться по можливості також групами й поодинокі.

Провіз людей і багажу в усіх цих випадках у межах своєї території кожна з укладаючих договір сторін провадить за свій кошт, а також і забезпечує належний санітарний догляд і досить задовольняюче харчування в дорозі.

Артикул XXXI.

Перевіз в холодну пору провадиться в опалених вагонах, а хорих і недужих незалежно від пори по можливості в санітарних потягах.

Хорі на гостро-заразні хвороби не можуть бути зараховані до транспорту й підлягають відправленню лише після одужання.

Артикул XXXII.

Під час передачі транспортів представник держави, яка відправляє, доручає під розписку представнику держави, яка приймає, складений згідно з артикулом XXII цієї угоди список осіб, що знаходяться в транспорті.

В разі відправлення транспорту з незасвідченими Делегацією держави, яка приймає, списками, згадана Делегація, згідно з артикулом XXIII цієї угоди, обов'язується своєчасно повідомити свою кордонну владу про перепуск такого транспорту. В такому разі на транспортних списках голова Делегації держави, яка відправляє, робить відповідну помітку.

ВІДДІЛ IV.

КІНЦЕВІ ПОСТАНОВИ.

Артикул XXXIII.

Товариства Червоного Хреста і їх представники, котрі в цей час допомагають і піклуються про осіб, зазначених в артикулі I цієї угоди, зберігають свої уповноваження до початку праці Мішаних Комісій, при чому до утворення Мішаних Комісій при їх допомозі провадиться й репатріація.

Артикул XXXIV.

Обидві укладаючі договір сторони обов'язуються негайно після підписання цієї угоди видати відповідне розпорядження про припинення судових, адміністративних, дисциплінарних і всяких інших переслідувань проти горожанських полонених, осіб інтернованих, закладників, біженців, емігрантів і бранців, а також про негайне припинення виконання кар, накладених на цих осіб, в якому б то не було порядку.

Припинення виконання кари може й не мати своїм наслідком визволення з в'язниці, але в цьому випадкові такі особи повинні бути негайно видані владі своєї держави з усім діловодством.

Однак же, як що данна особа заявить про своє небажання повернутись до рідного краю, або, як що влада рідного краю відмовиться її прийняти, то така особа може бути знов ув'язненою.

Артикул XXXV.

Укладаючі договір сторони погоджуються на тому, що всі питання, зв'язані з репатріацією зазначених в артикулі I цієї угоди осіб, вирішуються на підставі цієї угоди, оскільки в Мировому Договорі не буде інших постанов.

Артикул XXXVI.

Ця угода обома укладаючими договір сторонами доводиться до загального відому в двохтижневий термін з часу її підписання.

Артикул XXXVII.

Ця угода складена українською, російською й польською мовами в трьох примірниках.

При її інтерпретації всі три тексти вважаються автентичними.

Артикул XXXVIII.

Ця угода, як уложена з метою переведення в життя артикулу VII ратифікованого Договору про преліминарні умови миру від 12 жовтня 1920 року, не підлягає ратифікації й одержує силу обов'язковости з хвили її підписання.

В засвідчення чого уповноважені обох сторін власноручно підписали цю угоду.

Р и г а, дня двадцять четвертого лютого тисяча девятьсот двадцять першого року.

ДОДАТКОВИЙ ПРОТОКОЛ ДО УГОДИ ПРО РЕПАТРІАЦІЮ.

В доповнення до підписаної цього числа Угоди про репатріацію укладаючі договір сторони постановили нижчеслідуюче:

§ 1.

Сторони визнають доцільним і погоджуються провадити окрім масової репатріації також і персональний обмін особами, котрі на це погодяться і в обміні котрих сторони особливо заінтересовані. Особи ці будуть відправлятись позачергою і незалежно від того чи вони є громадянами держави, яка вимагає їх видачі.

Організація індивідуального повернення покладається на Мішані Комісії. Обмін провадиться по списках по взаємній кожен раз угоди сторін в Мішаних Комісіях.

Сторони обов'язуються не робити ніяких перешкод Мішаним Комісіям і Делегаціям при одержанню необхідних для складання списків відомостей і допоможуть їм, надаючи при цьому всіх прав, що визнані за Мішаними Комісіями й Делегаціями Угодою про репатріацію.

§ 2.

Біженцями в розумінню § 3 артикулу II Угоди про репатріацію ні в якому разі не будуть рахуватись особи, котрі в період царського режиму виключно на підставі своєї офіційної посади (військові службовці, горожанські й військові урядовці) перебували на території Польської Республіки.

§ 3.

Репатріація осіб означених в Угоді про репатріацію не буде залежати від виконання або не виконання їми їх права оптації.

§ 4.

Цей протокол є складовою частиною Угоди про репатріацію.

В засвідчення чого уповноважені обох сторін власноручно підписали цей додатковий протокол.

Рига, дня 24 лютого 1921 року.

TRAKTAT RYSKI

Uroczyste podpisanie traktatu ryskiego miało miejsce 18 marca 1921 roku w pałacu Czarnogłowców o godz. 20.30 wobec licznie zgromadzonej publiczności. Przewodniczył Jan Dąbski. Odczytał po polsku dziesięć pierwszych artykułów traktatu, następnie Adolf Joffe po rosyjsku kolejnych dziesięć, a wreszcie Jurij Kociubiński (Jurij Kociubynskij) po ukraińsku resztę artykułów. Jan Dąbski wezwał delegatów do podpisania traktatu. Członkowie obu delegacji podpisali trzy oryginalne egzemplarze traktatu pokojowego i protokołu dodatkowego. Dąbski ogłosił, że traktat pokojowy został w należyty sposób podpisany i wygłosił przemówienie w imieniu delegacji polskiej. Potem miały miejsce przemówienia stron i ministra spraw zagranicznych Łotwy Zygfryda Mejerowicza (Zigfrīds Meierovics). Posiedzenie zakończono o godz. 22.10.

15 kwietnia 1921 roku Sejm upoważnił ustawą Naczelnika Państwa do ratyfikowania traktatu ryskiego w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej. 16 kwietnia 1921 roku Naczelnik Państwa Józef Piłsudski ratyfikował traktat i oświadczył, że będzie on ściśle wykonany.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych odbyła się w Mińsku 30 kwietnia 1921 roku. Tego dnia traktat ryski wszedł w życie.

Pokój ryski podpisany przez Polskę, Rosję i Ukrainę Sowiecką składał się z 26 artykułów regulujących żywoite sprawy między układającymi się stronami. Zamieszczony w całości daje możliwość wniknięcia w szczegóły postanowień. Tutaj podajemy tylko jego ogólne streszczenie.

Już pierwsze artykuły (od II do IV) określały obszernie kwestie terytorialno-graniczne. Strony zrzekały się jakichkolwiek praw i pretensji do ziem znajdujących się po obu stronach granicy nieomówionych w traktacie pokojowym. Wytyczał granicę polsko-radziecką, pozostawiając przy Polsce Galicję Wschodnią, zachodnią część byłej guberni wołyńskiej, była gubernię grodzieńską, zachodnią część byłej guberni mińskiej oraz była gubernię wileńską, wszakże bez jej części zachodniej, która należała do Litwy.

Strony gwarantowały sobie poszanowanie suwerenności państwowej i deklarowały powstrzymanie się od mieszania w wewnętrzne sprawy drugiej strony, włączając w to propagandę, agitację i jakąkolwiek ingerencję (art. V).

Traktat zajmował się również sprawami ludnościowymi, tzw. opcją i repatriacją ludności, zapewniał ochronę Polaków w Rosji, na Ukrainie i Białorusi, oraz Rosjan, Białorusinów i Ukraińców w Polsce (art. VI–VII).

Obie strony zrzekały się wzajemnie odszkodowań z tytułu kosztów wojny (art. VIII). Artykuł IX zajmował się jeńcami – szczególnie ich utrzymaniem oraz opieką nad grobami poległych żołnierzy. Artykuł X podejmował kwestię amnestii za zbrodnie i przestępstwa polityczne.

Niezmiernie doniosłą sprawą dla Polski było odzyskanie swojego dziedzictwa kulturowego (zabytków i archiwów) wywiezionych do Rosji po I rozbiórce Polski w 1772 roku (art. XI).

Podobnie ważne było mienie państwowe znajdujące się na terytorium drugiej strony lub podlegające reewakuacji na mocy traktatu, które stanowiło jego niesporną własność (art. XII). Sprawami reewakuacji i rozrachunków finansowych zajmowały się również kolejne artykuły (od XIV do XIX).

Na podkreślenie zasługuje, że sowieckie Rosja i Ukraina zobowiązały się wypłacić Polsce 30 milionów rubli w złocie z tytułu udziału ziem polskich w życiu gospodarczym cesarstwa, nie później jednak niż w ciągu jednego roku od ratyfikacji układu pokojowego (art. XIII).

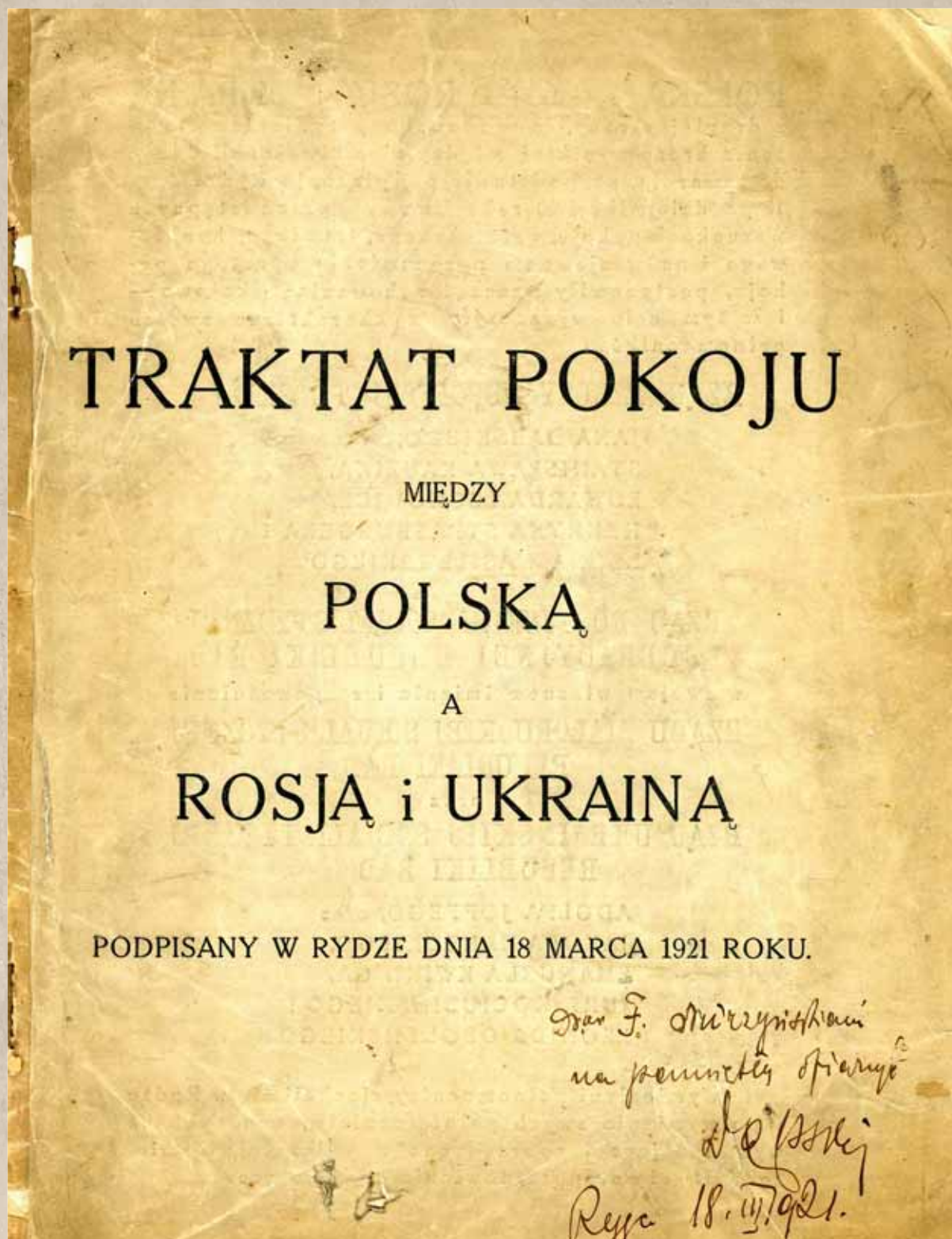
Artykuł XXIV mówił o natychmiastowym nawiązaniu stosunków dyplomatycznych przez układające się strony tuż po ratyfikacji traktatu.

15 marca 1923 roku Konferencja Ambasadorów Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Japonii uznała granicę wschodnią Rzeczypospolitej.

16 marca 1923 roku ówczesny premier RP Władysław Sikorski wygłosił w Sejmie przemówienie, w którym stwierdził, że ten akt uznania granic wraz z traktatem ryskim i uzgodnieniem kwestii śląskiej stanowiły uwieńczenie dzieła wskrzeszenia niepodległej Polski.

31 sierpnia 1923 roku Związek Sowiecki, w odpowiedzi na memoriał rządu polskiego, potwierdził wszystkie traktaty, umowy i konwencje. Sprawę kończyły wzajemnie wymienione noty 13 i 14 grudnia 1923 roku.

202–237. Traktat Pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą podpisany w Rydze dnia 18 marca 1921 roku. Z dedykacją Jana Dąbskiego

POLSKA z jednej a **ROSJA i UKRAINA**
z drugiej strony, powodowane pragnieniem po-
łożenia kresu wynikłej między nimi wojnie i dążąc
do zawarcia, na podstawie podpisanej w Rydze dnia
12 października 1920 roku Umowy o przedwstępnych
warunkach pokoju, ostatecznego, trwałego, honoro-
wego i na wzajemnem porozumieniu opartego po-
koju, postanowiły wszcząć rokowania pokojowe —
i w tym celu wyznaczyły w charakterze swoich
pełnomocników:

RZĄD RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

JANA DĄBSKIEGO, oraz
STANISŁAWA KAUZIKA,
EDWARDA LECHOWICZA,
HENRYKA STRASBURGERA i
LEONA WASILEWSKIEGO

**RZĄD ROSYJSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
FEDERACYJNEJ REPUBLIKI RAD**

w swoim własnym imieniu i z upoważnienia
**RZĄDU BIAŁORUSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
REPUBLIKI RAD**

oraz

**RZĄD UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
REPUBLIKI RAD**

ADOLFA JOFFEGO, oraz
JAKÓBA HANECKIEGO,
EMANUELA KWIRINGA,
JURA KOCIUBIŃSKIEGO i
LEONIDA OBOLEŃSKIEGO.

Wymienieni pełnomocnicy zjechali się w Rydze
i po wymianie swych pełnomocnictw, uznanych za
wystarczające i sporządzone w należytej formie,
zgodzili się na postanowienia następujące:

Artykuł I.

Obie układające się strony oświadczają, że stan wojny pomiędzy niemi ustaje.

Artykuł II.

Obie układające się strony, zgodnie z zasadą stanowienia narodów o sobie, uznają niepodległość Ukrainy i Białorusi oraz zgadzają się i postanawiają, że wschodnią granicę Polski, a więc granicę między Polską z jednej a Rosją, Białorusią i Ukrainą z drugiej strony, stanowi linja:

wzdłuż rzeki Dźwiny (Zap. Dwina) od granicy Rosji z Łotwą aż do punktu, w którym granica byłej gubernji Wileńskiej styka się z granicą byłej gubernji Witebskiej;

dalej granicą byłych gubernij Wileńskiej i Witebskiej do drogi, łączącej w. Drozdy z m. Orzechowno (Oriechowno), pozostawiając drogę i m. Orzechowno po stronie Polski;

dalej, przecinając kolej żelazną koło m. Orzechowna i skręcając na południowy zachód, biegnie wzdłuż drogi żelaznej, pozostawiając stację Zahacie (Zagatje) po stronie Polski, w. Zahacie po stronie Rosji, a w. Stelmachowo (Stolmachowo) po stronie Polski (na mapie wieś nieoznaczona);

dalej wzdłuż wschodniej granicy byłej gubernji Wileńskiej do punktu, w którym schodzą się powiaty: Dziśnieński, Lepelski i Borysowski;

dalej wzdłuż granicy byłej gubernji Wileńskiej na przestrzeni około jednej wiorsty do skrzyżowania jej na zachód koło z. Sosnowiec (na mapie nie oznaczono);

dalej linją prostą do źródeł rzeczki Czernicy (Czernica) na wschód od Hornowa (Gornowa), potem wzdłuż rzeczki Czernicy do w. Wielkiej Czernicy (B. Czernica), pozostawiając ją po stronie Białorusi;

dalej na południowy zachód w poprzek jeziora Miadzioł (Miadz'ioł), stamtąd do w. Zarzeczyck (Zarieczick), pozostawiając tę ostatnią oraz w. Chmieleszczyznę (Chmieleszczizna) po stronie Białorusi, a w. Starosiele (Starosielje) i w. Turowszczyznę (Turowszczizna) po stronie Polski;

dalej na południowy zachód do rzeki Wilji (Wilja) aż do ujścia do niej ze wschodu bezimiennej rzeczki na zachód od Drohomicz (Drogomiczi), pozostawiając po stronie Białorusi wsie: Uhły (Ugły), Wolbarowicze (Wolbarowiczi), Borowe (Borowyje), Szunowkę (Szunowka), Beztrock (Biestrock), Daleką (Dalekaja), Klaczkówek (Klaczowski), Zazantów (Ziazantow) i Maciejowce (Matwiejewcy), a po stronie Polski wsie: Komajsk, Raszkówkę (Raszkowa), Osowę (Osowa), Kusk, Wardomicze (Wardomiczi), Sołone (Sołonoje) i Milcz (Milcza);

dalej do szosy Warszawsko-Moskiewskiej, przecinając ją na zachód od w. Filipowicz (Filipowiczy) zachodnich, pozostawiając w. Ciechowę (Ciechowa) po stronie Białorusi, a w. Jodczyce (Jodczycy) po stronie Polski;

dalej na południe do rzeki Morocz (Morocz) przy w. Choropolu (Choropol), pozostawiając wsie: Stare Mokran (St. Mokran), Zadworze (Zadworje), Mokran i Choropol po stronie Białorusi, a wsie: Ciecierowiec, Ostaszki, Łozowice (Łozowiczy) i Nowe Mokran (N. Mokran) po stronie Polski;

dalej wzdłuż rzeki Morocz aż do ujścia jej do rzeki Słucz (Słucz) mińskiej;

dalej wzdłuż rzeki Słucz aż do ujścia jej do rzeki Prypeci (Pripiat');

dalej w ogólnym kierunku na w. Bereże (Biereczy), pozostawiając wsie: Lubowice (Lubowiczy), Chilczyce (Chilczycy) i Bereże po stronie Białorusi, a wsie: Łutki północne i południowe po stronie Polski;

dalej wzdłuż drogi na w. Bukczę (Buceza), pozostawiając drogę i w. Bukczę po stronie Białorusi, a w. Kormę (Korma) po stronie Polski;

dalej w ogólnym kierunku do kolei Saraj-Olewska, przecinając ją między st. Ostki i st. Snowidowicze (Snowidowiczy), pozostawiając po stronie Ukrainy wsie: Wojtkowice (Wojtkowiczy), Sobiczyn (Sobiczin), Michałówkę (Michajłowska) i Budki Snowidowicze (Budki Snow.), a po stronie Polski wsie: Radziwiłowicze (Radziwiłowiczy), Raczków (Raczkow), Białowiskę (Bielowitskaja), Białowię (Bielowia) i Snowidowicze (Snowidowiczy);

dalej w ogólnym kierunku do w. Myszakówki (Myszakowka), pozostawiając po stronie Ukrainy wsie: Majdan Hołyszewski (Majdan Hołyszewskij), Zaderewie (Zadierewje), Marjampol, Żolny, Klonowę (Klenowaja) i Rudnię Klonowską (Rudnia Klen.), a po stronie Polski wsie: Derć (Diert'), Okopy, Netrebę (Nietrewa), Woniacze, Perełysiankę (Pierelysianka), Nową Hutę (Now. Guta) i Myszakówkę (Myszakowka);

dalej do ujścia rzeki Korczyka (Korczik), pozostawiając w. Młynek (Młynok) po stronie Ukrainy;

dalej w górę rzeki Korczyka, pozostawiając m. Korzec (Koriec—N. Miasto) po stronie Polski;

dalej w kierunku ogólnym do w. Milatyna (Milatin), pozostawiając po stronie Ukrainy wsie: Poddubce (Poddubcy), Kilikijów (Kilikijew), Dołżki, Narajówkę (Parajewka), Ułaszanówkę (Ułapjanowka) i Marjanówkę (Marjanowka), a wsie: Bohdanówkę (Bogdanowka), Czernicę (Czernica), Kryłów (Krytow), Majków (Majkowo), Dołgę (Dolga), Friederland (Friderland), Porębę Kuraską (Kuraskij-porub) i Milatyn po stronie Polski;

dalej wzdłuż drogi z w. Milatyna do m. Ostroga (Ostrog), pozostawiając wsie: Moszczanówkę (Moszczanowka), Krzywina (Kriwin) i Sołowję po stronie Ukrainy, a wsie: Moszczanicę (Moszczanica), Bodówkę (Bodowka), Wilbowno, miasto Ostrog i drogę po stronie Polski;

dalej w górę rzeki Wilji (Wilja) do w. Chodaki, która zostaje po stronie Polski;

dalej rzeką Wilją aż do traktu, idącego na południe od m. Dołhinowa (Dołginow);

dalej na południe do w. Baturyna (Boturino), pozostawiając po stronie Białorusi cały trakt i wsie: Ragozin (Ragozin), Tokary (Tokari), Polosy i Hłuboczany (Hłuboczany), a po stronie Polski wsie: Owsianiki, Czarnorucze (Czernoruczje), Żurawę (Żurawa), Ruszczyce (Ruszycy), Zaciemień (Zatimje), Borki, Czerwiaki i Baturyn (Boturino);

dalej na m. Radoszkowicze (Radoszkowiczy), pozostawiając po stronie Białorusi wsie: Papysze (Papyszy), Sieliszcze, Podworany (Podworani), Trusowicze (Trusowiczy) północne, Doszki, Cyganowo, Dworzyszczce (Dworiszczce) i Cryrewicze (Czirewiczy), a po stronie Polski wsie: Łukawiec (Lunkowiec), Mordasy, Rubce (Rubcy), Ławcowicze (Ławcowiczy) północne i południowe, Budzki (Bucki), Klimonty, Wielkie Bakszty (B. Bakszty) i m. Radoszkowicze (Radoszkowiczy);

dalej po rzece Wiązówce (Wiazowka) do w. Lipienie (Lipieni), pozostawiając ostatnią po stronie Polski, stąd na południowy zachód, przecinając kolej i pozostawiając st. Radoszkowicze (Radoszkowiczy) po stronie Białorusi;

dalej na wschód od m. Rakowa (Rakow), pozostawiając po stronie Białorusi wsie: Wiekszyce (Wiekszczy), Dołżenie (Dołżeni), Mietkówkę (Mietkowa), W. Borozdynkę (B. Borozdynka) i Kozielszczyznę (Kozielszczizna), a po stronie Polski wsie: Szypowały (Szypowały), Macewicze (Macewiczy), Stary Raków (S. Rakow), Kuczuny i m. Raków (Rakow);

dalej do m. Wołmy (Wołma), pozostawiając po stronie Białorusi wsie: Wielkie Siolo (Wielikoje sielo), Malawkę (Malawka), Łukasze (Łukaszy) i Szczepki, a po stronie Polski wsie: Duszkowo (Duszkowa), Chimorydy (Chimaridy), Jankowce (Jankowcy) i m. Wołmę (Wołma);

dalej wzdłuż traktu od m. Wołmy do m. Rubietewicz (Rubietewiczy), pozostawiając ten trakt i miasteczko po stronie Polski;

dalej na południe do karczmy bezimiennej w punkcie przecięcia kolei żelaznej Baranowicz—Mińsk i traktu N. Swierzeń—Mińsk (według mapy 10 wiorstowej nad literą „M” w wyrazie Miezinowka, zaś według mapy 25 wiorstowej przy Kolosowie), pozostawiając karczmę po stronie Polski, przyczem po stronie Białorusi pozostają wsie: Papki, Żywica (Ziwica), Połoniewiczze (Połoniewiczzy) i Osinówka (Osinowka), zaś po stronie Polski wsie: Lichacze (Lichaczy) i Rożanka;

dalej do środka drogi między Nieswieżem (Nieswiż) a Cimkowiczami (Cimkowiczy) na zachód od Kukowicz (Kukowiczy), pozostawiając wsie: Swerynowo (Swerinowo), Kutiec, Luninę (Lunina), Jazwinę (Jazwina) północną, Bieliki, Jazwin (Jazwin), Rymasze (Rymaszy) i Kukowicze (wszystkie trzy) po stronie Białorusi, a po stronie Polski wsie: Kul, Buczne (Bucznoje), Dwianopol, Żurawy, Posieki, Juszewicze (Juszewiczy), Lisuny północne i południowe, Sułtanowszczyznę (Sułtanowszczizna) i Pleszewicze (Pleszewiczy);

dalej w połowie drogi między Kleckiem (Kleck) a Cimkowiczami (między wsiami Puzowo i Prochody), pozostawiając po stronie Białorusi wsie: Rajówkę (Rajuwka), Sawicze (Sawiczy), Żarakowce (Żarakowcy) i Puzowo, zaś po stronie Polski wsie: Marusin, Smolicze (Smoliczy) wschodnie, Lecieszyn (Lecieszin) i Prochody;

dalej w kierunku ogólnym do m. Białozórki (Bielozorka), pozostawiając po stronie Ukrainy wsie: Wielka Borowice (B. Borowica), Stepanówkę (Stiepanowka), Bajmaki północne i południowe, Liski, Siwki, Wołoski, m. Jampol, wsie: Didkowce (Diedkowcy), Wiazowiec (Wiazowiec) i Krzywczyki (Kriwcziki), a po stronie Polski wsie: Bołozówkę (Bołozewka), Sadki, Obory, Szkrobotówkę (Szkrobotowka), Pańkowce (Pańkowcy), Grzybowę (Gribowa), Łysohorokę (Łysogorka), Mołodźków (Mołod'kow) i m. Białozórkę (Bielozorka);

dalej do rzeki Zbrucza (Zbrucz), pozostawiając drogę i w. Szczasnówkę (Szczasnówka) po stronie Polski;

dalej wzdłuż rzeki Zbrucza do ujścia jej do rzeki Dniestru (Dniestr).

Granica powyższa jest opisana podług mapy wydania rosyjskiego (w skali 10 wiorst w calu angielskim), dołączonej do Traktatu niniejszego, i wyznaczona na niej czerwona barwą. W razie różnicy między tekstem i mapą będzie rozstrzygał tekst (Załącznik № 1 — mapa).

Sztuczna zmiana poziomu wody na granicznych rzekach i jeziorach, powodująca zmianę biegu na odcinkach, stanowiących linię graniczną, albo też zmianę średniego poziomu wody na terytorjum strony drugiej, nie jest dopuszczalna.

Na granicznych odcinkach rzek obu układającym się stronom służy prawo wolnej żeglugi i spławu.

Szczegółowe wyznaczenie i przeprowadzenie na miejscu powyższej granicy państwowej oraz ustawienie znaków granicznych należy do Mieszanej Komisji Granicznej, powołanej na podstawie artykułu I Umowy o przedwstępnych warunkach pokoju z dnia 12 października 1920 roku i zgodnie z Protokołem Dodatkowym w przedmiocie wykonania artykułu powyższego, podpisanym w Rydze dnia 24 lutego 1921 roku.

Przy ustalaniu granicy Mieszana Komisja Graniczna kieruje się następującymi zasadami:

- a) Przy określaniu granicy, przebiegającej wzdłuż rzeki, rozumie się przy rzekach żeglownych i spławnych nurt głównego koryta, a przy rzekach nieżeglownych i niespławnych — środkową linię największego ramienia.
- b) W wypadkach, gdy granica oznaczona została liniami bliżej nieokreślonymi i brak jest dokładnych wskazówek, należy przy wyznaczaniu jej w terenie brać pod uwagę lokalne potrzeby gospodarcze oraz przynależność etnograficzną. W wypadkach, gdy przynależność etnograficzna jest sporna, ustala się ją na wniosek Podkomisji Granicznych przez zbadanie opinii ludności. Grunty indywidualnych posiadaczy należy włączać do całości gospodarczych najbliższych wsi.
- c) W wypadkach, gdy granica określona jest przy pomocy wyrażenia „pozostawiając daną wieś po czyjejs stronie”, należy wieś tę pozostawić po danej stronie granicy wraz ze wszystkimi gruntami, jakie do niej należały do czasu objęcia danego terenu przez Polskę, unikając pozostawiania szachownic.
- d) W wypadkach, gdy granica oznaczona jest drogą, sama droga przyłączona zostaje do tej strony, po której znajdują się obie wsie, bezpośrednio przez nią łączone.

— 6 —

- e) W wypadkach, gdy granica określona jest przy pomocy wyrażenia „pozostawiając stację kolejową”, granica na miejscu przeprowadzona zostaje, zależnie od warunków topograficznych, od półtora do trzech kilometrów od wyjściowego semaforu (lub, o ile go nie ma, — od wyjściowej zwrótnicy), uwzględniając zachowanie całości jednostek gospodarczych, przylegających do linii kolejowej.

Każda z układających się stron zobowiązuje się wycofać, nie później niż w ciągu 14 dni po podpisaniu Traktatu niniejszego, wojska i administrację z tych miejscowości, które przy obecnym opisie granicy uznane zostały za przynależne stronie drugiej. W miejscowościach, leżących na samej linii granicznej, o ile w Traktacie niniejszym nie zaznaczono ich przynależności do tej lub innej strony, istniejące obecnie władze administracyjne i graniczne pozostają nadal aż do przeprowadzenia granicy na miejscu i określenia przynależności tych miejscowości przez Mieszaną Komisję Graniczną; poczem władze te winny być wycofane na swe terytorjum z zachowaniem zasad, podanych w § 9 Umowy o rozejmie z dnia 12 października 1920 roku.

Sprawę archiwów, związanych z terytorjum Polski, rozstrzyga artykuł XI Traktatu niniejszego.

Artykuł III.

Rosja i Ukraina zrzekają się wszelkich praw i pretensji do ziem, położonych na zachód od granicy, oznaczonej w artykule II Traktatu niniejszego. Ze swej strony Polska zrzeka się na rzecz Ukrainy i Białorusi wszelkich praw i pretensji do ziem, położonych na wschód od tej granicy.

Obie układające się strony zgadzają się, że o ile w skład ziem, położonych na zachód od oznaczonej w artykule II Traktatu niniejszego granicy, wchodzi terytorja sporne między Polską a Litwą, — sprawa przynależności tych terytorjów do jednego z tych dwóch państw należy wyłącznie do Polski i Litwy.

Artykuł IV.

Z poprzedniej przynależności części ziem Rzeczypospolitej Polskiej do byłego Imperjum Rosyjskiego nie wynikają dla Polski w stosunku do Rosji żadne zobowiązania i obciążenia, z wyjątkiem przewidzianych w Traktacie niniejszym.

Zarówno, z poprzedniej łącznej przynależności do byłego Imperjum Rosyjskiego nie wynikają żadne wzajemne zobowiązania i obciążenia, z wyjątkiem przewidzianych w Traktacie niniejszym, między Polską a Białorusią i Ukrainą.

Artykuł V.

Obie układające się strony zapewniają sobie nawzajem całkowite poszanowanie suwerenności państwowej i powstrzymanie się od jakiegokolwiek mieszania się do wewnętrznych spraw strony drugiej, w szczególności od agitacji, propagandy i wszelkiego rodzaju interwencji lub od ich popierania.

— 7 —

Obie układające się strony zobowiązują się nie tworzyć i nie popierać organizacji, mających na celu walkę zbrojną z drugą układającą się stroną, bądź czyniących zamach na jej całość terytorjalną, bądź przygotowujących obalenie jej ustroju państwowego lub społecznego drogą gwałtu, jak również organizacji, przypisujących sobie rolę rządu strony drugiej lub części jej terytorjum. Wobec tego strony zobowiązują się nie zezwalać na przebywanie na swem terytorjum takich organizacji, ich urzędowych przedstawicielstw i innych organów, wzbronić werbowania wojskowego oraz wwozu na swe terytorjum i przewozu przez swe terytorjum sil zbrojnych, broni, amunicji i wszelkiego rodzaju materiałów wojennych, przeznaczonych dla tych organizacji.

Artykuł VI.

1. Wszystkie osoby, które ukończyły lat 18 i w chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego znajdują się na obszarze Polski, a w dniu 1 sierpnia 1914 roku posiadały obywatelstwo byłego Imperjum Rosyjskiego i są zapisane, lub mają prawo być zapisane do ksiąg ludności stałej byłego Królestwa Polskiego, lub były zapisane do gminy miejskiej lub wiejskiej, albo do jednej z organizacji stanowych na ziemiach byłego Imperjum Rosyjskiego, jakie wchodzi w skład Polski, mają prawo zgłosić życzenie w przedmiocie opcji obywatelstwa rosyjskiego lub ukraińskiego. Od byłych obywateli byłego Imperjum Rosyjskiego innych kategorii, znajdujących się w chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego na terytorjum Polski, takie zgłoszenie nie jest wymagane.

2. Byli obywatele byłego Imperjum Rosyjskiego, którzy ukończyli lat 18, znajdują się w chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego na obszarze Rosji lub Ukrainy i są zapisani lub mają prawo być zapisani do ksiąg ludności stałej byłego Królestwa Polskiego, lub byli zapisani do gminy miejskiej lub wiejskiej, albo do jednej z organizacji stanowych na ziemiach byłego Imperjum Rosyjskiego, jakie wchodzi w skład Polski, będą uważani za obywateli polskich, jeśli w przewidzianym w artykule niniejszym trybie opcji wyrażą odpowiednie życzenie.

Również uważane będą za obywateli polskich osoby, które ukończyły lat 18 i znajdują się na obszarze Rosji lub Ukrainy, jeśli w przewidzianym w artykule niniejszym trybie opcji wyrażą odpowiednie życzenie i udowodnią, że pochodzą od uczestników walk o niepodległość Polski w okresie od 1830 do 1865 roku, lub że są potomkami osób, które — nie dalej niż w trzecim pokoleniu — stałe zamieszkiwały na terytorjum dawnej Rzeczypospolitej Polskiej, oraz udowodnią, że one same swą działalnością, używaniem języka polskiego jako mowy potocznej i wychowywaniem swego potomstwa zaznaczyły w sposób oczywisty przywiązanie swe do narodowości polskiej.

3. Przepisy o opcji stosują się również do osób, odpowiadających wymaganiom punktów 1 i 2 artykułu niniejszego, o ile osoby te znajdują się poza granicami Polski, względnie Rosji i Ukrainy, i nie są obywatelami państwa, w którym przebywają.

4. Wybór męża rozciąga się na żonę i dzieci do lat 18, o ile pomiędzy małżonkami nie nastąpi w tym przedmiocie porozumienie odmiennie. Jeśli małżonkowie nie mogą się porozumieć, żona ma prawo samodzielnego wyboru obywatelstwa; w tym wypadku wybór żony rozciąga się na dzieci przez nią wychowywane.

— 8 —

W razie śmierci obojga rodziców wybór odkłada się do dojścia dziecka do lat 18 i od tej daty liczą się wszystkie terminy ustalone w artykule niniejszym. Za innych niezdolnych do działań prawnych wyboru dokona zastępca prawny.

5. Oświadczenia o wyborze obywatelstwa winny być składane przed konsulem lub innym przedstawicielem urzędowym tego państwa, za którym dana osoba się oświadcza, w terminie rocznym od chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego; dla osób zamieszkujących na Kaukazie i w Rosji Azjatyckiej termin ten przedłuża się do 15 miesięcy. Oświadczenia te będą w tych samych terminach składane właściwym urzędem państwa, w którym osoba ta się znajduje.

Obie układające się strony zobowiązują się w ciągu jednego miesiąca od dnia podpisania Traktatu niniejszego wydać i ogłosić oraz podać sobie wzajemnie do wiadomości przepisy, określające władze, powołane do przyjmowania oświadczeń o wyborze obywatelstwa. Strony zobowiązują się również podawać sobie do wiadomości w terminach trzechmiesięcznych w drodze dyplomatycznej spisy osób, które złożyły oświadczenia o wyborze obywatelstwa, z wymienieniem oświadczeń uznanych za ważne i oświadczeń uznanych za nieważne.

6. Osoby, składające oświadczenie o wyborze obywatelstwa, nie nabywają przez to przynależności obranej.

Gdy osoba, która złożyła oświadczenie o wyborze obywatelstwa, odpowiada warunkom, wyszczególnionym w punktach 1 i 2 artykułu niniejszego, konsul lub inny przedstawiciel urzędowy państwa, na którego rzecz dokonywa się wybór, wydaje o tem decyzję i przesyła odnośne zaświadczenie wraz z dokumentami optanta do Ministerstwa (Komisarjatu Ludowego) Spraw Zagranicznych. W terminie jednomiesięcznym od dnia przestania zaświadczenia Ministerstwo (Komisarjat Ludowy) Spraw Zagranicznych bądź komunikuje wymienionemu przedstawicielowi sprzeciw co do jego decyzji, i wówczas sprawę rozstrzyga się w drodze dyplomatycznej, bądź też uznaje decyzję przedstawiciela i przesyła mu zaświadczenie o wyjściu optanta z poprzedniego obywatelstwa oraz wszystkie inne dokumenty optanta, oprócz dokumentu na prawo pobytu.

Nieotrzymanie w terminie jednomiesięcznym zawiadomienia Ministerstwa (Komisarjatu Ludowego) Spraw Zagranicznych uważa się za zgodę na decyzję przedstawiciela.

W razie jeżeli osoba optująca odpowiada wszystkim wymienionym w punktach 1 i 2 warunkom, państwo, na którego rzecz dokonywa się opcja, nie ma prawa odmówić przyjęcia do obywatelstwa osoby optującej, zaś państwo, w którym dana osoba przebywa, nie ma prawa odmówić zwolnienia z obywatelstwa.

Decyzje konsula lub innego urzędowego przedstawiciela państwa, na którego rzecz dokonywa się wybór, winny zapaść w terminie najwyżej dwumiesięcznym od chwili otrzymania zgłoszenia wyboru; termin ten dla osób, przebywających na Kaukazie i w Rosji Azjatyckiej, przedłuża się do trzech miesięcy.

Dokonanie wyboru wolne jest od stemplowych, paszportowych i wszelkich innych opłat, oraz od opłat za publikację.

7. Osoby, które ważne dokonały wyboru, będą mogły wyjechać bez przeszkód do państwa, na którego rzecz wybór został dokonany. Wszakże, rząd państwa, w którym osoby te przebywają, może zażądać, aby skorzystały one z przysługującego im prawa wyjazdu; wyjazd winien wówczas nastąpić w przeciągu 6 miesięcy od dnia zawiadomienia.

— 9 —

Optanci mają prawo zachować lub likwidować prawnie posiadane mienie ruchome i nieruchome; w razie wyjazdu mogą wywieźć je ze sobą według norm, ustalonych w Załączniku № 2 do Traktatu niniejszego. Mienie, przekraczające ustalone dla wywozu normy i pozostawione, będzie mogło być wywiezione później, z chwilą polepszenia warunków transportu. Wywóz mienia będzie wolny od wszelkich cel i opłat.

8. Do chwili ważnie dokonanej opcji optanci podlegają wszystkim prawom, obowiązującym w tym państwie, w którym przebywają; po jej dokonaniu uważani są za cudzoziemców.

9. Gdy osoba, która dokonała ważnie wyboru, znajduje się bądź pod śledztwem lub sądem, bądź też odbywa karę, będzie wówczas pod strażą wraz z aktami sprawy wysłana do państwa, na którego rzecz dokonała wyboru, jeśli państwo to wydana jej zażąda.

10. Osoby, które ważnie dokonały wyboru, uznane będą pod każdym względem za obywateli tego państwa, na którego rzecz dokonały wyboru, i wszelkie bez wyjątku prawa i przywileje, przyznane obywatelom tego państwa bądź Traktatem niniejszym, bądź umowami przyszłymi, będą przysługiwały w równej mierze optantom tak, jak gdyby już w chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego byli obywatelami państwa, na którego rzecz optują.

Artykuł VII.

1. Rosja i Ukraina zapewniają osobom narodowości polskiej, znajdującym się w Rosji, Ukrainie i Białorusi, na zasadzie równouprawnienia narodowości, wszystkie prawa, zabezpieczające swobodny rozwój kultury i języka oraz wykonywanie obrządków religijnych. Wzajemnie Polska zapewnia osobom narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej, znajdującym się w Polsce, wszystkie te prawa.

Osoby narodowości polskiej, znajdujące się w Rosji, Ukrainie i Białorusi, mają prawo, w ramach ustawodawstwa wewnętrznego, pielęgnować swój język ojczysty, organizować i popierać własne szkolnictwo, rozwijać swoją kulturę i tworzyć w tym celu stowarzyszenia i związki. Z tych samych praw, w ramach ustawodawstwa wewnętrznego, korzystają będą osoby narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej, znajdujące się w Polsce.

2. Obie układające się strony zobowiązują się nawzajem nie mieszać się bezpośrednio ani pośrednio do spraw ustroju i życia Kościoła oraz związków wyznaniowych, znajdujących się na terytorium strony drugiej.

3. Kościoły i stowarzyszenia religijne, do których należą osoby narodowości polskiej w Rosji, Ukrainie i Białorusi, mają prawo, w granicach prawodawstwa wewnętrznego, samodzielnie urządzać swoje wewnętrzne życie kościelne.

Wyżej wzmiankowane kościoły i stowarzyszenia religijne mają prawo, w granicach prawodawstwa wewnętrznego, użytkowania i nabywania majątku ruchomego i nieruchomego, koniecznego do wykonywania obrządków religijnych oraz utrzymywania duchowieństwa i instytucji kościelnych.

Na tych samych zasadach mają one prawo korzystania z kościołów i instytucji, koniecznych do wykonywania obrządków religijnych.

Z tych samych praw korzystają osoby narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej w Polsce.

— 10 —

Artykuł VIII.

Obie układające się strony zrzekają się wzajemnie zwrotu swych kosztów wojennych, t. j. wydatków państwowych na prowadzenie wojny między nimi, jak również odszkodowania za straty wojenne, t. j. za straty, które były wyrządzone im lub ich obywatelom na terenie operacji wojennych przez działania i zarządzenia wojenne w czasie wojny polsko—rosyjsko—ukraińskiej.

Artykuł IX.

1. Układ o repatriacji, zawarty między Polską a Rosją i Ukrainą w wykonaniu artykułu VII Umowy o przedwstępnych warunkach pokoju z dnia 12 października 1920 roku, podpisany w Rydze dnia 24 lutego 1921 roku, pozostaje w mocy.

2. Rozrachunek i wypłata rzeczywistych kosztów utrzymania jeńców wojennych winny następować w terminach trziesięściennych. Sposób obliczania i wysokość tych kosztów ustalają Komisje Mieszane, przewidziane we wspomnianym powyżej Układzie o repatriacji.

3. Obie układające się strony zobowiązują się szanować i odpowiednio utrzymywać groby jeńców wojennych, zmarłych w niewoli, a także groby żołnierzy, oficerów i innych wojskowych, poległych na polu bitew, a pochowanych na ich terytorjum. Strony zobowiązują się pozwalać w przyszłości na wznoszenie, po porozumieniu się z władzami lokalnymi, pomników na grobach, jak również zezwalać na ekshumację i przewóz zwłok do kraju ojczystego według taryfy ulgowej, z uwzględnieniem przepisów własnego ustawodawstwa oraz wymagań zdrowia publicznego.

Przepisy powyższe stosują się również do wszystkich grobów i zwłok zakładników, jeńców cywilnych, osób internowanych, wygnańców, uchodźców i emigrantów.

4. Obie układające się strony zobowiązują się wzajemnie dostarczać sobie aktów zejścia osób wyżej wymienionych oraz podawać sobie do wiadomości liczbę i miejsce grobów wszystkich osób zmarłych i pochowanych bez stwierdzenia ich tożsamości.

Artykuł X.

1. Każda z układających się stron zapewnia obywatelom strony drugiej zupełną amnestję za zbrodnie i przestępstwa polityczne.

Przez zbrodnie i przestępstwa polityczne rozumie się czyny, skierowane przeciwko ustrojowi lub bezpieczeństwu państwa, jakoteż wszelkie czyny, popełnione na korzyść strony drugiej.

2. Amnestja rozciąga się również na czyny, ścigane w drodze administracyjnej lub innej pozasądowej, oraz na wykroczenia przeciwko przepisom, obowiązującym jeńców wojennych i osoby internowane, oraz wogóle obywateli strony drugiej.

3. Zastosowanie amnestji w myśl punktów 1 i 2 artykułu niniejszego pociąga za sobą zobowiązanie nie wszczynania nowych dochodzeń, umorzenia postępowania wszczętego oraz nie wykonywania kar już wymierzonych.

4. Wstrzymanie wykonania kar może nie powodować wypuszczenia na wolność; w tym jednak wypadku osoby te winny być natychmiast wydane władzom ich państwa wraz ze wszystkimi aktami.

— 11 —

Jeśli jednak dana osoba oświadczy, iż nie życzy sobie powrotu do ojczyzny, lub władze ojczyzny nie zgodzą się na jej przyjęcie, osoba ta może być ponownie pozbawiona wolności.

5. Osoby, pociągnięte do odpowiedzialności, lub znajdujące się pod śledztwem albo pod sądem za przestępstwa prawa polskiego, a również odbywające karę za te przestępstwa, będą na żądanie państwa, którego są obywatelami, natychmiast wydane wraz ze wszystkimi aktami.

6. Przewidziana w artykule niniejszym amnestja rozciąga się na wszystkie powyżej wymienione czyny, popełnione do chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego.

Wykonanie wyroków śmierci za czyny wyżej wymienione wstrzymuje się z chwilą podpisania Traktatu niniejszego.

Artykuł XI.

1. Rosja i Ukraina zwracają Polsce następujące przedmioty, wywiezione do Rosji lub Ukrainy od 1 stycznia 1772 roku z terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej:

- a) wszelkie trofea wojenne (naprzykład chorągwie, sztandary, wszelkie znaki wojskowe, działa, broń, regalia pułkowe i t. p.), jak również trofea zabrane od roku 1792 Narodowi Polskiemu w jego walce o niepodległość przeciw carskiej Rosji. Nie podlegają zwrotowi trofea polsko — rosyjsko-ukraińskiej wojny 1918—1921 roku;
- b) biblioteki, księgozbiory, archeologiczne i archiwalne zbiory, dzieła sztuki, zabytki oraz wszelkiego rodzaju zbiory i przedmioty o wartości historycznej, narodowej, artystycznej, archeologicznej, naukowej lub wogóle kulturalnej.

Zbiory i przedmioty, omówione pod literami *a* i *b* punktu niniejszego, podlegają zwrotowi bez względu na to, wśród jakich okoliczności lub z jakich rozporządzeń ówczesnych władz były wywiezione i bez względu na to, do jakiej osoby prawnej lub fizycznej należały pierwotnie lub po wywozie.

2. Obowiązek zwrotu nie rozciąga się:

- a) na przedmioty, które wywiezione zostały z terytorjum, położonego na wschód od granic Polski, ustalonych przez Traktat niniejszy, o ile zostanie dowiedzione, że przedmioty te stanowią produkt kultury białoruskiej lub ukraińskiej i że dostały się w swoim czasie do Polski nie w drodze dobrowolnej transakcji lub spadkobrania;
- b) na przedmioty, które dostały się na terytorjum Rosji lub Ukrainy od prawowitego właściciela drogą dobrowolnej transakcji bądź spadkobrania albo też zostały wywiezione na terytorjum Rosji lub Ukrainy przez ich prawowitego właściciela.

3. Gdyby w Polsce znalazły się zbiory i przedmioty kategorii, omówionej pod literami *a* i *b* punktu 1 artykułu niniejszego, wywiezione z Rosji lub Ukrainy w tym samym okresie, ulegają one zwrotowi Rosji i Ukrainie na zasadach, wymienionych w punktach 1 i 2 artykułu niniejszego.

— 12 —

4. Rosja i Ukraina zwracają Polsce wywiezione z terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej poczynając od 1 stycznia 1772 roku i odnoszące się do terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej archiwa, registratury, archiwa, akta, dokumenty, rejestry, mapy, plany i rysunki, jak również płyty i klisze, tłoki pieczętno, pieczęcie i t. p. wszelkich urzędów, instytucji państwowych, samorządowych, społecznych i duchownych.

Te jednak z wyżej wymienionych przedmiotów, które aczkolwiek nie odnoszą się w całości do terytorjum obecnej Rzeczypospolitej Polskiej, lecz nie mogą być podzielone, będą zwrócone Polsce.

5. Rosja i Ukraina przekazują Polsce powstałe w okresie od 1 stycznia 1772 roku do 9 listopada 1918 roku podczas zarządu rosyjskiego ziemiami, które wchodziły w skład Rzeczypospolitej Polskiej, archiwa, registratury, archiwa, akta, dokumenty, rejestry, mapy, plany i rysunki instytucji ustawodawczych, centralnych, prowincjonalnych i lokalnych organów wszystkich ministerstw, urzędów oraz zarządów, jak również ciał samorządowych, instytucji społecznych i publicznych, o ile przedmioty powyższe odnoszą się do terytorjum obecnej Rzeczypospolitej Polskiej i znajdują się faktycznie na terytorjum Rosji lub Ukrainy.

Gdyby w Polsce znalazły się przedmioty, wymienione w tym punkcie, a odnoszące się do terytorjum, pozostających przy Rosji lub Ukrainie, Polska zobowiązuje się przekazać je Rosji i Ukrainie na tych samych zasadach.

6. Postanowienia punktu 5 artykułu niniejszego nie rozciągają się:

- a) na archiwa, registratury i t. d., dotyczące walki po roku 1876 byłych władz carskich z ruchami rewolucyjnymi w Polsce, a to do czasu zawarcia osobnej umowy pomiędzy obiema stronami o zwrocie ich Polsce;
- b) na przedmioty, stanowiące tajemnicę wojskową, a odnoszące się do okresu po roku 1870.

7. Obie układające się strony, zgadzając się, że usystematyzowane, naukowo opracowane i zamknięte kolekcje, stanowiące podstawę zbioru o wszechświatowym znaczeniu kulturalnym, nie powinny podlegać zburzeniu, stanowią, co następuje: jeżeli usunięcie jakiegokolwiek przedmiotu, podlegającego na zasadzie punktu 1 *b* artykułu niniejszego zwrotowi do Polski, mogłoby zburzyć całość takiej kolekcji — to przedmiot ten, wyjąwszy wypadek ścisłego jego związku z historją lub kulturą Polski, powinien pozostać na miejscu za zgodą obu stron Komisji Mieszanej, przewidzianej w punkcie 15 artykułu niniejszego, za ekwiwalent w przedmiocie równej wartości naukowej lub artystycznej.

8. Obie układające się strony oświadczają gotowość zawarcia umów specjalnych, dotyczących zwrotu, wykupu lub wymiany przedmiotów kategorii, wymienionych w punkcie 1 *b* artykułu niniejszego, w wypadkach, gdy przedmioty te przeszły na terytorjum strony drugiej w drodze dobrowolnej transakcji lub spadkobrania, o ile przedmioty te stanowią dorobek kulturalny strony zainteresowanej.

9. Rosja i Ukraina zobowiązują się reewakuować do Polski następujące przedmioty, ewakuowane do Rosji lub Ukrainy przymusowo lub dobrowolnie z terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej od 1 sierpnia n. st. 1914 roku, t. j. od początku wojny światowej, do 1 października n. st. 1915 roku, a należące do państwa lub jego instytucji, ciał samorządowych, do instytucji społecznych lub publicznych i wogóle wszelkich osób prawnych lub fizycznych:

— 13 —

- a) wszelkiego rodzaju archiwa, registratury, akta, dokumenty, rejestry, księgi rachunkowe i handlowe, pisma i korespondencje, instrumenty miernicze i pomiarowe, płyty i klisze, tłoki pieczętne, mapy, plany i rysunki z ich szkicami i pomiarami, z wyjątkiem przedmiotów, mających obecnie cechę tajemnicy wojskowej i należących do instytucji wojskowych;
- b) biblioteki, księgozbiory, archiwalne i artystyczne zbiory, ich inwentarze, katalogi i materiał bibliograficzny, dzieła sztuki, zabytki oraz wszelkie zbiory i przedmioty o charakterze historycznym, narodowym, naukowym, artystycznym lub wogóle kulturalnym, dzwony i wszelkie przedmioty kultu religijnego wszystkich wyznań;
- c) naukowe i szkolne laboratoria, gabinety i zbiory, naukowe i szkolne pomoce, instrumenty i przyrządy, a także wszelki takiż materiał pomocniczy i doświadczalny.

Podlegające reewakuacji wymienione w punkcie niniejszym pod literą c przedmioty mogą być zwrócone i nie w naturze, lecz w odpowiednim ekwiwalencie, ustalonym za zgodą obu stron Komisji Mieszanej, przewidzianej w punkcie 15 artykułu niniejszego. Wszakże przedmioty powstałe przed rokiem 1870, lub też ofiarowane przez Polaków, mogą być zwrócone nie w naturze, lecz w odpowiednim ekwiwalencie jedynie za zgodą obu stron wyżej wymienionej Komisji Mieszanej.

10. Obie układające się strony zobowiązują się wzajemnie reewakuować na tych samych zasadach zbiory i przedmioty, wymienione w punkcie 9 artykułu niniejszego, ewakuowane dobrowolnie lub przymusowo na terytorjum drugiej strony po dniu 1 października n. st. 1915 roku.

11. Przedmioty, wymienione w punktach 9 i 10 artykułu niniejszego, nie będące własnością państwa lub instytucji państwowych, winny być reewakuowane na żądanie rządów, oparte na deklaracjach właścicieli, w celu oddania właścicielom.

12. Przedmioty, wymienione w punktach 9 i 10 artykułu niniejszego, podlegają zwrotowi, o ile rzeczywiście znajdują się lub okazały się w posiadaniu rządowych lub społecznych instytucji państwa zwracającego.

Obowiązek udowodnienia, że przedmiot uległ zniszczeniu lub zaginął, ciąży na państwie zwracającym.

Jeżeli przedmioty, wymienione w punktach 9 i 10 artykułu niniejszego, znajdują się w posiadaniu osób trzecich, fizycznych lub prawnych, winny im być odebrane w celu reewakuacji.

Również winny być reewakuowane na żądanie właściciela przedmioty, wymienione w punktach 9 i 10 artykułu niniejszego, znajdujące się w jego posiadaniu.

13. Koszty, związane ze zwrotem i reewakuacją w obrębie własnego terytorjum do granicy państwowej, ponosi państwo zwracające.

Zwrot i reewakuacja winny być dokonane bez względu na zakazy lub ograniczenia wywozu i nie będą obciążone żadnymi poborami i opłatami.

14. Każda z układających się stron zobowiązuje się wydać stronie drugiej mienie kulturalne lub artystyczne, ofiarowane lub zapisane do 7 listopada n. st. 1917 roku przez obywateli lub instytucje strony drugiej swemu państwu lub jego instytucjom społecznym, naukowym i artystycznym, o ile te darowizny lub zapisy były dokonane z zachowaniem ustaw obowiązujących w danym państwie.

— 14 —

Obie układające się strony zastrzegają sobie prawo zawierania w przyszłości umów specjalnych w sprawie wydania wyżej wymienionych darowizn i zapisów, zdziałanych po 7 listopada 1917 roku.

15. Dla wprowadzenia w życie postanowień artykułu niniejszego utworzona zostanie, nie później jak w ciągu 6 tygodni od chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego, Specjalna Komisja Mieszana na zasadach równości, z siedzibą w Moskwie, składająca się z 3 przedstawicieli z każdej strony i niezbędnych ekspertów.

Komisja ta w działalności swojej kierować się powinna Instrukcją, stanowiącą załącznik № 3 do Traktatu niniejszego.

Artykuł XII.

Obie układające się strony uznają, że mienie państwowe wszelkiego rodzaju, znajdujące się na terytorjum jednego z układających się państw, albo podlegające reewakuacji do tego państwa na podstawie Traktatu niniejszego, stanowi jego niesporną własność. Za mienie państwowe uważa się wszelkiego rodzaju mienie oraz prawa majątkowe samego państwa, jakoteż wszelkich instytucji państwowych, mienie i prawa majątkowe, apanażowe, gabinetowe, pałacowe, wszelkiego rodzaju mienie i prawa majątkowe byłego cara rosyjskiego i członków byłego domu carskiego, wreszcie wszelkiego rodzaju mienie i prawa majątkowe nadane przez byłych carów rosyjskich.

Obie układające się strony zrzekają się wzajemnie wszelkiego rozrachunku z tytułu rozdziału majątku państwowego, o ile Traktat niniejszy odmiennie nie stanowi.

Na rzecz Rządu Polskiego przechodzą wszystkie prawa i roszczenia skarbu rosyjskiego, obciążające wszelkiego rodzaju mienie, znajdujące się w granicach Polski, oraz wszystkie roszczenia do osób fizycznych i prawnych, jeżeli prawa te i roszczenia podlegają wykonaniu na terytorjum Polski, i przytem tylko w wysokości nieumorzonych przez wzajemne roszczenia dłużników, oparte na punkcie 2 artykułu XVII Traktatu niniejszego i podlegające zarachowaniu.

Dokumenty i akty, stwierdzające wskazane w tym artykule prawa, przekazuje Rząd Rosyjski — o ile znajdują się one w faktycznym jego posiadaniu — Rządowi Polskiemu. W wypadku niemożności wykonania tego w terminie jednego roku od dnia ratyfikacji Traktatu niniejszego, dokumenty te i akty uznaje się za zaginione.

Artykuł XIII.

Z tytułu uznanego przez Umowę o przedwstępnych warunkach pokoju z 12 października 1920 roku aktywnego udziału ziem Rzeczypospolitej Polskiej w życiu gospodarczym byłego Imperjum Rosyjskiego — Rosja i Ukraina zobowiązują się wypłacić Polsce trzydzieści milionów rubli złotych w złotych monetach albo sztabach nie później, niż w ciągu jednego roku od chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego.

Artykuł XIV.

1. Reewakuacja majątku państwowego kolejowego z Rosji i Ukrainy do Polski będzie dokonana według zasad następujących:

- a) Tabor kolei szerokości ogólnoeuropejskiej ma być zwrócony Polsce w naturze w ilości i na warunkach, wskazanych w Załączniku № 4 do Traktatu niniejszego.

— 15 —

b) Tabor kolei szerokotorowych oraz tabor kolei szerokości ogólnoeuropejskiej, przerobiony w Rosji i Ukrainie do dnia podpisania Traktatu niniejszego na szerokotorowy, pozostaje w Rosji i Ukrainie w ilości i na warunkach, wskazanych w Załączniku № 4 do Traktatu niniejszego.

c) Inne, poza taborem, mienie kolejowe częściowo zwraca się Polsce w naturze, częściowo pozostaje w Rosji i Ukrainie w ilości i na warunkach, wskazanych w Załączniku № 4 do Traktatu niniejszego.

Wartość mienia kolejowego, wskazanego wyżej pod literami a, b, c — obie strony ustalają na sumę dwudziestu dziewięciu milionów rubli złotych.

2. Obie układające się strony zobowiązują się wzajemnie zwrócić sobie na ogólnych zasadach, przewidzianych w artykule XV Traktatu niniejszego, państwowe mienie rzeczne (statki, mechanizmy, urządzenia techniczne i nadbrzeżne oraz inne mienie transportu rzeczno-egipskiego), a także mienie rządów szosowych, o ile zarówno jedno jak i drugie mienie znajduje się lub okaże się w zawiadywaniu instytucji rządowych lub społecznych państwa zwracającego.

Wprowadzenie w życie postanowień punktu niniejszego oraz rozstrzygnięcie wszelkich związanych z tem spraw przekazuje się Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej, przewidzianej w artykule XV Traktatu niniejszego.

Artykuł XV.

1. Rosja i Ukraina zobowiązują się na żądanie Rządu Polskiego, oparte na deklaracjach właścicieli, reewakuować do Polski w celu oddania właścicielom mienie ciał samorządowych, rządów miejskich, instytucji, osób fizycznych i prawnych, ewakuowane dobrowolnie lub przymusowo z terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej do Rosji i Ukrainy od 1 sierpnia n. st. 1914 roku, t. j. od początku wojny światowej, do 1 października n. st. 1915 roku.

2. Obie układające się strony zobowiązują się wzajemnie reewakuować na żądanie rządu drugiej strony, oparte na deklaracjach właścicieli, mienie ciał samorządowych, instytucji, osób fizycznych i prawnych, ewakuowane dobrowolnie lub przymusowo na terytorjum strony drugiej po 1 października n. st. 1915 roku.

3. Mienie, wymienione w punktach 1 i 2 artykułu niniejszego, podlega reewakuacji, o ile rzeczywiście znajduje się lub okaże się w zawiadywaniu rządowych lub społecznych instytucji państwa zwracającego.

Obowiązek udowodnienia, że przedmiot uległ zniszczeniu lub zginął, ciąży na państwie zwracającym.

O ile wymienione w punktach 1 i 2 artykułu niniejszego mienie stanowi środki produkcji i znajdowało się uprzednio w zawiadywaniu instytucji rządowych albo społecznych państwa zwracającego, później zaś uległo zniszczeniu lub zginęło nie wskutek siły wyższej (vis maior), rząd państwa zwracającego obowiązany jest dać odpowiedni ekwiwalent za te przedmioty.

Jeżeli mienie wskazane w punktach 1 i 2 artykułu niniejszego znajduje się w posiadaniu osób fizycznych, fizycznych i prawnych, winno być im odebrane w celu reewakuacji.

— 16 —

Również winno być reewakuowane na żądanie właścicieli mienie, wskazane w punktach 1 i 2 artykułu niniejszego, znajdujące się w ich posiadaniu.

4. Mienie podlegające reewakuacji na zasadzie punktów 1, 2 i 3 artykułu niniejszego może być, za zgodą stron, zwrócone i nie w naturze, a w odpowiednim ekwiwalencie.

5. Z tytułów, związanych z ewakuowaniem mieniem, winien być dokonany w ciągu 18 miesięcy od dnia ratyfikacji Traktatu niniejszego całkowity wzajemny rozrachunek między właścicielami reewakuowanego mienia a rządem państwa zwracającego.

W szczególności rozrachunek ten będzie obejmował z jednej strony wydane na ewakuację subsydia, pożyczki i otwarte kredyty, z wyjątkiem zabezpieczonych papierami wartościowymi, z drugiej zaś strony — wydatki związane z ewakuacją oraz należności za surowce, półfabrykaty, towary i kapitały, zabrane przez państwo zwracające; do rozrachunku tego również włączone będzie wynagrodzenie za częściowe lub całkowite zużycie w procesie produkcji mienia, podlegającego reewakuacji.

Rządy układających się stron gwarantują zapłatę z tytułu wyżej wymienionego rozrachunku.

Rozrachunek ten nie może wstrzymywać reewakuacji.

6. Koszta reewakuacji w obrębie własnego terytorjum do granicy państwowej ponosi państwo zwracające.

Reewakuacja mienia winna być dokonana bez względu na zakazy lub ograniczenia wywozu i nie będzie obciążona żadnymi poborami i opłatami.

7. W celu wprowadzenia w życie postanowień artykułu niniejszego utworzona zostanie nie później, niż w ciągu 6 tygodni od chwili ratyfikacji Traktatu niniejszego, Mieszana Komisja Reewakuacyjna na zasadach równości, składająca się z 5 przedstawicieli i niezbędnych ekspertów z każdej strony — z siedzibą w Moskwie.

Obowiązkiem Komisji tej będzie, w szczególności, ustalanie ekwiwalentu w wypadkach, przewidzianych w punktach 3 i 4 artykułu niniejszego, ustalanie zasad rozrachunku właścicieli z rządem strony przeciwnej i nadzór nad jego prawidłowością, wyjaśnianie w razie wątpliwości kwestji przynależności państwowej osób fizycznych i prawnych, oraz, w razie potrzeby, współdziałanie z właściwymi organami rządowymi w odszukiwaniu mienia podlegającego reewakuacji.

Jako dowód dokonanej ewakuacji dopuszcza się nie tylko nakazy ewakuacyjne, lecz wszelkie inne dokumenty i dowód ze świadków.

Obie układające się strony zobowiązują się współdziałać w pełni i wszechstronnie z powyżej wskazaną Komisją Mieszaną przy spełnianiu przez nią jej obowiązków.

Nie podlega reewakuacji mienie, należące do osób fizycznych i prawnych państwa zwracającego.

Za rosyjskie, ukraińskie i białoruskie akcyjne lub inne spółki uważa się takie, w których większość akcji lub udziałów, przedstawionych na ostatnim przed ewakuacją z Polski do Rosji i Ukrainy walnem zgromadzeniu akcjonariuszów lub udziałowców, należała do obywateli rosyjskich, ukraińskich i białoruskich.

Za polskie akcyjne i inne spółki uważa się takie, w których większość akcji lub udziałów, przedstawionych na ostatnim przed ewakuacją z Rosji i Ukrainy do Polski walnem zgromadzeniu akcjonariuszów lub udziałowców, należała do obywateli polskich.

— 17 —

Przynależność państwowa akcjonariuszów lub udziałowców do jednej ze stron określa się na podstawie Traktatu niniejszego.

Polska bierze na siebie odpowiedzialność za wszelkie pretensje państw trzecich do Rosji i Ukrainy, jakie mogłyby być do nich zgłoszone z powodu reewakuacji do Polski mienia, należącego do obywateli lub osób prawnych tych państw, przyczem Rosja i Ukraina zachowują sobie prawo regresu do Polski z tego tytułu.

8. Wszystkie żądania reewakuacji mienia winny być zgłoszone do Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej w terminie jednorocznym od dnia ratyfikacji Traktatu niniejszego; po upływie tego terminu żadne żądania przez państwo zwracające przymowane nie będą.

Decyzja Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej zapasć winna w ciągu trzech miesięcy od dnia otrzymania przez nią żądania; reewakuacja mienia winna być dokonana w przeciągu pół roku od chwili decyzji Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej; upływ dwóch ostatnich terminów nie zwalnia państwa zwracającego od obowiązku reewakuacji mienia, które było zażądane w terminie właściwym.

Artykuł XVI.

1. Rosja i Ukraina zobowiązują się dokonać z Polską rozrachunku z tytułu legowanych lub darowanych polskim osobom prawnym i fizycznym funduszy i kapitałów, które na mocy postanowień obowiązujących znajdowały się w depozycie, lub na rachunkach w kasach państwowych lub w instytucjach kredytowych byłego Imperjum Rosyjskiego.

2. Rosja i Ukraina zobowiązują się dokonać rozrachunku z Polską z tytułu kapitałów polskich instytucji publicznych, które na mocy postanowień obowiązujących znajdowały się w depozycie lub na rachunkach w kasach państwowych lub w instytucjach kredytowych byłego Imperjum Rosyjskiego.

3. Rosja i Ukraina zobowiązują się dokonać rozrachunku z Polską z tytułu mienia i kapitałów polskiego pochodzenia, które zostały przejęte w zawiadywanie Rządu rosyjskiego i zostały zlikwidowane, bądź złane z sumami skarbowymi, a należały do instytucji i towarzystw społecznych, kulturalnych, religijnych i dobroczynnych, oraz mienia i kapitałów, które były przeznaczone na utrzymanie kościołów i duchowieństwa.

4. Rosja i Ukraina zobowiązują się dokonać z Polską rozrachunku z tytułu specjalnych kapitałów i funduszy, jak również z tytułu kapitałów ogólnopństwowych, przeznaczonych na cele opieki społecznej, które znajdowały się w zawiadywaniu poszczególnych zarządów, a były związane według pochodzenia i przeznaczenia częściowo lub całkowicie z terytorjum lub obywatelami Rzeczypospolitej Polskiej.

5. Jako termin ustalenia salda rozrachunków, przewidzianych w punktach 1, 2, 3 i 4 artykułu niniejszego, obie układające się strony zgodziły się uznać dzień 1 stycznia st. st. 1916 roku.

6. W miarę dokonywania rozrachunku z tytułu kapitałów, mających rachunki ze skarbem państwa, winna być przeprowadzona uprzednia likwidacja tych rachunków; sumy asygnowane ze skarbu na zasilenie kapitałów nie będą uważane za dług kapitałów względem skarbu.

Rosja i Ukraina zobowiązują się w miarę zakończenia rozrachunków, przewidzianych w punktach 1, 2, 3 i 4 artykułu niniejszego, przekazywać Polsce odpowiednie mienie, kapitały i saldo sum w gotowiznie.

— 18 —

7. Przy dokonywaniu rozrachunku z tytułu kapitałów i funduszy, które znajdowały się w depozycie u skarbu, lub jako wkłady w państwowych lub prywatnych instytucjach kredytowych byłego Imperjum Rosyjskiego, Rosja i Ukraina zobowiązują się uwzględnić na korzyść Polski utratę części siły nabywczej rosyjskiej papierowej jednostki pieniężnej w czasie od 1 października 1915 roku do dnia zakończenia rozrachunku.

Przy dokonywaniu natomiast rozrachunku z tytułu kapitałów specjalnych i funduszy, które znajdowały się w zawiadywaniu oddzielnych urzędów i złanych z sumami skarbu byłego Imperjum Rosyjskiego, nie uwzględnia się zmiany wartości jednostki pieniężnej.

8. Przy dokonywaniu ostatecznego rozrachunku z tytułu kapitałów specjalnych, funduszy i mienia będzie zwrócone Polsce mienie ruchome, o ile okaże się ono w zawiadywaniu Rządów Rosji i Ukrainy. W tych wypadkach, gdy okaże się, że mienie to zostało przez nie zlikwidowane, będzie ono zwrócone w odpowiednim ekwiwalencie; to ostatnie postanowienie nie stosuje się do rosyjskich papierów wartościowych.

9. Powyższe rozrachunki będą dokonane przez Mieszaną Komisję Rozrachunkową, przewidzianą w artykule XVIII Traktatu niniejszego.

Artykuł XVII.

1. Rosja i Ukraina zobowiązują się dokonać rozrachunku z Polską z tytułu wkładów, depozytów i kaucyj polskich osób prawnych i fizycznych w rosyjskich i ukraińskich państwowych, znacjonalizowanych lub zlikwidowanych instytucjach kredytowych, jak również w państwowych instytucjach i kasach.

Przy uiszczaniu należności, wynikających z tego punktu, Rosja i Ukraina przyznają polskim osobom prawnym i fizycznym wszystkie te prawa, które były we właściwym czasie przyznane rosyjskim i ukraińskim osobom prawnym i fizycznym.

W stosunku zaś do osób fizycznych przy dokonywaniu wyżej wspomnianego rozrachunku Rosja i Ukraina będą uwzględniały na ich korzyść utratę części siły nabywczej rosyjskiej jednostki pieniężnej od 1 października 1915 roku do dnia zakończenia rozrachunku.

2. Rozstrzygnięcie spraw o uregulowaniu stosunków prywatno-prawnych między osobami fizycznymi i prawnymi układających się państw, a także rozstrzygnięcie spraw o uregulowaniu opartych na tytułach prawnych roszczeń osób fizycznych i prawnych do rządu i instytucji państwowych strony przeciwnej i odwrotnie — o ile sprawy te nie są rozstrzygnięte przez Traktat niniejszy — oddaje się Mieszanej Komisji Rozrachunkowej, przewidzianej w artykule XVIII Traktatu niniejszego.

Punkt niniejszy dotyczy stosunków prawnych, które powstały do dnia podpisania Traktatu niniejszego.

Artykuł XVIII.

1. W celu dokonania rozrachunków, przewidzianych w artykułach XIV, XV, XVI i XVII Traktatu niniejszego, i ustalenia zasad tych rozrachunków w wypadkach nieprzewidzianych Traktatem niniejszym, a także w celu ustalenia wysokości, sposobów i terminów płatności z tytułu pomienionych rozrachunków tworzy się w ciągu 6 tygodni od dnia ratyfikacji Traktatu niniejszego Mieszana Komisja Rozrachunkowa, składająca się z 5 przedstawicieli z każdej strony i niezbędnej liczby ekspertów — z siedzibą w Warszawie.

— 19 —

2. Za datę, na którą winny być przeprowadzone wszystkie rozrachunki, przyjmuje się 1 października n. st. 1915 roku, o ile Traktat niniejszy odmiennie nie stanowi.

3. Wszystkie rozrachunki za wartości rzeczowe ustala się w rosyjskich rublach złotych; w pozostałych wypadkach rozrachunki będą dokonane według zasad, przewidzianych w artykułach XVI i XVII Traktatu niniejszego.

Artykuł XIX.

Rosja i Ukraina zwalniają Polskę od odpowiedzialności za długi i wszelkiego rodzaju inne zobowiązania byłego Imperjum Rosyjskiego, w tej liczbie za zobowiązania, powstałe z emisji pieniędzy papierowych, znaków kasowych, z obligacji, seryj i świadectw Skarbu Rosyjskiego, z długów zewnętrznych i wewnętrznych byłego Imperjum Rosyjskiego, z gwarancji, udzielonych wszelkim instytucjom i przedsiębiorstwom, oraz z długów gwarancyjnych tychże i t. p., z wyjątkiem gwarancji, udzielonych instytucjom i przedsiębiorstwom na terytorjum Polski.

Artykuł XX.

Rosja i Ukraina zobowiązują się przyznawać, zgodnie z zasadą największego uprzywilejowania, automatycznie, bez umowy specjalnej Polsce, jej obywatelom i osobom prawnym wszystkie te prawa, przywileje i ulgi, które bezpośrednio lub pośrednio były lub będą udzielone przez nie jakiemukolwiek trzeciemu państwu, jego obywatelom i osobom prawnym w dziedzinie restytucji mienia i odszkodowania za straty okresu rewolucji i wojny domowej w Rosji i Ukrainie.

W wypadkach, przewidzianych w ustępie pierwszym artykułu niniejszego, Rosja i Ukraina uznawać będą moc obowiązującą nie tylko dokumentów oryginalnych, stwierdzających prawa majątkowe polskich osób fizycznych i prawnych, ale i tych dokumentów, które wydawane będą przez Komisję Mieszane, przewidziane w artykułach XV i XVIII Traktatu niniejszego.

Artykuł XXI.

Obie układające się strony zobowiązują się, nie później niż w 6 tygodni od dnia ratyfikacji Traktatu niniejszego, przystąpić do rokowań w sprawie umowy handlowej i umowy o kompensacyjnej wymianie towarów; również przystąpić możliwie najprędzej do rokowań o zawarcie konwencji konsularnej, pocztowo-telegraficznej, kolejowej, sanitarnej i weterynaryjnej, a także konwencji co do poprawy warunków żeglugi na drogach wodnych Dniepr-Wisła i Dniepr-Dźwina.

Artykuł XXII.

1. Do czasu zawarcia umowy handlowej i konwencji kolejowej obie układające się strony zobowiązują się dopuszczać tranzyt towarów na poniższych warunkach.

Zasady artykułu niniejszego powinny być podstawą przyszłej umowy handlowej w części dotyczącej tranzytu.

— 20 —

2. Układające się strony przyznają sobie wzajemnie wolny tranzyt towarowy wszystkimi drogami żelaznymi i wodnymi dla tranzytu otwartemi.

Przewóz towarów tranzytujących odbywać się będzie z zachowaniem przepisów, ustanowionych w każdym z układających się państw dla ruchu zarówno na drogach żelaznych jak i wodnych, z uwzględnieniem zdolności przewozowej dróg i potrzeb ruchu wewnętrznego.

3. Przez wolny tranzyt towarowy obie układające się strony rozumieją, że towary przewożone z Rosji lub Ukrainy oraz do Rosji lub Ukrainy przez Polskę, jak również z Polski lub do Polski przez Rosję lub Ukrainę nie będą obciążane żadnymi cłami tranzytowymi ani żadnymi innemi z tytułu tranzytu poborami, niezależnie od tego, czy towary te idą przez terytorjum jednej z układających się stron wprost, czy też po drodze są wyladowywane, czasowo przechowywane w składach, znowu załadowywane dla dalszej wysyłki — pod warunkiem dokonywania tych operacji w składach, znajdujących się pod dozorem władz celnych kraju, przez który towary idą tranzytem.

Polska zastrzega sobie swobodę w normowaniu warunków tranzytu dla towarów pochodzenia niemieckiego i austriackiego, wwożonych z Niemiec lub Austrii przez Polskę do Rosji lub Ukrainy.

4. Zakazane są do tranzytu przedmioty uzbrojenia, ekwipunku wojskowego i artykuły wojskowe.

Ograniczenie to nie rozciąga się na przedmioty, aczkolwiek będące artykułami wojskowymi, lecz nie przeznaczone dla celów wojskowych. Dla przewozu takich przedmiotów wymagane jest oświadczenie odnośnego rządu, że nie będą one użyte jako materiał wojskowy.

Wyłączenia są dopuszczalne również w stosunku do towarów, co do których, dla względów ochrony zdrowia publicznego, walki z epizootją i z zarazą roślin, mogą być stosowane wyjątkowe środki prohibicyjne.

5. Towary trzeciego państwa, przewożone tranzytem przez terytorjum jednej z układających się stron, przy wwozie ich na terytorjum strony drugiej nie będą obciążane ani innemi, ani wyższymi poborami od tych, któreby należało pobierać od takich samych towarów, przychodzących wprost z kraju ich pochodzenia.

6. Frachty, taryfy oraz inne opłaty za przewóz towarów tranzytujących nie mogą być wyższe od tych, które są pobierane za przewóz takich samych towarów w komunikacji miejscowej na tym samym szlaku i w tym samym kierunku.

Dopóki frachty, taryfy oraz inne opłaty nie będą pobierane za przewóz miejscowych towarów w Rosji i Ukrainie, opłata za przewóz towarów, idących z Polski i do Polski tranzytem przez Rosję i Ukrainę, nie może być wyższa od opłaty, ustanowionej za przewóz towarów tranzytujących najbardziej uprzywilejowanego kraju.

7. Wobec konieczności należytego urządzenia stacyj nadgranicznych w punktach stycznych dróg żelaznych obu układających się stron, wyznacza się czasowo dla ruchu tranzytowego z Rosji i Ukrainy przez Polskę oraz odwrotnie, z Polski przez Rosję i Ukrainę, stacje zdawcze na odcinkach Baranowicze—Mińsk i Równe—Szepietówka, a mianowicie na terytorjum Białorusi i Ukrainy, dla przjmowania towarów, idących z zachodu, st. Mińsk (do czasu przygotowania st. Niegoroleje) i st. Szepietówka (do czasu przygotowania st. Krywin), a na terytorjum Polski dla przyjmowania towarów, idących ze wschodu, st. Stolbce i st. Zdołbumowo.

— 21 —

Tryb i warunki ruchu tranzytowego będą ustalone w konwencji kolejowej, która zawarta być winna przez obie układające się strony po ratyfikacji Traktatu niniejszego.

Zarazem układające się strony przedsięwzją należyte środki w celu jaknajrychlejszego, w miarę możliwości, przystosowania do ruchu tranzytowego także i innych kierunków z tem, że punkty styczności dróg żelaznych będą ustalone przez osobne porozumienia.

Punktami zdawczemi na granicach obu stron z innymi państwami dla ruchu tranzytowego będą wszystkie stacje nadgraniczne, które są lub będą otwarte dla komunikacji międzynarodowej.

Dla przeladunku towarów tranzytowych, przybywających wodą lub idących na wodę, otwiera się punkt przeladunkowy w Pińsku lub na mijance Prypeć, przyczem w punkcie tym winien być przeprowadzony tor kolejowy do przystani celem podstawiania wagonów dla przeladunku.

Artykuł XXIII.

Rosja i Ukraina oświadczają, że wszelkie zobowiązania, przyjęte przez nie wobec Polski, jak również prawa, przez nie nabyte Traktatem niniejszym, stosują się do wszystkich terytoriów, położonych na wschód od granicy państwowej, określonej w artykule II Traktatu niniejszego, które to terytoria wchodziły w skład byłego Imperjum Rosyjskiego i przy zawieraniu Traktatu niniejszego są reprezentowane przez Rosję i Ukrainę.

W szczególności wszystkie wyżej wymienione prawa i zobowiązania rozciągają się na Białoruś, względnie jej obywateli.

Artykuł XXIV.

Stosunki dyplomatyczne pomiędzy układającymi się stronami zostaną nawiązane natychmiast po ratyfikacji Traktatu niniejszego.

Artykuł XXV.

Traktat niniejszy sporządzony zostaje w języku polskim, rosyjskim i ukraińskim w trzech oryginałach. Przy interpretacji Traktatu wszystkie trzy teksty będą uważane za autentyczne.

Artykuł XXVI.

Traktat niniejszy podlega ratyfikacji i staje się prawomocnym z chwilą wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, o ile on lub jego załączniki nie zawierają postanowień odmiennych.

Ratyfikacja Traktatu niniejszego nastąpi w terminie trzydziestu dni od dnia jego podpisania.

— 22 —

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpi w Mińsku w terminie czterdziestu pięciu dni od dnia podpisania Traktatu niniejszego.

Wszędzie, gdzie w Traktacie niniejszym lub w jego załącznikach wymieniana się jako termin chwilę ratyfikacji Traktatu Pokojowego, rozumie się przez to chwilę wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

Na dowód czego pełnomocnicy obu układających się stron własnoręcznie podpisali Traktat niniejszy i opatrzili go swemi pieczęciami.

Sporządzono i podpisano w Rydze dnia osiemnastego marca tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku.

(L. S.) (—) *Jan Dąbski.*

(L. S.) (—) *Stanisław Kauzik.*

(L. S.) (—) *Edward Lechowicz.*

(L. S.) (—) *Henryk Strasburger.*

(L. S.) (—) *Leon Wasilewski.*

(L. S.) (—) *A. Іоффе.*

(L. S.) (—) *Ганенкуй.*

(L. S.) (—) *В. Коуринг.*

(L. S.) (—) *Ю. Козобинскій.*

(L. S.) (—) *Оболенскій.*

Załącznik № 2
do Traktatu Pokojowego.

W rozwinięciu punktu 7 artykułu VI Traktatu Pokojowego obie ukladające się strony ustaliły następujące przepisy o wywozie mienia optantów:

Ogólna waga bagażu, oprócz bagażu ręcznego, nie powinna przekraczać 10 pudów na osobę.

Z pomiędzy przedmiotów, których wywóz jest wzbroniony, wolno wywozić:

1. Pieniądze papierowe dowolnej emisji, nie więcej 100.000 rubli z Rosji i Ukrainy i nie więcej 200.000 marek polskich z Polski na osobę optującą. Wywóz kwot, przekraczających tę normę, jest możliwy jedynie za specjalnym pozwoleniem.

2. Przedmioty ze złota i platyny wagi nie ponad 25 złotych każdy, oraz wyroby ze złota i platyny, nie przekraczające ogólnej wagi 25 złotych, i wyroby ze srebra wagi nie przekraczającej 5 funtów na osobę.

Złote i srebrne zegarki z łańcuszkami i obrączki ślubne, srebrne papierośnice i srebrne damskie woreczki, po jednej sztuce na osobę dorosłą, przyczem wagi tych przedmiotów nie wlicza się do normy, ustalonej punktem niniejszym.

3. Biżuterję z kamieni drogocennych (z djamentów, brylantów, szafirów, szmaragdów i rubinów), których ogólna waga nie przekracza jednego karata. To samo stosuje się do pereł.

4. Przedmioty niezbędne do wykonywania zawodu: robotników, rzemieślników, rolników, medyków, artystów, uczonych i t. p., ponad przepisana normę wagi, po każdorazowym specjalnym zgłoszeniu.

Jedną maszynę do szycia na rodzinę.

5. Ciężkie meble w stanie nierozzebrany, pojazdy, wozy i sanie, inwentarz żywy, maszyny, części składowe maszyn, narzędzia, przyrządy fizyczne, ciężkie instrumenty chirurgiczne i muzyczne — w tym wypadku, gdy osoba, wykonywująca prawo wyboru, powraca drogą kołową. Przedmioty te nie mogą być tymczasem przewożone kolejami i statkami, wyjąwszy wypadki, przewidziane w punkcie 4 Załącznika niniejszego.

6. Oddzielne przedmioty, posiadające wartość artystyczną lub antyki, które nie są zbiorem i stanowią pamiątkę rodzinną.

7. Produkty żywnościowe w ilości nie wyższej ponad 20 funtów na osobę, w tem maki lub pieczywa nie więcej niż 8 funtów, produktów mięsnych 5 funtów, produktów mlecznych 3 funty i 4 funty innych zapasów żywnościowych, w tej liczbie nie więcej niż 1 funt cukru i $\frac{1}{2}$ funta herbaty.

8. Wyroby tytoniowe, nie więcej niż 500 sztuk papierosów lub $\frac{1}{2}$ funta tytoniu na osobę powyżej lat 18.

9. Mydło, nie więcej niż 1 kawałek mydła toaletowego na osobę i 1 funt zwyczajnego na rodzinę.

10. Druki, akty, dokumenty, fotografie i wszelkiego rodzaju papiery, zaopatrzone znakiem o przejrzeniu ich przez właściwe urzędy.
11. Manufakturę, wyroby kuśnierskie, skórzane, galanteryjne i inne przedmioty, przeznaczone do użytku osobistego, a nie dla handlu.
12. Waluty zagraniczne za specjalnym pozwoleniem.
13. Papiery procentowe, dywidendowe i obligacyjne rosyjskie, w tej liczbie emitowane przez spółki akcyjne i inne, które działały na terytorjum Rosji i Ukrainy, tylko za specjalnym pozwoleniem; również za specjalnym pozwoleniem mogą być wywożone weksle, kwity transportowe i warranty.
14. Galerje, zbiory i kolekcje, posiadające wartość artystyczną, za specjalnym pozwoleniem.

Załącznik № 3
do Traktatu Pokojowego.

**Instrukcja wykonawcza
do artykułu XI Traktatu Pokojowego.**

1. Przewidziana w punkcie 15 artykułu XI Traktatu Pokojowego Specjalna Komisja Mieszana może utworzyć dla prac w Polsce przedstawicielstwo swoje w Warszawie.

2. Wszystkie żądania o przekazanie archiwów i mienia kulturalnego winny być zgłoszone do Komisji w ciągu jednego roku od dnia utworzenia tej Komisji.

Przekazanie archiwów i mienia kulturalnego winno być zakończone w ciągu dwu lat od utworzenia Komisji. Decyzja Komisji rapasć winna w ciągu 6 miesięcy od chwili otrzymania przez nią żądania, a od chwili decyzji Komisji przekazanie poszczególnych zbiorów i przedmiotów winno być dokonane w ciągu 6 miesięcy; upływ dwu ostatnich terminów nie zwalnia państwa zwracającego od obowiązku wydania przedmiotów, które były żądane w terminie właściwym.

W razie, gdyby w przyszłości znalazły się przedmioty, nieujawnione w swoim czasie z powodu nieściśłości wykonania przez urzędy zwracające decyzji Komisji, państwu odbierającemu przysługuje prawo otrzymania tych przedmiotów niezależnie od upływu ustalonych terminów.

3. W celu faktycznego przekazania stronie odbierającej należnych jej przedmiotów Komisja przez odpowiednie instytucje rządowe ustala miejsce rzeczywistego przechowywania tych przedmiotów, ich ilość i stan podług wszelkich posiadanych dokumentów, jako to: aktów odbiorczych, katalogów, inwentarzy, spisów, repertoriów, wykazów, dzienników kancelaryjnych i t. p. W razie potrzeby Komisja może delegować do poszczególnych instytucji swoich pełnomocników, którzy łącznie z przedstawicielem danej instytucji na podstawie wyżej wspomnianych dokumentów ustalają obecność i miejsce przechowania tych przedmiotów.

Do chwili faktycznego przekazania przedmioty, podlegające oddaniu, będą zachowane w całości w miejscach ich obecnego przechowywania i bez jawnie niezbędnej potrzeby nie mogą być z nich przenoszone na inne miejsca. O każdym poszczególnym wypadku przeniesienia, spowodowanego taką koniecznością, strona interesowana ma być niezwłocznie zawiadamiana.

4. Przekazanie archiwów, wymienionych w punkcie 5 artykułu XI Traktatu Pokojowego, nastąpi według zasad następujących:

Archiwa, akta i dokumenty urzędów centralnych, ustanowionych w Rosji dla byłego Królestwa Polskiego, przekazane będą w całości Polsce wraz z dotyczącymi ich indeksami, spisami, repertorjami i t. p.

Z pośród aktów i dokumentów innych urzędów, bądź to centralnych, bądź to prowincjonalnych, czy lokalnych, będą wydane Polsce te, które dotyczą byłych okręgów administracyjnych, wchodzących w skład Państwa Polskiego lub tych części ich, które przypadają Polsce na mocy Traktatu Pokojowego. Wyjątek ustala się dla aktów i dokumentów, przechowywanych w państ-

wowych centralnych archiwach, mających znaczenie historycznych zbiorów; z tych archiwów, na żądanie strony zainteresowanej, będą wydane odpowiednie kopje uwierzytelnione dokumentów, wykonane na koszt strony przekazującej.

W wypadkach podziału na mocy Traktatu Pokojowego byłych jednostek administracyjnych, stanowych, sądowych czy kościelnych będzie zachowana następująca zasada podziału ich archiwów: archiwa pozostają w byłem swoim centrum; akta, dotyczące się mniejszych jednostek, mają być wyodrębnione i przekazane właściwej stronie, na przykład przy podziale czy to gubernji, czy też mniejszej jednostki administracyjnej, archiwum gubernjalne, czy odpowiednie archiwum tej mniejszej jednostki, pozostaje na miejscu, a z nich wydzielają się te akta, które tyczą się każdej następnej mniejszej jednostki, a więc powiatów, gmin i innych jednostek, i przekazują się stronie, w której granice wchodzi odnośna jednostka administracyjna.

Najniższe jednostki aktowe i archiwalne, technicznie niepodzielne, a więc poszczególne tomy, zeszyty i fascykuly nie mogą być w celu podziału rozcinane, prute lub wogóle dzielone. Takie niepodzielne części przekazuje się tej stronie, do której one odnoszą się w większej swej części, z drugiej zaś części strona zainteresowana ma prawo otrzymać uwierzytelioną kopję. Koszty wykonania kopji obciążają stronę zainteresowaną. Bez zawiadomienia drugiej strony takie tomy, zeszyty lub fascykuly nie mogą być przenoszone ani skartowane.

5. Wszystkie przekazywane według artykułu XI Traktatu Pokojowego przedmioty winny być opakowane i dostarczone do punktów granicznych zgodnie z instrukcjami Komisji. Przekazanie stronie drugiej uskutecznia się na miejscu opakowania wraz ze sporządzeniem protokołów odbiorczo-oddawczych w dwu egzemplarzach. W celu zabezpieczenia całości przewożonego mienia od miejsca przechowywania do punktów granicznych Komisja winna przedsięwziąć odpowiednie środki.

Na punktach granicznych dokonywa się sprawdzenie pak (całość opakowania, pieczęci i t. p.) i spisuje się akt odpowiedni. W wypadkach naruszenia opakowania lub pieczęci może być dokonane sprawdzenie wartości. Po przekazaniu transportu na punktach granicznych odpowiedzialność za całość jego przechodzi na państwo odbierające.

6. Dalsze szczegóły wykonania artykułu XI Traktatu Pokojowego oraz Instrukcji niniejszej określi sama Komisja.

Załącznik № 4 do Traktatu Pokojowego.

Dział I.

1. W myśl punktu 1 artykułu XIV Traktatu Pokojowego Rosja i Ukraina zwracają Polsce w naturze lub w ekwiwalencie ogółem 300 parowozów, 260 wagonów osobowych i 8100 wagonów towarowych, poza taborom szerokotorowym, znajdującym się obecnie w Polsce i pochodzącym z rosyjsko-ukraińskiej sieci, w ilości 255 parowozów, 435 wagonów osobowych i 8859 wagonów towarowych.

Ogólna wartość zwracanego taboru zostaje ustalona w sumie 13.149.000 rubli złotych.

Ogólna wartość zwracanego w naturze lub w ekwiwalencie pozostałego, poza taborom, mienia kolejowego określa się sumą 5.096.000 rubli złotych.

2. Z wyżej wymienionego mienia kolejowego Rosja i Ukraina zobowiązują się zwrócić Polsce w naturze:

- a) Tabor kolei szerokości ogólnoeuropejskiej, znajdujący się na rosyjsko-ukraińskiej sieci i nie przerobiony na szerokotorowy, z wyłączeniem jednostek, wycofanych już z inwentarza lub nie nadających się do naprawy z powodu zupełnego ich zniszczenia.
- b) Inne, poza taborom, mienie kolejowe, wskazane przez Mieszana Komisję Rewakacyjną na podstawie informacji polskiego Ministerstwa Kolei Żelaznych, uzupełnionych danymi rosyjskiego Ludowego Komisarjatu Komunikacji, o ile Polska zechce mieć zwrócone sobie to mienie i o ile Rosja i Ukraina uznają za możliwe dla siebie je zwrócić.
- c) Archiwa, rysunki i modele kolei, które przeszły do Polski, o ile te objekty przechowały się i nie są potrzebne Rosji i Ukrainie. W razie niemożności wydania oryginału dokumentu lub rysunku, Polska ma prawo otrzymania ich kopji na swój rachunek.

3. Wartość taboru, zwracanego w naturze, będzie ustalona według zasad podanych niżej i odliczona od sumy, wskazanej w drugim ustępie punktu 1 Działu I Załącznika niniejszego:

- a) Obliczenie wartości taboru, zwracanego w naturze, uskutecznia się dla każdej jednorodnej grupy osobno, niezależnie od ilości jednostek w niej zawartych, w ten sam sposób, w jaki obliczono ogólną wartość tego rodzaju taboru (punkt 1 Działu II Załącznika niniejszego).
- b) Ilość taboru, wymagającego naprawy, nie powinna przekraczać następujących norm w całej ilości zwracanego taboru: 50% dla parowozów, 35% dla wagonów osobowych i 20% dla wagonów towarowych.

W razie przekroczenia wyżej wymienionych norm zużycia i uszkodzeń taboru, ten ostatni, na życzenie Rosji i Ukrainy, może być doprowadzony do należytego stanu ich środkami i na ich koszt, w terminach, wskazanych w punkcie 3 Działu II Załącznika niniejszego.

- c) Za przekroczenie w taborze, zwracanym w naturze, norm zużycia i uszkodzeń tegoż, wskazanych pod literą b punktu niniejszego, Rosja i Ukraina płacą Polsce, według cen, wskazanych w punkcie 4 Działu II Załącznika niniejszego. Za doprowadzenie zwracanego Polsce taboru przez naprawę tegoż w Rosji i Ukrainie do stanu, przewyższającego normy, wskazane pod literą b punktu niniejszego, Polska zwraca Rosji i Ukrainie koszt tej naprawy według tychże cen.

4. Wartość innego, poza taborem, mienia kolejowego, zwróconego Polsce w naturze, będzie określona przez Mieszana Komisję Reewakuacyjną na podstawie przedwojennych cen inwentarzowych. Wartość ta będzie odliczona od sumy, ustalonej w ustępie trzecim punktu 1 Działu I Załącznika niniejszego.

Dział II.

1. Wartość zwracanego taboru szacuje się w następujący sposób:

- a) parowozów — według następującej formuły:

$$x = \frac{m}{A} \cdot (A - B) + n$$

gdzie x oznacza poszukiwaną średnią wartość parowozu,
 A — przeciętny prekluzyjny wiek parowozów, wycofywanych z inwentarza, przyjmowany w wysokości 39,5 lat,
 B — średni wiek parowozu w dniu 1 stycznia 1921 roku,
 m — wartość początkową parowozu według inwentarza,
 n — wartość materiałów, otrzymywanych z parowozu po rozbiórce, równą 15% jego ceny inwentarzowej;

- b) wagonów osobowych — w wysokości 65% ich ceny inwentarzowej;
 c) wagonów towarowych — w wysokości 70% ich ceny inwentarzowej.

2. Stosunek ilościowy poszczególnych kategorii napraw w zwracanym taborze chorem nie powinien przekraczać norm następujących:

- a) w parowozach:
 wymagających naprawy głównej 30%
 " " " połączonej z podnoszeniem parowozu 30%
 " " " bieżącej 40%
 b) w wagonach osobowych:
 wymagających naprawy głównej 35%
 " " " średniej 35%
 " " " bieżącej 30%

— 30 —

- c) w wagonach towarowych:

wymagających rewizji periodycznej lub naprawy głównej (wyluczając odbudowę) 60%
 wymagających naprawy bieżącej 40%

Tabor, wymagający naprawy przypadkowej, w zależności od rodzaju uszkodzeń zalicza się do tej lub innej kategorii.

3. Dla naprawy zwracanego taboru w warsztatach Rosji i Ukrainy ustanawia się następujące terminy, licząc od dnia podpisania protokołu oględzin:

- a) parowozów:
 wymagających naprawy głównej . . . . . 10 miesięcy
 " " " połączonej z podnoszeniem parowozu . . . . . 3 miesiące
 " " " bieżącej . . . . . 10 dni
 b) wagonów osobowych:
 wymagających naprawy głównej . . . . . 8 miesięcy
 " " " średniej . . . . . 4 miesiące
 " " " bieżącej . . . . . 10 dni
 c) wagonów towarowych:
 wymagających rewizji periodycznej lub naprawy głównej (wyluczając odbudowę) . . . . . 3 miesiące
 wymagających naprawy bieżącej . . . . . 10 dni

4. Koszta napraw różnych kategorii określają się jak następuje:

- a) parowozów:
 wymagających naprawy głównej — 24% ich ceny inwentarzowej
 " " " połączonej z podnoszeniem parowozu — 3% ich ceny inwentarzowej
 " " " bieżącej — 20 rubli złotych
 b) wagonów osobowych:
 wymagających naprawy głównej — 24% ich ceny inwentarzowej
 " " " średniej — 14% " " "
 " " " bieżącej — 10 rubli złotych
 c) wagonów towarowych:
 wymagających rewizji periodycznej lub naprawy głównej (wyluczając odbudowę) — 7,5% ich ceny inwentarzowej
 wymagających naprawy bieżącej — 6 rubli złotych.

Tabor, wymagający naprawy przypadkowej, zalicza się do odpowiedniej kategorii albo szacuje się osobno według cen z roku 1914.

5. Za brak w parowozach, zwracanych Polsce, części wyjątkowo dużych (zestawy kół, cylindry i t. p.) i za masowy brak części drobnych (narzędzia, armatura i inne) Rosja i Ukraina uiszczają Polsce koszt tych części w tym rozmiarze, w jakim ogólna ich wartość, według cen z roku 1914, będzie przekraczała 5% ogólnego kosztu naprawy wszystkich parowozów, zwracanych w naturze.

6. Koszt zużycia taboru szerokotorowego, zwracanego Polsce w ekwiwalencie, określa się na sumę 120.000 rubli złotych i koszt ten winien być odliczony od sumy, wskazanej w ustępie drugim punktu 1 Działu I Załącznika niniejszego.

— 31 —

Dział III.

1. Wszystkie powyższe pozycje, wyliczone w rublach złotych, należy podwyższyć o 60% z tytułu obniżenia się siły nabywczej złota.

2. Tabor, zwracany w naturze, gromadzi się grupami z danego okręgu w pewnych punktach, gdzie jest oglądany przez pełnomocników Mieszanej Komisji Reewakacyjnej w tym porządku, w jakim będzie to uznane przez nich za niezbędne, bez szczególnych utrudnień dla miejscowych warsztatów. Komisja kwalifikuje ostatecznie tabor do pewnej kategorii naprawy, szacuje koszt jego naprawy według cen z roku 1914, w razie gdy to okaże się potrzebnym, i sporządza protokół odbiorczy, w którym oznacza kategorie i koszt naprawy oraz koszt brakujących części. Po uskutecznieniu tych czynności jednostki przyjęte kieruje się do pogranicznych punktów zdawczych. W tych punktach powtórnych oględzin nie dokonywa się, tylko porównywuje się stan tych jednostek ze stanem ich, zaznaczonym w protokole odbiorczym.

3. Tabor, zwracany Polsce, winien być w zasadzie wysyłany do punktów pogranicznych jednocześnie z niezbędnymi częściami ruchowymi tak, aby tam mógł być postawiony na szynach. Nie dotyczy to wypadku, gdy części ruchowe — po sprawdzeniu przez miejscową administrację kolejową wskazówek polskiej części Mieszanej Komisji Reewakacyjnej co do miejsca znajdowania się tych części — okazały się, według orzeczenia rosyjsko-ukraińskiej części tej Komisji, zagubionymi, i gdy zatem tabor będzie zwracać się bez tych części.

4. Obrachunki, wynikające z powodu stanu zwracanego taboru, ustala się w ostatecznej sumie, nie zaś częściowo w miarę zwrotu tegoż.

Dział IV.

Tabor i inne mienie polskich kolei prywatnych, jak również tabor, należący do polskich osób prywatnych, fizycznych i prawnych, ewakuowane z terytorjum Polski do Rosji lub Ukrainy, nie podpadają pod postanowienia artykułu XIV i Załącznika niniejszego, lecz będą reewakuowane na zasadach, ustalonych w artykule XV Traktatu Pokojowego.

Załącznik No. 5
do Traktatu Pokojowego.

PROTOKUŁ DODATKOWY
do artykułu II
TRAKTATU POKOJU
między Polską a Rosją i Ukrainą.

W uzupełnieniu i wyjaśnieniu artykułu II Traktatu Pokojowego obie układające się strony postanawiają, co następuje:

1. Wzajemne zobowiązanie stron co do prawa swobodnej żeglugi i spławu oraz korzystania z drogi holowniczej na pogranicznej części rzeki Dźwiny (zachodniej) wchodzi w życie z chwilą podpisania Traktatu Pokojowego.

2. Takich samych praw udziela Polska Rosji, Ukrainie i Białorusi na odcinku rzeki Dźwiny, będącej granicą między Polską a Łotwą.

3. Wykonywanie na pogranicznych i sąsiednich odcinkach rzek robót regulacyjnych i hydrotechnicznych, albo wznoszenie budowli, mogących mieć wpływ na pogorszenie warunków żeglowności na rzekach strony drugiej, nie jest dozwolone bez specjalnego porozumienia z drugą zainteresowaną stroną. To samo dotyczy budowli, które wywołują spiętrzenie wody, rozciągające się poza granicę państwową.

4. W wypadkach utworzenia się w korycie rzeki na pogranicznym lub stanowiącym drogę wzajemnej używalności odcinku naturalnych przeszkód, utrudniających żeglugę i spław albo swobodny odpływ wód, obydwie strony zobowiązują się, na żądanie jednego z układających się państw, usuwać te przeszkody, przyczem ustalanie spowodowanych przez to kosztów i rozdział ich pomiędzy strony zainteresowane określa się w drodze wspólnego uprzedniego porozumienia.

5. Sprawy obwałowania rzek granicznych będą przedmiotem wspólnego porozumienia.

6. Na odcinkach rzek, stanowiących wspólną granicę, układające się strony mają prawo wprowadzania do nich kanałów osuszających, o ile to nie przyniesie szkody stronie drugiej.

Protokół niniejszy stanowi część składową Traktatu Pokojowego, posiada na równi z nim moc obowiązującą i wchodzi w życie z chwilą podpisania Traktatu Pokojowego.

Na dowód czego pełnomocnicy obu stron Protokół niniejszy własnoręcznie podpisali.

RYGA, dnia 18 marca 1921 roku.

(L. S.) (—) Jan Dąbski.

(L. S.) (—) Stanisław Kauszik

(L. S.) (—) Edward Lechowicz

(L. S.) (—) Henryk Strasburger.

(L. S.) (—) Leon Wasilewski.

(L. S.) (—) А. Іоффе.

(L. S.) (—) Гинецкий.

(L. S.) (—) В. Коурин.

(L. S.) (—) Ю. Кошобинский.

(L. S.) (—) Оболенский.

TRAKTAT POKOJU

MIEDZY

POLSKA

A

ROSJA i UKRAINA

POLSKA z jednej a **ROSJA** i **UKRAINA** z drugiej strony, powodowane pragnieniem położenia kresu wynikłej między nimi wojnie i dążąc do zawarcia, na podstawie podpisanej w Rydze dnia 12 października 1920 roku Umowy o przedwstępnych warunkach pokoju, ostatecznego, trwałego, honorowego i na wzajemnym porozumieniu opartego pokoju, postanowiły wszcząć rokowania pokojowe — i w tym celu wyznaczyły w charakterze swoich pełnomocników:

RZĄD RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

JANA DĄBSKIEGO, oraz
STANISŁAWA KAUZIKĄ,
EDWARDA LECHOWICZĄ,
HENRYKA STRASBURGERA i
LEONA WASILEWSKIEGO

**RZĄD ROSYJSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
FEDERACYJNEJ REPUBLIKI RAD**

w swoim własnym imieniu i z upoważnienia

**RZĄDU BIAŁORUSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
REPUBLIKI RAD**

oraz

**RZĄD UKRAIŃSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ
REPUBLIKI RAD**

ADOLFA JOFFEGO, oraz
JAKÓBA HANECKIEGO,
EMANUELA KWIRINGA,
JURĄ KOCIUBIŃSKIEGO i
LEONIDĄ OBOLEŃSKIEGO.

Wszyscy pełnomocnicy zjechali się w Rydze z pełnymi swych pełnomocnictw, uznanych za prawdziwe i porządzone w należytej formie, i postanowienia następujące:

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpi w Mińsku w terminie czterdziestu pięciu dni od dnia podpisania Traktatu niniejszego.

Wszędzie, gdzie w Traktacie niniejszym lub w jego załącznikach wymienia się jako termin chwilę ratyfikacji Traktatu Pokojowego, rozumie się przez to chwilę wymiany dokumentów ratyfikacyjnych.

Na dowód czego pełnomocnicy obu układających się stron własnoręcznie podpisali Traktat niniejszy i opatrzyli go swemi pieczęciami.

Sporządzono i podpisano w Rydze dnia osiemnastego marca tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku.

REALIZACJA POSTANOWIEŃ TRAKTATU RYSKIEGO

W celu wykonania postanowień pokoju ryskiego powołano pięć komisji: graniczną, repatriacyjną, specjalną, reewakuacyjną i rozrachunkową. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych miała miejsce w kwietniu 1921 roku a wymiana przedstawicielstw dyplomatycznych w sierpniu tegoż roku.

Szereg dokumentów polskich placówek dyplomatycznych i urzędów zwracało jednak uwagę na ogromne trudności w wykonywaniu przez stronę sowiecką (radziecką) poszczególnych postanowień traktatu ryskiego. Niektóre mówią wprost o łamaniu prawa wobec Polaków na terytorium Rosji Sowieckiej i później Związku Radzieckiego. Problemy te zaczęły się już w najbliższych miesiącach po ratyfikowaniu traktatu.

Poniżej przyjrzymy się niektórym z dokumentów.

W nocy z 11 lipca 1921 roku do Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych zwraca się uwagę, że rząd rosyjski przekracza i toleruje akcje zmierzające do podkopania legalnego rządu polskiego i do obalenia ustroju społecznego w Polsce, mającego na celu zaognienie relacji polsko-rosyjskich. Zwraca uwagę, że oddziały rosyjskie i ukraińskie nadal okupują niektóre miejscowości, które zgodnie z art. II traktatu znajdują się po polskiej stronie granicy. Wymienione są konkretne akcje sowieckie i miejscowości. Delegaci sowieccy do Komisji Rozjemczej nie wykonują umów wynikających z układu. Prowadzą ponadto akcje propagandowe wśród nadgranicznej polskiej ludności oraz tworzą organizacje jak np. „Zakordota”, zmierzające do obalenia rządu polskiego. Rząd Polski protestuje przeciwko takim działaniom (20.08.1921 r., Pismo w sprawie przekraczania postanowień traktatu ryskiego przez rząd rosyjski, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 66).

O sytuacji Polaków w Piotrogradzie, którzy są rozstrzeliwani, ponieważ optowali za obywatelstwem polskim, mówi nota Poselstwa Polskiego w Moskwie z 3 września 1921 roku. Ponadto pełnomocnik Polskiego Czerwonego Krzyża inż. Tyszko został aresztowany bez powodu i jest przetrzymywany już przez dwa miesiące w więzieniu. Działania takie nie są zgodne z art. VI i X traktatu ryskiego oraz układem o repatriacji. Nota była wysłana do Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (3.09.1921 r., Ambasada RP w Moskwie, sygn. 66, pismo w sprawie rozstrzeliwania Polaków w Piotrogradzie).

Raport z 10 września 1921 roku mówi nawet o konieczności „zwinięcia” polskiej placówki dyplomatycznej w Moskwie. Jak czytamy w nim: „nie mamy prawie żadnej możliwości reagowania na niespełnianie przez tę ostatnią (tj. Rosję) przyjętych na siebie zobowiązań. Jedyną chyba presją, jaką na Sowiety możemy wyrzucić, jest groźba zerwania stosunków dyplomatycznych, o utrzymanie których przeciwnikowi bardzo chodzi” (10.09.1921 r., Raport w sprawie zamknięcia placówki dyplomatycznej w Moskwie, Ambasada RP w Londynie, sygn. 854).

W oświadczeniu ustnym złożonym Giorgijowi Cziczierinowi 14 września 1921 roku zwraca się uwagę na łamanie postanowień zapisanych w Preliminarzu Pokojowym i w Traktacie Pokojowym. Zgodnie bowiem z art. VII Preliminarza Polacy – jeńcy cywilni i zakładnicy, znajdujący się w Rosji, powinni byli być wypuszczeni. Podobnie nie zostały wypełnione postanowienia art. IX Traktatu Pokojowego, dotyczące jeńców wojennych. Według polskich szacunków w rosyjskich obozach i więzieniach znajdowało się nadal ok. 10 000 jeńców wojennych i ok. 3000 zakładników i internowanych. Nie wypełniono również postanowień punktu 15 art. XI w sprawie działań Komisji Mieszanej dla reewakuacji z Rosji mienia polskiego. Jej działania były sabotowane przez stronę rosyjską. Strona polska domagała się realizacji postanowień (16.09.1921 r., Oświadczenie ustne złożone komisarzowi ludowemu Cziczierinowi, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 66).

7 października 1921 roku miała miejsce konferencja Jana Dąbskiego z Leonem Karachanem nt. realizacji postanowień traktatu ryskiego. Sporządzony został protokół, w którym czytamy m.in. o rozpoczęciu prac Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej i Specjalnej, opuszczenia terytorium Polski określonych osób, ratach za mienie kolejowe przypadające Polsce, przestrzegania art. V traktatu, ochrony granic itd. (7.10.1921 r., Ustalenia z konferencji Jana Dąbskiego i Leona Karachana, Ambasada RP w Paryżu, sygn. 154).

O braku realizacji jakichkolwiek ustaleń Traktatu Pokojowego mówi również polska nota z 1 listopada 1921 roku. Jak czytamy w tym piśmie „Rząd Rosyjski uchyla się stale i systematycznie od wykonania nawet najdrobniejszych przepisów Traktatu i cały swój stosunek do tego aktu opiera na metodzie sabotażu i zwłoki”. Nota omawia po kolei trudności, jakie napotyka realizacja artykułów Traktatu (1.11.1921 r., Pismo w sprawie braku realizacji postanowień traktatu ryskiego, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 66).

O swoistej próbie szykanowania Poselstwa Polskiego i Delegacji Polskiej w Moskwie mówi nota do Przedstawicielstwa Pełnomocnego Rosyjskiej SFSR w Warszawie z 8 listopada 1921 roku. Tak zwany Biurobin, stanowiący część Ludowego Komisariatu do Spraw Zagranicznych, nałożył na Poselstwo Polskie i Delegację Polską opłaty w złocie za wynajmowane przez nie lokale, przejazdy kurierów a nawet miejsca w teatrze. Strona polska informuje stronę rosyjską, że jeżeli wejdzie to w życie natychmiast podobne opłaty będą nałożone na przedstawicielstwo rosyjskie w Warszawie (15.11.1921 r., Pismo w sprawie opłat w złocie, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 66).

12 grudnia 1921 roku został napisany wniosek w przedmiocie ustalenia zasad uregulowania roszczeń obywateli polskich z tytułu stosunków służbowych do rządu rosyjskiego. Czytamy w nim: „Śród pretensji polskich do rządu rosyjskiego, opartych na tytułach prawnych, liczną grupę stanowią roszczenia b. funkcjonariuszów wojskowych i cywilnych instytucji rządowych, samorządowych i publicznych b. Królestwa Polskiego i b. Cesarstwa Rosyjskiego, wynikłe ze stosunków służbowych, oraz roszczenia wdów i sierot po nich pozostałych. Rozstrzygnięcie spraw o uregulowanie tych roszczeń, na podstawie cz. 2 art. XVII Traktatu, podlega Mieszanej Komisji Rozrachunkowej”. Polska delegacja wnosi o uskutecznienie tych rozrachunków (12.12.1921 r., Wniosek w sprawie roszczeń obywateli polskich wg Traktatu Ryskiego, MSZ, sygn. 6739a).

Do prac Mieszanej Komisji Rozrachunkowej odnoszą się kolejne dokumenty, znajdujące się w zespole Ministerstwa Spraw Zagranicznych (sygn. 6739a). Są to: „Memoriał w sprawie roszczeń i reewakuacji urzędników wg Traktatu Ryskiego”, „Projekt wniosku w sprawie rozrachunku z tytułu zaległych należności wg Traktatu Ryskiego”, „Projekt w sprawie rozrachunku urzędów poczty wg Traktatu Ryskiego”, „Akta dotyczące Mieszanej Komisji Rozrachunkowej do realizacji Traktatu Ryskiego”, „Projekt uchwały w sprawie zaświadczeń praw majątkowych obywateli polskich”, „Wniosek w sprawie uregulowań należności ob. polskich b. wojskowych Imperium Rosyjskiego”.

O realizacji Traktatu Ryskiego mówi dokument z 20 lutego 1922 roku pt. „Stan wykonania Traktatu Ryskiego”. Porusza m.in. sprawę powolnego posuwania się wytyczania granicy między państwami, wtrącania się Rosji w sprawy terytorialne między Polską a Litwą, wykonywania praw opcji przez Polaków w Rosji, rozwoju religijnego i kulturalnego Polaków. Dokument kończy się stwierdzeniem: „Rząd Polski miał możliwość przekonania się, że Rząd Sowiecki, jako kontrahent jest nieodpowiedzialny z dwóch względów: po pierwsze dlatego, że przyjmuje zobowiązania, których istotnie wykonać nie jest w stanie, po wtóre dlatego, że w przeważającej ilości wypadków zupełnie wykonalnych rzeczy spełnić nie chce” (20.02.1922 r., Stan wykonania Traktatu Ryskiego, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 182).

O dalszym braku realizacji postanowień traktatu ryskiego mówi obszerne opracowanie T. Perkowskiego z Referatu Rosyjskiego z 3 sierpnia 1922 roku. Zwraca uwagę na opóźnienia wynikające z działań strony sowieckiej, uniemożliwiające np. „zasłupienie” granicy do 1 listopada 1922 roku. Omawia również problemy nadgraniczne dotyczące ludności, ale również sporu terytorialnego polsko-litewskiego, w który wtrąca się strona rosyjska. Nie mniej ważna kwestia obejmowała

zagadnienie opcji, tj. wyboru obywatelstwa i możliwości powrotu do Polski. Opracowanie mówi również o prześladowaniu religijnym Polaków w Rosji, kwestii praktyki religijnej i urzędowania wewnętrznego życia kościelnego. Działania Komisji Mieszanej ds. Reewakuacji mienia państwowego i prywatnego są poważnie ograniczane przez stronę rosyjską. Podobnie nie zostały wykonane postanowienia dotyczące wypłaty Polsce 30 mln. rubli w złocie i wypłaty za tabor kolejowy (3.08.1922 r., Pro Memoria Wykonanie Traktatu Ryskiego, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 66).

Problemy z realizacją art. XI traktatu ryskiego dotyczyły również dóbr kultury, które były zabrane Polsce w okresie zaborów, a których zwrotu domagał się rząd polski. Mówi o tym m.in. raport z 25 lutego 1924 roku. Jak czytamy w tym dokumencie „Taktykę sowiecką charakteryzuje od roku w sprawie muzealiów (za wyjątkiem odesłania Gabinetu Rycin, uchwalonego zresztą półtora roku temu) – ciągła odmowa zwrotu kolekcji większych, gotowość zwracania tylko drobnych - i sabotaż w wykonaniu ważniejszych uchwał dawniejszych (np. arrasów, Biblioteki Załuskich itd.)”. Odmowa zwrotu dotyczyła m.in.

- 1) Skarbca Nieświeskiego (w tym szczerbiec) kilkaset sztuk
- 2) Zbioru gen. Dąbrowskiego (z Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie)
- 3) Zbiorów Numizmatycznych (około 50 tys. sztuk)
- 4) Militariów i trofeów (paręset sztuk)
- 5) Legatów (zwłaszcza Olszańskiego z Podola rosyjskiego, kilka tysięcy sztuk)

Z archiwów i bibliotek, odmowa kategoryczna:

- 6) Metryki Litewskiej (względy głównie polityczne)
- 7) Archiwów Wołyńskich
- 8) Liceum Krzemienieckiego (pp. 7 i 8 sprzeciw Ukrainy)
- 9) Archiwa finansowe (względy rozrachunkowe)
- 10) Zbiory kartograficzne (zasłanianie się bezzasadnie względami wojskowymi)

Zupełne usuwanie z prac Komisji spraw mienia z Wileńszczyzny, np.

- 11) Muzeów i Uniwersytetu w Wilnie

(25.02.1924 r., O sowieckiej taktyce zwrotu polskich dóbr kultury, Ambasada RP w Moskwie, sygn. 183).

To, co zostało wykonane i niewykonane w dziedzinie zwrotu dóbr kultury znalazło się w raporcie z maja 1923 roku. Są w nim dane dotyczące muzealiów (np. obrazy, rzeźby, meble), militaria, arrasy, zbiory archeologiczne, zbiory przyrodnicze, Obserwatorium Wileńskie, muzea, biblioteki, archiwa (zwrócono jedynie Archiwum Oddziału Ziemińskiego b. MSW w Petersburgu, Archiwum Heroldii Królestwa Polskiego i nieliczne dokumenty Archiwum Głównego w Warszawie) (W sprawie mienia kultury wykonanego i nie wykonanego w myśl traktatu ryskiego, Ambasada RP w Londynie, sygn. 854).

Z dokumentami powyższymi koresponduje inny, dużo wcześniejszy, pokazujący stosunek do zwrotu dóbr kultury Polsce sowieckiego środowiska akademickiego. 4 kwietnia 1921 roku ukazała się odezwa Rady Uniwersytetu Petersburskiego zwracająca się przeciwko realizacji art. XI traktatu ryskiego. „Rada Uniwersytetu petersburskiego protestuje przeciwko zwrotowi obiektów kulturalnych niegdyś zagrabionych przez Rosję, a zwłaszcza przeciw zwrotowi dawnej biblioteki Załuskich, wcielonej do Biblioteki Publicznej w Petersburgu jako przeciw naruszeniu całości zbiorów, mających imię w nauce i otaczanych opieką przez uczonych rosyjskich” (20.04.1922 r., Na temat odezwy Rady Uniwersytetu Petersburskiego, Ambasada RP w Londynie, sygn. 854).

Mimo to prowadzone były prace w Bibliotece w Petersburgu, zmierzające do wydzielenia podlegających zwrotowi Polsce rękopisów i książek. Jednak jak donosi dokument Poselstwa Polskiego w Londynie z 27 lipca 1923 roku, eksperci polscy zostali usunięci z prac w tejże bibliotece na mocy rozporządzenia władz sowieckich z 21 kwietnia 1923 roku. Protestowali polscy eksperci (27.07.1923 r., Protest ekspertów polskich usuniętych od prac w Ros. Bibliotece Publ. w Petersburgu, Ambasada RP w Londynie, sygn. 854).

cz. 20 sierpnia 1921

N° 19/5

Do

Komisarsa Ludowego Spraw Zagranicznych
w n i e j s c u.

Rząd Polski, dążąc do usunięcia wszelkich objawów, niezgodnych z duchem i postanowieniami pokoju, smaczony jest skroćić usagę Rządu Rosyjskiego na przekraczanie przez organy rządowe rosyjskie postanowień Traktatu Ryskiego.

Rząd Polski w nocie swej z dnia 11 lipca 1921 r. wyraził przekonanie, iż Rząd Rosyjski przez powstrzymanie niezgodnej z Traktatem Ryskim działalności niektórych swych organów, przyczyni się do umocnienia dobrych stosunków sąsiedzkich, na rozwoju których oba państwa w równej mierze zależą powinno.

Nie wątpię w dobrą wolę Rządu Rosyjskiego i chcąc mi ukazać szczerze, Rząd Polski w wymienionej nocie wskazał na najbardziej rażąco przekroczenia Traktatu Ryskiego. Dotychczas jednak nie otrzymał odpowiedzi i z ubolewaniem stwierdza, iż jak dotąd napotyka nowe fakty, naruszające Traktat Pokojowy.

Rząd Polski jest w posiadaniu obfitego materiału, dowodzącego niezbicie, że Rząd Rosyjski nie tylko toleruje, ale sam bierze udział w akcji, dążącej do podkopania legalnego Rządu Polskiego i do obalenia ustroju społecznego w Polsce, oraz mającej na celu zmagnienie stosunków polsko-rosyjskich.

Pomimo możliwie najściślejszego wyznaczenia linii granicznej w art. II Traktatu, oddziały rosyjskie i ukraińskie zajmują nadal pewne miejscowości, znajdujące się po polskiej

№ 284

Jan 26

3 września

28

I

30 kreski not

NOTA SŁOWIA.

Poselstwo Polskie, jest w posiadaniu danych, że w Piotro-
grodzie dokonywane zostają ~~rozstrzeliwania~~ ^{rozstrzeliwania} polaków, mających
bezsprzeczne prawa do optowania na rzecz Polski, a także że Peł-
nomocnik Polskiego Czerwonego Krzyża inżynier Tyszko więziony
jest w Piotrogradzie od dwóch miesięcy bez żadnych przyczyn.

Protestując przeciwko powyższemu bezprawiu, Poselstwo Polskie
zwraca się niniejszym do Komisarjatu Ludowego Spraw Zagranicznych
z propozycją natychmiastowej interwencji u władz piotrogrodzkich,
a także udzielenia władzom tym instrukcji działania zgodnego z
Artykułami VI i X Traktatu Pokojowego oraz Artykułem XXIV Układu
o Repatrjacji.

Moskwa dn. 3 września 1921 r.

Do Komisarjatu Ludowego

Spraw Zagranicznych

R.S.F.R.R.

odpis. 76

Moskwa, dnia 10 września 1921 roku.

Do

Pana Posła Encyypopolitej Polskiej

w Moskwie.Raport.

W związku z omawianą sprawą ewentualności zwinięcia polskiej placówki dyplomatycznej w Moskwie, niniejszym pozwalam sobie przedłożyć Panu Posłowi następujące uwagi:

Noboc takiego, a nie innego brania swartego Traktatu, oraz noboc egzystujących między nami i Rosją stosunków, nie mamy prawie żadnej możliwości reagowania na niespełnienie przez tę ostatnią przyjętych na siebie zobowiązań. Jedyną chyba drogą, jaką na sowieckie nołomy wyrznieć, jest groźba zerwania stosunków dyplomatycznych, o utrzymanie których przeciwnikowi bardzo chodzi. Groźba taka została, na bytności Pana Posła w Warszawie, przez Radę Ministrów przedłożona, choć bowiem kadołowy ustęp projektowanej noty mówi tylko o nastawieniu się nad pożyteczności utrzymania stosunków dyplomatycznych, konsekwencją jednak takiego stanowia kwestji jest, w razie dalszego uohylania się od spełnienia zobowiązań na stronie Rosji, odwołanie Poselstwa Polskiego z Moskwy. Jest wrpoc chyba wykluczenie, żeby Rada Polski zapowiedziała nastawienie się nad sprawą stosunków dyplomatycznych i żeby mógł, nie narażając na osunek prestige'u Polski i jakiegokolwiek konsekwentności swojej polityki, a tego nastawienia, w razie niespełnienia śądów przez przeciwnika, nie wydięgnąć żadnej konsekwencji.

38

DELEGACJA POLSKA W MOSKWI	
dnia 16. IX	1921 roku
Dz. № 7669	Załącznik
Ref.	Akta

Oświadczenie ustne, złożone dnia 14 września
przez polskiego Chargé d'Affaires Komisarzowi
Ludowemu Cziczerinowi.

Polska z jednej, a Rosja z drugiej strony, kładąc kres wy-
nikłej między nimi wojnie i dążąc do zawarcia ostatecznego, trwa-
łego, honorowego i na wzajemnym porozumieniu opartego pokoju, przy-
jęły szereg postanowień, ujętych w Traktat, podpisany w Rydze dnia
18 marca 1921 roku i następnie uroczystie przez odpowiednie władze
państwowe ratyfikowany.

Pomimo tych uroczystych zobowiązań, a następnie ustalenia
normalnych przedstawicielstw dyplomatycznych, w ostatnich czasach
stosunki pomiędzy Polską a Rosją nie są takie, jakimi byśmy je
widzieć pragnęli. To też Rząd Polski, pragnąc za wszelką cenę
uniknąć nie tylko wojny, ale także zaostrzenia stosunków, z żywym
zadowoleniem przyjął oświadczenie Rządu Rosyjskiego w nocy Pana
Komisarza Ludowego Spraw Zagranicznych z dnia 9-go września, mó-
wiące, iż Rząd Rosyjski z całkowitą lojalnością spełnia Umowę
Ryską i w każdej chwili gotów jest usunąć niewspółmierne z Umową
fakty, o ileby te istotnie miały miejsce.

W tej sprawie pragnę zaznaczyć, co następuje:

Jeszcze Preliminarz Pokojowy, zawarty między Polską a Rosją
w dniu 12 października 1920 roku, postanowił w artykule VII, że
wszyscy znajdujący się w Rosji Polacy, jeńcy cywilni i zakładnicy,
winni być natychmiast wypuszczeni. Artykuł IX Traktatu Pokojowego
potwierdził Układ o Repatriacji, dokonany w wykonaniu Umowy o
Przedwstępnych Warunkach Pokoju. Rząd Polski zaznaczył w jednej
z not poprzednich i stwierdza raz jeszcze, że Rząd Rosyjski tego
artykułu Traktatu nie spełnił, gdyż obecnie znajduje się w obozach
i więzieniach około 10000 polskich jeńców wojennych i około 3000
zakładników i internowanych. Pomiędzy tymi są polscy urzędnicy
konsularni: Kaluga, Bukowski i Kowalski, więzieni od osiemnastu

Te 26

Sekretariat
20 okt, Noty "

107
138

Dzisiaj, 15-go września doręczona została Karachanowi następująca nota: Panie Przedstawicielu pełnomocny:

Otrzymałszy obawerną notę rządu rosyjskiego z dnia 10 września. Całkowicie podzielając opinię R.S.F.S.R., że polemika i formalna korespondencja może tylko zaostreć stosunki, Rząd Polski uważa, że poszanowanie przez Rząd Rosyjski powziętych zobowiązań może być udowodnione jedynie przez faktyczne wykonywanie przesąd Traktatu. Nową notę Rządu Rosyjskiego z 10-go września uważamy za nowy objaw uchylecia się od powziętych w traktacie zobowiązań. W nocie tej z jednej strony powtórzono stawiane Rządowi Polskiemu zarzuty, nawarte w poprzedniej nocie Pana Komisarza Spraw Zagranicznych z dn. 4-go lipca, na które Rząd Polski dał wyczerpującą odpowiedź 11-go lipca i przeto uważa powrót do tych spraw za niezmiernie niecelny, z drugiej zaś strony Rząd Rosyjski przytoczył w nocie z 10-go września szereg rzekomych faktów i dokumentów, mających udowodnić stosunki sztabu generalnego wojsk polskich z rzekomo istniejącą organizacją Szawinkowa. Po sprawdzeniu rzeczy u źródeł stwierdzid należy, że wszystkie te wyliczone w nocie Rządu Rosyjskiego z 10-go września fakty i dokumenty są fałszywe, jak również na fałszywych informacjach oparte jest twierdzenie o rzekomej ilości ofiar w obozach polskich dla jeńców i szeregu innych zarzutów. Rząd Polski może tylko wyrazić swe głębokie ubolewanie, że Rząd Rosyjski, padając ofiarą takich pomyłek, opiera potem swe rekryminacje w stosunku do Rządu Polskiego na sfałszowanych dokumentach i nieistniejących faktach.

Przeciwstawiając rekryminacjom tej wartości oczywiste fakty pogwałcenia zobowiązań Rządu Rosyjskiego przez rozprowadzanie, niszczenie i ukrywanie obiektów, podlegających zwrotowi Państwu Polskiemu przez nieudzielenie lokalu Polskiej Delegacji Rewakacyjnej mienia polskiego, przez niewspłacenie pierwszej raty zapłaty za

MINISTERSTWO
SPRAW ZAGRANICZNYCH

WARSZAWA.

dn. 7 października 1921 r.

№

PROTOKOŁ.

Dnia 30 września oraz 1, 2, 3, 4, 5 i 6 października 1921 r. odbyły się w Ministerjum Spraw Zagranicznych w Warszawie konferencje pomiędzy pp. Wiceministrem Janem Dąbskim a p. Leonem M. Karachanem, Przedstawicielem R.S.F.S.R., na których ustalono co następuje:

1/ Od dnia 30 października 1921 r. rozciągają się prace Międzynarodowych Komisji Rewalucyjnej i Specjalnej, przewidzianych przez Traktat Pokojowy i tegoż dnia odbędzie się pierwsze ich posiedzenie.

2/ Do dnia 30 października 1921 r. opuszczają terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej: pp. Wiktor Sawinkow, Dmitri Odyniec, Mikołaj Jaroszkawicz, Aleksander Kiełhoff-Derenthal i Andrzej Rudin.

Dnia 30 października 1921 r. opuszczają terytorjum Rzeczypospolitej Polskiej: pp. Aleksander Mięglow, Włodzisław Ulanicki, Mikołaj Gnikorybow, Brakman, Bothura, Titianuk, Pawlenko, Zielinski i Bukak-Baluchowicz.

3/ Do dnia 30 października 1921 r. Rząd Rosyjski przekazuje Pełnomocnikowi Rządu Polskiego w Moskwie pierwszą ratę należności, przypadającej Polsce za mienie kolejowe na mocy załącznika X-ego do Traktatu Pokojowego. Rząd R.S.F.S.R. gwarantuje bezinteresowność i niezakończoność przewozu wyżej wymienionej raty do granicy Polski.

4/ Do dnia 30 października 1921 r. Rząd Polski zakazuje Rządowi Rosyjskiemu treści rozkazu wydanego swym podległym w sprawie ścisłego przestrzegania art. V Traktatu Pokojowego.

5/ Obie Ukladające się Strony gotowe są złożyć rozpatrzyć wszelkie materiały przedstawione sobie w kwestji ewentualnego naruszenia art. V Traktatu Pokojowego.

6/ Obie Ukladające się Strony wyrażają gotowość przystąpić do rokowań w kwestji ochrony granic od przechodzenia ich przez sztychły niepotężne i partyzanckie bandy wszelkiego rodzaju.

S. Precyzyscie lepiej.

1.

Warszawa, dnia 25 października 1921 r.

Stanisław Zalewski.

UWAGI O POLITYCE POLSKIEJ W STOSUNKU DO ROSJI BOWIECKIEJ.

Traktat Ryski.

Preliminarja.

Pomimo tego, że większość klauzul Traktatu Ryskiego sformułowana jest w formie dwustronnej, jednak w istocie swój Traktat jest prawie wyłącznie szeregiem zobowiązań Rosji w stosunku do Polski. Pomijając klauzule terytorjalne, których wykonanie było niemożliwe, wszystkie inne zobowiązania, a w szczególności finansowo-ekonomiczne zostały pod względem terminów odsunięte dość znacznie od daty podpisania, a wypłata szkoda na przeciąg całego roku od daty ratyfikacji Traktatu została odłożona. Było od pierwszej chwili rzeczą zupełnie jasną, iż w ciągu tak długiego czasu układ stosunków może się radykalnie zmienić, a wówczas, przy braku wszelkiej egzelatywy, wykonanie klauzul finansowo-ekonomicznych mogło być poważnie naruszone. Ale pomimo tych przewidywań, żadne zabezpieczenia na rzecz Polski nie zostały do Traktatu wprowadzone. Złożyło się na to cały szereg okoliczności. Nie chciało być zabezpieczeń terytorjalnych, gdyż wobec dość poważnych nabytków w tej dziedzinie, obawiano się konsolidacji wprowadzenia zbyt wielkiej ilości białorusinów lub ukrainców do obrębu Państwa Polskiego. Nie życiono sobie też zabezpieczeń finansowych, pod postacią karecji w szkocie, którymby zostały przewidziane na terytorjum polskie, gdyż sądzono, że nie należało brać szkoda, na których ciążyły zobowiązania Rosji w stosunku do Francji. Dużą rolę odegrała też chęć szybkiego zakończenia wojny, wynikająca ze zwycięstwa jenoż w planie ofensywy bolszewików na Warszawę i braku wiary w trwałość osiągniętego powodzenia. Wyznaczono też przekonanie, że Polska, operując zgodzonymi traszami i stosunkami handlowymi z Rosją, skłoni ją do wykonania zobowiązań finansowych, które skasnie zrosnąć umiarkowanie na bardzo niemożliwe, a przeto łatwo wykonalne. Ale nad wszystkimi górował postulat zawzięty polski bez zwycięstw

O d p i s

1325

1 listopada 1921 r.

1201/10

Szanowny Panie Komisarsu Ludowy,

DELEGACJA POLSKA W MOSKWIE	
dnia 15.11	1921 roku
Dz. Nr 12217	Załącznik
Ref. V	Acta

Z rozporządzenia mego Rządu mam zaszczyt zakomunikować, co następuje:

W dniu dzisiejszym mija pół roku od chwili wymiany dokumentów ratyfikacyjnych Traktatu Ryskiego. Na mocy tego układu Rosja zobowiązała się wykonać w ciągu ubiegłych sześciu miesięcy szereg świadczeń na rzecz Polaki. Rząd Polski musi z ubolewaniem stwierdzić, że Rząd Rosyjski nie wykonał lojalnie ani jednej klauzuli Traktatu, dobrowolnie podpisanego i uroczyście ratyfikowanego przez najwyższe instancje państwowe Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad. Przeciwnie, wbrew wyraźnym zobowiązaniom, wypływającym z Traktatu, i wbrew solennym zapewnieniom o gotowości oddania Polsce i jej obywatelom wszystkiego, co im się słusznie należy, Rząd Rosyjski uchyla się stale i systematycznie od wykonywania nawet najdrobniejszych przepisów Traktatu i cały swój stosunek do tego aktu opiera na metodzie sabotażu i zwłoki. Wszystkie przepisy Traktatu od pierwszego do ostatniego artykułu zostały przez Rząd Rosyjski pogwałcone.

V

Artykuł drugi, ustalający granicę i przewidujący sposób jej wytknięcia, napotyka przy wykonaniu nieprzeswydłużony opór ze strony Delegacji Rosyjskiej do Komisji Granicznej, która zajmuje zupełnie programowo negatywne stanowisko nie tylko w stosunku do żądań polskich, lecz nawet w stosunku do kategorycznych wskazówek, wynikających z ducha i litery odnoszących się przepisów. Przy rozgraniczaniu nie są zupełnie brane pod uwagę, wbrew brzmieniu artykułu drugiego, względy natury ekonomicznej. Linja graniczna, wobec uporu strony rosyjskiej, odcina częstokroć pola od wsi lub przecina kilkakrotnie gościniec, bieżący wzdłuż granicy. Delegacja Rosyjska, wysuwając stale i prowadząc bez końca spory teoretyczne co do każdego najdrobniejszego zagadnienia natury technicznej, stale zmierza tylko do jednego celu, to jest zahamowania prac i opóźnienia w tej drodze ostatecznego wykreślenia granicy.

245. Pismo w sprawie braku realizacji postanowień traktatu ryskiego, 1.11.1921 r.

Odpis.

Wydział Wschodni
D. V. 7992.-

DELEGACJA POLSKA W MOSKWIE	
dnia 18.11	1921 roku
Dz. № 12191	Załącznik
Ref.	Akta

Ministerstwo Spraw Zagranicznych otrzymało wiadomości że t. zw. Biurobin, stanowiący część Komisarjatu Ludowego do Spraw Zagranicznych, uprzedził zarówno Poselstwo Polskie w Moskwie, jak i Delegacje Polskie, powołane na zasadzie Traktatu Ryskiego, a przebywające w Moskwie, iż opłaty za lokale, zajmowane przez te instytucje, za przejazdy ich kurjerów a nawet za miejsce w teatrze pobierane będą w złocie / odezwa Biurobina z dnia 14 października r.b. NI124 /

Wobec powyższego Ministerstwo Spraw Zagranicznych ma zaszczyt uprzedzić Przedstawicielstwo R. S. F. S. R. w Polsce, że w razie zastosowania w praktyce wymagania opłaty w złocie od polskich rządowych instytucji w Rosji, analogiczne zasady zostaną oczywiście niezwłocznie zastosowane do Przedstawicielstwa R. S. F. S. R. w Warszawie- oraz do Delegacji Sowieckiej w Komisji Repatryjacyjnej, przyczem opłaty w złocie zażądane zostaną przez Rząd Polski w tych samych sumach i terminach, w jakich Rząd Rosyjski na swoim terytorjum będzie tego wymagał.

Warszawa dnia 8 listopada 1921 r.

Do Przedstawicielstwa Pełnomocnego
Federacyjnego Rządu Sowieców Rosji
w Polsce.-

Niniejszy odpis przesyła się do wiadomości.-

*Przebieg do Szypozydur, Raaludy
Hydr. Zup. 15/11-21*

Do
Delegacji Polskiej
w Moskwie.-

Prezes Delegacji Polskiej
M. Kossak
Sekretarz Delegacji Polskiej
M. Jaworski

246. Pismo w sprawie opłat w złocie, 8.11.1921 r.

T a j n e
7 grudnia 1921 r.

47, Portland Place

A. 3371

W odpowiedzi na pismo No. 107 z dn. 24 listopada r.b. powtarzam treść cytowanej depechy, która - w parafrazie - brzmi jak następuje :

" Uznania ze strony Anglii nie było .Nie było również formalnego żądania w tej mierze z naszej strony." Traktat Ryski dotychczas nie został uznany przez żadne trzecie państwo ,ani też zarejestrowany w Lidze Narodów. Z tego wynika ,że uzyskał moc obowiązującą tylko pomiędzy obu układającymi się stronami , t.j. Polską a Rosją Sowiecką .

ZA POSŁA :

(-) *Gliczanowski*

Do Konsulatu Jeneralnego
w M o n t r e a l u

XIe
Wpł. 7. XII. 1921. W.

Pracownik p. Zaremba

DELEGACJA POLSKA

W MIESZANEJ KOMISJI ROZRACHUNKOWEJ

Dn. 12 grudnia 1921 roku.

Nr.....

W N I O S E K

w przedmiocie ustalenia zasad uregulowania roszczeń obywateli polskich z tytułu stosunków służbowych do rządu rosyjskiego /Traktat Pokoju art.XVII cz.II i art.XVIII /.

-----o-----

Sród pretensji obywateli polskich do rządu rosyjskiego, opartych na tytułach prawnych, liczną grupę stanowią roszczenia b.funkcjonariuszów wojskowych i cywilnych instytucji rządowych, samorządowych i publicznych b.Królestwa Polskiego i b.Cesarstwa Rosyjskiego, wynikłe ze stosunków służbowych, oraz roszczenia wdów i sierot po nich pozostałych.

Rozstrzygnięcie spraw o uregulowanie tych roszczeń, na podstawie cz.2 art.XVII Traktatu, podlega Mieszanej Komisji Rozrachunkowej.

Celem uskutecznienia rozrachunków, wynikających z pomienionych roszczeń, Delegacja Polska, stosownie do art.XVIII Traktatu, uważa za wskazane ustalenie uprzednio zarówno tytułów tego rodzaju roszczeń, podlegających uregulowaniu na mocy przytoczonych postanowień Traktatu, jak również zasad rozrachunków z tychże tytułów.

Zgodnie z powyższem Delegacja Polska wnosi o przyjęcie w tym przedmiocie decyzji treści następującej:

Mieszana Komisja Rozrachunkowa, na podstawie postanowień art.XVII cz.2 i XVIII Traktatu Ryskiego, odnośnie do uregulowania roszczeń obywateli polskich do rządu rosyjskiego z tytułu stosunków służbowych, uznaje:

1. że należności przypadające obywatelom polskim, b.funkcjonariuszom państwowym, wojskowym i cywilnym, funkcjonariuszom kolejowym i funkcjonariuszom instytucji publicznych oraz funk-

1.

Zaluz

X

Warszawa, dnia 20 lutego 1922 r.

STAN WYKONANIA TRAKTATU RYSKIEGO.

PRZEMYSŁOWO-RODZIMY
MOSKWA.
Otrzymało d. 21/II 1922 r.
№ 6247
Załączników
Załącznik

Wykonanie Traktatu Ryskiego w tej mierze następuje:

DMB

Artykuł II. Działalność Komisji Granicznej संबольских запотыла на поватне

trudności, jednak mogół posuwa się naprzed i jest nadzieja, że w ciągu lata r.b. wytknięcie granicy w terenie zostanie zakończone.

Trudności w uzgodnieniu stanowiska Delegacji Polskiej i Sowietkiej w Komisji Granicznej polegają na tem, że strona rosyjska nie uwzględnia względów natury ekonomicznej przy precyzowaniu linii granicznej, a mianowicie, pomimo nastawienia w punkcie b. art. II., iż grunty indywidualnych posiadaczy należy włączyć do kategorii gospodarczych najbliższych wsi, Delegacja Rosyjska obstaje przy utrzymaniu linii oddzielającej większość gruntów od osad, wiejskich przez ich właścicieli. Stanowisko to jest niemożliwym utrudnieniem dla ludności wsi położonych nad rzekami oznaczającymi granicę np. nad Szosą, gdzie 8 wsi gminy Lenin zostały oddzielone od swoich gruntów. Dla uzyskania zmiany tego stanowiska Delegacja Polska do Komisji Granicznej jedździła do Moskwy dla bezpośredniego porozumienia się z Komisaryjatem do Spraw Zagranicznych, lecz porozumienia w Moskwie nie osiągnęła.

Prace na północnych odcinkach granicy pomogły się tym, że Graniczna Komisja Międzonn przemieściła swą główną siedzibę z Wilna do Białorusi do Równego.

Artykuł III. Wbrew wyrażeniu brzmienia art. III, który przewiduje, że spór terytorjalny między Polską a Litwą, należy włączyć do tych 2 państw. Rosja kilkakrotnie nie zabierała głosu w sprawie Wilno-Litewskiej w duchu wyrażenia antypolskim. Ostatnio w nocie z dnia 14 grudnia r.u. Komisarz Orizowin oświadczył, że sam fakt wprowadzenia powyższej klauzuli do Traktatu Ryskiego, świadczy o tem, że Rosja jest zainteresowana w sposobie załatwienia sporu polsko-litewskiego oraz, że oddanie sporu tego pod orzeczenie Ligi Narodów jest sprzeczne z Traktatem Ryskim, gdyż, zdaniem Komisarza Gulzerina, z art. III Traktatu wynika dla Polaki zobowiązanie załatwienia sporu z Litwą bezpośrednio. Konkretnie to musi być umiarkowane oparte na

Warszawa, dn 21 lutego 1922 r.

~~UZASADNIENIE TRAKTATU~~

Aczkolwiek jest rzeczą zupełnie jasną, że wysunięcie postu-
latu uznania wszystkich traktatów politycznych, zawartych przez
Rosję z uznaniem państwami, wznowi nasze stanowisko w sprawie
Traktatu Ryskiego - jednakże nasuwa się poważna wątpliwość co do
sposobu traktowania Traktatu Litewsko-Rosyjskiego z 12 lipca 1920r.
Jeżeli bowiem traktat ten narówni z innymi będzie uznany, to moż-
na by wyprowadzić z tego wniosek, że Wilno zostałoby formalnie
uznane, jako przynależne do Litwy.

Aby uniknąć takiego komentowania uznania wszystkich trakta-
tow wysuwana była myśl formalnego uznania tylko zachodniej granicy
rosyjskiej bez bliższego określenia, jakie państwo staje się praw-
nym posiadaczem terytorjów, położonych pomiędzy zachodnią gra-
nicą Rosji a t.zw. linią Curzona. W ten sposób z faktu uznania
granicy zachodnio-rosyjskiej nic by dla nas nie wynikało, pozostał
by tylko obecny stan prawny, polegający na tem, że "wielkie mocar-
stwa mają prawo teoretyczne do dysponowania wschodnimi prowincjami
Polski.

Wydaje się z tego wynikać, iż to drugie wyjście, t.j. ozna-
czenie tylko zachodniej granicy rosyjskiej jest dla nas mniej po-
myślne, niż pierwsze. Pierwsze bowiem pozostawia kwestyjnym tyl-
ko terytorjum sporne między Polską a Litwą. Spór ten i bez tego
nie jest żadną tajemnicą i w ten lub inny sposób musi być z czasem
zakńczony. Uznanie traktatu Litewsko-Sowieckiego nie wprowadza
do sporu między Polską a Litwą żadnych nowych elementów, należy
bowiem pamiętać i najściślej przestrzegać klauzuli III artykułu
Traktatu Ryskiego, na mocy którego spór terytorjalny polsko-litew-
ski dotyczy wyłącznie tylko tych dwóch państw. Wynika z tego ponad
wszelką wątpliwość, że nawet w razie uznania przez państwa Euro-
pejskie, zarówno litewsko-sowieckiego jak i ryskiego traktatu -
Ryski traktat ma pierwszeństwo przy decydowaniu o prawnym stano-
wisku spornego terytorjum wileńszczyzny, gdyż po pierwsze jest
on późniejszy, a po wtóre zawiera specjalną klauzulę, która musi

Zalenz
p. H
7.2.14/3

250. Traktat ryski w kontekście innych traktatów, 21.02.1922 r.

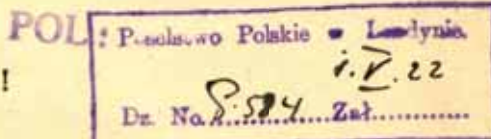

POLSKA AKADEMJA UMIEJĘTNOŚCI

Nr.296/22.

Kraków, dnia 20 kwietnia 1922.

JWielmożny Panie !

W "Russkom Istoriczeskom Zurnale", wydawanym przez Rosyjską Akademię Nauk w Petersburgu, pojawiła się w zeszycie wydanym w końcu grudnia 1921 r. odezwa Rady Uniwersytetu petersburskiego, uchwalona jeszcze 4 kwietnia 1921 r., a zwracająca się przeciw artykułowi XI traktatu, zawartego w Rydze między Rosją a Polską. Artykuł ten tyczy się zwrotu przez Rosję mienia kulturalnego. Rada Uniwersytetu petersburskiego protestuje przeciw zwrotowi obiektów kulturalnych, niegdyś zagrabionych przez Rosję, a zwłaszcza przeciw zwrotowi dawnej biblioteki Załuskich, wcielonej do Biblioteki Publicznej w Petersburgu jako przeciw naruszeniu całości zbiorów, mających imię w nauce i otaczanych opieką przez uczonych rosyjskich. Zarząd Polskiej Akademji Umiejętności prosi JWielmożnego Pana o zbadanie i zawiadomienie go, czy ta odezwa Uniwersytetu petersburskiego nie pojawiła się także w pismach Zachodniej Europy, oraz czy nie została doręczona ciałom naukowym kraju, w którym JWielmożny Pan przebywa.

Zarząd Polskiej Akademji Umiejętności prosi bardzo o łaskawe jak najszybsze zbadanie tej kwestji i zawiadomienie go o wyniku.

Sekretarz Generalny .

114/22
1.

WYDZIAŁ WSCHODNI
REFERAT ROSYJSKI
Opr. T. Perkowski

PRO MEMORIA.

WYKONANIE TRAKTATU RYSKIEGO.

Artykuł II.

1. Prace delimitacyjne. Stan prac nad wytyczeniem granicy państwowej pomiędzy Polską a Rosją, Białorusią i Ukrainą przedstawia się jak następuje: na całej linii granicznej, długości 1.304 klm.

zakończono ostatecznie prace graniczne na	64 klm.
przygotowano do zdjęć aerofotogrametrycznych	280 klm.
ustalono politycznie	1.068 klm.
zastąpiono	602 klm.
zastąpiono i pomierzono	368 klm.
pomiary w toku	204 klm.
pozostaje do usgodnienia przez M.K.Gran.	16 klm.
przekazano na drogę dyplomatyczną	160 klm. x/

Praca Miesz. Komisji Granicznej ulega stałemu opóźnieniu, zarówno skutkiem postępowania Delegacji Sowieckiej, która pozostawia podległe jej w Podkomisjach Delegacje niezbędnej im we

---

x/ Sprawa południowej części odcinka połocko-wilejskiego od Orzechowa do Radosszkowicz przekazana przez Delegację Sowiecką na drogę dyplomatyczną i skierowana przez Rząd Sowiecki z powrotem do załatwienia w Mieszanej Komisji Granicznej, była ostatnio przedmiotem ponownych obrad tejże Komisji. Na skutek wszakże skrajnej nieustępliwości Delegacji Sowieckiej, nie chcącej uwzględnić

PRO MEMORIA

Posaż w Moskwie Pan Knoll, wyjeżdża jutro /we wtorek/wieczorem do Moskwy.

Wydaje się rzeczą potrzebną przez jeszcze jedno przypomnienie wpłynąć na M.S.Z., aby wywarło nacisk dyplomatyczny na Sowiety w sprawie rewindykacji bibliotek i archiwów w Rosji.

Kiedy wyjeżdżałem z Rosji, we wtorek 17.X. położenie było następujące;

1. W zawieszeniu - czekały na załatwienie w drodze dyplomatycznej - niektóre dawniej nierozwiązane przez Komisję Mieszanaą kwestje /Gabinet Rycin Stanisława Augusta, Archiwum Sekretarja^{tu} Stanu/.

2. Z Rosyjskiej Publicznej Biblioteki - ze znajdujących się w niej jakichś 15.000 rękopisów i 250.000. do 300.000 książek polskiego pochodzenia ekspertyza naukowa rosyjska godziła się wydać około 12.000 rękopisów i około 30.000 druków i to po najuciążliwszej walce ze strony tak Delegacji Polskiej, jak ekspertyzy naukowej polskiej. W tych 12.000 rękopisów jest obok rzeczy pierwszorzędnej wartości jakie trzy do czterech tysięcy Łemiecia; Rosjanie zaś chcą zatrzymać część rękopisów łacińskich teologicznych i łacińskich prawa kanonicznego oraz 2/3 rękopisów francuskich - wszystko rzeczy bardzo a bardzo cenne. Zwrot zaledwie 10% książek pochodzenia polskiego dostatecznie silnie charakteryzuje sytuację; prawda, że mają wrócić druki nieznanne Estreicherowi, polskie druki rzadkie, książki o historycznym znaczeniu przez dopiski, przez to, do kogo należały itp.

Stanowisko ekspertyzy naukowej rosyjskiej było takie: punkt 7 art. XI. Traktatu Ryskiego chroni pewne kolekcje w zbiorach o wszechświatowym znaczeniu kulturalnym. Otóż R.F.B. jest takim zbiorem wszech

D.Y.3066/23.

Poselstwo Polskie w Londynie

27 JUL 1923

POL:

1022

Zak.

Sasnowy Panie Podle.

Projekt noty.

Kwestia Gł. europejskie, jako „Pro memoria”

Rząd Polski niejednokrotnie już zwracał się do Rządu Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Rad zarówno bezpośrednio, jak też przez delegacje polskich Komisjach Miennanych, powołanych do życia na mocy Traktatu Ryskiego, a oświadczeniami, w których zwracał uwagę Rządu Rosyjskiego na systematyczne uchylanie się jego od spełnienia najbardziej istotnych zobowiązań, włożonych nad przez Traktat Pokojowy. Rząd Polski uzasadnił wyoszerpująco swe stanowisko w tym względzie w nocie, złożonej w dniu I.XI.1921, a następnie 18 marca r. ub.; było ono również szczegółowo motywowane w memorjale, złożonym przez Prezesa Delegacji Polskiej w Komisjach Rewakucyjnej i Specjalnej - w dniu 14 sierpnia r. ub. oraz w memorjale wystosowanym przez Prezesa Delegacji Polskiej w Komisji Rourachunkowej - w dniu 30 października r. ub.

W ciągu całego okresu od daty ratyfikacji Traktatu Ryskiego Rząd Rosyjski wielokrotnie oświadczał zarówno piśmiennie, jak też przez usta niereformujących przedstawicieli swych, iż stoi niezmiennie na stanowisku ścisłego wykonania klauzul traktatowych i że opóźnienia w wykonaniu Traktatu ze strony rosyjskiej należy przypisać jedynie trudnościom towarzyszącym początkowemu stadium prac Miennanych Komisji

Niestety, w chwili obecnej, w drugą rocznicę ratyfikacji Traktatu Ryskiego, a więc po upływie okresu czasu, w którym winna być już zakończona większa część prac Komisji, Rząd Polski widzi się zmuszonym skonstatować, iż obietnice te w żadnej mierze wypełnione nie zostały.

Niewykonanie postanowień Traktatu nabiera szczególnego znaczenia, jeżeli uwzględnić samą istotę tych zobowiązań.

W pierwszym okresie wojny światowej ziemie polskie uległy bezprzykładnemu wprost znieszczeniu, które w większej jeszcze mierze należy przypisać rozporządzeniom ówczesnych władz rosyjskich, niż bezpośrednim skutkom działań wojennych.

II. W Komisji Specjalnej:

a/ z zakresu mienia muzealnego:

Wykonano:

Pozostało do wykonania:

Obrazy:

około 1000 sztuk między niemi: Rembrandt, Rubens, L. Cranach, Holbein, F. Francia, Ribeira, Jordans, Potter, Cuyp, Asselyn, Boucher, Lancret, Watteau i inni.

Miniatury:

przeszło 200 sztuk z pałaców warszawskich na sumę około 4.000 dukatów /sum. r. 1799/.

Obrazy: z legatów prywatnych:

około 500 sztuk, między niemi: Rubens i L. Gracco, Gerard David, Ribeira, Pourbous, A. Orłowski, Ciągłiński i inni.

Rzeźby:

przeszło 100 sztuk, posatem rzeźby w marmurze z Pałaców Warszawskich oszacowane w 1799 r. na sumę około 20 tys. dukatów.

Srebro, brązy, porcelana, tkaniny:

około 600 przedmiotów, niektóre wielkiej muzealnej wartości jak np. srebro z Orszęjnej Pałaty, posatem z Pałaców Warszawskich na sumę przeszło 8.000 dukatów /r. 1799/.

Meble:

urządzenia Pałaców: Bruhłowskiego, biskupiego w Wilnie, posatem z Pałaców Warszawskich na sumę około 6.000 dukatów /r. 1799/.

Urządzenie wewnętrzne kaplicy królewskiej w Łazienkach.

Numizmaty i pieczęcie:

przeszło 62 tysiące okazów, w czym znaczna ilość złotych, śliczne unikaty ze sławnej kolekcji Radzi

157

P R O T E S T

Ekspertów Polskich usuniętych od prac w Ros. Bibliotece
Publicznej w Petersburgu.

Ambasada w Londynie.

POL:

27 JUL 1923

1023

Dnia 21 kwietnia z rozporządzenia ~~władz~~ ^{zaj} ~~Sowieckich~~ zostały przerwane w Ros. Bibliotece Publicznej prace nad wydzielaniem podlegających zwrotowi Polsce rękopisów i książek, a zrabowanych przez rząd carski z polskich księżnic publicznych i prywatnych. Prowadzone od kilku miesięcy owocne prace Ekspertyzy Polskiej w Petersburgu pozwoliły już w początku kwietnia skierować do Warszawy pierwszy transport cennych rękopisów w ilości ponad 5.000. Gdy jednak w marcu specjalnie powołano z kraju za zgodą Strony Rosyjskiej szereg nowych sił naukowych aby rozszerzyć prace i na książki, po krótkim czasie ekspertom polskim odmówiono wstępu do biur Biblioteki Publicznej wysłany zaś już pierwszy transport wstrzymano w drodze.

Tak więc na pracach Delegacji Polskiej w Mieszanej Komisji Specjalnej powołanej na mocy Traktatu Ryskiego do odebrania polskiego mienia kulturalnego, które wywieziono do Rosji na mocy konfiskat zwykłych grabieży, odbiły się, nie po raz pierwszy zresztą, zmiany nastrojów politycznych rządu sowieków w stosunku do Rzeczypospolitej Polskiej. Ostatni zwrot jest tylko echem nieporozumień polko-rosyjskich w związku z procesem arcybiskupa i księży katolickich w Moskwie. Momentem sprzyjającym jest zdecydowana niechęć kół inteligencji rosyjskiej do postulatu rewindykacji mienia polskiego.

Już w pierwszych swych dekretach i w szeregu enuncjacji rząd sowiecki w sposób dobitny i uroczysty proklamował zerwanie z barbarzyńską polityką carów i praktykami wojującego nacjonalizmu rosyjskiego w stosunku do narodów podbitych. Uznanie niepodległości Polski i zwrot zagrabionych polskich skarbów kulturalnych miał być tego wyrazem i symbolem pojednania zwaśnionych narodów. Artykuł XI Traktatu Ryskiego, tego traktatu porozumienia a nie gwałtu jest już tylko ulegalizowanym zobowiązaniem międzynarodowym Rosji w tej dziedzinie. Wykonanie zaś w formie szybkiego i uczciwego zwrotu polskich bibliotek, archiwów i kolekcji muzealnych, miało stać

Poufne

KOMISJA SPECJALNA /art.XI Traktatu Ryskiego/.

Taktykę sowiecką charakteryzuje od roku w sprawie muzealjów /za wyjątkiem odeszania Gabinetu Rycin, uchwalonego szesnaście miesięcy temu/ - ciągła odmowa zwrotu kolekcji większych, gotowość zwracania tylko bardzo drobnych, - i sabotaż w wykonaniu ważniejszych uchwał dawniejszych/np. arszów, Biblioteki Załuskich i t.d./.

Odmowa uchwał zwrotu dotyczy między wielu innymi:

- 1/ Skarbcza Nieświeżskiego /w tem Szczerbiec/ kilkaset sztuk.
- 2/ Zbioru gen. Dąbrowskiego / z T-wa P.Nauk w Warszawie/.
- 3/ Zbiorów numizmatycznych /około 50.000 sztuk/.
- 4/ Militarjów i trofeów /paręset sztuk/.
- 5/ Legatów /zwłaszcza Olszańskie z Podola rosyjskiego kilka tysięcy sztuk.

Z archiwów i bibliotek, odmowa kategoryczna:

- 6/ Metryki Litewskiej / względy głównie polityczne/.
- 7/ Archiwów Wołyńskich.
- 8/ Liceum Irzemienieckiego / pp.7.i 8. sprzeciw Ukrainy/
- 9/ Archiwa finansowe /względy rozrachunkowe/.
- 10/ Zbiory kartograficzne /zaszczanie się bezzasadne względami wojskowemi/.

Kwestja Wilenska:

Zupełne usuwanie z prac Komisji spraw mienia z Wileńszczyzny np.:

- 11/ Muzeów i Uniwersytetu w Wilnie.

Art.XIII.

30.000.000 rubli w szocie.

KOMISJA REWAKUACYJNA.

Art, XII i zał. No.10.

Państwowe mienie kolejowe i 3-cia rata kolejowa.

- 1/ Kalesność za państwowe mienie kolejowe wynosi 29. milionów rb. a2.

- I -

Kopp bawił w Warszawie kilka dni od 28.X.1923
począwszy .

Zaproponował porozumienie obejmujące wykonanie
poszczególnych postanowień traktatu ryskiego .

Projekt ten w formie protokołu zawiera :

- 1/ Wstęp podkreślający pokojowe zamiary obu stron
zasadę nieingerencji w wzajemne sprawy wewnętrzne i " w sprawy wewnętrzne innych ludów " .
- 2/ Postanowienia w udzieleniu wzajemnego wolnego
tranzytu dla produktów rolnych i przemysłowych
obu stron po wszystkich drogach kolejowych i
wodnych . Szczegółowe warunki mają być zawarte
w osobnej umowie transportowej zawartej w 7
dni po podpisaniu projektowanego protokołu .
Umowa transportowa będzie miała wyłącznie
charakter ekonomiczny i gwarantować będzie
wolny tranzyt "zupełnie niezależnie od politycz-
nych warunków wewnętrznych w krajach przeznacze-
nia ich wzajemnego eksportu .
Towary wysyłane przez instytucje rządowe i
gospodarcze SSS R^o Austrii i Niemiec będą
przez Polskę traktowane tak jak towary jakiego-
kolwiek innego pochodzenia .
- 3/W ciągu 7 dni zawarty będzie układ finansowy
co do terminu i sposobu dokonania spłat sumy,
należącej Polsce z art.13 traktatu ryskiego
/30 mil.rb złotych z udziału w Ros. Banku Państwa
- 4/ Zasada największego uprzywilejowania w stosunku

M E M O R J A Ł

w przedmiocie uzasadnienia roszczeń o zwrot kosztów powrotu do kraju, t.j. reewakuacji urzędników i pracowników instytucji rządowych oraz ich rodzin, ewakuowanych wglęb Rosji.

Stosownie do rosyjskich przepisów tymczasowych, najwyżej zatwierdzonych w dn. 20 sierpnia 1914 r. wywiezienie, wskutek okoliczności wojny, wglęb cesarstwa z okręgów fortecznych i ufortyfikowanych oraz z miejscowości, którym grozi najście nieprzyjaciela, -majątku państwowego, instytucji rządowych i osób, pozostających w tych okręgach lub miejscowościach na służbie rządowej bądź w charakterze funkcjonariuszów etatowych bądź djetarjuszów / z wolnego najmu / jak również ich rodzin uskutecznią się /art.1/ nie inaczej jak z mocy rozporządzenia dowodzącego wojskami okrętu. /głównodowodzącego lub dowodzącego oddzielną armją, dowodzących flotą i komendantów fortec. Wywiezienie majątku państwowego, instytucji, urzędników i ich rodzin, wraz z odpowiednim bagażem /art.1,2 i 3/ uskutecznią się /art.5/ według zasad wyłuszczonej w dodatku 1 do wzmiankowanych przepisów : 1. na drogach żelaznych i komunikacjach wodnych - za zleceniami, ustanowionemi dla przewozu wojsk i ładunków wojskowych i 2. na drogach kołowych : a/ końmi pocztowymi, za drogowe na przejazd, obliczone w stosunku do ilości wiorst i koni, zgodnie z przepisami o komunikacji pocztowej lub b/ podwodami gospodarskiemi, dostarczonemi przez ludność, zgodnie z przepisami o dostarczeniu podwód na potrzeby wojsk /Ust.6 pow. Ziemek./ wszelako za opłatą drogową - gotówką. Rosziny urzędników mają być wywiezione wglęb cesarstwa tylko do stacji kolejowej lub przystani, wybranych przez nich samych.

Art.6 tychże przepisów opiewa, że wskazane powyżej /art.5/ zlecenia i drogowe zostają wydane urzędnikowi i ich rodzinom do rąk niezwłocznie po wydaniu rozkazu /art.1/ wyjazdu. Zaś według art.7 równocześnie /art.6/ zostają wydane: a/ osobom będącym na służbie rządowej etatowej lub w charakterze djetarjuszów - djety i b. rodzinom ich zapomogi pieniężne -----
 dodat.II/ wszystkie wydatki spowodowane przez wykonanie przytoczonych przepisów /art.8/ ponosi Kasa Państwowa, czynione są zaś z funduszu gotówkowego Kasy skarbowej na zapotrzebowanie właściwych instytucji.

Projekt wniosku Delegacji Polskiej do Mieszanej Komisji
Rozrachunkowej w sprawie rozrachunku z tytułu zaległych
należności gmin miejskich i wiejskich, od skarbu
b. Imperjum Rosyjskiego.

Art. I

W wykonaniu p. 2 art. XVII Tr. R.
Rosja i Ukraina zobowiązują się
dokonać z Polską rozrachunku z
tytułu sum należnych gminom miej-
skim i wiejskim od Rządu Rosyjskie-
go na dzień podpisania Traktatu
Ryskiego.-

Art. II.

Rosja i Ukraina przysięgają nastę-
pujące należności gmin miejskich
i wiejskich

a/ należności, które były przy-
znane przez władze rosyjskie do
wypłaty ze Skarbu Państwa lecz nie
zostały dotychczas wypłacone

b/ należności tejże kategorii
co pod a/ wymienione, które ze
względem na ewakuację zarządów ma-
gistratów i gmin do Rosji nie zda-
ły być zakwalifikowane przez wła-
dze do zwrotu ze skarbu państwa.

c/ nadzwyczajne wydatki poczynio-
ne przez gminy miejskie i wiejskie
w zastępstwie Państwa na skutek
specjalnych rozporządzeń władz
rosyjskich.-

Art. III

Dla dokonania powyższego rozrachun-
ku Rząd Polski zobowiązuje się przed-
stawić Rządowi Rosyjskiemu wyznaczone

Przedmowa

Zobowiązania traktatowe.

Dnia 18 marca 1921 r. podpisany został w Rydze Traktat Pokoju między Polską z jednej strony, a Rosją i Ukrainą z drugiej. Dnia 30 kwietnia tegoż roku nastąpiła wymiana dokumentów ratyfikacyjnych.-

Na mocy wspomnianego Traktatu Rosja i Ukraina zobowiązały się:

a/ wypłacić Polsce 30 milionów rubli złotych w złotych monetach albo zastawach z tytułu aktywnego udziału w Rosyjskiej Republice Polskiej w życiu gospodarczym b. Imperjum Rosyjskiego. Wpłata tej sumy winna była nastąpić w ciągu roku od dnia ratyfikacji Traktatu.^{1/}

b/ Zwrócić Polsce mienie i kapitały, legowane lub darowane polskim osobom fizycznym i prawnym, kapitały, należące do instytucji i towarzystw społecznych, kulturalnych, religijnych i dobroczynnych, oraz mienie i kapitały przeznaczone na utrzymanie kościołów i duchowieństwa, przyczem mienie/ruchome/ według Traktatu Rząd Sowiecki zobowiązał się zwrócić w naturze lub w odpowiednim ekwiwalencie;^{2/} wreszcie specjalne kapitały i fundusze, jak również część przypadającą Polsce kapitałów ogólnie państwowych, przeznaczonych na cele opieki społecznej.^{3/}

c/ Dokonać z Polską rozrachunku z tytułu wkładów, depozytów i kaucji polskich osób prawnych i fizycznych w rosyjskich i ukraińskich państwowych, znacjonalizowanych lub zlikwidowanych instytucjach kredytowych, jak również państwowych instytucjach i kasach.^{4/}

d/ Uregulować stosunki prywatno-prawne między osobami fizycznymi i prawnymi obu państw, a także rozszereżenia osób fizycznych i prawnych do Rządów/instytucji państwowych układających się stron.-

W N I O S E K

Delegacji Polskiej w Mieszanej Komisji Rozrachunkowej w przedmiocie uregulowania należności, wynikających ze stosunków służbowych, a przypadających obywatelom polskim, b. wojskowym armji rosyjskiej.

I.

W wykonaniu artykułów XVII i XVIII Traktatu Pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą, podpisanego w Rydze dnia 18 marca 1921r., Delegacja Polska w Mieszanej Komisji Rozrachunkowej proponuje uregulowanie należności, przypadających obywatelom polskim, byłym wojskowym armji rosyjskiej, na podstawie istniejących podczas ich służby przepisów.

II.

Wzmiankowane należności określa się, stosownie do posiadanych materiałów, w ogólnej sumie 119.458.036 rb.

III.

Przekazanie Rządowi Polskiemu ustalonych należności dokonane byłoby na zasadach i w terminach, ustalonych w osobnej uchwale.

IV.

Delegacja Polska zastrzega sobie prawo złożenia w tym przedmiocie wniosków uzupełniających.

KSIĄŻKA JANA DĄBSKIEGO

W 1931 roku ukazała się książka przewodniczącego delegacji polskiej na konferencję pokojową w Mińsku i Rydze – Jana Dąbskiego. Nosi ona tytuł: *Pokój ryski, wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*.

Książka Jana Dąbskiego jest rodzajem relacji, w której odwołując się do własnych wspomnień i do dokumentów, przedstawia trudne stosunki dyplomatyczne między Polską Odrodzoną a Rosją Sowiecką w latach 1918–1923. Gros książki poświęcona jest rokowaniom mającym miejsce w 1920 i 1921 roku. Ich tłem była tocząca się wojna między obu państwami. Sytuacja na froncie wpływała na podejmowane inicjatywy dyplomatyczne i pokojowe obu stron.

Książka, z racji na rangę jej Autora i zawartość, należy do zasadniczych źródeł pozwalających wniknąć w grę dyplomatyczną i źródła podejmowanych decyzji; jest ona również swoistą historią wojny polsko-bolszewickiej. Jej treść była stałym punktem odniesienia przy przygotowaniu wystawy i niniejszego katalogu.

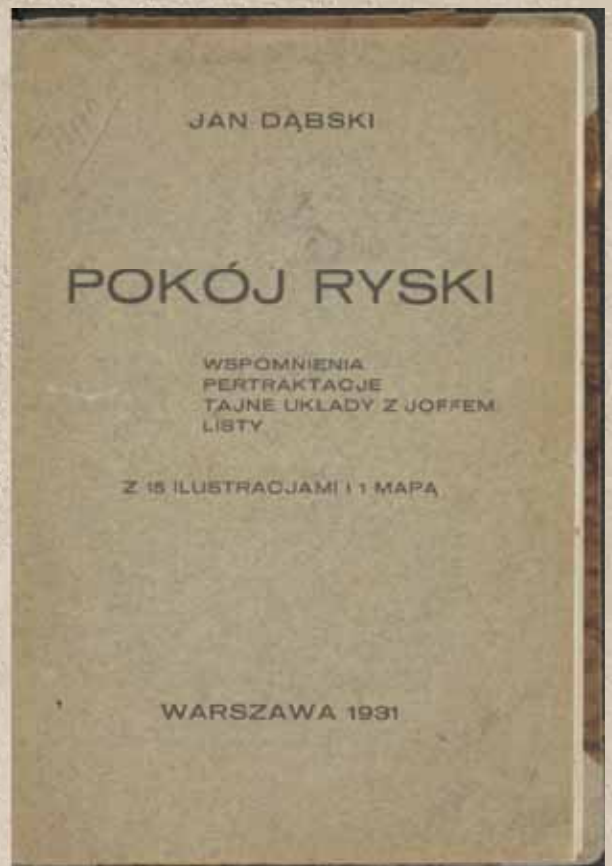
Książka składa się ze wstępu oraz trzech zasadniczych części:

I Wojna polsko-sowiecka

II Pokój Preliminarny

III Pokój Definitywny

Całość uzupełniona jest załącznikami przedstawiającymi treść preliminarium pokojowych i definitywnego traktatu pokojowego.

264. Okładka, J. Dąbski, *Pokój ryski*, Warszawa 1931

Zachęcamy do zapoznania się z jej zawartością pod linkiem:

<https://polona.pl/item/pokoj-ryski-wspomnienia-pertraktacje-tajne-uklady-z-joffem-listy,ODQ5M-TE3ODk/18/#info:metadata>

KONFERENCJA POKOJOWA W MIŃSKU
PRZEW. POL. DEL. POK. DĄBSKI ODCZYTUJE ZASADNICZĄ DEKLARACJĘ POLSKĄ
*Z lewej strony Delegacja Polska (Wł. Wróblewski, Olszowski, DĄBSKI, prof. Grubski, Barlicki)
 z prawej — delegaci bolszewicy.*

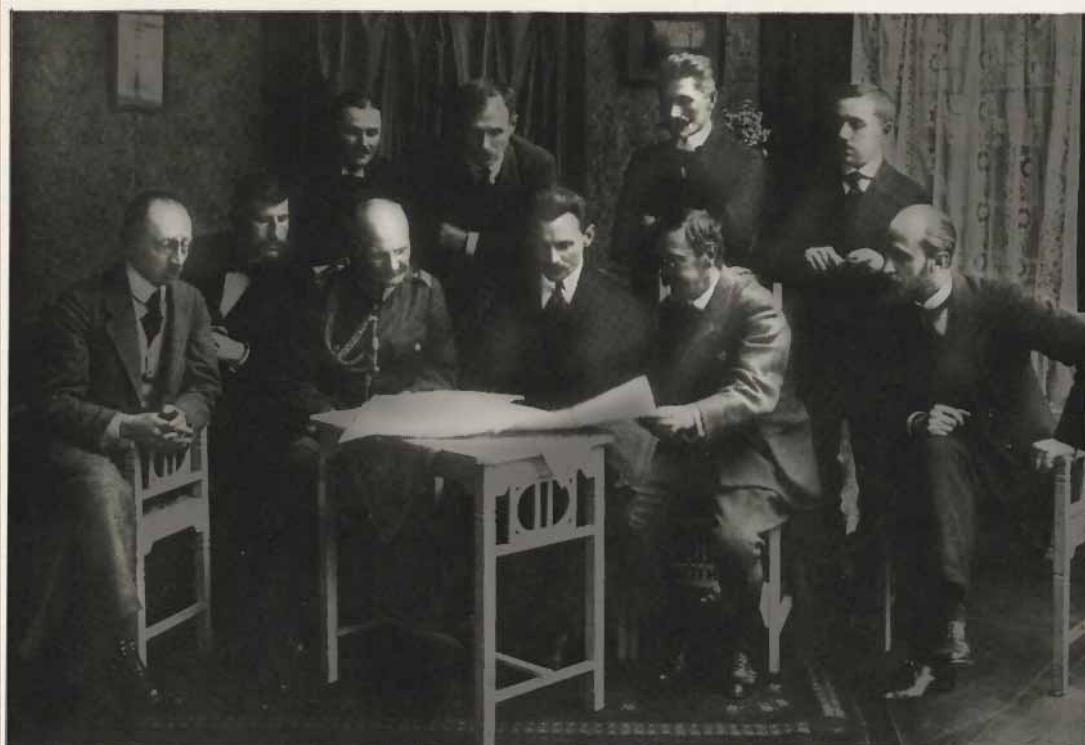
265. Konferencja pokojowa w Mińsku, przewodniczący delegacji polskiej Jan Dąbski odczytuje zasadniczą deklarację polską

DANISZEWSKI I SZTYKGOLD
*DANISZEWSKI, 1-szy Przewodniczący Rosyjskiej Delegacji Pokojowej w Mińsku dla
 narzucenia Polsce hanlebnego pokoju. SZTYKGOLD, sekr. Delegacji Rosyjskiej.*

266. Od lewej Karol Daniszewski, przewodniczący delegacji rosyjsko-ukraińskiej w Mińsku i Szytgold, sekretarz delegacji

POLSKA DELEGACJA POKOJOWA

dla zawarcia pokoju preliminarnego (w Mińsku i w Rydze).

*W środku siedzą: przew. DĄBSKI, na prawo: ST. GRABSKI, L. WASILEWSKI,
na lewo: GEN. KULIŃSKI, P. WICHLIŃSKI, W. KIERNIK. Stoją: W. KAMIENIECKI,
N. BARLIŃKI, P. MIECZKOWSKI, P. WASZKIEWICZ.*

267. Polska delegacja pokojowa dla zawarcia pokoju preliminarnego

PRZYJAZD DELEGACJI POL. DO RYGI

Powitanie Del. Pol. na dworcu w Rydze przez władze lotewskie.

268. Przyjazd delegacji polskiej do Rygi – powitanie delegacji polskiej na dworcu w Rydze przez władze lotewskie

POLSKA DELEGACJA POKOJOWA
dla zawarcia pokoju definitywnego (w Rydze).
W środku: przewodniczący DĄBSKI, na prawo: H. STRASSBURGER i KAUZIK;
na lewo: L. WASILEWSKI i E. LECHOWICZ.

269. Polska delegacja pokojowa dla zawarcia pokoju definitywnego w Rydze

PLENARNE POSIEDZENIE KONFERENCJI POKOJOWEJ
w Rydze w pałacu „Czarnogłowców” w okresie prac nad pokojem definitywnym.
Na prawo Delegacja Polska — na lewo Rosyjsko-Ukraińska.

270. Plenarne posiedzenie konferencji pokojowej w Rydze, w pałacu Czarnogłowców w okresie prac nad pokojem definitywnym

POLSKA DELEGACJA POKOJOWA W RYDZE
dla zawarcia pokoju definitywnego — w komplecie. W środku członkowie Delegacji (Dąbski, Strassburger, Wasilewski, Lechowicz, Kauzik), obok eksperci oraz personel pomocniczy.

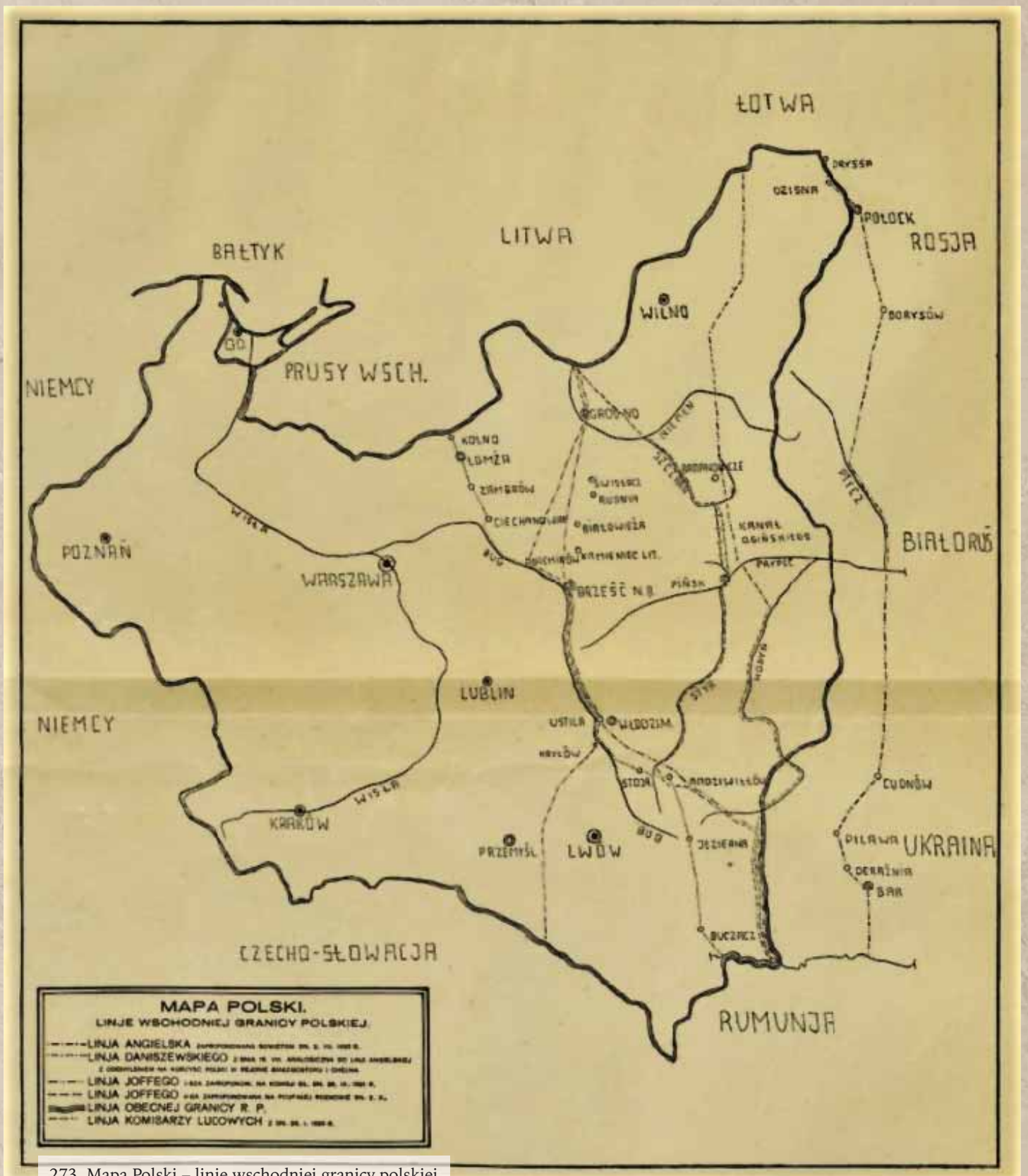
271. Polska delegacja pokojowa w Rydze

JOFFE I DĄBSKI
po podpisaniu Traktatu definitywnego i zamknięciu ostatniego posiedzenia Konferencji pokojowej w Rydze.

272. Adolf Joffe i Jan Dąbski

273. Mapa Polski – linie wschodniej granicy polskiej

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych
Akta Erazma Piltza
Akta Jana Dąbskiego
Akta Leona Wasilewskiego
Akta Stanisława Kauzika
Ambasada RP w Berlinie
Ambasada RP w Bukareszcie
Ambasada RP w Londynie
Ambasada RP w Moskwie
Ambasada RP w Paryżu
Ambasada RP w Rzymie
Biuro Radcy Handlowego w Moskwie
Główny Urząd Likwidacyjny w Warszawie
Konsulat Generalny RP w Berlinie
Konsulat RP w Buffalo
Konsulat Generalny RP w Królewcu
Konsulat RP w Kwidzynie
Konsulat Generalny RP w Nowym Jorku
Konsulat Honorowy RP w Zurychu
Ministerstwo Apropowizacji w Warszawie
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie
Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie
Poselstwo RP w Buenos Aires
Poselstwo RP w Wiedniu
Prezydium Rady Ministrów w Warszawie
Rokowania polsko-radzieckie 1919–1920 – Zbiór akt

Narodowe Archiwum Cyfrowe

- s. 24. Jan Dąbski
- s. 26. Stanisław Grabski, Witold Kamieniecki, Władysław Kiernik
- s. 27. Kazimierz Olszowski
- s. 28. Ludwik Waszkiewicz, Władysław Wróblewski

Książki i artykuły

Andrzej Albert (Wojciech Roszkowski), *Najnowsza historia Polski 1914–1993*, Kielce 1994
Borzęcki Jerzy, *Pokój ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Warszawa 2012
Davies Norman, *Boże igrzysko: Historia polski*, Kraków 2008
Dąbski Jan, *Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*, Warszawa 1931

- Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1999
- Kosk Henryk P., *Generalicja polska*, t. I–II, Pruszków 1998
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. nauk. Jacka M. Majchrowskiego, przy współpracy Grzegorza Mazura i Kamila Stepana, Warszawa 1994
- Kumaniecki Jerzy, *Pokój polsko-radziecki 1921. Geneza – rokowania – traktat – komisje mieszane*, Warszawa 1985
- Libera Paweł, *Wojna polsko-bolszewicka 1920 roku*, <https://ipn.gov.pl/pl/bitwa-warszawska-1920/103782,Pawel-Libera-Wojna-polsko-bolszewicka-1920-roku.html> (dostęp: 1 marca 2021)
- Odziemkowski Janusz, *Leksykon wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920*, Warszawa 2004
- Materski Wojciech, *Na widecie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*. Warszawa 2005
- Pobóg-Malinowski Władysław, *Najnowsza historia polityczna Polski*, tom 2 1914–1939, Kraków 2004
- Polska Niepodległa: Encyklopedia PWN*, Warszawa 2008
- Słownik biograficzny historii Polski*, pod red. Janiny Chodery i Feliksa Kiryka, tom 1 A–K, Wrocław–Warszawa–Kraków 2005
- Wieliczko Maciej, *Kalendarz Niepodległości*, Warszawa 2018
- Zapomniany pokój: traktat ryski: interpretacje i kontrowersje 90 lat później*, pod red. Sławomira Dębskiego, Warszawa 2013

Internet:

- encyklopedia.pwn.pl
- Portal 1920 Archiwa Państwowe: <https://1920.gov.pl/intro/>
- Wielka encyklopedia sowiecka bse.sci-lib.com